

Da li je izgradnja mira napravila razliku na Kosovu?

Studija efektivnosti
izgradnje mira u sprečavanju
nasilja:
Lekcije naučene iz nereda u
martu 2004. na Kosovu

CDA Saradnički projekti za učenje

Jul 2006.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Reflecting on Peace Practice Project
CDA-Collaborative Learning Projects
17 Dunster Street, Suite 202
Cambridge, MA 02138 USA
+1-617-661-6310
+1-617-661-3805 fax
www.cdainc.com

CARE International
St. Isa Kastrati 113
10000 Prishtinë/Priština
Kosovo
+381-38-222 435
+381-38-243-545 fax
www.careks.org
www.careinternational.org.uk

Sadržaj

Zahvalnice	i
Mape	ii
Lista skraćenica	iv
Predgovor	vi
Rezime nalaza	viii
I. Uvod	1
DEO 1: RAZUMEVANJE NASILJA I IZGRADNJA MIRA NA KOSOVU	3
II. Kontekstualizacija međuetničkog nasilja i martovski neredi u 2004.	3
III. Šta je izgradnja mira na Kosovu? Razumevanje glavnih pristupa	10
IV. Razumevanje međuetničkog nasilja na Kosovu	14
DEO 2: RAZUMEVANJE ODSUSTVA MEĐUETNIČKOG NASILJA U MARTU 2004.	25
V. Uloga “povezujućeg društvenog kapitala”: Zašto međuetničke veze nisu bile efektivne za izbegavanje nasilja	25
VI. Podrška lidera od strane unutaretničkih mreža: Ključna ali slaba sila za sprečavanje nasilja	31
VII. Prisustvo bezbednosnih sektora: Neophodno, ali ne i dovoljno	36
DEO 3: ULOGA IZGRADNJE MIRA U SPREČAVANJU MEĐUETNIČKOG NASILJA	38
VIII. Tamna strana isticanja multietničnosti i povratka: Negativni uticaji na međuetničke odnose	40

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

IX.	Pretvaranje individualnih veza u “povezujući društveni kapital”: Neuspeh da se reše ograničenja u “pravilima međuetničke igre”	47
X.	Da li je izgradnja mira relevantna? Programi se nisu bavili ključnim pokretačkim faktorima konflikta	52
XI.	Promašena meta? Programi nisu uključivali ključne ljude i oblasti	60
XII.	Zaključci i preporuke	63
DEO 4: STUDIJE SLUČAJEVA		70
XIII.	Nema nasilja, ali nema ni povratka u opštinu Gjilan/Gnjilane	72
XIV.	Otpor nasilju u opštini Kline/Klina	80
XV.	Kontradiktorna istorija: Odsustvo nasilja u opštini Peje/Peć	87
XVI.	Savladane tenzije u opštini Štrpce/Šhterpce	99
XVII.	Manje tenzija, više nasilja? Paradoks grada Gjilan/Gnjilana	108
XVIII.	“Kohabitacija” i nasilje: Grad Fushe Kosove/Kosovo Polje	121
XIX.	Prva linija sukoba i izgradnja mira: Mitrovice/Mitrovica	131
Dodaci		
1.	O Saradničkim projektima za učenje (CDA-Collaborative Learning Projects)	146
2.	Informacije o istraživačkom timu	148
3.	Metodologija	159

ZAHVALNICE

Vodeći autor ove studije bila je Dajana Čigas (Diana Chigas) iz CDA Saradničkih projekata za učenje (CDA Collaborative Learning Projects). Ona je radila sa talentovanim timom istraživača, koji su sa njom definisali metodologiju, uradili studiju u kancelariji, sproveli intervjuje za studije slučajeva i analizirali nalaze: Čejen Čerč (Cheyanne Church), Žos De La Haj (Jos De La Haye), Monika Llamazares (Monica Llamazares), Olivera Marković, Vasiliki Neofotistos (Vasiliki Neophotistos) i Artan Venhari.

Želeli bismo da se zahvalimo Inicijativi za kosovsku stabilnost (IKS), ekipi eksperata sa sedištem u Prishtine/Prištini, koja je članica Inicijative za evropsku stabilnost (ESI), što su odvojili vreme za našeg istraživača u ovoj studiji, Artana Venhari-ja, i članovima fakulteta na Univerzitetu u Nišu koji su nam preporučili Oliveru Marković. Ovi istraživači dali su neprocenjive doprinose ovoj studiji

Istraživački tim bi želeo da se zahvali na dragocenoj pomoći i učešću mnogih ljudi.

Ne bismo mogli da sprovedemo ovo istraživanje, niti da napišemo ovaj izveštaj, bez pomoći nekoliko organizacija i pojedinaca.

Želili bismo da se zahvalimo Ministarstvu inostranih i državnih poslova Ujedinjenog Kraljevstva, KER Internešenelu (CARE International) UK i CARE Austria i CDA Saradničkim projektima za učenje na njihovoj velikodušnoj finansijskoj podršci za realizaciju ovog projekta.

Želimo takođe da se zahvalimo osoblju CARE Kosova na njihovoj podršci i pomoći u svim fazama ovog istraživanja. Bez logističke podrške CARE Kosova, od organizovanja transporta i radionica do davanja vrednog doprinosa i smernica u istraživanju, ne bismo mogli da završimo istraživanje. Osoblje CARE Kosova je takođe pružalo dragocene povratne informacije sve vreme tokom istraživanja.

Zahvalni smo OEBS-u u Mitrovicë/Mitrovici, Mercy Corps-u, UNMIK-u u Pejë/Peći i Britanskoj kancelariji u Prishtinë/Prištini na njihovoj pomoći u vezi putovanja i intervjuja, i Kosovskom Nansen dijalogu na njihovoj neprocenjivoj pomoći sa intervjuima i njihovoj darežljivosti u obezbeđivanju prostora za radionice.

Na kraju, specijalnu zahvalnost dugujemo svim pojedincima, NVO i međunarodnim organizacijama koje su odvojile vreme na početku projekta i bile spremne da po završetku studija slučajeva iznesu njihova mišljenja i analize i ponude njihove smernice za plan istraživanja i analize dokaznog materijala. Mišljenja i smernice svih ovih pojedinaca bile su nam dragocene. Veoma smo zahvalni na tome.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Kosovo Municipalities: Serbian & Albanian

The boundaries displayed on this map do not imply official recognition by the United Nations

UNHCR GIS Unit Skopje
30 April 1999

\\G:\Overview\Municipalities in Serb & Alb

Lista skraćenica

KCK	Koordinacioni centar za Kosovo i Metohiju (Agencija Vlade Srbije)
CDA	CDA Saradnički projekti za učenje (CDA Collaborative Learning Projects)
CivPol	Civilna policija Ujedinjenih nacija
EU	Evropska unija
HDI	Indeks ljudskog razvoja
MKG	Međunarodna krizna grupa
MEN	Međuetničko nasilje
IRL	Interno raseljena lica
MVO	Međuvladina organizacija
MNVO	Međunarodna nevladina organizacija
KFOR	Kosovske međunarodne vojne snage
OVK	Oslobodilačka vojska Kosova (takođe poznata kao UČK)
KZK	Kosovski zaštitni korpus (takođe poznat kao TMK)
KPS	Kosovska policijska služba
K-Albanac	Zajednica kosovskih Albanaca
K-Srbin	Zajednica kosovskih Srba
LDK	<i>Lidhja Demokratike e Kosoves</i> (Demokratska liga Kosova), ranije pod vođstvom Ibrahima Rugove, trenutno pod vođstvom predsednika Fatmira Sejdiua
NVO	Nevladina organizacija
OEBS	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
OEBS-KVM	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju – Kosovska verifikaciona misija (angažovana pre 1999.)
PDK	<i>Partia Demokratikee Kosoves</i> (Demokratska partija Kosova), pod vođstvom Hašima Tačija

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

PIS	Privremene institucije samouprave
RAE	Romi, Aškalije, Egipćani
SNV	Srpsko nacionalno veće
SPGS	Specijalni predstavnik Generalnog sekretara (Ujedinjene nacije)
TMK	Trupat Mbrojtëse të Kosovës, ili Kosovski zaštitni korpus
UK	Ujedinjeno Kraljevstvo
UN	Ujedinjene nacije
UNDP	Program Ujedinjenih nacija za razvoj
UNHCR	Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbeglice
UNMIK	Misija Ujedinjenih nacija na Kosovu

Predgovor

Nasilje koje je uzdrimalo Kosovo u martu 2004. došlo je kao udar za ljude Kosova, a posebno za međunarodnu zajednicu. Posle skoro pet godina značajnog investiranja u raznovrsne ekonomske, društvene i kulturne inicijative sa ciljem da se premosti jaz koji je razdvajao različite etničke grupe, događaji u martu 2004. bili su tužan podsetnik hitne potrebe da se kritički proceni da li takve intervencije doprinose cilju izgradnje mirnog i multietničkog društva na Kosovu. Ovo je bilo posebno značajno za one specifične inicijative na *izgradnji mira* koje su se fokusirale na unapređenje upravljanja i rešavanja sukoba kroz dijalog i medijaciju, kao i kroz implementaciju različitih razvojnih intervencija u etnički mešovitim područjima.

CARE International (Ker internešenel) je događaje iz marta 2004. shvatio kao priliku da proceni da li je njegov rad na izgradnji mira stvarno napravio razliku, jer je bilo nekih dokaza da je određen broj zajednica koje su bile uključene u njegove programe uspeo ili da se odupre ili da iskusi malo nasilja. Imajući u vidu relevantnost ovakve studije za buduće programe izgradnje mira na Kosovu, ubrzo je postalo evidentno da se ovaj zadatak ne može ograničiti samo na preispitivanje CARE-ovih programa već da bi tu trebalo obuhvatiti i rad na izgradnji mira koji je sproveo određen broj lokalnih i međunarodnih nevladinih organizacija, kao i opštinske vlasti i neke međunarodne organizacije. Proširenje opsega studije bilo je sredstvo da se steknu pouzdaniji, a samim tim i korisniji rezultati za sve one koji se bave nekom vrstom rada na izgradnji mira na Kosovu i verovatno negde drugde.

Uspešna kombinacija napora određenog broja organizacija omogućila je ovo istraživanje. CARE International je pozvao agenciju CDA-Saradnički u razvojnu akciju (CDA Collaborative for Development Action) da uradi ovu studiju. Ministarstvo inostranih poslova Ujedinjenog Kraljevstva velikodušno se ponudilo da pokrije značajan deo ovih troškova. CARE UK, CARE Austria, i CDA su takođe obezbedili deo sredstava za studiju.

Iako se nalazi istraživanja ne mogu smatrati konačnim, jer su nužno zasnovani na malom broju uzoraka intervencija na Kosovu, oni ipak pružaju izuzetno dragocen uvid u uticaje inicijativa na izgradnji mira koji ne možemo da ignorišemo. Tako, izveštaj pokazuje da važna dostignuća ostvarena kroz dijalog i trening radi raspršivanja određenih strahova i rušenja stereotipa i ‘neprijateljskih slika’, ostaju na nivou pojedinaca i ne uvećavaju se uključivanjem većeg broja pojedinaca, zajednica, i ključnih organizacija ili stvaranjem širih mreža koje bi mogle efektivnije da doprinesu smanjenju tenzija i generisanju značajnih formi međuetničke saradnje. Pretpostavka da će implementacija etnički mešovitim inicijativa premostiti političke podele, umanjiti osećanja mržnje ili straha, i olakšati prihvatanje “drugih” nije materijalizovana. Ovo je, između ostalih razloga, zato što je “multietničnost” uglavnom shvaćena kao “uslovljenost” nametnuta od strane međunarodne zajednice, i zato što se ove inicijative ne bave pitanjima koja i dalje dele i

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

sukobljavaju Kosovo po etničkim linijama, kao što su ratni zločini, nestale osobe, pravda, nekažnjivost, bezbednost i vlasništvo nad imovinom. Uz delimičan izuzetak ovog poslednjeg, ova svakako osetljiva pitanja u većini inicijativa za izgradnju mira nisu razmatrana na sistematski način, možda zato što zahtevaju dugoročan i postepen pristup koji ne može da se uklopi u tipično kratko trajanje projekata od kojih se, štaviše, očekuje da pokažu konkretne, i povremeno, trenutne rezultate. Zahtev za intervencijama na izgradnji mira sa *brzim efektom* a ne za postepenim procesima koji *protokom vremena leče rane* i koji dozvoljavaju da održiva rešenja etničkih antagonizama objasne bar delimično zašto se “multietničnost” nije odomaćila kao pozitivna vrednost kod svih etničkih grupa i zašto one u velikoj meri gledaju na nju kao komponentu međunarodno vođenog plana. Upravo ovako teške ali dragocene lekcije kao što su ove čine CDA istraživački izveštaj tako relevantnim za ponovno razmišljanje i prilagođavanje programa izgradnje mira na Kosovu sa ciljem da se pojača njegov uticaj. Izveštaj nam takođe omogućava da predvidimo ogromne izazove koji će nastaviti da progone Kosovo posle rešenja njegovog političkog statusa.

CARE International Kosovo ima to zadovoljstvo da podeli sa vama ovaj istraživački izveštaj o tome ***Da li je izgradnja mira napravila razliku?*** Mi smo ubeđeni da će on biti od velike pomoći u radu svih onih koji su posvećeni ostvarivanju trajnog mira na Kosovu.

CARE International Kosovo

Rezime nalaza

Nasilje u martu 2004. podstaklo je mnoge organizacije da razmisle o njihovim programima za izgradnju mira širom Kosova. Šta je bilo pogrešno? Da li je nešto moglo da se uradi bolje? Neke zajednice su izbegle nasilje. Ovu studiju uradio je CARE International, i druge nevladine organizacije, a finansiralo ju je Ministarstvo inostranih poslova UK, CARE UK, CARE Austria, i CDA Saradnički projekti za učenje u okviru projekta *Razmišljanje o mirovnoj praksi*. Studija razmatra ono što je krenulo dobro u ovim zajednicama, i koje se lekcije mogu naučiti iz ovih iskustava da bi se poboljšala efektivnost programa za izgradnju mira u sprečavanju nasilja u budućnosti. Koji su faktori omogućili zajednicama da izbegnu ili se odupru međuetničkom nasilju? U kojoj je meri izgradnja mira doprinela ovim faktorima?

Istraživanje je sprovedeno u tri faze. Između januara i maja 2005. uradili smo studiju u kancelariji i održali nekoliko konsultacionih radionica sa nevladinim i drugim organizacijama na Kosovu da bi analizirali šeme nasilja od 2002. pa nadalje. Rezultati su nam omogućili selekciju i sprovođenje terenskih, bogatih narativnih studija slučaja od juna do novembra 2005. u sedam zajednica, pri čemu su intervjuisana oko 200 pojedinca u vezi iskustava njihovih zajednica sa međuetničkim nasiljem i izgradnjom mira. U završnoj fazi, zajednički smo analizirali događaje na nekoliko konsultativnih radionica na Kosovu, u Vašingtonu i Bostonu sa NVO, donatorima, međunarodnim agencijama i ekspertima u određenim oblastima. Nalazi odražavaju ono što smo čuli od širokog kruga ljudi u ovim zajednicama, i međunarodnim i vladinim i nevladinim organizacijama, o tome šta im je omogućilo da izbegnu ili da se odupru nasilju, ili, u slučajevima gde je bilo nasilja, kako se ono dogodilo i zašto.

U ovoj studiji navedena su nekoliko glavna nalaza u pogledu sprečavanja međuetničkog nasilja u zajednicama i moguće uloge i doprinosi programa za izgradnju mira.

Percepcije o poboljšanjima u sferi međuetničkog nasilja (MEN) od 2002 – 2004. zamaskirale su stvarnost o stabilnom nivou međuetničkog nasilja u toku tog perioda. Međuetničko nasilje se nije popravilo već je promenilo karakter i vidljivost tokom vremena, od direktnog međuetničkog zastrašivanja i napada do indirektnijih formi zastrašivanja i pritisaka, kao što je kriminal vezan za imovinu, vandalizam i krađa. Mnogi ljudi odbacivali su značaj ove vrste imovinskog kriminala, zato što motivacija nije bila čisto etnička. Indikatori poboljšanih međuetničkih kontakata i kretanja manjina – kretanje kosovskih Srba u privatnim vozilima i bez pratnje, češći odlasci u gradove i varošice, interakcije sa K-Albancima na multietničkim pijacama – nisu odražavali poboljšanja u nastaloj situaciji.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Nasuprot očekivanju, mesta sa izraženijim međuetničkim kontaktima – bilo u formi poslovnih/ekonomskih veza ili ličnih odnosa – nisu iskusila manje nasilja. Naprotiv, mnoge zajednice koje su smatrane “dobrim” 2003 – 2004. godine u smislu međuetničkih odnosa, od Fushë Kosovë/Kosova Polja do Gjilan/Gnjilana, prošle su kroz neka od najgorih nasilja u martu 2004, uprkos naporima pojedinaca, često izlažući se velikom ličnom riziku, da zaštite svoje komšije. Dokazi ukazuju da su međuetnički kontakti u ovim zajednicama ostali na individualnom nivou i nisu izgradili “povezujući društveni kapital,” ili međuetničke mreže za angažovanje, koje bi mogle da obuzdaju napore političara da polarizuju zajednice, i stvore mehanizme za komunikacije i glasine ili kontrolu krize.

Unutaretničke društvene mreže (ili “vezivni društveni kapital”) bile su važnije od međuetničkog angažovanja radi sprečavanja međuetničkog nasilja. Zajednice koje su izbegle nasilje u martu 2004. nisu se suočile sa velikim prilivom ‘pridošlica’ i bile su generalno sposobne da premoste političku podeljenost unutar zajednice. Kao rezultat toga, unutaretničke društvene mreže ostale su netaknute i snažne, i bile su značajan izvor širenja informacija i mobilizacije kolektivne akcije. Gde su zajednice imale pristup relativno pouzdanim informacijama o namerama druge strane i situaciji, lideri su predvideli izbijanje nasilja u njihovim zajednicama i preduzeli su akciju kako bi prekinuli ciklus akcije i reakcije. Ove zajednice bile su u stanju da se oslone na vezivni društveni kapital da bi preduzele i implementirale kolektivne odluke u zajednici da se uzdrže od akcija koje bi isprovocirale nasilne reakcije. Međutim, iako je ovaj vezivni društveni kapital bio značajan izvor sprečavanja nasilja na Kosovu, on je isto tako tada (i sada) korišćen da se spreči saradnja i očuvaju tenzije. U odsustvu snažne strateške motivacije za izbegavanje nasilja – kao što je potreba da se demonstrira ispunjenje Standarda za Kosovo kako bi se dobila nezavisnost – vezivni društveni kapital mogao bi u budućnosti da se iskoristi da mobiliše nasilje.

Programi za izgradnju mira nisu značajno doprineli sprečavanju međuetničkog nasilja. Programi za izgradnju mira imali su neke važne, mada skromne, efekte na međuetničke odnose na Kosovu, posebno na ljude koji su direktno učestvovali u njima. Međutim, dokazi ukazuju na nekoliko načina gde su programi za izgradnju mira promašili metu i mogli su biti efektivniji nego što su zapravo bili.

1. *Promašena meta? Neuspeh da se transformišu individualne veze u mreže civilnog angažovanja.* Zanemarljiva uloga međuetničkog “povezujućeg” društvenog kapitala u sprečavanju MEN nastala je, delimično, zbog neuspeha napora da se izgrade (ili obnove) međuetničke veze i saradnja na transformaciji individualnih veza u mreže civilnog angažovanja koje povezuju ljude preko etničkih granica, izgrađuju poverenje i olakšavaju

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

komunikacije i saradnju po pitanjima od javnog interesa.¹ Programi za izgradnju mira nisu ispunili svoj potencijal u tri oblasti:

- Ø Programi često nisu otišli dalje od polazne tačke za međuetnički kontakt, u smislu produbljivanja i širenja početnih iskustava iz međuetničkih interakcija. Finansijska sredstva za “meke” programe bila su ograničena, i često povučena ili preusmerena kada su postignuti početni uspesi, što je ograničavalo dubinu i opseg međuetničkog angažovanja. U isto vreme, dok su neki programi još vođeni, postojalo je znatno dupliranje vrsta interakcija, što je navelo neke lokalne NVO da izjave da je interesovanje za njihove programe opalo zato što programi nisu nudili ništa novo.
- Ø Izgradnja mira kroz ekonomsku saradnju težila je takođe da oslika postojeća, implicitna “pravila igre” međuetničkih interakcija između K-Albanaca i K-Srba, koja su dozvoljavala interakciju zbog ekonomskih, ali ne i društvenih ili političkih razloga. Prema tome, oni su malo doprineli postojećem kvalitetu interakcija.
- Ø Konačno, programi za izgradnju mira često su funkcionisali *okolo* pitanja otpora unutar zajednica prema međuetničkom kontaktu i zbližavanju – obezbeđujući prostor, zaštitu, logistiku i pokriće za ljude da se sreću. Međutim, oni nisu radili unutar zajednice *na* pitanju počinjenog MEN zbog pritiska da se ne angažuju sa ljudima preko etničkih linija. Sledstveno tome, nisu se bavili snagama koje su prostor za političko i društveno zbližavanje držale zatvorenim.

2. *Promašena meta? Programi se nisu bavili ključnim pokretačkim faktorima konflikta.* Fokus na povratak i izgradnju demokratije kao suštinu izgradnje mira prevideo je kritična pitanja koja su uticala na odnose između K-Srba i K-Albanaca. Iako su nasilje u martu 2004. mnogi pripisali teškom stanju u ekonomiji, članovi zajednica su dosledno pominjali nestale osobe i ratne zločine (K-Albanci), i bezbednost, pravdu i neuspeh u procesuiranju počinilaca međuetničkog nasilja kada su bili upitani o preprekama za mir. Horizontalne nejednakosti između K-Albanaca i K-Srba su, izgleda, takođe odigrale svoju ulogu. K-Albanci su bili ogorčeni na K-Srbe što primaju “duple plate” i što dobijaju ono što je shvaćeno kao nesrazmerna podrška Beograda i međunarodne zajednice, dok je njihov sopstveni ekonomski napredak doveden u neugodan položaj zbog neresavanja pitanja političkog statusa Kosova. K-Srbi su se plašili i bili ozlojeđeni zbog međuetničkog nasilja vezanog za imovinu koje ih je lišavalo doma i sredstava za život. Njihova zavisnost uglavnog od socijalnih institucija finansiranih od strane Beograda za zaposlenje je takođe bio motor za porast radikala. U tom smislu, frustracije i bes zbog ekonomije idu ruku pod ruku sa političkim frustracijama.

¹ Vidi Ashutosh Varshney, “Etnički sukob i civilno društvo,” *World Politics* 53 (Svetska politika) (april 2001), str. 362-98.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Ipak mali broj (ako ih je uopšte bilo) programa se bavio ovim ključnim pitanjima čak i indirektno. U nekim slučajevima, učesnici programa su potpisivali formalne memorandume da neće diskutovati o politici. U mnogim programima u kojima su K-Albanci i K-Srbi radili dobro zajedno, nije uložena nikakva namera da se razgovara o konfliktu ili pitanjima koja su same zajednice identifikovale kao prepreke miru. Programi na centralnom nivou za razvoj institucija, posebno u oblastima pravosuđa, policije i sektora lokalne uprave, su, naravno, isplanirani da postave institucionalne temelje za bavljenje ovim faktorima. Međutim, na nivou zajednica, ovi programi nisu značajno uticali na dinamiku konflikta. I K-Srbi i K-Albanci verovali su da njihovi glavni strahovi i brige – posebno pitanja koja se odnose na slobodu kretanja i kažnjavanje ratnih zločina – nisu adekvatno rešavana. Slabe komunikacije između zajednica i policijskih i pravosudnih organa pojačale su ovo osećanje i povećale strah, ozlojeđenost i neprijateljstvo između K-Srba i K-Albanaca.

3. *Promišljena meta? Fokus na multietničnosti i povratku kao suštini izgradnje mira više je povećao podele nego što je poboljšao odnose.* Naglasak na povratku i pomoći povratnicima, interno raseljenim licima ili izbeglicama, nenamerno je pogoršao podele između K-Srba i K-Albanaca. Ozlojeđenost se razvila kod K-Albanaca jer su smatrali da su sredstva i pažnja posvećeni K-Srbima – njihovim ranijim ugnjetavačima – na račun potreba većinske populacije. Praksa davanja uravnoteženih donacija nije znatno ublažila ovaj osećaj. U isto vreme, politika promovisanja “multietničnosti” putem davanja nagrada i podrške za unakrsne-etničke kontakte i aktivnosti nije dala očekivane rezultate. Iako su mnogi ljudi zapravo dolazili i radili zajedno na potrebnoj infrastrukturi i ekonomskim projektima, naglašavanje multietničnosti u zajednicama nije shvaćeno kao “šargarepa” ili nagrada za saradnju već kao “uslovljenost” koja je bila (i još je) opšte omražena. Zajednice su razvile načine da zaobiđu duh multietničnosti bilo kroz multietničnost *pro forma* u projektima ili nametanjem uslova za prihvatanje multietničke saradnje. Programi za izgradnju mira su pogoršali ove neplanirane posledice time što su nagrađivali formu a nisu nastavili da dalje razvijaju i nadgledaju suštinu. Ovo je dovelo do velikog cinizma u pogledu multietničnosti i oportunitizma, a ne do povećanog poverenja, uzajamne zavisnosti i razmene informacija.

4. *Promišljena meta? Programi nisu angažovali mnoge ključne ljude i oblasti.* Znatno broj programa identifikovanih u ovoj studiji bio je fokusiran na žene, mlade, povratnike i njihove prihvatne zajednice. Ovo je delimično zato što su žene i mladi smatrani za prirodne graditelje mostova ili zato što su fokusirani na budućnost. Ipak programi za mlade i žene nisu podržali njihov potencijal da postanu ključne pozitivne sile za izgradnju mira u neprijateljskoj i polarizovanoj sredini. Bilo je malo fokusa na “teško dostupne”² – manje umerene ljude i ljude i grupe koje su “ključ” za uspeh u mirovnom procesu. Ove grupacije, posebno one koje su mogle da podriju bilo koji potencijalni

² Vidi Mary Anderson i Lara Olson, *Suprotstavljanje ratu* (Cambridge, MA: Zajednički u razvojnu akciju, 2003), str. 59.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

sporazum (kao što su OVK ili ratni veterani, Srpska pravoslavna crkva, manje umerene srpske partije na Kosovu), tek su nedavno počele da dobijaju neku pažnju. Procesi selekcije učesnika koji su zahtevali da kandidati pokažu tolerantnost i želju da žive zajedno pojačali su tendenciju angažovanja najlakše dostupnih. Kao rezultat toga programi za mlade retko su dopirali do onih mladih koji su verovatno ili stvarno učestvovali u nasilju. Istovremeno, njihovi nastavnici i direktori škola, koji su imali ulogu u neredima u martu 2004, retko kad su bili uključeni u mirovne programe. Čak i kada su bili, to nije bilo povezano sa njihovom ulogom prema pokretačkim faktorima sukoba.

Konačno, postavlja se pitanje geografskih meta programa. Područja koja su bila najviše pogođena ratom i koja su u najvećoj meri monoetničke zajednice danas (npr. Drenica) opisana su kao politički ekstremnija, posebno u pogledu statusa Kosova. Izveštavano je da su stanovnici iz ovih područja putovali da učestvuju, u nekim slučajevima i da predvode, nasilje u martu 2004. Međutim, ova područja nisu dobila pomoć u onoj meri kao mešovitija područja. Slično tome, "Beograd" se pominje kao ključ za razvoj situacije i međuetničkih odnosa na Kosovu, i ako se ostave po strani razgovori na visokom nivou i radne grupe, bilo je malo prekograničnih ili koordiniranih programa sa Srbijom.

Zaključci i Preporuke. Kako se pregovori o statusu nastavljaju, veoma je teško pretpostaviti da će odredbe u sporazumu o decentralizaciji, kulturnom nasleđu, manjinskim pravima, i imovini, uz demokratizaciju i ekonomski razvoj, izgraditi mir. Zasiurno, one će obezbediti stabilniji politički okvir u kojem će odnosi između K-Srba i K-Albanaca, i uopšte između manjine i većine, moći da se razvijaju. Ipak, ova studija ukazuje da ovo neće biti dovoljno da se izgradi sposobnost zajednica da se odupru pritisku budućih šokova ili kriza koje će se neizbežno desiti prilikom implementiranja bilo kakvog sporazuma. Da se pojača efektivnost programa za izgradnju mira, predlaže se akcija u sledećim oblastima:

- *Promeniti fokus programa za izgradnju mira.* Pitanja pokrenuta od strane zajednica u ovoj studiji o poželjnosti ili održivosti "multietničnosti", kako je ona promovisana na Kosovu, kao i efektivnost promocije međuetničke saradnje, treba da nas navedu da ponovo razmislimo o fokusu programa za izgradnju mira na povratak izbeglica i IRL i "multietničnost," čak i ako se težnja ka demokratiji i evropskim standardima održi kao snažan cilj. Kako su politike za decentralizaciju i povratak formulisane, i razmatraju se pitanja o tome kako razgraničiti opštinske strukture ili dozvoliti povratak u mesta koja nisu izvorna mesta stanovanja, potrebno je uzeti u obzir činjenicu da su koncentrisane populacije K-Srba bile manje ranjive na međuetničko nasilje nego raštrkanije populacije.
- *Direktno se baviti pokretačkim silama konflikta.* Efektivnost bi mogla da se poveća ukoliko bi programi bili usmereni na direktnije bavljenje pokretačkim silama konflikta. Organizacije koje rade u različitim sektorima i na svim nivoima društva mogle bi da identifikuju načine direktnijeg bavljenja političkim pitanjima u njihovom radu. Ovo bi

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

bar srednjoročno, ako ne kratkoročno, poboljšalo uticaj rada na stepen međuetničkih tenzija.

- *Ponovno razmisliti o ciljnim područjima i korisnicima programa.* Fokus ne treba usmeriti na umerenije ljude – “lako dostupne” - već da se olakša njihov prelaz u mirovne grupacije, uz istovremeno bavljenje “teško dostupnima.” Proces izbora partnera, učesnika i korisnika mogao bi da se fokusira na identifikovanje i podržavanje “inovatora” i “ranih usvajača” koji će preuzeti javnu akciju za mir, kao i na ljude koji imaju neformalno liderstvo i autoritet u zajednicama. Istovremeno, značajniji koraci bi se mogli preduzeti kako bi se sistematičnije angažovali sa ključnim ljudima u monoetničkim zajednicama, posebno veteranima OVK i ratnim žrtvama, političkim i liderima u zajednicama K-Srba, manje umerenim organizacijama K-Albanaca kao što su “Samoopredeljenje (Vetevendosje)” i Srpska pravoslavna crkva.
- *Transformisati individualne veze u mreže međuetničkog angažovanja koje mogu da se proaktivno odupru nasilju.* Događaji iz marta 2004. ukazuju da postoji kritična masa mladih ljudi koja može biti mobilisana za nasilje od strane onih koji imaju interes da podriju dijalog i kompromis. Potrebna je strategija za pretvaranje individualnih veza u značajni “povezujući društveni kapital” koji bi mogao da obezbedi protivsilu. U ovom kontekstu, važno je da donatori i organizacije za implementiranje investiraju u nadnadne radove i povezivanje između programa. Finansijska sredstva za “meke” elemente programa treba da se prošire i produže tokom dužeg vremenskog perioda, a pojačana koordinacija i saradnja da se ohrabre. Rad na “jednom identitetu” treba takođe da se podrži, ne samo kao pripremni korak za međuetničku interakciju, već kao produženi proces za bavljenje unutaretničkim otporom prema angažovanju.
- *Rad sa unutaretničkim mrežama na pitanjima u vezi konflikta.* Kratkoročno i srednjoročno, “vezivni društveni kapital” – unutaretničke mreže poverenja i reciprociteta – verovatno će biti važnije nego međuetnički odnosi u sprečavanju i smanjivanju nasilja, posebno u seoskim područjima. U gradskim područjima, podrška za razvoj mreža između političkih linija i “pridošlica u zajednici” protiv “starosedelačkih” linija raskola mogla bi da pomogne da se ograniči dezintegracija kapaciteta ovih zajednica za zajedničku akciju u vremenima krize; podsticanje dijaloga i civilnog angažovanja preko ovih linija na pitanjima u vezi razvoja zajednice i pitanjima kao što su međuetnička saradnja, imovinska pitanja i drugi pokretači konflikta bili bi važno područje aktivnosti. U isto vreme, jačanje mehanizama koji obezbeđuju tačne informacije o “drugoj strani” (bilo da funkcionišu u okviru jedne ili preko etničkih linija) poboljšali bi šanse za odluke protiv nasilja. Sa Standardima za Kosovo i rešenjem za pitanje statusa koji funkcionišu kao slabiji izvor motivacije, biće potrebno da ih zameni novi niz podsticaja. Ovi bi mogli biti povezani sa Evropskom integracijom, ali da bi bili efektivni, potrebno je ustanoviti jasne posledice za neuspeh u ispunjavanju standarda ponašanja.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Nasilje koje se desilo 17. i 18. marta 2004. bilo je jedinstveno na mnogo načina, odgovor na poseban splet okolnosti u određeno vreme, i ne bi trebalo da bude jedini parametar za ocenjivanje izgradnje mira na Kosovu. Budući da se pregovori o statusu nastavljaju, mnogi od političko-strateških razloga za nasilje će verovatno nestati, ili evoluirati. Ipak, dok se K-Srbi i K-Albanci bore da pronađu načine da koegzistiraju, iskustva zajednica koje su izbegle nasilje u martu 2004. mogu da nam ponude relevantne lekcije u pogledu efektivne politike i prakse izgradnje mira.

I. UVOD

Nasilje u martu 2004. podstaklo je mnoge organizacije da razmisle o njihovim programima za izgradnju mira širom Kosova. Dok je nasilje pustošilo Kosovo tokom dva dana, zabeleženo je da su zajednice u kojima je međunarodna nevladina organizacija, CARE, implementirala svoje programe za izgradnju mira iskusile malo ili nimalo nasilja.³ Da li su programi CARE i drugih organizacija za izgradnju mira odgovorni za ovu razliku? Svrha ove studije je da da odgovor na to pitanje. Posebno, ona nastoji da razume da li su i kako programi za izgradnju mira na Kosovu doprineli otporu zajednica ka nasilju ili neučestvovanju u nasilju, posebno onome koje se dogodilo u martu 2004.

Ova studija nije urađena kao procena programa CARE. Radije, sam CARE je zahtevao širi opseg, i u ovo uključio mnoge NVO i agencije koje su sprovodile programe za izgradnju mira. Studija istražuje *kumulativne* doprinose programa izgradnje mira za odsustvo ili sprečavanje međuetničkog nasilja u najgorem izbijanju nasilja na Kosovu još od perioda koji je usledio odmah posle konflikta. CARE International UK, Ministarstvo inostranih poslova Ujedinjenog Kraljevstva, CARE Austrija, i CDA projekat *Razmišljanje o mirovnoj praksi* obezbedili su finansijska sredstva za realizaciju ove studije.

Pristup je podrazumevao prikupljanje iskustava iz zajednica na Kosovu. Izabrano je sedam lokacija za studije slučajeva, uključujući urbana i seoska mesta, mesta sa većim brojem povratnika iz redova manjina, i mesta sa znatnim brojem stanovništva koje je ostalo. Istraživački tim se opsežno konsultovao u svakoj fazi istraživanja, putem radionica za dobijanje povratnih informacija i drugih sastanaka sa međunarodnim i lokalnim NVO, kreatorima politike, stručnjacima i donatorima kako bi stekao više iskustva i razmislio o dokazima koji su bili prikupljeni. Mnogi pojedinci i organizacije radile su zajednički na idejama koje su predstavljene u ovoj knjizi.

Ovi slučajevi obuhvataju zajednice sa različitim iskustvima iz konflikta 1998-1999, zajednice koje su doživele visoke nivoe međuetničkog nasilja (MEN) pre marta 2004. ali nikakvo nasilje 17. i 18. marta, kao i zajednice koje su smatrane relativno mirnim ali su doživele nasilje u martu 2004. Slučajevi su se fokusirali na srpsko-albanske odnose na Kosovu i nažalost nisu bili u mogućnosti da razmotre druge manjinske zajednice, iako nesrpske manjine trpe diskriminaciju i iskusile su nasilje u događajima iz marta 2004. Ograničena sredstva sprečila su nas da sprovedemo sveobuhvatnu studiju, i mi smo izabrali da se fokusiramo na odnose između kosovskih Albanaca i kosovskih Srba i nasilje zato što je inicijalno pravljenje mapa nasilja pokazalo, generalno, da je prisustvo

³ Pogledati Međunarodna krizna grupa, *Kolaps na Kosovu*, Evropski izveštaj br. 155 (april 2004.), str. 16.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

K-Srba bilo povezano sa višim nivoima MEN nego prisustvo drugih manjina⁴. Odnos između K-Srba i K-Albanaca takođe se podudara sa glavnim crtama političkog konflikta i prema tome se direktnije odnosi na mirovni proces, nasuprot šireg procesa izgradnje nacije, demokratskog razvoja i društvene stabilnosti.

Dva istraživača – jedan kosovski Albanac i jedan Srbin – uradili su šest studija slučajeva kao tim, uglavnom putujući zajedno, nekada sa međunarodnim članom istraživačkog tima, do datih lokacija. Oni su sprovedli paralelne intervjuje, pritom upoređujući beleške tokom studija slučajeva kako bi identifikovali pitanja ili perspektive koje bi mogle da se slede ili nadgrade s “druge” strane. Generalno, 20-40 ljudi je intervjuisano u svakoj zajednici, uključujući tu zvaničnike Ujedinjenih nacija, NVO koje sprovode aktivnosti na izgradnji mira i njihove učesnike ili korisnike, trgovce, zdravstvene radnike, nastavnike, mlade i druge članove zajednica. Stanovnici zajednica su, generalno, prvo intervjuisani u vezi percepcija nasilja i rada na izgradnji mira u njihovim zajednicama, da ne bismo pristrasno uticali na studiju u korist programa za izgradnju mira, i takođe da ne bismo propustili važne faktore koji se ne odnose na programe.

Sa situacijom koja se menja na Kosovu kao rezultat tekuće implementacije “Standarda” i planiranog zaključenja pregovora koji će odrediti status Kosova, može se učiniti da su neredi iz marta 2004. daleko iza nas. Pa ipak, sa pojačanim osećanjem nesigurnosti u nekim zajednicama, i izraženijom polarizacijom mišljenja kosovskih Albanaca i kosovskih Srba po pitanjima vezanim za pregovore o statusu, posebno u Mitrovicë/Mitrovici, mogućnost eskalacije nasilja još uvek postoji. Lekcije iz marta 2004, posebno iz zajednica koje su uspele da izbegnu ili se odupru nasilju tokom tog vremena, mogu još uvek da doprinesu naporima da se spreči nasilje u budućnosti i poboljšaju uticaji programa za izgradnju mira na Kosovu. Ova studija teži da doprinese razmišljanjima o uticaju i propustima programa koji sprovode mnoge organizacije i da predloži neke pravce za buduću politiku i praksu na Kosovu.

⁴ Vidi deo IV.B dole za puno objašnjenje ovog nalaza.

DEO 1: RAZUMEVANJE NASILJA I IZGRADNJE MIRA NA KOSOVU

II. KONTEKSTUALIZACIJA MEĐUETNIČKOG NASILJA I NEREDA U MARTU 2004.

Predratno i ratno nasilje

Tokom decenije koja je prethodila građanskom ratu na Kosovu u 1998-1999, sistematske zloupotrebe ljudskih prava koje su vršile jugoslovenska policija i bezbednosne snage uglavnom prema kosovskim Albancima bile su opšte prijavljivane i osuđivane. OEBS-ova Kosovska verifikaciona misija, koja je raspoređena 1998. da posmatra poštovanje međunarodnih obaveza u oblasti ljudskih prava od strane jugoslovenske države, izvestila je:

- Proizvoljno hapšenje i pritvor, i kršenje prava na pravično suđenje, postali su sve više mehanizmi agencija za sprovođenje zakona i gušenja građanskih i političkih prava kosovskih Albanaca, i, praćeni torturom i zlostavljanjem, primenjivani su kao sredstva za zastrašivanje čitavog društva kosovskih Albanaca.
- Silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja su ponekad primenjivani kao oružje rata.
- Prisilno proganjanje sprovedeno od strane jugoslovenskih i srpskih snaga desilo se u masovnom obimu, sa evidentnim strateškim planiranjem i jasnim kršenjem prava i običaja rata. Ono je često bilo praćeno namernim uništavanjem imovine i pljačkom. Prilike za iznuđivanje novca bile su glavni motiv za jugoslovenske i srpske počinioce kršenja ljudskih prava i humanitarnog prava.⁵

Ovi događaji su brutalno pogoršali i institucionalizovali već postojeću segregaciju kosovskih Albanaca i Srba, dve zajednice koje su u najvećoj meri tokom 90-tih živele u "paralelnim svetovima".⁶ Posle masovnih otpuštanja iz državnih struktura i preduzeća u 1990-1991, kosovski Albanci su se okrenuli paralelnim strukturama i preduzetništvu,

⁵ OEBS, *Kosovo/Kosova: Kako viđeno, tako rečeno*. OEBS - KVM, oktobar 1998-jun 1999; Amnesty Internešenel: Godišnji izveštaj, (London: Amnesty International, 1997) i *Kosovo: Dokazi* (1998).

⁶ D. Kostovicova, *Paralelni svetovi: Odgovor kosovskih Albanaca na gubitak autonomije od Srbije 1989-1996* (Published M.Phil Thesis, University Cambridge, 1996).

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

legalnom i ilegalnom, kako bi preživeli. Ovaj nenasilni pokret otpora održavao je latentni ali nerešeni konflikt tokom perioda dužeg od pet godina.⁷ Dok je rat besneo u Jugoslovenskoj federaciji koja je bila u kolapsu, Kosovo je bilo pod vanrednim stanjem koje je raspoređenoj policiji i snagama dalo neograničenu vlast za vršenje zloupotreba.

Kako je Dejtonski sporazum za Bosnu i Hercegovinu potpisan 1995. bez rešavanja pitanja Kosova, konflikt je eskalirao. K-Albanci su se sada naoružali koristeći veliki priliv oružja iz albanske države koja je bila u kolapsu. Do 1997. Oslobodilačka vojska Kosova (OVK) je bila aktivno uključena u operacije i protiv civilnih i protiv bezbednosnih meta. Kidnapovanja i ubistva kosovskih Srba i "kolaboratora" među Albancima bila su česta.⁸ I kosovski Albanci i Srbi bili su raseljeni iz područja u kojima su se neprijateljstva rasplamsala, i obe zajednice su strašno patile.

Početak 1998. na Kosovu je buknuo pravi građanski rat, vođen uglavnom u seoskim područjima. Mnogi urbani centri su zadržali određenu normalnost. Nasilje su vršile naoružane grupe, koje su se sastojale od specijalnih jedinica sa iskustvom etničkog čišćenja iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine, i neregularne jedinice naoružanih civila aktivno su se uključile u borbu. Sela za koja su jugoslovenske snage smatrale da su pokazivala simpatije prema OVK bila su sistematski "čišćena"⁹ Diplomatska akcija međunarodne zajednice pri kraju 1998. pokazala se nedovoljnom da preokrene ovaj proces, što je dovelo do kontroverzne vojne kampanje u junu 1999. tokom koje se dogodio najbrutalniji tromesečni građanski rat. Procenjuje se da je ubijeno 10.000 ljudi, 863.000 kosovskih Albanaca i drugih nesrpskih manjina postali su izbeglice, dok su 590.000 ljudi postali interno raseljena lica (IRL).¹⁰

Postojao je model koji je u procesu raseljavanja sprovodila Jugoslovenska armija. Akcije su često počinjale granatiranjem sela da bi se isterali ljudi, sledio bi ulazak snaga da pljačkaju i izbace/ubiju one koji su ostali, i da zapale imovinu kako bi sprečili povratak raseljenih. Najteže su pogođena područja koja su smatrana za snažna uporišta OVK u zapadnom Kosovu. Oblasti u regionima Pëjë/Peći i Prizrena, kao što su opštine Glllogovc/Glogovac, Skenderaj/Srbica, Gjakova/Đakovica, Rrahovec/Orahovac i Suharekë/Suva Reka, iskusile su masovne egzekucije, a i opštine Pejë/Peć, Lipjan/Lipljan, Decan/Dečani i Klinë/Klina bile su takođe teško zahvaćene borbama. Nijedan deo Kosova nije bio pošteđen nasilja. Čak i u regionu Prizrena, gde su multietnički odnosi bili tradicionalno dobri i čiji je centar bio amblem kosmopolitanizma, rat je imao značajan uticaj, bez obzira na etničku pripadnost. Čitava generacija mladih,

⁷ C. Clark, *Civilni otpor na Kosovu* (London: Pluto Press, 2000).

⁸ OEBS, *Kosovo/Kosova: Kako viđeno, tako rečeno, oktobar 1998. -jun 1999.*

⁹ OEBS, *Kako viđeno, tako rečeno – Deo II, od juna do oktobra 1999.*

¹⁰ Nezavisna međunarodna komisija o Kosovu, *Izveštaj o Kosovu: Konflikt, međunarodni odgovor, naučene lekcije* (Oxford: Oxford University Press, 2000), str. 90.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

koji su sada nezadovoljni i često nezaposleni a čine oko polovinu populacije Kosova, bila je brutalizovana ratom koji je, kako se čini, pokazao da se nasilje isplati.

Nasilje posle rata¹¹

Odmah posle vojne kampanje NATO, i suprotno savetima međunarodnih organizacija, stotine hiljada kosovskih Albanaca počelo je da se vraća kući iz Makedonije, Albanije i južne Srbije. Do kraja jula 1999, 740.000 se spontano vratilo. Tokom tog leta 150.000 kosovskih Srba i njihovih navodnih kolaboratora Roma pobjeglo je na severno Kosovo, u Srbiju i Crnu Goru ili monoetničke enklave poput Gračanice i Gorazhdec/Goraždevca.¹²

Sledbenik OEBS-ove Kosovske verifikacione misije opisao je klimu osvete koja je vladala mesecima posle raspoređivanja međunarodnih snaga sledećim rečima:

“Nasilje se javlja u mnogim formama: ubistva, silovanja, prebijanja, tortura, spaljivanje kuća i otmice. Nije svo nasilje bilo fizičko, ipak, strah i taktika terora su korišćeni kao oružje osvete. Održavanje agresije, čak i bez fizičkih povreda, vrši ekstreman pritisak, ostavljajući ljude ne samo da ne mogu da se kreću izvan domova, već i da ne mogu da žive mirno u svojim domovima. U mnogo slučajeva, strah je izazivao ćutanje, što je s druge strane omogućavalo da dođe do nekontrolisane klime nekažnjivosti”¹³

Između juna i decembra 1999, desila su se 454 ubistava, 190 kidnapovanja, i 1.237 incidenta spaljivanja imovine na Kosovu. Između januara i juna 2000. ove brojke su se smanjile na 146 ubistva, 94 kidnapovanja, i 362 slučajeva spaljivanja imovine.¹⁴

Ovaj trend se nastavio i tokom 2001. UNHCR u 10. Oцени situacije manjina beleži “pozitivne trendove povećane bezbednosti i mobilnosti manjina na Kosovu”, ali je podvukao “da manjinske zajednice nastavljaju da se suočavaju sa različitim stepenima uznemiravanja, zastrašivanja i provokacija, kao i sa ograničenom slobodom kretanja.”¹⁵ Poboľšanje se dogodilo delom usled povećanog broja odlazaka i segregacije Srba

¹¹ Sledeći deo ovog izveštaja razmatra posleratni period tako što pruža regionalni pregled koji oslikava atmosferu nekažnjivosti i tolerancije prema nasilju koja je preovladala uprkos naporima međunarodne zajednice. Ovaj deo ne daje sveobuhvatni pregled celokupnog nasilja, ali naglašava različite aspekte odnosa većina-manjina na Kosovu odmah posle 1999. koji su i dalje relevantni za razumevanje prirode međuetničkog nasilja danas.

¹² UNHCR, *Deseta ocena situacije etničkih manjina na Kosovu; Prishtina/Priština* (Kosovo: UNHCR, Mart 2003), http://www.unmikonline.org/press/reports/Izveštaj_o_oceni_manjina_10ENG.pdf (pristup 15. aprila 2005).

¹³ OEBS, *Kosovo/Kosova: Kako viđeno, tako rečeno – Deo II, od juna do oktobra 1999.*

¹⁴ UNMIK, *Izveštaj Civpol-a o Kosovu* (Priština: UNMIK, avgust 2000).

¹⁵ UNHCR, *Deseta ocena situacije etničkih manjina na Kosovu* (Prishtina/Priština; UNHCR, 2003).

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

uglavnom u seoska područja,¹⁶ i, neki veruju, zahvaljujući osećanju hvatanja zamaha u zajednici K-Albanaca kao rezultat održavanja opštinskih i parlamentarnih izbora i fokusa na uspostavljanje privremenih institucija samouprave (PIS) i opštinske uprave. Politika “Standardi pre statusa” objavljena aprila 2002. i kasniji plan njene “operacionalizacije” prividno su stvorili put ka nezavisnosti. Povremena poražavajuća ubistva još uvek su šokirala manjine i međunarodnu zajednicu, ali sveobuhvatno mnogi su mislili da je smanjenje otvorenog nasilja predstavljalo značajnu promenu.

Mart 2004.

Neuspeh da se definiše status, spojen sa srpskim otporom prema priznavanju struktura PIS i sve izraženiji konflikt između PIS i UNMIK-a, koji je odbijao deklaracije PIS o statusu i zahteve za više ovlašćenja, pojačali su tenzije. Pored toga, do 2003, nezaposlenost je bila oko 50%. Tenzije su eksplodirale u martu 2004. Izveštaj Međunarodne krizne grupe (MKG) *Kolaps na Kosovu* (22. april 2004.) – jedna od merodavnih analiza nereda od 17. i 18. marta na Kosovu¹⁷ – opisuje početak nereda na sledeći način:

Mart 2004, naredna nedelja predviđena je za demonstracije: zbog pomena žrtvama OVK 16. marta, i zahteva sindikata za nastavak privatizacije i razrešenje Fuči-ja (Fucci) 18. marta. Međutim, uveče 15. marta, kosovski Srbin, tinejdžer, upucan je i teško ranjen u srpskom selu Čaglavica, koje se nalazi na južnom putu ka Makedoniji na samom izlazu iz Prištine. Navodno, to je bila pucnjava iz vozila u pokretu. Za Srbe to je bio samo još jedan u seriji nerešenih “terorističkih” incidenata, i oni su osećali da KFOR i UNMIK nisu poklanjali dovoljno pažnje. Oni su reagovali predvidljivo, blokadom puta. Kao znak solidarnosti, 16. marta Srbi u

¹⁶ Alexandros Yannis, *Kosovo pod međunarodnom upravom: Nezavršen sukob* (Athens: ELIAMEP/PSIS, 2001), str. 37.

¹⁷ Postoji jedan broj dobrih prikaza i analiza događaja iz marta 2004. Uz izveštaj MKG, Beogradski Fond za humanitarno pravo i Human Rights Watch objavili su detaljne i merodavne izveštaje o događajima od 17. i 18. marta, na osnovu intervjua sa žrtvama i svedocima. Fond za humanitarno pravo. Etničko nasilje na Kosovu. (Beograd, Fond za humanitarno pravo, jul 2004). Specijalni izaslanik Ujedinjenih nacija Kai Eide je takođe pripremio političku procenu uzroka, posledica i implikacija događaja iz marta 2004. za međunarodnu zajednicu. Kai Eide, Pismo Generalnog sekretara predsedniku Saveta bezbednosti, od 17. novembra 2004, S/2004/932. Drugi merodavni izveštaji su: Human Rights Watch, *Neuspeh zaštite: Nasilje protiv manjina na Kosovu, mart 2004.* (Human Rights Watch, tom 16, br. 6(D), 2004); Riinvest, *Izveštaj ranog upozorenja za Kosovo januar – april 2004.* (Priština/Priština: UNDP, 2004); Amnesty International, *Martovsko nasilje: Neuspeh KFOR-a, i UNMIK-a da zaštite prava manjinskih zajednica,* Izveštaj br. AI EUR 70/016/2004, 8. juli 2004; Harald Schenker, *Nasilje na Kosovu i put u budućnost,* ECMI Brief # 10 (Flenisburg, Germany: ECMI, 2004).

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

enklavi Gračanica, koja se nalazi na putu Priština-Gjilan/Gnjilane, takođe su blokirali svoj put, tako odsekavši Prištinu od južnog Kosova.
[. . . .]

Oko podneva demonstracije “udruženja proisteklih iz rata” nastavljale su se u Prishtine/Prištini, Prizrenu, Peja/Peći (još uvek šireći gnev zbog hapšenja viših zvaničnika KZK za ratne zločine 16. februara u Prizrenu). Gnev protiv internacionalaca je bio očigledan. Pro OVK orijentisana *Epoka e Re* objavila je na svojoj prvoj strani sledećeg jutra slogan koji je privukao klicanje mase u Peja/Peći: “UNMIK pazi na svoje korake OVK ima barut i za tebe!” Tokom večeri 16. marta, RTK – javni televizijski kanal Kosova – objavio je intervju sa dvanaestogodišnjim dečakom iz albanskog sela Čabra, na severnoj obali Ibra blizu Mitrovice. Novinari su izvestili – iako dečak nije eksplicitno tako rekao u svom intervjuu - da su srpski mladići sa psom jurili njega i njegova tri druga, starih devet, jedanaest i dvanaest godina, dok nisu završili u reci. Drugovi su nestali, pretpostavilo se da su se udavili (dva tela su od tada pronađena).¹⁸

Fitilj je bio upaljen; neredi su izbili širom Kosova, pogađajući uglavnom Srbe i UNMIK, ubijeno je 19, ranjeno 900 ljudi, i došlo je do velikog uništavanja imovine, od crkava do domova i lične imovine.

Događaji iz marta 2004. bili su naširoko analizirani, i svrha ovog istraživanja nije da ponovno analizira ove događaje, nego radije da počne da razvija razumevanje razloga zbog kojih je nasilje izbegnuto u područjima koja su izbegla uništavanje u martu 2004. I pored toga, određen broj faktora koji su identifikovani u ovim analizama (kao i u radionicama za razmenu informacija u ovoj studiji, studijama zajednica¹⁹ i studijama slučajeva) vredi naglasiti kao značajne faktore za nasilje:

- *Uloga dece.* Deca iz srednjih škola bila su jedan od glavnih počinitelaca nasilja u martu 2004. Iako je ovo bio šok za mnoge, deca su bila redovno uključena u dela zastrašivanja manjina (kamenovanja, verbalne uvrede) što je odražavalo popustljivost u društvu prema MEN, ali takođe i rezultat godina brutalizacije i široko

¹⁸ Međunarodna krizna grupa, *Kolaps na Kosovu*, Evropski izveštaj br. 155, 22. april 2004, 13-14.

¹⁹ Tokom prve faze studije, pored istraživanja zasnovanog na dokumentima, istraživači su sprovedli dve vrlo kratke studije zajednica u Gjilan/Gnjilanu i Pejë/Peći i (Domu/Dhomi) kako bi pomogli da se protumače neki problematični dokumentarni podaci koje su prikupili, i kako bi počeli da razvijaju hipoteze o faktorima koji su važni za prisustvo ili odsustvo nasilja. Osim toga, CDA je takođe održao tri radionice za dobijanje povratnih informacija sa lokalnim i međunarodnim organizacijama i NVO u Pejë/Peći, i Prishtinë/Prištini i u severnoj Mitrovici kako bi prikupio dokaze zasnovane na iskustvu koji se tiču nasilja, odsustva nasilja i aktivnosti na izgradnji mira.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

rasprostranjenog nacionalističkog sistema osnovnog obrazovanja K-Albanaca gde su K-Srbi & Srbi definisani kao “neprijatelji”.

- *Uloga medija.* Mediji su odigrali ključnu ulogu u neredima, prvo neistinito obaveštavajući stanovništvo o okolnostima koje su kružile o davljenju tri albanska dečaka (događaj-okidač), a potom opisujući nemire koji su se širili kao legitimne proteste.²⁰
- *Otpor prema povratku.* Kuće koje su vraćene njihovim pravim vlasnicima bile su ponovo ilegalno nastanjene posle raseljavanja usled nereda koji su ih učinili praznim.²¹ Ovo ukazuje da je otpor prema povratku, posebno u urbanim područjima, mogao biti sam po sebi faktor za nasilje u martu 2004.
- *Tiho prihvatanje MEN.* Kultura tišine i tihog prihvatanja nasilja možda je odigrala ulogu u podstrekivanju događaja marta 2004. Izostanak odgovora aktera civilnog društva tokom nereda otkrio je u najboljem slučaju nedostatak inicijative ili strah da se izade izvan redova, a u najgorem, tiho prihvatanje još jednog ispoljavanja ponašanja koje je postalo izjednačeno sa “patriotizmom”. Mnoge uticajne NVO stvorene u okviru mirnog pokreta otpora oslobođenja tokom 90-tih borile su se da redefinišu njihovu ulogu u miru, i neke, posebno Savet za odbranu ljudskih prava i sloboda, odigrale su kontroverznu ulogu tokom Martovskih nereda.
- *Uloga međunarodne zajednice.* KPS, KFOR, i UNMIK su bili kritikovani zbog njihove reakcije. Oni su sigurno igrali ulogu u eskalaciji nasilja jer nisu poslali nedvosmisleni poruku od samog početka o nultoj toleranciji za MEN. Iako retrospektiva određenih akcija UNMIK-a, KFOR-a i KPS-a (kao što je raščišćavanje puta za Skoplje) pokazuje da su one možda pomogle u smanjivanju intenziteta nasilja, njihov rad pre nereda nije imao odlučujuću ulogu u tome da li će nasilje izbiti.
- *Uloga “autsajdera”.* Prilikom objašnjavanja marta 2004, došlo se do zajedničke priče gde su događaji objašnjavani u sledećem smislu: “Oni su došli sa strane, učesnici nereda nisu bili iz ovog grada/sela.” Ovo dozvoljava zajednici da objasni šta se dogodilo bez obaveze da se prihvati odgovornost, i većinska i manjinske zajednice smatraju da je ovo objašnjenje prikladno. Ipak, u ranim fazama, učesnici nereda su imali izuzetno široku javnu podršku u zajednici K-Albanaca i praktično nije bilo javne kritike nasilja koje je vršeno protiv K-Srba.
- *Prvenstvo političkih u odnosu na socijalne i ekonomske uzroke.* Neki su komentarisali da je poruka marta 2004. bila prvenstveno politička, a ne socijalna, i na ovaj način

²⁰ Vidi OEBS, *Uloga medija u martovskim događajima 2004. na Kosovu* (Vienna: OSCE, 2004).

²¹ OEBS, *Izazovi za ljudska prava posle martovskih nereda* (Prishtinë/Priština: Misija OEBS-a na Kosovu, maj 2004).

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

drugačija od sveukupnog MEN, jer su područja koja su najgore pogođena martovskim nasiljem takode bila relativno ekonomski razvijenija.

III. šta je izgradnja mira na Kosovu? Razumevanje glavnih pristupa

Termin “izgradnja mira” koristi se alternativno da opiše čitavo nastojanje međunarodne zajednice na Kosovu i da opiše specifičan program predviđen da se bavi uzrocima tekućeg i budućeg konflikta. Za ovu studiju upotrebljena je ova druga koncepcija. U okviru ove koncepcije, međutim, nema *a priori* granica za aktivnosti na izgradnji mira; politike i pristupi koji su bili označeni kao izgradnja mira u jednom kontekstu nisu to u drugom. Prema tome, radije nego da ponudi definiciju izgradnje mira, ovo istraživanje nastoji da identifikuje i odrazi ono što sami ljudi – od UNMIK-a, NVO i članova lokalnih zajednica – karakterišu kao izgradnju mira u kontekstu Kosova, i da istraži pretpostavke koje su vodile ove aktivnosti u smislu kako da se mir ostvari. Izgradnja mira je tako definisana kao svaka aktivnost ili program, preduzeta od strane bilo koje organizacije – lokalne ili međunarodne NVO, UNMIK-a, OEBS-a, vlade, KFOR-a, itd. – sa *namerom da*, jednim delom ili u potpunosti, spreči obnavljanje međuetničkog nasilja ili da rešava političke, ekonomske i socijalne uzroke koji pokreću konflikt.

Opseg dominantnih tipova aktivnosti i korisnika koje su okarakterisali stručnjaci i/ili članovi zajednica na Kosovu rezimirani su u daljem tekstu. Zato što su same studije slučajeva bile tako izabrane da obuhvate niz lokacija, seoskih i urbanih mesta, zajednice sa povratnicima ili potencijalnim povratnicima i stanovnike koji su ostali, drugačija ratna iskustva i različite stepene etničke izmešanosti, verujemo da niz ovde identifikovanih programa za izgradnju mira prikazuje pravu, mada ne i sveobuhvatnu, sliku aktivnosti koje su vođene širom Kosova.

1. *Međuetnički i međuverski dijalog*

Pretežni deo onoga što su organizacije i članovi zajednica okarakterisali kao izgradnju mira bio je “dijalog”. “Dijalog” znači mnogo stvari za mnoge ljude i kako je reč korišćena na Kosovu, obuhvata širok opseg različitih aktivnosti: od društvenog kontakta do organizovanih razgovora o identitetu i unapređenju uzajamnog razumevanja, preko rešavanja problema koji se odnose na konkretna pitanja, do pregovora i medijacije u sporazumima o korišćenju zemlje ili u Opštinskim radnim grupama za povratak. Opseg procesa i metodologija - i naknadni efekti ili rezultati – “dijaloga” u ovom kontekstu otežavaju da se izvrši ocena “dijaloga” kao jednog tipa aktivnosti na izgradnji mira, i da se on uporedi sa drugim pristupima korišćenim na Kosovu.

“Dijalog” je najčešće bio fokusiran na tri oblasti: a) uslovi za održivi povratak izbeglica ili IRL; b) definisanje prioriteta i implementacija aktivnosti usmerenih na razvoj zajednica; c) nepolitička pitanja od zajedničkog interesa i potencijalna buduća saradnja za učesnike, kao što su HIV/AIDS, korišćenje droga, biznis i preduzetništvo, prava žena, infrastruktura itd. Mnoge, čak većina, ovih aktivnosti sprovedene su među mladima,

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

ženama i povratnicima i njihovim prihvatnim zajednicama, uz nekoliko, iako manje, programa u kojima se radilo sa civilnim društvom i opštinskim vlastima. Dijalog između verskih lidera, medija i političara je preduzet od strane nekoliko organizacija, ali nije bio široko rasprostranjen. Nekoliko programa dijaloga bilo je sprovedeno u zajednicama koje su bile posećene u okviru ovog istraživanja o kulturnom nasleđu Kosova, o verskoj toleranciji i međuetničkim odnosima, i o relevantnim političkim pitanjima kao što su uzroci konflikta i nepoverenja, sloboda kretanja, implementacija standarda za Kosovo i decentralizacija. Ipak, ovakvih programa dijaloga je bilo malo ili su bili prilično izolovani.

2. Trening i mirovno obrazovanje

Treninzi u vezi rešavanja konflikta, ljudskih prava, nenasilne komunikacije i sličnih tema realizovani su u svim zajednicama koje su posećene u okviru ove studije i, zajedno sa dijalogom, bili su jedan od najpopularnijih pristupa u programu za izgradnju mira. Kampovi mladih, kampovi mira, arheološki kampovi, umetnički kampovi i mnogi drugi bili su široko zastupljeni, isto kao što su bili i programi tehničke obuke, koji su sprovedeni multietnički, npr. u radu na kompjuterima, vođenju projekata, marketingu, i drugim tehničkim ili profesionalnim temama.

U manjoj meri, obrazovni programi o miru u školama razvili su obrazovne programe o ljudskim i dečijim pravima, demokratskom obrazovanju, psiho-socijalnom treningu za nastavnike, u vezi životnih veština i obrazovanja koje se bavi gnevom vezanim za prošlost. Multietničke škole su takođe obrazovane na Kosovu, mada ih je bilo svega nekoliko.

3. Multietnički projekti i institucije

Uz dijalog i treninge, zajednički (međuetnički) projekti i institucije čine značajan deo programa za izgradnju mira koje smo mi pronašli u zajednicama koje su bile deo ove studije. Neki od projekata bili su rezultat ili nastavak dijaloga, i imali su za cilj da komunikacije i izgradnju odnosa odvedu dalje od običnog razgovora.

Vrste zajedničkih projekata ili aktivnosti bile su veoma raznolike. Jedna kategorija programa tražila je ekonomsku međuzavisnost, kao što je: projekat koji je obezbeđivao platenike i za kosovske Srbe i za kosovske Albance, poljoprivredna zadruga planirana da učini da Srbi i Albanci u susednim zajednicama dele opremu, ili poslovne donacije za promovisanje međuetničkih poslovnih veza, u kojim bi, na primer, mlekara u vlasništvu Albanca prikupljala mleko od Srba. Ideja ovih programa bila je da obezbedi ekonomske

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

koristi za obe zajednice i, kako je osoblje jedne organizacije opisalo, da se uvidi da se čini "loš posao ako napraviš štetu svom susedu".²²

Druga, povezana kategorija zajedničkih projekata programa nastojala je da uspostavi međuetničku saradnju. Neki su bili više *ad hoc* projekti, kao što su: program za žene koji je povezivao žene da razviju mogućnosti za sticanje prihoda u međuetničkoj pekari ili projektima za zanate, internet centri za mlade koji su bili na raspolaganju multietničkoj omladini, zajedničke kampanje za čišćenje životne okoline, multietnički časopisi za mlade, ili zajednički projekti zalaganja za pristup uslugama za mlade. Drugi su nastojali da institucionalizuju multietničku saradnju putem podržavanja stvaranja multietničkih NVO, multietničkih centara za zajednice, multietničkih omladinskih organizacija (npr. Skupština mladih Kosova), multietničkih medija, i šire integracije manjina u lokalnu upravu. U oba slučaja, programi su težili da premoste nepoverenje i tenzije između etničkih zajednica putem obezbeđivanja prilika za ljude da rade zajedno u oblastima od zajedničkog interesa.

Konačno, multietničke kulturne i sportske aktivnosti su takođe bile vrlo popularni pristupi u programima, od škola pop muzike za mlade, multietničkih festivala ili škola slikarstva do multietničkih dokumentarnih filmova i zajedničkih sportskih događaja. Oni su nastojali da stvore prilike za pozitivan kontakt između etničkih zajednica što bi pomoglo da se razbiju negativni stereotipi i stavovi prema "drugoj strani".

4. *Demokratska uprava i izgradnja kapaciteta*

Mnogi međunarodni donatori, organizacije i NVO implementirali su aktivnosti na izgradnji mira koje su planirane da ojačaju institucije opštinske uprave kako bi podržali integraciju manjina, bolju komunikaciju i dijalog, i održivi povratak. Na primer, OEBS-ov Sektor za podršku lokalne uprave obezbedio je nadzor, nadgledanje, i trening za zvaničnike lokalne uprave po pitanju implementacije standarda za Kosovo, i uopštenije o tome "kako da poboljšaju i standardizuju njihove administrativne postupke i kako da obezbede usluge svim zajednicama bez diskriminacije."²³ Inicijativa za podršku opštinske infrastrukture (MISI), implementirana od strane Mercy Corps-a, pomogla je opštinskim zvaničnicima u identifikaciji i prevazilaženju prepreka za povratak i reintegraciju manjina. Skupština mladih Kosova, pod sponzorstvom OEBS-a, planirana je da "olakša komunikacije, razmenu informacija i iskustava i da promoviše dijalog između mladih ljudi koji pripadaju različitim etničkim zajednicama" putem simulacije skupštine opštine na Kosovu i pratećeg treninga u vezi demokratskog donošenja odluka i

²² Douglas Schlemmer, "Izgradnja mira na Kosovu: Ocena Mercy Corps-ovog PRM Programa pomoći izbeglicama" (Cambridge, MA: JF Kennedy School of Government, Harvard University, July 2005), str. 8.

²³ OEBS-ova Misija na Kosovu, <http://www.osce.org/kosovo/13420.html>.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

zajedničkih projekata u vezi problematičnih pitanja.²⁴ Programi za razvoj civilnog društva, uključujući trening o zastupanju i zastupanje u sferi socijalnih pitanja, kao što je Kosovski centar za međunarodnu saradnju “Advo-net”, takođe su okarakterisani od strane organizacija kao izgradnja mira.

5. *Mediji*

Dva pristupa su dominirala u medijskim programima. Prvi je težio da izgradi nezavisne, objektivne medije koji bi doprineli miru pružanjem objektivnih (nezapaljivih) informacija i pokretanjem otvorene debate o važnim mirovnim pitanjima u medijima. Medijske organizacije koje su preuzele ovaj pristup često nisu bile multietničke, ali su uspostavile veze – formalne ili neformalne – sa medijima na drugoj strani.

Drugi pristup je težio da izgradi multietničke medije – sa multietničkim osobljem i multietničkim programom, kao što je Radio K u Fushë Kosovë/Kosovu Polju i jedan broj multietničkih časopisa i biltena koji su izlazili od Pejë/Peći do Gjilan/Gnjilana. Ideja ovog pristupa je da integriše medijske institucije i da promovise uzajamno poštovanje vrednosti multikulturnog društva, emitovanjem multietičkog programa ili objavljivanjem članaka.

6. *Psiho-socijalni programi*

Nismo našli ogroman broj programa psiho-socijalne pomoći u zajednicama koje su posećene tokom ove studije, ali su i oni bili spomenuti kao značajna oblast ranijih programa na Kosovu. Neki mirovni obrazovni programi takođe su podrazumevali elemente psiho-socijalne pomoći, bilo direktno se baveći pitanjem trauma ili besa kod dece (uglavnom K-Albanaca) prouzrokovanih raseljenjem, ili izgradnjom kapaciteta u školama radi bavljenja traumama.

²⁴ <http://www.youthassemblies.com/youth/index.html>.

IV. RAZUMEVANJE MEĐUETNIČKOG NASILJA NA KOSOVU

Šta je međuetničko nasilje? U ovoj studiji, obuhvaćena su dela kako fizičkog tako i psihološkog nasilja od strane članova jedne etničke grupe prema članovima druge, priznajući da je psihološko nasilje, kao što je zastrašivanje, čest metod agresije i daje važan doprinos strahovima koji čine da konflikt i dalje traje. Šta ovo znači na Kosovu? Jasna slika pojavila se iz diskusija u zajednicama o vrstama incidenata ili ponašanja koje K-Albanci i K-Srbi *doživljavaju* kao nasilje.

- *Direktno fizičko i psihološko nasilje* jeste forma koja je najbolje obuhvaćena u statističkim podacima o kriminalu. Ono obuhvata zastrašivanje, fizički napad, oštećivanje imovine, krađu, tuču, paljevine i ubistva. Neke forme su etnički motivisane, dok druge, kao što su krađa ili uzurpacija imovine ne moraju biti potpuno (niti čak prvenstveno) etnički motivisane, ali uprkos tome mogu se desiti sa većom nekažnjivošću kada se počine preko etničkih linija.
- *Indirektno psihološko nasilje*. Ljudi se takođe sreću sa mnogim stvarima koje ne dostižu nivo dovoljan za prijavljivanje ili sudsko procesuiranje incidenata nasilja, kao što su grafiti, verbalne uvrede i psovanje, uvredljivi gestovi, pritisak da se proda imovina i stvarne međuetničke prodaje imovine. Zaista, ove nešto "slabije" forme nasilja, kako su ih mnogi K-Albanci okarakterisali, važne su forme psihološkog nasilja i znatno doprinose osećaju nesigurnosti kod ljudi (posebno kod K-Srba), jednim delom zato što su one tako česte.
- *Unutaretničko nasilje* planirano da se spreče ili kazne međuetnički kontakti i saradnja mnogi smatraju – kako u zajednicama tako i u organizacijama – možda čak i važnijim od međuetničkog nasilja za održavanje polarizovanih, neprijateljskih odnosa između grupa. Skoro je nemoguće izmeriti razmere unutaretničkog nasilja²⁵

A. Procena nivoa MEN : Percepcije u odnosu na stvarnost

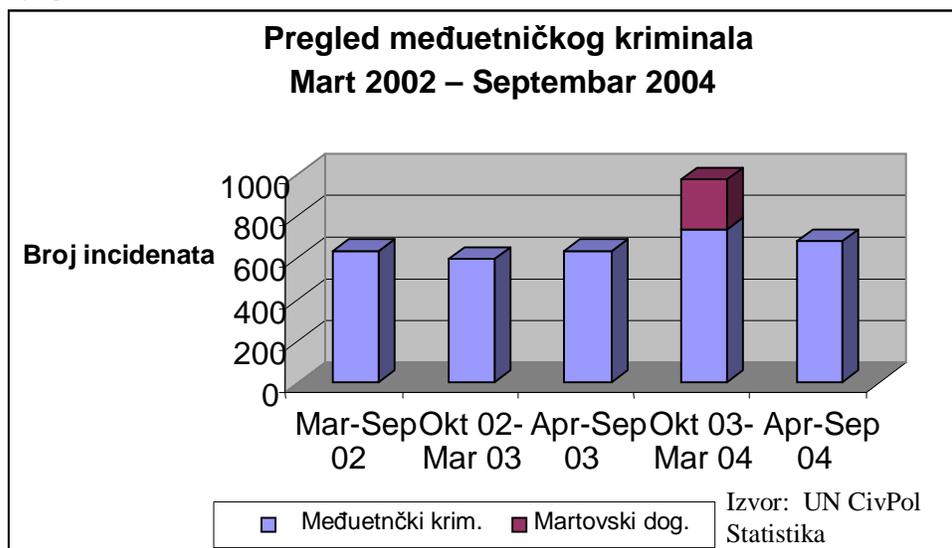
²⁵ Statistički podaci o kriminalu potvrđuju da je najveći procenat kriminala unutaretnički; tipično, unutaretnički kriminal čini 90% od ukupnog kriminala, i preko 90% od toga jeste unutar zajednice kosovskih Albanaca, CivPol 2004. Međutim, nemoguće je proceniti koliko se od tog unutaretničkog kriminala odnosi na međuetničke odnose.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Ovakav raspon dela koja su ljudi doživeli kao međuetnički povezano nasilje, veoma otežavaju ocenu razmera MEN. Obična krivična dela i međuetnička krivična dela teško se mogu razlikovati, zato što incidenti počinjeni zbog ekonomskih ili drugih kriminalnih (ne specifično međuetničkih) motiva takođe imaju uticaja na međuetničke odnose. Čak i ukoliko je jasno kako klasifikovati incidente, utvrđivanje razmera MEN je teško, zato što sve žrtve nisu prijavile mnoge slučajeve MEN, ili kada jesu, ono može biti potklasifikovano ili preklasifikovano kao “međuetničko“, zbog strahova zvaničnika da će se ovakva proricanja obistiniti kada informacije postanu javne. U Gjilan/Gnjilanu na primer, “Odbor srpske zajednice” koji sakuplja podatke o nasilju protiv K-Srba i njihove imovine izveštava da u 60 % slučajeva Srbi ne prijavljuju napade na ljude ili imovinu, zato što napadači često nisu prepoznati (zbog mraka, stresa itd.) i zato što se plaše da će prijavljivanje učiniti situaciju gorom i prouzrokovati nove napade. Uz to, čak i ako su potpuno pouzdani, statistički podaci o MEN ne mogu prikazati potpunu sliku etnički povezanog nasilja i nesigurnosti. Oni propuštaju potencijalno važnu ulogu *unutaretničkog* zastrašivanja i nasilja koje se vrši kao kazna za korake preko etničkih granica.

Uprkos ovim teškoćama, neki trendovi se mogu identifikovati. Dijagram 1, Pregled međuetničkog kriminala, rezimira statistiku UNMIK CivPol-a o MEN. Nasuprot percepcija javnosti, statistika pokazuje skromno ali stalno povećanje MEN koje je izbrisalo poboljšanja tokom perioda 2001-2002, zabeleženih u Izveštaju UNHCR-a o oceni manjina za 2002.²⁶

Dijagram 1

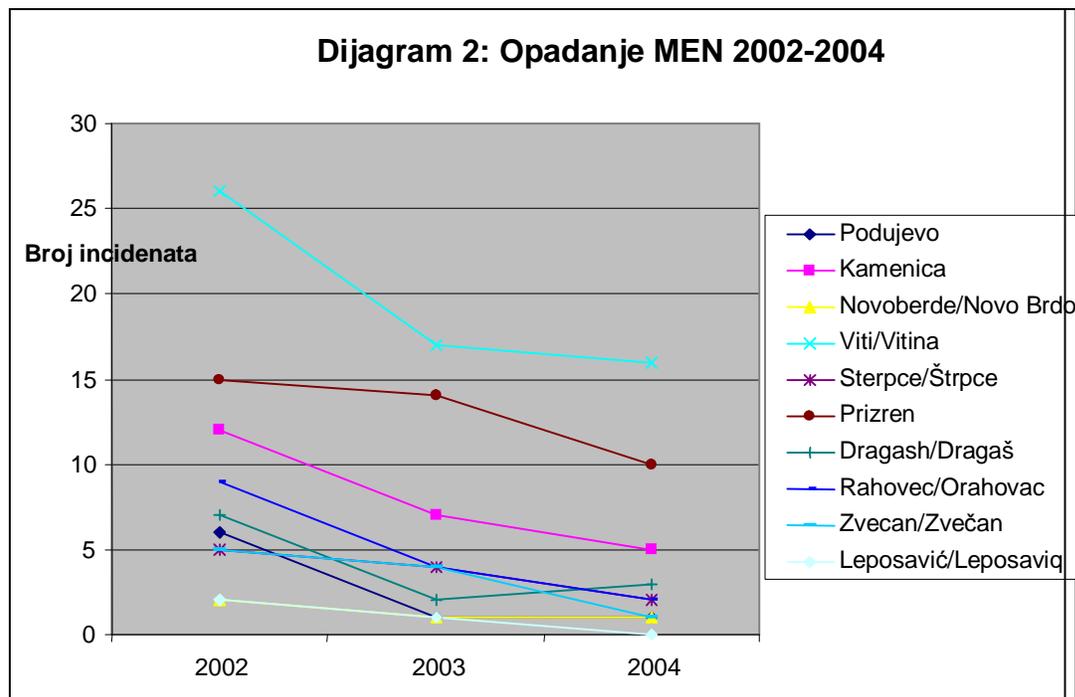
²⁶ Prvi period pokazuje više nivoa MEN, ali obuhvata sedam meseci, nasuprot šest meseci u svim kasnijim vremenskim periodima.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Zastoj za koji mnogi tvrde da se desio odmah posle nereda (april - septembar 2004.) takođe nije potkrepljen ciframa, koje pokazuju da je ono jednako sa prosečnim prolećnim dešavanjem međuetničkog nasilja. Posle nereda, uprkos raseljavanju oko polovine populacije kosovskih Srba i Roma, cifre su ostale visoke odražavajući povećanu pljačku, krađu i oštećenje privatne imovine onih koji su otišli, a koja je ostala bez policijske ili druge zaštite dok nije počela rekonstrukcija. Nivoi MEN počeli su da opadaju tek posle novembra 2004, mada treba istaći da iako su nivoi od januara do marta 2005. bili niži u odnosu na one iz sličnog vremenskog perioda u 2004, oni se još uvek nisu smanjili ispod ukupnog nivoa iz 2002.

Ukratko, stalan i blag porast nivoa nasilja tokom perioda od 2002-2004. dovodi u pitanje percepciju o značajnom smanjenju nivoa nasilja (i kasnijem poboljšanju bezbednosti za manjine) koja je učinila događaje iz marta 2004. tako neočekivanim. Šta je dovelo do ovih netačnih percepcija o poboljšanju?

1. Mešovite opštine doživele su smanjenja MEN. Nekoliko opština, uključujući i nekoliko sa manjinskim populacijama, doživele su značajna smanjenja nivoa MEN pre marta 2004. Kamenicë/Kamenica, Viti/Vitina, Prizren, Rahovec/Orahovac i Dragash/Dragaš, na primer, doživeli su značajna smanjenja nivoa MEN od 2002-2004. (vidi Dijagram 2).²⁷

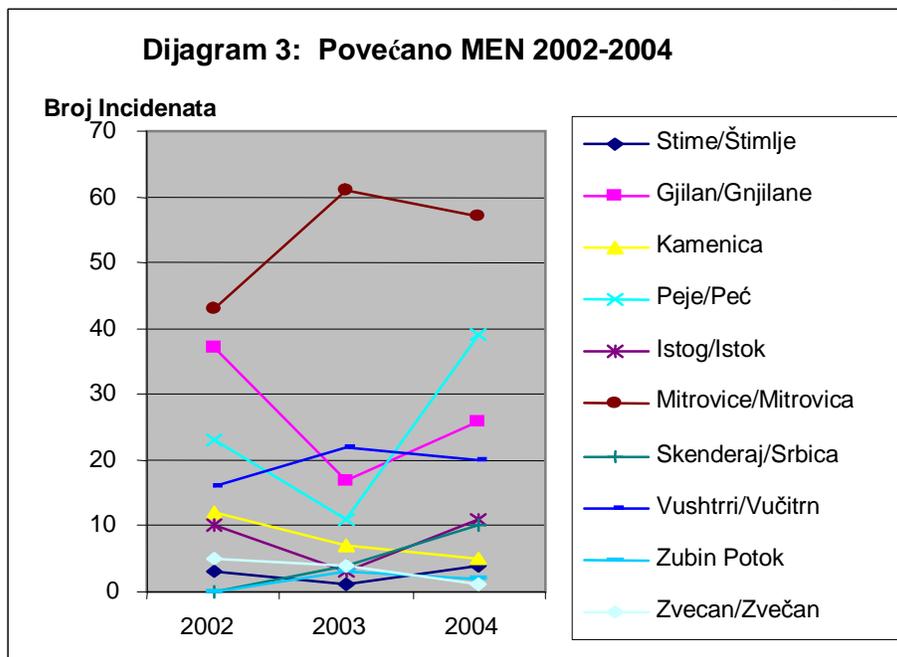

²⁷ Tri izvora podataka su korišćena da se procene nivoi MEN u opštinama: UNMIK CivPol, podaci o međuetničkom kriminalu, UNHCR-ovi dnevni izveštaji o situaciji, i OEBS-ovi dnevni izveštaji o situaciji. Svi zabeleženi incidenti (zasnovani na UNHCR-ovim i OEBS-ovim dnevnim

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

U drugima, uključujući opštine sa visokim nivoima MEN, kao što su Gjilan/Gnjilane, Pejë/Peć, i Istog/Istok, zapažena su značajna smanjenja u 2003, ali samo da bi se zapazio ponovni porast MEN na nivoe iz 2002. ili čak i više u 2004. Pa ipak, zbog toga nije iznenađujuće da je do 2004. percepcija o značajno poboljšanoj situaciji u pogledu MEN preovladavala. Poboljšanja u drugim opštinama mogla su zamagliti trendove koji su ukazivali na pogoršanje sveobuhvatne situacije MEN.

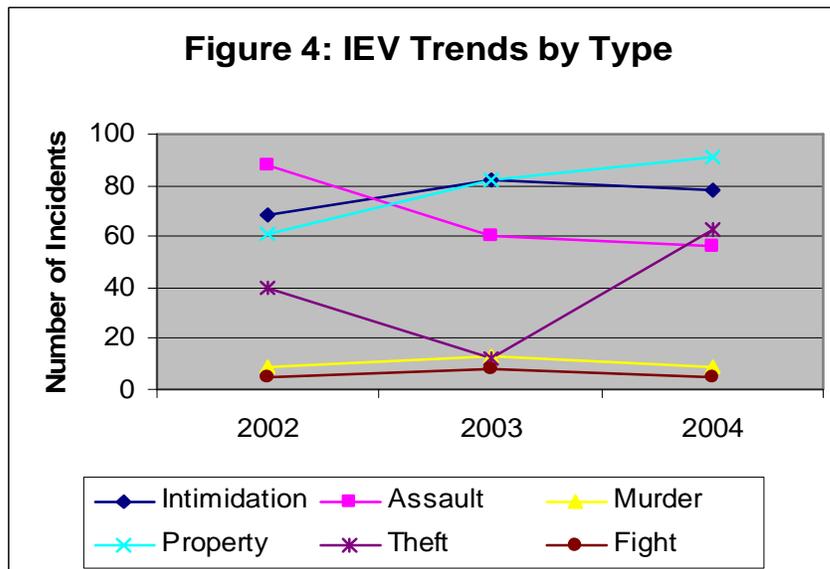
Međutim, mnoge opštine sa najvišim sveukupnim nivoima MEN i sa najvećim nasiljem u martu 2004, takođe su imale stalno povećanje nivoa MEN tokom ispitivanog perioda od tri godine (2002-2004) (Vidi Dijagram 3). Ovo obuhvata Prishtinë/Prištinu, Fushë Kosovë/Kosovo Polje, Mitrovicë/Mitrovicu, Vushtrri/Vučitrn i Lipjan/Lipljan.

izveštajima o situaciji), dopunjeni izveštajima o situaciji UNMIK CivPol-a, uneti su u tabele prema kategorizaciji vrste incidenta. Kategorizacija kriminala urađena je tako da odražava najuobičajenije vrste zabeleženih incidenata (Z-zastrašivanje, N-napad, U-ubistvo, O-oštećenje imovine, K-krađa, T-tuča/grupna tuča, N-incidenti povezani sa neredima). Krađa (K) je obuhvaćena kao značajna kategorija u sveobuhvatnoj tipologiji međuetničkog nasilja jer je moguće porediti je sa zastrašivanjem. Mnogi incidenti predstavljali su kombinaciju kategorija. Na primer, pljačka i zastrašivanje su klasifikovani kao KZ, bacanje eksploziva na naseljenu imovinu klasifikovano je sa OZ, sa onim što se zaista ispostavilo kao najznačajniji aspekt incidenta koji se desio prvi. Zbog jednostavnosti, u ovim dijagramima, ovi incidenti mešovitog tipa klasifikovani su pod dominantnim oblikom, npr. KZ kao krađa, oštećenje imovine i zastrašivanje kao imovina. Cifre MEN za period 17-18. mart 2004. isključene su iz ovih trendova.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

2. *Promene prirode MEN tokom vremena.* Dijagram 4, rezimira trendove u različitim oblicima MEN od 2002-2004, odražava promenu prirode MEN tokom vremena od čistog zastrašivanja i napada do više imovinski orijentisanih formi MEN koje podseća na običan kriminal i vandalizam. Takođe se može zapaziti oštro povećanje slučajeva krađe i dela vezanih za imovinu, uz značajno smanjenje napada. Povećana učestalost imovinskog MEN, kao što je oštećivanje kuća, zgrada ili krađe²⁸, u odnosu na čisto zastrašivanje i napade, pojačava utisak da se etnički motivisano nasilje smanjilo i da postoje složeni motivi za MEN. I zaista, iako se sveukupni nivoi MEN nisu smanjili značajno od 2002, MEN je ostao stabilan na oko 8-10% od ukupnih stopa kriminala tokom perioda izveštavanja i, osim u Mitrovici, napadi se nisu povećavali tokom politički značajnih perioda (npr. izbori na Kosovu ili Srbiji, hapšenja istaknutih OVK ličnosti, komemoracije ključnih događaja, povratak tela nestalih, itd). Ovaj relativno stabilan odnos MEN prema ukupnim stopama kriminala ukazuje da MEN može podjednako da se odnosi prema stalnijim karakteristikama pejzaža Kosova koji naglašava obični kriminal kao i prema

stanju međuetničkih odnosa ili političkim događajima.²⁹ Na nekoliko mesta, UNMIK i policija Kosova sugerišu da su "stvarni" međuetnički incidenti bili (i jesu) retki; oni su češće bili krađa ili štete od kriminalnih dela.

Iako ovi incidenti nisu bili primarno etnički motivisani i

često nisu bili viđeni kao "stvarno" međuetnički, klima nekažnjivosti prema međuetničkom kriminalu učinila je izvesnijom verovatnoću krađe usmerenu protiv manjina. Manjine su osećale da su žrtve zbog njihove etničke pripadnosti, bez obzira na motive počinioca.

²⁸ Uobičajene krađe koje su pogadale manjine su krađa poljoprivredne mehanizacije i stoke, koje ugrožavaju njihova sredstva za život. U jednoj zajednici, UNMIK policija je čak sumnjala da su K-Srbi i K-Albanci radili zajedno kako bi počinili krađe.

²⁹ Ovo se ne može zaključiti sa sigurnošću, jer statistički podaci o *unutaretničkom* kriminalu nisu razvrstani na osnovu tipa ili motiva nasilja, dok povećanja u ukupnim stopama kriminala mogu takođe da odražavaju povećanja politički motivisanog unutaretničkog nasilja koje je povezano sa međuetničkim odnosima.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

3. *Indikatori napretka nisu odrazili smanjenu ranjivost na nasilje.* Nekoliko opština bile su okarakterisane kao “dobre” u smislu MEN od strane međunarodnih organizacija i lokalnih stanovnika pre marta 2004: između ostalih Obiliq/Obilić, Viti/Vitina, Fushë Kosovë/Kosovo Polje, Gjilan/Gnjilane, i Lipjan/Lipljan. U ovim opštinama osoblje UNMIK-a, bezbednosni činioци, NVO i članovi zajednice su zabeležili da su K-Srbi počeli da putuju svojim privatnim vozilima, da putuju bez pratnje, da se kreću u centru grada, kupuju u albanskim prodavnicama, i govore srpski u gradu i lokalnim kaficima. Multietničke pijace su u nekim zajednicama bile korišćene od obe etničke zajednice, dok su ljudi u “boljim” zajednicama, kao što su Gjilan/Gnjilane i Bokšić/Bokaj, počeli da obnavljaju stara prijateljstva od pre rata. Pre marta 2004, K-Albanci i neke osobe koje je intervjuisao KFOR u nekoliko zajednica rekle su da je prisustvo K-Srba u područjima K-Albanaca smatrano kao provokacija za nasilje. Do 2004, izjavili su oni, bilo je manje zastrašivanja i nije bilo fizičkog nasilja protiv Srba, samo “manji” incidenti kao što su “opasni pogledi” ili “psovanje pijanih ljudi”, “psovanje na ljude kada prolaze, vika iz kola” što je činilo da se srpske žene i devojke osećaju nelagodno, kao i da je bilo nekih slučajeva precrtavanja etničkih simbola.

Umišljeni indikator bezbednosti : Prisustvo Srba više nije provokacija za nasilje

Godine 2001, jedna osoba je ispričala, jedan stariji Srbin sa tradicionalnom srpskom kapom (šajkačom) šetao je u centru Gjilan/Gnjilana, prišli su mladi albanski momci skinuli mu kapu i bacili je na zemlju. Ovo se “više ne može desiti”, rekao je on, zato što su se “ljudi sada navikli da vide Srbe u gradu i nema više razloga za strah.”

Ukoliko bi Srbin prošetao van Doma/Dhomi do podjedinice u godinama odmah posle rata ovo bi bilo smatrano za provokaciju i ljudi bi reagovali agresivno. Ovo se više ne bi desilo, jedan mladi Albanac je objasnio, zato što Kosovo postaje sve više evropsko.

Multietnička policijska stanica je “indikacija da Srbi danas rade bezbedno u selu.”
(Fushë/Livađe)

Ipak, iste ove opštine ne samo da su iskusile visoke nivoe nasilja u martu 2004. – na iznenađenje mnogih, posebno u Gjilan/Gnjilanu – već su, nasuprot popularnom verovanju i percepciji, dosledno imale najviše nivoe međuetničkog nasilja na Kosovu tokom čitavog preioda 2002-2004. Ovo ukazuje da su indikatori bili nepotpuni, i da su propustili nekoliko važnih faktora koji se odnose na bezbednost. Šta je propušteno?

Prvo, povećani kontakti takođe stvaraju više prilika za nasilje, bilo ono etnički motivisano ili ne. Štaviše, dok se tenzije smanjuju i međuetnički kontakti poboljšavaju, ekstremniji činioци će verovatno biti motivisani da se suprotstave ovakvom razvoju putem nasilne akcije planirane da ponovno polarizuje zajednicu. “Oni se plaše jedni od drugih.” Tako da se moglo očekivati da će ublažavanje tenzija isprovocirati neku kontra-reakciju.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Drugo, vrlo *lokalna* priroda indikatora, koja naglašava kretanja i interakcije *u okviru* lokalne zajednice, takođe je mogla da navede međunarodne i lokalne posmatrača da propuste stalnu pretnju više

“Prepoznao sam mnogo dece iz grada ali takođe i mnogo ljudi sa strane” u martu 2004.

-- Stanovnik Fushë Kosovë/Kosova Polja

eksternih izvora i okidača nasilja. Gotovo svi stanovnici zajednica koje smo intervjuisali pripisali su barem deo nasilja u martu 2004, i ono prethodno, “autsajderima” koji su dolazili iz regiona Kosova poznatih po ekstremnim političkim stavovima, i koji su onda radili sa lokalnim stanovnicima, uglavnom mladim ljudima, koji bi, identifikovali kuće i imovinu za napad.

Treće, isti napredak u ovim indikatorima verovatno je naveo međunarodne organizacije i lokalne lidere da preduzmu akcije koje su zapravo povećale ranjivost zajednica na nasilje. Na mestima koja su smatrana “boljim” od drugih u pogledu slobode kretanja, integracije manjina i međuetničke saradnje, kontrolni punktovi su uklonjeni, KFOR je napustio grad, programi su završeni a finansiranje smanjeno, sve to “u skladu sa situacijom.” Ove zajednice su smatrane “stabilnim”, kako je jedan oficir KFOR-a rekao, “bez posebne brige za bezbednost i etničke tenzije.” Ipak, one su doživele nasilje u martu 2004.

Konačno, indikatori su vodili do netačnih zaključaka i pretpostavki o stvarnoj bezbednosti i osećaju manjina (K-Srba) o bezbednosti. Povećano kretanje i napredak u drugim indikatorima nisu neminovno odražavali značajan napredak u stvarnim uslovima bezbednosti, ili u stvarnom angažovanju između K-Srba i K-Albanaca. Povećana sloboda kretanja koju su zapazili kako lokalni stanovnici tako i internacionalci bila je praćena oprezom da se minimizira rizik da se postane žrtva nasilja. Ipak, kako je jedan međunarodni službenik zabeležio u Gjilan/Gnjilanu, iako se K-Srbi kreću slobodnije sada, to je samo u “ograničenim područjima i sa strahom.” Srbi su se kretali slobodno i imali uzajamne odnose sa Albancima, ali su oni sledili (i još uvek slede) niz implicitnih

Iako se K-Srbi kreću slobodno, istakao je jedan međunarodni službenik u Gjilan/Gnjilanu, to je samo u “ograničenim područjima i sa strahom”

protokola za smanjenje rizika od konfrontacije kada su to činili: kretali su se u ograničenim područjima, posebno u onim sa snažnim prisustvom bezbednosnih snaga, razvijali mreže za razmenu informacija i komunikacija kako bi upozorili jedni druge o potencijalnoj opasnosti, kretali se “neprimetno” na ulicama, tiho govorili

ili nisu govorili na javnim mestima, itd. Jedna intervjuisana osoba šetala je sa psom na uzici radi zaštite. Kosovski Srbi u svim zajednicama koje su bile deo ove studije rekli su da su se klonili međuetničkih situacija, jer su se osećali i osećaju se ranjivima, i kretali su se onoliko malo koliko je to bilo moguće, samo za zadovoljenje njihovih najnužnijih potreba.

Da li je ova predostrožnost rezultat preteranih strahova koje podstiču političari i mediji iz Beograda i sa Kosova? Možda. Takođe je verovatno da su ove predostrožnosti smanjile

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

tačke sukoba, tako doprinevši smanjenju nasilja, kao i percepcijama o poboljšanoj bezbednosti. Kosovski Srbi koji su intervjuisani u ovoj studiji pripisali su poboljšanja u slobodi kretanja i smanjenje međuetničkog nasilja pretežno ovim merama predostrožnosti i njihovim naporima da minimiziraju kontakt sa K-Albancima.³⁰

Vredno je pomenuti da tvrdnje kosovskih Albanaca o “normalnim” odnosima i većoj slobodi kretanja možda delom odražavaju njihov osećaj o poboljšanoj bezbednosti. Osećaj sveukupnog poboljšanja bezbednosti kod kosovskih Albanaca dobro je dokumentovan 2004. u Studiji UNDP o bezbednosti i političkom radu na Kosovu, koja je otkrila da je blizu 50% Kosovaca osećalo da se bezbednosna situacija na celom Kosovu “popravila”, a da 82% nije promenilo ponašanje zbog zabrinutosti za kriminal.³¹ U zajednicama koje su posećene u ovoj studiji, kada se govorilo o poboljšanjima bezbednosne situacije, K-Albanci su podvukli da su njihovi sopstveni strahovi olakšani – to jest, da se oni više nisu plašili Srba ili ih nisu videli kao pretnju.

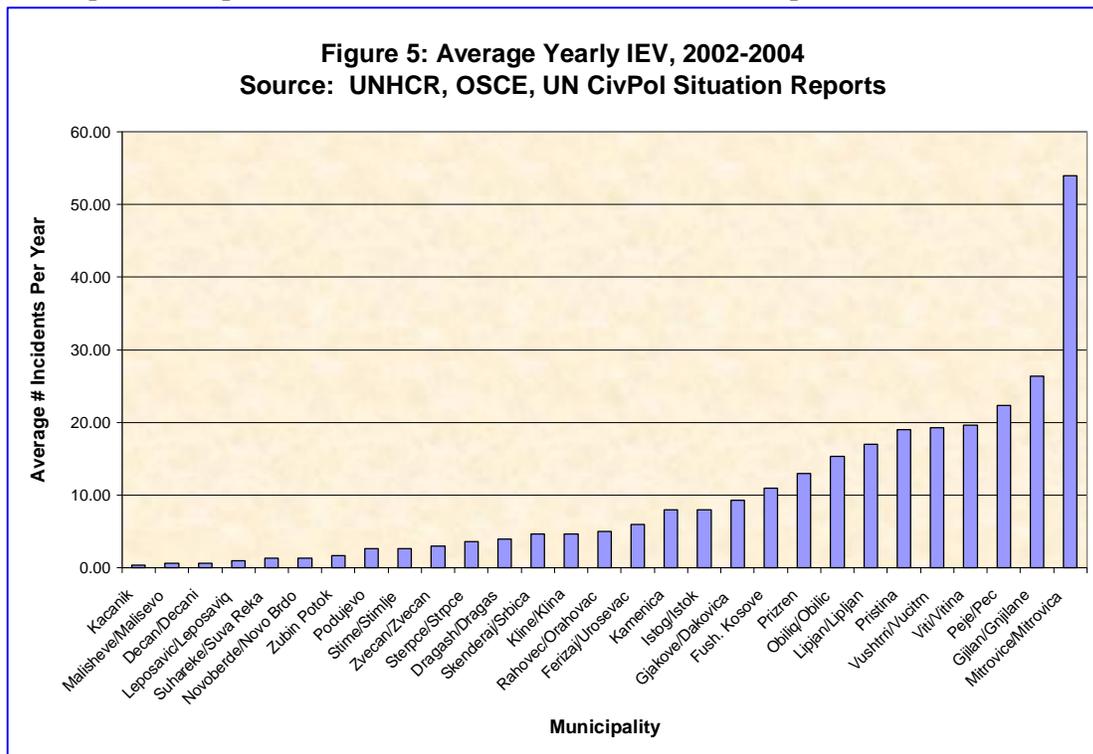
³⁰ Ambasador Kai Aide takođe ukazuje na ovo u svom izveštaju iz 2005. za Kosovo: “Nizak broj prijavljenih međuetničkih incidenata delom takođe proizilazi iz činjenice da manjine teže da izbegnu ili smanje na minimum njihov kontakt sa većinskom populacijom.” K. Aide, *Opsežan pregled situacije na Kosovu*, u pismu od 7. oktobra 2005. koje je Generalni sekretar uputio predsedniku Saveta bezbednosti, UN Doc. S/635/2005, str. 9.

³¹ Pogledati UNDP Kosovo, *Svetlo plavo: Percepcije javnosti o bezbednosti i učinku policije na Kosovu* (Pristinë/Priština: UNDP, 2004), str. 19, 31.

B. Prisustvo manjina i MEN: Ko je ranjiv i kako?

Da li su sve manjine bile podjednako ranjive na MEN pre (i tokom) događaja u martu 2004? Sveukupno, prisustvo manjina je ključan faktor za MEN. Ipak viši nivoi MEN povezani su sa većim prisustvom K-Srba, a ne neke druge manjine.

Dijagram 5 oslikava prosečno godišnje MEN po opštini za period od tri godine 2002 - 2004, prikazano po redosledu u zavisnosti od nivoa MEN u opštini.

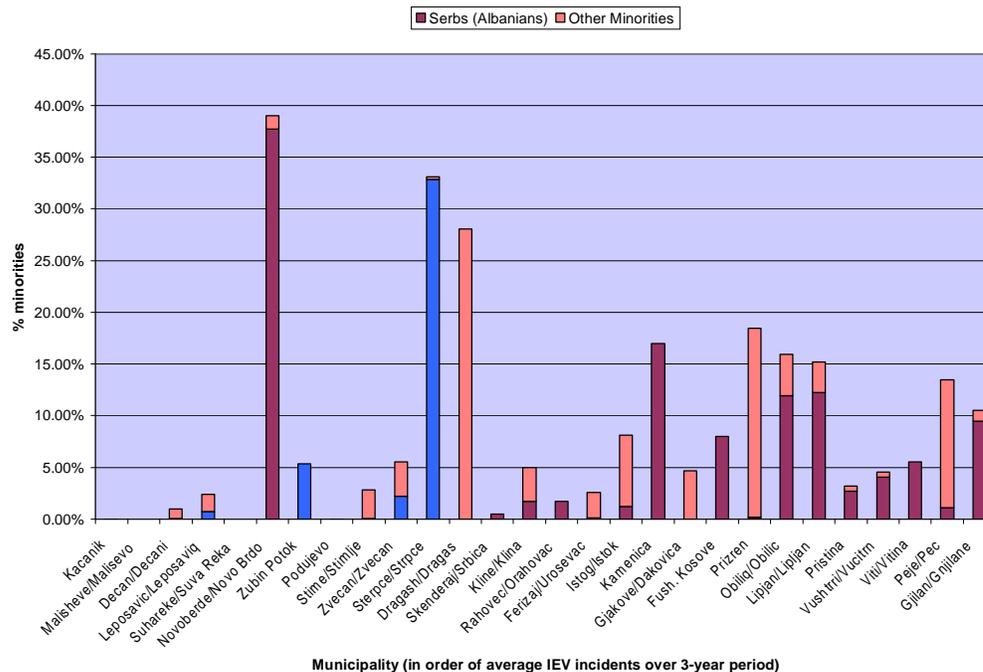

Opštine sa najvišim godišnjim prosekom MEN takođe su obično imale relativno značajnu (preko 5%) populaciju manjina: Mitrovicë/Mitrovica, Gjilan/Gnjilane, Pejë/ Peć, Viti/Vitina, Lipjan/Lipljan, Obiliq/Obilić, Prizren, Fushë Kosovë/Kosovo Polje.³²

³² Generalno, analize po glavi stanovnika nisu značajno promenile zaključke u vezi nivoa MEN, osim za najveće i najmanje opštine; opštine sa velikim brojem stanovnika i sa visokim brojem incidenata MEN (kao što su Prishtinë/Priština i Prizren, dve najveće urbane oblasti na Kosovu) mnogo su bolje kada se učestalost MEN razmatra u odnosu na veličinu populacije, dok je u opštinama sa najmanjim brojem stanovnika (ispod 20.000, npr. Novobërdë/Novo Brdo i Shtërpcë/Štrpce) zapažen obrnut trend (kreću se od onih sa najnižim nivoom incidenata ka onima sa najvišim nivoom MEN po glavi stanovnika), što možda odražava tekuću naglašenu tenziju u ovim opštinama. Kalkulacije MEN po glavi stanovnika nisu bile moguće za Mitrovicu zato što su pouzdane brojke u vezi broja stanovnika nepoznate.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Dijagram 6: Odnos manjina prema opštinama, po redosledu od najnižih do najviših nivoa MEN.

Bliže ispitivanje nivoa MEN u odnosu na demografiju opština, kao što je prikazano na dijagramu 6, ukazuje da je prisustvo K-Srba povezano sa višim nivoima MEN nego prisustvo drugih manjina, bilo Roma, Egipćana, Aškalija, Bošnjaka, Turaka ili Goranaca. Opštine sa najvišim nivoom MEN imaju prvenstveno srpsku manjinu. Nasuprot tome, jedan broj opština sa značajnim udelom drugih manjina i veoma malo ili nimalo kosovskih Srba imale su niske nivoe MEN, uključujući tu Ferizaj/Uroševac, Dragash/Dragaš, Suharekë/Suvu Reku, i Prizren (po glavi stanovnika).³³ Ovo ne znači da nesrpske manjine nisu trpele MEN, ili da nisu trpele diskriminaciju i druge oblike kršenja manjinskih prava. Nekoliko opština sa značajnom nesrpskom manjinskom populacijom obično su doživljavale više nivoe MEN nego one bez manjina (npr. Prizren, Gjakovë/Đakovica, Istog/Istok). Ipak, one sa srpskom ili pretežno srpskom manjinskom populacijom doživele su najviše nivoe MEN.³⁴

³³ Nivo MEN u odnosu na druge opštine ovih urbanijih područja, kao što je Prishtinë/Priština, opada značajno kada se MEN meri po glavi stanovnika.

³⁴ Pejë/Peć je veliki izuzetak u ovom posmatranju. Visoki nivoi nasilja koji su tamo doživljeni mogu biti povezani sa urbanim karakterom Peći, jer su nekoliko područja sa višim nivoom MEN koje je pogodilo nesrpske manjine među najnaseljenijima na Kosovu (npr. Prizren, Gjakovë/Đakovica). Oni mogu takođe biti povezani sa onim što su mnogi ljudi koji su

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Iako izgleda da je veći broj stanovnika K-Srba povezan sa višim nivoima MEN, čini se da veće *koncentracije* K-Srba smanjuju ranjivost na nasilje. Opštine sa procentom većim od 15% srpske populacije, uključujući i četiri većinske srpske opštine (Štrpce/Shtërpçë, Leposavić/Leposaviq, Zubin Potok, Zvečan/Zveqan), imale su najniže nivoe međuetničkog nasilja, uz nekoliko gotovo monoetničkih opština K-Albanaca (manje od 2-3% manjina). Opštine sa 4-15% K-Srba doživele su najviše nasilja.

Smanjena ranjivost područja sa koncentrisanom populacijom K-Srba odražava se takođe i u više “mikro” nivoa u okviru zajednica. U nekoliko zajednica, uključujući Fushë Kosovë/Kosovo Polje, Fushë/Livade i Gjilan/Gnjilane – veliki kompleks stanova nastanjenih K-Srbima i monoetnička sela K-Srba u blizini, ostala su netaknuta u martu 2004. Ljudi (sa obe strane) rekli su da je ovo zato što su ona smatrana za teško savladive ciljeve. U nekim slučajevima, ljudi su mislili (ili im je tako rečeno) da su Srbi u ovim područjima imali oružje ili bi na druge načine bili sposobni da uzvrate.³⁵

Koncentrisane populacije K-Srba izbegle su napad u martu 2004.

U Fushë Kosovë/Kosovom Polju, ni kompleks zgrada sa stanovima gde su živeli kosovski Srbi ni srpska sela u blizini, kao Kuzmin, ili čak Bresje, koje se nalazi u neposrednoj blizini, nisu bila napadnuta tokom marta 2004. Kosovski Srbi veruju da su se demonstranti plašili da ljudi koji žive u stambenim blokovima mogu biti naoružani i sposobni da pruže otpor, jer je blok o kome se govori bio prethodno nastanjen vojnim licima.

U Fushë/Livadu, lokalni stanovnici su raspršili grupu protestanata koji su se spremali da krenu na srpsko selo u blizini. Oni su rekli demonstrantima da su Srbi bili “najverovatnije naoružani i da ukoliko bi se bilo šta desilo oni bi započeli konflikt između zajednica.”

U Gjilan/Gnjilanu, nije bilo nasilja u selima K-Srba u okruženju, uključujući najveće selo, Šilovo/Shilovo, gre mnogi K-Srbi iz grada sada stanuju, zato što gomila “nije mogla” napasti: “oni se nisu usudili da napadnu tako visoku koncentraciju Srba.”

intervjuisani u ovim studijama slučajeva opisali kao političko-strateške napore da se gradska područja očuvaju gotovo u potpunosti pod kontrolom K-Albanaca.

³⁵ Jasno, Mitrovicë/Mitrovica je izuzetak, ali se to može objasniti činjenicom da je ona na “prvoj liniji” konflikta. Ipak, ni kompleks stanova na Rudarskom brdu/Mikronaselju u severnoj Mitrovici, na kojem su kuće mešovite populacije sa značajnim brojem kosovskih Albanaca, ni Bošnjaka mahala, nisu bili napadnuti u martu 2004.

DEO 2 RAZUMEVANJE ODSUSTVA MEĐUETNIČKOG NASILJA

17. i 18. marta 2004. širom Kosova, mnogi pojedinci se nisu obazirali na ličnu opasnost i učinili su korake kako bi sakrili ili evakuisali susede ili kako bi zaštitili imovinu njihovih suseda od nadolazeće pretnje ljutih i negativno motivisanih masa. U nekim mestima zajednice su bile u stanju da mobilišu *kolektivnu akciju* i zaustave ili izbegnu nasilje. Oni su sprečili masu da uđe u selo, sprečili su potencijalne demonstrante da počine nasilje, i sprečili su članove zajednice da reaguju na način koji bi mogao da isprovocira nasilan odgovor druge etničke zajednice. Istraživanje faktora za sprečavanje MEN nastoji da razume zašto su neka mesta bila sposobna da mobilišu kolektivnu akciju, dok u drugim, akcije mnogih pojedinaca koji su se protivili nasilju i pomagali njihovim susedima nisu evoluirale niti su se katalizirale u kolektivnu akciju.

V. ULOGA "POVEZUJUĆEG DRUŠTVENOG KAPITALA": ZAŠTO MEĐUETNIČKE VEZE NISU BILE ZNAČAJAN FAKTOR ZA IZBEGAVANJE MEĐUETNIČKOG NASILJA

Društveni kapital se odnosi na "karakteristike društvene organizacije kao što su mreže, norme, društveno poverenje koje olakšava koordinaciju i saradnju radi zajedničke koristi."³⁶ On obuhvata institucije, odnose, stavove, norme, i vrednosti koje upravljaju interakcijama među ljudima, i, kako se tvrdi, doprinosi društvenom i ekonomskom razvoju.³⁷ Pojam "povezujući" društveni kapital rasplamsao je maštu kreatora politike i NVO angažovanih na izgradnji mira širom sveta. Očekuje se da ukoliko su unakrsne etničke veze poverenja, saradnje i solidarnosti formirane, one će biti protivteža silama koje dele ovaj "vezivni" društveni kapital, ili društvene mreže, vrednosti, norme i veze koje održavaju koheziju homogenih grupa. Postulati ove teorije su da "zato što grade mostove i upravljaju tenzijama, međuetničke mreže su agenti mira, ali ukoliko su zajednice organizovane samo duž unutaretničkih linija a veze sa drugim zajednicama

³⁶ Robert Putnam, "Kuglanje bez partnera: Opadajući društveni kapital Amerike" *Žurnal o demokratiji* tom 6, br. 1 (1995), str 66.

³⁷ Christiaan Grootaert.& Thierry van Bastelaer, *Sinteza nalaza i preporuka iz Inicijative za društveni kapital* (Washington, D.C.: Svetska banka, 2001), str. 4.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

veoma slabe ili čak ne postoje, onda je etničko nasilje sasvim verovatno.”³⁸ Rutinske, svakodnevne vrste međuetničkog angažovanja (kao što su društvene posete, festivali kulture, poslovni dogovori, kontakti na pijaci, itd.) promovišu komunikacije preko linija konflikta, i dozvoljavaju ljudima da budu zajedno, iako privremeno, u formalnim ili neformalnim organizacijama u vremenima tenzije da se nadgleda komšiluk, rasprše glasine, i razgovaraju jedni s drugima u vremenima kriza.³⁹ Društvene forme (poslovna udruženja, sindikati, profesionalne asocijacije, NVO, sportski klubovi, itd.) koje služe kulturnim, ekonomskim ili društvenim potrebama obe zajednice sprečavaju i ublažavaju nasilje tako što obuzdavaju političare koji pokušavaju da polarizuju strane ili da iskonstruišu nasilje. Kao što je Varšni (Varshney) istakao, “organizacije koje bi izgubile od podeljenosti zajednice bore se za svoj teren i uzbujuju ne samo svoje članove već i širu javnost zbog opasnosti od nasilja u zajednici.”⁴⁰

Na osnovu teorije društvenog kapitala i iskustva iz drugih mesta, mi smo očekivali da nađemo značajniji “povezujući društveni kapital “ u zajednicama koje su izbegle ili su se oduprle nasilju u martu 2004. Slučajevi, pak, sugerišu da “povezujući društveni kapital “u formi unakrsnog etničkog kontakta, saradnje i druženja nije bio tako značajan faktor da pomogne zajednicama da izbegnu ili da se odupru MEN.

U zajednicama sa većim međuetničkim angažovanjem pre marta 2004, kao što su Gjilan/Gnjilane ili Fushë Kosovë/Kosovo Polje, došlo je do erupcije nasilja u martu 2004, i one su u stvari imale više nivoa MEN tokom čitavog perioda 2002-2005. U isto vreme, odsustvo značajnog međuetničkog angažovanja u većini ispitanih zajednica koje su izbegle nasilje u martu 2004.- Ujë/Voda i Avala/Avallë i Borac/Borishhtë, Fushë/Livade i Dom/Dhomi – bilo je izraženo.⁴¹ U tim zajednicama, bilo je malo ili nimalo međuetničke komunikacije, malo saradnje, a postojali su neprijateljski odnosi, optužbe za ratne zločine i, u nekim, istorija MEN.

Svakako, u zajednicama koje su doživele nasilje, mnogi pojedinci su preduzeli akciju, često uz značajan lični rizik, da zaštite ili pomognu njihovim susedima K-Srbima. Ipak, ove pojedinačne veze i akcije, iako su bile mnogobrojne, nisu proizvele ili vodile do kolektivne međuetničke akcije koja bi sprečila ili ublažila ozbiljnost nereda; ove zajednice nisu bile u stanju da se odupru “egzogenim šokovima zajednice” kao što je utapanje troje dece 17. marta, koje je isprovociralo opšte nasilje.⁴² Takođe, nije bilo značajne komunikacije preko etničkih linija da upozori na predstojeće događaje. U

³⁸ Varshney, “Etnički konflikt & civilno društvo,” str. 363.

³⁹ *Id.*, p. 375.

⁴⁰ *Id.*, p. 378.

⁴¹ Izuzetak su Butan i Bokšić/Bokaj, gde su svakodnevne međuetničke interakcije, kao i lokalni naponi da se razviju međuetnička udruženja, bili veći nego u drugim područjima. Sela su ipak doživela značajne tenzije i konfrontacije pre marta 2004, mada nisu podlegla nasilju.

⁴² Varshney, “Etnički konflikt i civilno društvo,” str. 378.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

nekoliko primera, ponovo na individualnoj osnovi, K-Albanci su pozvali svoje prijatelje K-Srbe da ih upozore da bi nešto loše moglo da se dogodi, ali su kosovski Srbi uglavnom rekli da su bili “iznenađeni”, “nespremni” ili da “nisu imali ideju o onome što se dešava”, osim ukoliko su posmatrali ponašanje njihovih albanskih kolega i suseda 17. marta. Ali nije bilo direktnih komunikacija o predstojećoj nevolji. Zašto?

Zajednice sa “dobrim” međuetničkim odnosima doživele su nasilje u martu 2004.

Fushë Kosovë/Kosovo Polje je od strane mnogih internacionalaca i lokalnih stručnjaka smatrano za “primer dobre kohabitacije.” Ljudi iz obe zajednice radili su u opštini koja je imala K-Srbina u liderskoj ulozi jer je radio kao potpredsednik opštine. Nekoliko institucija je bilo mešovito: osoblje Kosovske policijske službe, centar za zajednice (projekat sponzorisan od strane OEBS-a), i multietnička radio stanica. Postojala je takođe multietnička pijaca koju su koristile sve etničke grupe u gradu. Ipak, grad je silno propatio od posledica nasilja 17. i 18. marta 2004. 106 kuća je spaljeno, uz srpsku bolnicu, upravnu zgradu/poštu, školu i crkvu. Mnogi ljudi, uključujući i starije Srbe, muškarce i žene, bili su prebijeni, a rulja je pritom pretukla jednog čoveka do smrti dok je KPS navodno samo posmatrao.

U Gjilan/Gnjilanu, imali smo jedan broj “konektora” (veza) koji su povezivali zajednice. Bilo je, kako je jedna mlada osoba pomenula, mnogo prilika za međuetničke aktivnosti. Većina prijatelja te osobe učestvovali su u multietničkim aktivnostima. Mnogi K-Srbi i K-Albanci radili su zajedno u opštini, u NVO, i u Kosovskoj policijskoj službi, koja je dobila kosovskog Srbina na položaju regionalnog komandira u 2005. Ljudi su trgovali i poslovno sarađivali jedni s drugima. Multietnički sportski festival je održan 2003. Postojala je multietnička pijaca. Prijateljstva su preživela rat. Kao i Fushë Kosovë/Kosovo Polje, i Gjilan/Gnjilane je doživelo erupciju nasilja u martu 2004.

1. Veća ranjivost urbanih područja. Širok krug ljudi koji su bili intervjuisani u ovoj studiji veruje je da je martovsko nasilje u 2004. i MEN protiv K-Srba, generalno, imalo snažnu geostratešku dimenziju. Analize nasilja iz marta 2004. identifikovale su “smišljenu stranu,”⁴³ mada ne i potpuno organizovanu dimenziju, nasilja. Urbana područja i područja i populacije uz glavne puteve pogođeni su snažno zato što je, kako su mnogi ljudi govorili, cilj bio očistiti ih od Srba tako što će se za metu odabrati imovina manjina u tim područjima. U ovom kontekstu, u martu 2004, zajednice kao što su Gjilan/Gnjilane i Fushë Kosovë/Kosovo Polje, ili Prizren iskusile su veću ranjivost na MEN nego druga područja daleko od strateških glavnih puteva ili seoska područja. Ova područja bi zahtevala veću gustinu i dubinu međuetničkog angažovanja nego seoska područja da bi se mogla odupreti nasilju.

⁴³ MKG, *Kolaps na Kosovu*, str. 15.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

MEN planirano da očisti urbana područja od Srba

U Gjilan/Gnjilanu, neki ljudi su objasnili nasilje u gradu kao deo napora da se gradska područja očuvaju "čistim", dok je multietničnost "više tolerisana u seoskim područjima." U Fushë Kosovë/Kosovom Polju, gotovo sva srpska imovina uz ili u blizini glavnog puta od Prishtinë/Prištine do Pejë/Peći bila je napadnuta u martu 2004, dok zgrade locirane dalje od puta i udaljena sela nisu. Ljudi su istakli da tu postoji slična šema nasilja od 1999-2002. Oni su dalje rekli da je trideset procenata populacije K-Srba u gradu živelo uz glavne puteve i da je većina napada bila koncentrisana na njih. Do 2003, 160 srpskih kuća je bilo napušteno u gradu, većina daleko od puta.

2. *"Pravila međuetničke igre" u pogledu interakcije ograničila su razvoj povezujućeg društvenog kapitala.* Slučajevi ukazuju da i u zajednici K-Srba i K-Albanaca postoje jasna nepisana "pravila igre" o tome kada, kako, zašto i u kojoj meri ljudi mogu/treba da ostvare interakcije preko linije konflikta. Ova "pravila međuetničke igre" stvorila su granice po dubini i širini odnosa koji su se mogli dozvoljeno razviti i osigurala da bilo koje međuetničko angažovanje koje se dogodilo ne predstavlja izazov za polarizaciju odnosa između K-Srba – K-Albanaca. Kako su ljudi iz niza zajednica u ovoj studiji istakli, kontakti zbog ličnog, ekonomskog dobitka (npr. trgovina, ekonomske transakcije i prodaja imovine) bili su "u redu," ali socijalizacija generalno nije bila (i nije) "u redu." Međuetnički kontakti – čak "dozvoljeni" ekonomski dogovori – obično su se dešavali "noću," ili diskretno, u mestima i u vreme kada nisu vidljivi (iako je svako znao da se dešavaju).

Granice dozvoljenog kontakta

"U redu" je trgovati sa Albancima, ali nije "u redu" družiti se. "U redu" je ići u opštinu ali nije "u redu" ići u kafiće i bioskop. Kafiće, nekada popularne i koje su posećivali svi, više ne posećuju Srbi.

-- K-Srbi iz Fushë Kosovë/
Kosova Polja

Ograničeni kontakti izvan međuetničkih aktivnosti pod sponzorstvom međunarodnih organizacija

Učesnik multietničke grupe mladih u Mitrovicë/Mitrovici pomenuo je da je za njega dovoljno da vidi druge učesnike jednom mesečno u prostorijama NVO. "Postoji momak sa druge strane koji ima sličan pogled na svet kao ja; slušamo sličnu muziku, delimo mnoga interesovanja." Ipak, čak ni sa njim nema kontakta. Za nekoliko godina tokom kojih su bili uključeni u grupu mladih oni su razmenili svega nekoliko SMS poruka. On je siguran da bi oni bili dobri prijatelji da ne žive u ovom okruženju.

Ograničavajući efekat ovih "pravila" na mogućnosti za stvarno, istinsko angažovanje preko etničkih granica koje bi moglo da transformiše odnose ili da proizvede mehanizme

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

za ublažavanje konflikta je jasan. Iako su međuetničke sportske aktivnosti bile sasvim uobičajene, grupa mladih za dijalog iz Fushe/Livađa bila je jedina u ovoj studiji koja je pokrenula mešoviti fudbalski tim. Dalje, mladi učesnici u multietničkim aktivnostima i odnosima generalno su rekli da nisu održavali kontakt izvan organizovanih aktivnosti. Oni su pozivali njihove prijatelje druge etničke pripadnosti, ali se nisu sretali ukoliko NVO ili međunarodna organizacija nije organizovala aktivnosti.

Ove uske granice interakcije su aktivno (mada neformalno) kontrolisane u svakoj zajednici, tako sprečavajući razvoj stvarnog povezujućeg društvenog kapitala. Postoje dokazi da je suprotstavljanje međuetničkim kontaktima bilo prilično snažno pre 2004, i još uvek je tako. I K-Srbi i K-Albanci, iako su tvrdili da se zastrašivanje smanjilo ili nije postojalo u njihovoj sopstvenoj zajednici što se tiče međuetničkih kontakata, veruju da zastrašivanje od strane ekstremista sprečava ljude dobre volje iz druge zajednice da ostvare interakciju i saraduju sa njima. Obe strane su citirale primere prijatelja iz druge zajednice kako izjavljuju da nisu “mogli” da se vide sa njima zbog straha ili cenzure u njihovim sopstvenim zajednicama. I zaista, neke lokalne NVO koje su organizovale međuetničke aktivnosti prijavile su da im je “prećeno” od strane njihove sopstvene zajednice “gotovo konstantno” pre 2004. zbog njihovih aktivnosti. Suočavajući se “sa velikim problemima iz albanske zajednice,” mnogi su bili prisiljeni da se sreću izvan njihovih zajednica radi međuetničkih aktivnosti. Kosovski Albanci pominju istu stvar za njihove prijatelje i kolege K-Srbe: “Kada govoriš sa jednim Srbinom i kada govoriš sa dvojicom to je potpuno drugačije. Oni se plaše jedni od drugih.” Kosovski Srbi, posebno u Mitrovicë/Mitrovici, bili su pod pritiskom da ne posluju sa Albancima; kontakt NVO

Unutaretničko zastrašivanje ostaje moćna sila

U Pejë/Peći, Srbi veruju da strah da budu viđeni u društvu Srba upravlja ponašanjem Albanaca. Albanci govore sa Srbima jedino kada su u kancelariji (na primer, dok prisustvuju sastanku koji je iniciran od strane UNMIK-a ili KFOR-a o povratku Srba na Kosovu), ali nikada na ulici i nikada ne idu sa prijateljima Srbima u kafić ili restoran.

osoblja sa NVO osobljem je delovao “u redu,” rekao je jedan međunarodni zvaničnik, ali “obični ljudi to nikada ne bi učinili jer bi [politički] lideri rekli ne.” Čak i u Bokšiću/Bokaj, gde smo uočili izraženiju javnu interakciju i saradnju između

K-Srba i K-Albanaca nego u drugim delovima Kosova, ljudi su preferirali tajna mesta ili noćno vreme za posete, i kada su šetali na “korzou” zajedno, K-Srbi su ostajali na jednoj strani puta a K-Albanci na drugoj.

Ima indikacija da su “pravila međuetničke igre” postala opšteprihvaćena i samoizvršna, tako smanjujući potrebu za direktnijim formama unutaretničkog zastrašivanja. Mnogi ljudi u zajednicama K-Albanaca i K-Srba su takođe još uvek izražavali osećanja neugodnosti u vezi potencijalnih reakcija od strane njihove sopstvene zajednice, čak i ako, kako su neki mladi koji su učestvovali u međuetničkim aktivnostima u Pejë/Peći pomenuli, oni “nisu čuli da se bilo šta desilo bilo kome.” Ovo ukazuje da su mnogi ljudi prihvatili zabranu međuetničkog angažovanja što ide dalje od prihvaćenih granica tako da otvorene forme zastrašivanja više nisu potrebne.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

3. Uzajamna zavisnost vezana za puteve, ne odnose. U zajednicama koje nisu doživele nasilje, ljudi su dosledno citirali pristup putevima i strah od izazivanja štete kao značajan razlog za uzdržavanje od nasilja. U Domu/Dhomi i Fushë/Livađu, na primer, vitalni putevi koji povezuju sela K-Albanaca i gradove Pejë/Peć i Gjilan/Gnjilane prolazili su kroz enklave K-Srba. Kosovski Srbi i neki K-Albanci u ovim zajednicama verovali su da je potreba za korišćenjem puteva (i izbegavanje blokada ili zatvaranja) učinila “da je u interesu svih da situacija ostane mirna.”⁴⁴

4. Nenasilne alternative za “borbu” protiv druge strane? Interesantno je da su u tri od četiri slučaja u kojima se nasilje nije desilo, zajednice sprovodile alternativna sredstva za “borbu” protiv druge strane. U ovim zajednicama, tenzije su već bile visoke zbog protivljenja povratku interno raseljenih lica, K-Srba (i u jednom slučaju IRL, K-Albanaca). U sva tri slučaja, zajednice koje su se protivile povratku preduzele su akcije da spreče da se ono desi. U dva slučaja (Ujë/Voda i Fushë/Livađe), K-Albanci su inicirali pravnu akciju (za ratne zločine) protiv K-Srba – uglavnom potencijalnih povratnika.

Alternative nasilju: Miran otpor i pregovaranje

U Butanu, došlo je do zastoja na ulazu u selo kada su K-Srbi blokirali povratnicima ulaz u selo. Prema nekim ispitanim K-Albancima, pokazana odlučnost povratnika pokrenula je situaciju ka rešenju. Te noći, povratnici kosovski Albanci odvezli su se nekoliko kilometara nazad i zapalili logorsku vatru koristeći pritom drva iz kuće kosovskog Srbina. K-Albanci veruju da je logorska vatra pokazala K-Srbima da su oni rešeni da se vrate, i da neće odustati. K-Srbi su spontano pripremili predlog za sporazum o uzajamnoj zaštiti: K-Srbi se ne bi suprostavljali povratku K-Albanaca, a K-Albanci bi štitili K-Srbe od napada drugih K-Albanaca (iz sela u blizini koja su bila snažno uključena u OVK tokom rata).

Da li je nasilje izostalo jednim delom zato što su zajednice iskoristile (ili pronašle) alternative, nenasilne načine za izražavanje njihovog osećaja nezadovoljstva? Dokazi u slučajevima su daleko od adekvatnih da bi se mogli doneti zaključci. Pa ipak, moguće je da je postojanje svrsishodnih nenasilnih ventila i procesa za borbu protiv druge strane – kao što su peticije, pregovori, i otpor prema povratku – možda smanjilo podsticaj za pribegavanje nasilju. Odnos raspoloživosti nenasilnih strategija za konfrontacije i konflikt prema sprečavanju nasilja zaslužuje dalje istraživanje.

⁴⁴ Intervju sa K-Srbima, Drvar/Druror, oktobar 2005

VI. LIDERI PODRŽANI OD STRANE UNUTARETNIČKIH MREŽA. KLJUČNA ALI SLABA SILA ZA SPREČAVANJE NASILJA

Nije jasno da li se neuspeh da se spreči ili izbegne nasilje u mestima kao što su Fushë Kosovë/Kosovo Polje ili Gjilan/Gnjilane desio usled odsustva stvarnog povezujućeg društvenog kapitala u ovim zajednicama, ili jednostavno povezujući društveni kapital nema nikakvu ulogu za ublažavanje nasilja u ovom podeljenom društvu. Zajednice koje su izbegle nasilje nisu imale više povezujućeg društvenog kapitala nego one koje su pretrpele neredu u martu 2004. Stoga, definitivni zaključci se ne mogu doneti o *potencijalu* međuetničkog angažovanja kao ublažavajuće sile na Kosovu, barem ne u srednjem roku. Sve što znamo jeste da zapravo postoji vrlo malo “povezujućeg društvenog kapitala” i da je i to malo što postoji jako ograničeno.

U isto vreme, mnoge zajednice su izbegle nasilje u martu 2004, uprkos nedostatku povezujućeg društvenog kapitala. One su to ostvarile tako što su se uglavnom oslanjale na *unutaretnički* “vezivni društveni kapital” na lokalnom nivou – unutaretničke društvene mreže i norme reciprociteta, poverenje, zajedničke vrednosti koje proističu iz njih⁴⁵ - da bi se oduprle nasilju ili provokacijama za nasilje. Ovo je kontra-intuitivno, jer literatura i iskustva pretežno naglašavaju ulogu međuetničkog angažovanja i poverenja u sprečavanju nasilja, dok se istovremeno kaže da unutaretničko angažovanje i povezivanje pojačavaju podele i tenzije.⁴⁶ Poređenje zajednica koje su izbegle nasilje sa onima koje nisu tokom marta 2004. ukazuje na nekoliko elemenata angažovanja *unutar zajednice* koje je pomoglo da se spreči da napeta situacija u martu 2004. preraste u nasilje.

A. Društvene mreže koje dozvoljavaju donošenje i sprovođenje kolektivnih odluka

Uloga i uticaj “pridošlica” i “autsajdera” bili su stalna tema u svim slučajevima. Stabilnost populacije u Fushë/Livađu, Ujë/Vodi i Bokšiću/Bokaj i Butanu omogućila je da društvene mreže i poverenje ostanu netaknuti. Svakako, mnogi ljudi su napustili ove zajednice, bilo zbog ekonomskih razloga ili kao posledica događaja iz 1998-1999. ili

⁴⁵ Robert Putnam, *Kuglanje bez partnera: Kolaps i oživljavanje američke zajednice* (Njujork: Simon & Shuster, 2000).

⁴⁶ Up. Putnam, *Kuglanje bez partnera*; Varshney, “Etnički konflikt i civilno društvo;” Arne Strand, Hege Toje, Alf Morten Jerve, Ingrid Samset, “Razvoj zajednice u kontekstu konflikta,” Idejni projekat za potrebe ESSD, Svetska banka (Bergen: Chr. Michelsen Inst., 2003); Jodi Halpern & Harvey Weinstein, “Rehumanizacija druge strane: Empatija i pomirenje,” *Magazin ljudskih prava* 26 (2004), str. 561-583.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

2000, i same zajednice su se promenile kao rezultat toga. Ipak, nije bilo jednakog priliva “pridošlica.” Pored toga, većina ovih zajednica bile su ili politički homogene, ili je izveštavano o “blagoj netoleranciji za političko opredeljene.”⁴⁷ Ovo je omogućilo ovim zajednicama da razviju efektivne procese za širenje informacija u zajednici u vremenima kriza, i za donošenje i sprovođenje odluka o uzdržavanju od nasilja.

Nasuprot tome, tri zajednice u ovoj studiji koje su pretrpele nasilje u martu 2004. bile su zaražene ozbiljnim podelama unutar zajednice, kako u zajednici K-Albanaca tako i u zajednici K-Srba. Istorija Fushë Kosovë/Kosova Polja je istorija gorkih političkih rivalstava između LDK i PDK što je otežalo donošenje odluka u gradu; zajednica K-Srba je takođe bila podeljena između onih koji su radili ili podržavali Koordinacioni centar i institucije koje finansira Vlada Srbije i onih koji su radili u okviru UNMIK-a, koje su ovi prethodni nazivali “izdajnicima” i “nazovi Srbima.” U Gjilan/Gnjilanu, koje se može učiniti kao izuzetak zbog tamošnje dominacije LDK, neka intervjuisana lica sugerisala su da su javni naponi za sprečavanje nasilja predsednika opštine propali jednim delom zbog toga što su politički protivnici nastojali da potkopaju njegove napore.

Ljudi u ovim zajednicama podvukli su značaj promena u populaciji i uticaj “pridošlica” na polarizaciju i dešavanje nasilja. Oni koji su došli iz južne Srbije (u Fushë Kosovë/Kosovo Polje), seoskih područja (u Gjilan/Gnjilane), ili IRL iz drugih delova Kosova (u Mitrovicë/Mitrovicu) preselili su se u gradove, i dugogodišnji starosedeooci su komentarisali da su oni prekinuli unutar-albanske mreže koje su olakšavale komunikacije i organizaciju kolektivne akcije u vremenima kriza.

“Pridošlice” u zajednici prekinule su mreže komunikacija

U Albanskoj zajednici u Fushë Kosovë/Kosovu Polju, postoji jaka podela između starosedelaca i pridošlica koji su došli iz drugih delova Kosova ili južne Srbije. Mreže i odnosi između starosedelaca i pridošlica su minimalni. Oni ne posećuju jedni druge po kućama, ne piju kafu i ne zaustavljaju se da razgovaraju na ulici. Starosedeooci kažu da su oni nekada znali sve i svakoga u gradu; sada ne znaju ko živi u gradu a ko je samo posetilac. Kao rezultat toga, kada se blokada puta dogodila u Fushë Kosovë/Kosovu Polju, stariji K-Albanci su izjavili da nisu bili u stanju da okupe ljude kako bi odlučili i preduzeli kolektivnu akciju da to reše.

Mnogi ljudi su verovali da su “pridošlice” bile odgovorne za eskalaciju konflikta jer su doneli “drugačije stavove”, i u nekim slučajevima radikalna mišljenja. Prisustvo “pridošlica”, kako su neki ljudi pomenuli, takođe je dopustilo anonimnost, što je učinilo

⁴⁷ Intervju sa stanovnikom Bokšića/Bokaj, septembar, 2005. Neke zajednice, uključujući tu Fushë/Livade i Dom/Dhomi, imale su ozbiljne interne podele, ali one nisu bile po političkoj liniji. U Fushe/Livadu, na primer, linije podele su postojale između mladih i starih, dok su se političke partije slagale u vezi ključnih pitanja za to selo: povratka i međuetničkih odnosa.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

da učestvovanje u nasilju bude dopuštenije, jer je onemogućena svaka društvena sankcija zajednice za takva dela.

Veruje se da su “pridošlice” donele radikalna mišljenja koja su pojačala nasilje

U Mitrovicë/Mitrovici, sa prelaskom Albanaca iz severnog u južni deo grada posle rata, i prilivom ljudi iz okolnih sela koja su bila spaljena, došlo je do seoske-urbane podele. Članovi urbane zajednice su otvorenijeg uma, istakli su neki ljudi, dok se članovi seoske zajednice “ne brinu šta se dešava u gradu.” Sličan priliv srpskih IRL iz drugih delova Kosova u severni deo grada promenio je srpsku populaciju, i Albanci veruju da su ovi ljudi glavna prepreka za pomirenje u ujedinjenje grada. Slično tome, u Gjilan/Gnjilanu, priliv ljudi iz seoskih područja udvostručio je populaciju. Neki K-Albanci tamo pripisali su visok nivo nasilja u Gjilan/Gnjilanu – posebno u martu 2004. – velikom broju sadašnjih stanovnika koji nisu bili stanovnici grada pre 1999.

B. Pristup relativno pouzdanim informacijama o namerama druge strane i o situaciji

Zajednice koje su bile sposobne da izbegnu ili da se odupru nasilju u martu 2004. imale su efektivne mehanizme za prikupljanje, tumačenje i širenje informacija o pretnjama i mogućnostima nasilja. Kanali i mehanizmi su bili različiti, ali su imali nekoliko zajedničkih karakteristika: oni su doneli zajednicama informacije koje su dovodile u pitanje preovladavajuće glasine o bliskoj pretnji i oni su dozvolili brzo širenje informacija u celoj zajednici. U jednom slučaju, medijski izveštaji renomirane (i obimno gledane) lokalne televizijske stanice odigrali su svoju ulogu. U drugom, zajednica je organizovala “stražu” i mehanizam za rano upozorenje kako bi nadgledala indikatore nivoa pretnje sa kojim se ona suočava (npr. da li seoske komšije, K-Albanci, napuštaju većinsko selo K-Srba?). U još jednom, pak, zajedničko mesto za okupljanje čitave zajednice u vremenima nevolja dozvolilo je brzo širenje informacija iz prve ruke (od očevidaca) da nije bilo pretnje za selo. Telefonske mreže su takođe korišćene kako bi lideri ostali informisani o kretanju demonstranata, dozvoljavajući tako seljanima da se pripreme da ih spreče da isprovociraju nasilje u njihovoj zajednici.

C. Lideri su istupili da uspore proces akcije-reakcije

U svim slučajevima uspešnog izbegavanja ili otpora nasilju u studijama slučajeva, jedan ili više lidera zauzeli su jasan stav i mobilisali zajednicu na akciju, ili u slučaju zajednica koje nisu prerano reagovala na izveštaje o nasilju, poslali jasnu poruku ljudima da ostanu mirni i da ne dozvole da budu isprovocirani. Međutim, blagovremene i jasne poruke nisu bili jedini elementi lidera koji su uspešno izbegli nasilje. U nekim zajednicama, kao što

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

je Gjilan/Gnjilane, lideri su zauzeli jasan, javni stav protiv nasilja, ali ipak nisu uspeli. Nekoliko dodatnih dimenzija liderstva omogućile su uspešan otpor nasilju.

Uspešni lideri predvideli su izbijanje nasilja u njihovim zajednicama tokom dvodnevni nereda i pripremili su se kako da se nose s tim. Posebno, oni su preduzeli korake da mobilišu celu zajednicu da se uzdrži od provokativnih ili preventivnih akcija dok se ne potvrde direktne pretnje po zajednicu. U nekoliko slučajeva, oni su ustanovili implicitne mehanizme za rano upozorenje, identifikujući specifične indikatore ili okidače koji bi mogli isprovocirati reakciju, kao što su blokade puteva ili odlazak kosovskih Albanaca iz sela, i bili su u stanju da spreče preuranjene reakcije koje su se temeljile na glasinama.

Sposobnost lidera da osiguraju saglasnost zajednice ili kolektivnu akciju da se uzdrže od nasilja oslanjala se na njihov kredibilitet kod pripadnika njihove etničke zajednice. Lideri čija se reč slušala uživali su poverenje zajednice i bili tesno povezani sa njom, i zbog toga su mogli da privuku pažnju kao i da brzo rašire informacije u okviru njihovih zajednica. Za K-Albance, koji su učestvovali ili bili žrtve rata od 1998-99, pozivi lidera da ne učestvuju u nasilju bili su ubedljiviji. U Gjilan/Gnjilanu, na primer, Kosovski zaštitni korpus (KZK) igrao je značajnu ulogu, između ostalih stvari, u rasterivanju mase i povratku zakona i reda, i razmeštanju snaga da zaštite Srpsku pravoslavnu crkvu. Oni su bili uspešni, izjavio je oficir KFOR-a, “zbog toga što su bili ratni heroji [i] ljudi su ih slušali.”⁴⁸ Predsednik opštine, međutim, imao je manje uspeha. On je bio poštovan u svojoj partiji i opštini, i bio je poznat da preduzima inicijative bez podsticanja od strane međunarodne zajednice da bi dopro do manjina. Ali, kada su on i lider PDK u Gjilan/Gnjilanu, izašli da zaustave ljude pre nego što je nasilje izbilo, “ljudi ih uopšte nisu slušali.”⁴⁹ Gestovi lidera da dopro do kosovskih Srba čini se da nisu bili shvaćeni niti cenjeni u samoj srpskoj zajednici,⁵⁰ dok su istovremeno potkopali kredibilitet lidera u njihovoj zajednici zbog toga što su pozivali na uzdržanost.

⁴⁸ Nije jasno kako je došlo do toga da KZK igra ovu ulogu. Neki ljudi su izjavili da je KFOR, koji je patrolirao izvan grada, stigao na vreme da spreči paljenje crkve, i konačno rasporedio deset vojnika da čuvaju crkvu. U izveštaju MKG (*Kolaps na Kosovu*, str. 23) takođe se ističe da je KZK “detaljno upućen da čuva Srpsku pravoslavnu crkvu.” Predstavnik KFOR-a izjavio je da je to bila opšta inicijativa KZK; KFOR nije pozvao KZK da zaštiti crkvu. K-Srbi su rekli da su “čuli za ovo [da je KZK štiti crkvu uz pomoć KFOR-a] ali su mislili da to nije tačno”. Po njihovom mišljenju, K-Srbi koji su se zatekli tamo i neki K-Srbi iz KPS-a (koji su pobjegli iz njihovih stanica pošto im je “verovatno” rečeno da niko ne može da im garantuje bezbednost) zajedno su postavili barikade od pijačnih tezgi i blokirali pristup crkvi.

⁴⁹ Intervju sa K-Albancem stanovnikom Gjilan/Gnjilana, septembar 2005.

⁵⁰ Nijedan kosovski Srbin koji je intervjuisan u Gjilan/Gnjilanu i Fushë Kosovë/Kosovu Polju, dvema zajednicama čiji su lideri navodno doprli do kosovskih Srba, nije komentarisao ove gestove.

D. Motivacione stvari: vezivni društveni kapital je kako sredstvo za sprečavanje nasilja tako i sredstvo za održavanje polarizacije

Treba istaći da iako je “vezivni” društveni kapital bio značajno sredstvo za sprečavanje nasilja na Kosovu, on je isto tako iskorišćen za sprečavanje saradnje i održavanje tenzija. Volja i mogućnosti zajednica da se mobilišu u akciju protiv nasilja nisu značili da su oni bili voljni da saraduju sa drugima. Ujë/Voda u opštini Klinë/Klina je najdramatičniji primer, jer čak ni intervencija vođa OVK i samog premijera godine 2004. nisu mogli da ubede seljane da se angažuju sa povratnicima, K-Srbima iz susednih sela Avala/Avallë i Borac/Borishtë.

Jake strateške motivacije za izbegavanje nasilja – naime, potreba da se pokaže ispunjenje Standarda za Kosovo da bi se stekla nezavisnost, strah od povreda od strane Srba ili međunarodnih protivnapada, i strah da će važni putevi biti blokirani – ukazuju da održivi kapacitet za izbegavanje nasilja ne postoji. “Vezivni društveni kapital” je bio, a i dalje je, važno sredstvo za mobilizaciju kolektivne akcije protiv nasilja, ali se na njega ne može osloniti kao na mehanizam za sprečavanje nasilja. Iako će neke motivacije koje podstiču nasilje verovatno nestati kada jednom bude rešen status, podsticaji za otpor nasilju će se isto tako smanjiti.

Motivacije za izbegavanje nasilja bile su pragmatične

U Fushe/Livađu, lokalni omladinski vođe sprečili su lokalne demonstrante da idu u susedno srpsko selo govoreći im da su K-Srbi verovatno naoružani, i ako se išta desi oni bi počeli sukob između zajednica.

Predsedništvo opštine Klinë/Klina, koje je sa ratnim veteranima iz Ujë/Vode ustalo da spreči pobesnelu masu da ode u enklave K-Srba, objasnilo je svoje postupke potrebom da se ispune Standardi, koje su oni videli kao jedini put ka nezavisnosti Kosova. Seljani su se složili. Izjavili su da su stali ispred razbesnele rulje jer su želeli da ostave dobar utisak o Kosovu pred međunarodnom zajednicom.

VII. PRISUSTVO BEZBEDNOSNIH SEKTORA: NEOPHODNO, ALI NEDOVOLJNO

Očigledno, u oblastima gde se desilo nasilje, KFOR se povukao (Fushë Kosovë/Kosovo Polje), bio je izvan te oblasti (Gjilan/Gnjilane), ili je sporo reagovao (Mitrovicë/Mitrovica).⁵¹ Još interesantnija je uloga bezbednosnih aktera u oblastima u kojima se nasilje nije desilo, kako pre marta 2004. tako i tokom krize. U ovim zajednicama, nema dosledne šeme u zajednicama koje su izbegle nasilje što se tiče prisustva KFOR-a i reakcije tokom martovskih nereda 2004. Akcija ili pretnja akcijom bezbednosnih snaga varirala je od evakuacije manjina izvan sela, preko postavljanja trupa na ulazu u srpsko selo, pa sve do potpunog odsustva ovih snaga.

Međutim, nema opšte šeme što se tiče istorije i karaktera uključenja KFOR-a u ovim mestima. U nekoliko zajednica, ranija odlučnost KFOR-a kao reakcija na nasilje dovela je do akcija koje su prouzrokovale nevolje u pogledu ključnih interesa zajednica, npr., zatvaranja važnih puteva tokom dužeg perioda. Bar u jednom mestu, sećanje na ovakvu akciju učinilo je da zajednice K-Albanaca, čiji glavni put do Pejë/Peći ide kroz selo K-Srba Dom/Dhomi, budu obazrivije u pogledu učešća u nasilju.⁵²

Iako je jasno da je sposobnost KFOR-a da predvidi nasilje, rasporedi trupe i reaguje adekvatno na nasilje marta 2004. bio kritični faktor za sprečavanje nasilja, važnu ulogu je igrala i ranija istorija KFOR-a u pogledu angažovanja sa zajednicama. Velika većina ljudi pomenula je KFOR kao važan faktor u izgradnji mira. Iako njihova misija nije da promoviraju međuetničke odnose, u ovim mestima KFOR je vodio razgovore i razmatrao bezbednosne probleme, ili je bio “prvi pokretač” i služio kao katalizator i podržavao međuetničke aktivnosti. U Gjilan/Gnjilanu i Domu/Dhomi, na primer, KFOR je okupio vođe albanske i srpske zajednice i uključio ih u razgovore u vezi bezbednosti ubrzo posle završetka rata. Iako su osećanja prema KFOR-u kako kod zajednice K-Albanaca tako i kod K-Srba oko Doma/Dhomi sada poremećena, neki K-Albanci veruju da je “KFOR, i niko drugi, pomogao da se ublaže međuetnički odnosi.”

⁵¹ Učinak KFOR-a, UNMIK-a i Kosovske policijske službe bio je izložen brojnim analizama i komentarima koji neće biti ponavljani ovde. Vidi MKG, *Kolaps na Kosovu*, 19-24; Human Rights Watch, *Neuspeh zaštite: Nasilje protiv manjina na Kosovu, Mart 2004*, tom 16, br. 6(D) (juli 2004), <http://hrw.org/reports/2004/kosovo0704>. Studije slučajeva koje su sprovedene u ovom istraživanju uglavnom podržavaju ove analize.

⁵² Neki ljudi su isto tako zapazili da je u Gjilan/Gnjilanu KFOR uvek reagovao energično na ugrožavanje bezbednosti, uvođenjem policijskog časa u gradu kada se dogodi ubistvo pripadnika manjina. Ovo jednim delom nije delovalo kao sredstvo za odvracanje nasilja, ako su tačne priče lokalnih ljudi o demonstracijama, jer većina demonstranata nisu bili lokalci.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

KFOR viden kao faktor izgradnje mira

Misija KFOR-a ne obuhvata unapređenje pozitivnih međuetničkih odnosa. Ipak, mnogi ljudi ubrajaju KFOR u značajne faktore izgradnje mira u Gjilan/Gnjilanu, Domu/Dhomi i Bokšiću/Bokaj.

Bilo je brojnih drugih primera u kojima je istaknut doprinos KFOR-a u izgradnji mira. KFOR je prvi organizovao fudbalske utakmice između omladine većinskog srpskog mesta Štrpca/Shtërpçë i susedne skoro monoetničke opštine K-Albanaca Kačanik na igralištu u Bokšiću/Bokaj. Sada deca i omladina iz Bokšića/Bokaj redovno organizuju sportske igre zajedno bez ikakve pomoći. KFOR je isto tako bio domaćin zajedničkim sportskim igrama koje su organizovale lokalne NVO; kao što je istakao predstavnik KFOR-a, "pristup bazi je čast," i daje se kao vrsta nagrade za multietničku saradnju. Na drugim mestima, naročito u istočnom Kosovu, KFOR je nastojao da podstakne multietničku saradnju u aktivnostima koje su preduzeli radi izvršenja njihovog mandata. U jednom primeru, angažovali su lokalne doktore iz susednih sela K-Srba i K-Albanaca da rade zajedno na pružanju medicinskih usluga dvema mešovitim selima u ovoj oblasti.

DEO 3

ULOGA IZGRADNJE MIRA ZA SPREČAVANJE MEĐUETNIČKOG NASILJA

Programi izgradnje mira imali su jak uticaj na pojedince koji su učestvovali u njima i igrali su važnu ulogu jer su pružili prilike za međuetničke kontakte koji se inače ne bi desili posle 1999. I zaista, međunarodne agencije – kako NVO tako i međuvladine agencije – u suštini su sve do današnjih dana obezbeđivale jedini bezbedan prostor za međuetničke odnose i komunikacije. Bez NVO, čak i ovaj nivo komunikacija koji sada postoji, ne bi se uspostavio. Učesnici su izjavili da su uspostavili dobre komunikacije preko dijaloga i programa obuke, što je raspršilo neke strahove, i da su se osećali opuštenijim sa ljudima iz drugih etničkih zajednica. Stereotipi i “slike neprijatelja” takođe su razbijeni.

Jedan učesnik na kursovima obuke za mlade “bio je pun predrasuda” prema drugima, ali posle obuke više nije bio takav. Drugi

NVO su otvorile vrata za međuetničke odnose

“Da nisu NVO,” objasnio je jedan učesnik multietničke obuke, “stvari bi bile sasvim drugačije u gradu Gnjilanu. Ne bi bilo nikakve komunikacije i ljudi ne bi bili tako bliski kao što su sada.”

je shvatio da bi mogao da radi sa Srbima. Jedan drugi je shvatio da je neophodno “da se zna i druga strana priče da bi se znala istina.” Ovo su tipični komentari, naročito učesnika u programima obuke.

Moćni lični uticaji u izgradnji mira

“Obuka mi je pokazala da mogu da radim sa Srbima. Pre ovoga nije bilo mržnje, samo nije bilo odnosa. Da nije bilo projekata, onda ne bismo radili sa Srbima i ne bi bilo sastanaka.”

-- Učesnik u obuci za mlade, Gjilan/Gnjilane

Zajednički projekti u ekonomskoj i socijalnoj sferi takođe su pomogli da se izgrade neke trajne veze i preko linija sukoba. “Odnosi su bolji. Mnogo više i češće se sklapaju poslovi,” komentarisao je jedan

korisnik projekta za staklene bašte koji je uspostavio veze sa drugim etničkim zajednicama.⁵³ U nekim slučajevima, programi su pomogli manjinama da se osećaju bezbednije kada iz seoskih oblasti putuju u grad.

⁵³ Douglas Schlemmer, *Izgradnja mira na Kosovo: Ocena Mercy Corps-ovog PRM Programa pomoći izbeglicama* (Cambridge, MA: J.F. Kennedy School of Government, Policy Analysis Exercise, 2005), str. 12.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Neki važni mali koraci u stvaranju prostora za međuetničke odnose kao i akcije protiv međuetničke polarizacije takođe su preduzeti u ovim programima. Ženski centar u Rudarskom brdu/Mikronaselju u severnoj Mitrovicë/Mitrovici opstao je uprkos otporu i pretnjama, i stvorio je prostor za uzajamne odnose. Dijalog ustanovljen u organizaciji NVO doveo je do sporazuma koji je omogućio K-Srbima da počnu da rade ponovo na svojim njivama; u nekoliko mesta interno raseljeni K-Srbi sve više su počeli da idu na svoje njive bez pratnje KFOR-a. U Butanu, uz posredovanje NVO razrešen je sukob između Srba i Albanaca zbog vode, dok su u Gjilan/Gnjilanu naponi NVO u znatnoj meri doprineli otvaranju multietničke pijace u gradu. Neki programi uspešni su da se održe uprkos jako nepovoljnim okolnostima; nekoliko programa – kao što je poslovni program za žene u Mitrovicë/Mitrovici i Inicijativa za podršku opštinske infrastrukture (MISI) u Gjilan/Gnjilanu – bili su među prvima koji su ponovo pokrenuli aktivnosti posle nasilja u martu 2004. Obim multietničkog učešća u javnim predstavama, kao što su festivali, naročito u oblasti Gjilan/Gnjilana, pokazuje da postoji interesovanje za kontakte između zajednica i u drugim oblastima a ne samo u međuetničkim projektima.

Značaj ovih postignuća u okruženju posle 1999/2000 ne bi trebalo potcenjivati. Čak i naizgled skromna postignuća – dogovor između K-Srba i K-Albanaca za obrazovanje zajedničkog odbora zemljoradničke zadruge u Domu/Dhomi ili obrazovanje Omladinskog veća za ceo grad Mitrovicë/Mitrovicu – veliki su koraci u polarizovanoj atmosferi koja preovladava u ovim zajednicama.

Međutim, dokazi pokazuju da su ovi programi ostvarili manje od onoga što su mogli. Naročito, većina programa imala je malo uticaja izvan ove individualne-lične sfere, i sledstveno tome nije izgradila onu vrstu povezujućeg društvenog kapitala koji bi mogao da deluje kao kočnica za nasilje. Učesnici u dijalogu, obuci ili zajedničkim aktivnostima obično nisu preduzimali neke druge inicijative osim tog učešća u aktivnostima koje su organizovale NVO i međunarodne agencije. “Ne postoje neformalne multietničke aktivnosti, koje nisu organizovale NVO,” komentarisao je jedan učesnik u omladinskim aktivnostima. Iako ovo može zvučati kao preterivanje, ono odražava stvarnost koju su ovako opisali većina ispitanih u ovoj studiji. Kao posledica toga, uticaji ovakvih programa retko imaju domet izvan neposrednog cilja učesnika ili korisnika. Naravno, ovo nije nikakvo iznenađenje, jer političko okruženje i “pravila međuetničke igre”, koja su napred opisana, obeshrabruju pa čak i sankcionišu ovakve inicijative. Ipak, gledano ukupno, to pokazuje da programi izgradnje mira nisu imali dovoljno uspeha u stvaranju prostora za međuetničke odnose bez posredstva međunarodnih agencija, i nisu, a verovatno nisu ni mogli, onako kako su sada planirani i kako se implementiraju, da doprinesu izgradnji stvarnog “povezujućeg društvenog kapitala” koji bi mogao da ublaži međuetničko nasilje.

VIII. TAMNA STRANA ISTICANJA MULTIETNIČNOSTI I POVRATKA: NEGATIVNI UTICAJI NA MEĐUETNIČKE ODNOSI

Jasna vizija koju su isticale Ujedinjene nacije i njihovi međunarodni partneri je ona o “multietničkom društvu,”⁵⁴ ili, po rečima Kontakt grupe o, “održivoj multietničnosti.”⁵⁵ Implementacija ove politike “multietničnosti,” međutim, u nekoliko primera je nenamerno potkopala potencijal mirotvornog programa da se izgradi stvarni “povezujući društveni kapital.”

A. Multietničnost viđena kao “uslovljenost” i pojačano nepoverenje

Jedan od metoda za unapređenje multietničke saradnje bio je da se daju nagrade i podsticaji za međuetničke kontakte i aktivnosti; ovo bi, teoretski, dovelo do izgradnje mostova koji bi umanjili međuetničko nepoverenje, razvilo kapacitete i volju za saradnju, i stvorilo uzajamnu zavisnost između etničkih grupa koja bi ih obuzdavala od nasilja. Ova praksa bila je uspešna u smislu da su se mnogi ljudi okupili i radili zajedno na izgradnji potrebne infrastrukture i ekonomskim projektima.

Međutim, to nije izgradilo održivi “povezujući društveni kapital.” Postoje brojni dokazi da “multietničnost” nije vizija koju u potpunosti dele ljudi kako kod zajednice K-Albanaca tako i kod K-Srba, naročito posle marta 2004, uprkos tome što koegzistencija i “koetničnost” mogu to biti. Kao što Larry Minear i njegovi koautori sugerišu u njihovoj studiji o percepcijama lokalnih zajednica, agencijama za podršku i mirovnim operacijama, “ponovno ustanovljenje multietničkog društva ne poklapa se sa željama

Mnogi Srbi u Bokšiću/Bokaj i Butanu, osećaju da naročito posle nereda marta 2004, oni mogu da žive “jedni pored drugih”, ali ne zajedno.

velikog broja stanovništva, i napori da se ono ustanovi mogu, u praksi, dovesti do porasta

tenzija.”⁵⁶

⁵⁴ Pismo od 7. oktobra 2005, koje je Generalni sekretar uputio predsedniku Saveta bezbednosti (koje sadrži, *Opsežan pregled situacije na Kosovu*, K. Eide-a), UN Doc. S/635/2005, str.14.

⁵⁵ Vodeći principi Kontakt grupe za rešenje statusa Kosova. Kontakt grupa obrazovana je 1994, i sastoji se od ključnih država koje su zainteresovane za Balkan: Sjedinjene Američke Države, Ujedinjeno Kraljevstvo, Francuska, Nemačka, Italija i Rusija.

⁵⁶ Antonio Donini, Larry Minear, Ian Smillie, Ted van Baarda i Anthony C. Welch, *Mapa bezbedne okoline: Razumevanje percepcija lokalnih zajednica, mirovnih operacija i agencija za podršku* (Medford, MA: Feinstein International Famine Center, Tufts University, 2005), str. 26.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Kao rezultat toga, naglasak na multietničnosti kod zajednica nije shvaćen kao “šargarepa” ili nagrada za saradnju, već kao “uslovljenost.” Način na koji je multietničnost promovisana u programima međunarodne zajednice nije inspirisao veće prihvatanje multietničnosti kod zajednica kao cilja i principa. Upravo suprotno, imao je neplanirani negativni uticaj na stvaranje većeg cinizma i jačanja (mada ne i preuveličavanja) nepoverenja.

Multietnička “šargarepa” odbijena kao uslovljenost

Albanska zajednica u Uje/Vodi smatra većinu napora međunarodnih agencija koji podstiču zajednice na međusobnu saradnju i razgovor kao prinudnu i neželjenu uslovljenost. Oni su imali pohvale za projekat jedne NVO koji je implementiran 2003. i koji je doveo struju u neke delove sela i pomogao da se popravi postojeća distribuciona mreža. Ovo je bio jedan od nekoliko projekata za koji su rekli da međuetnička saradnja nije bila uslov.

Potreba za “multietničnošću” da bi se dobila pomoć ili podrška uglavnom je odbijena i zajednice su nalazile načina da zaobiđu duh multietničnosti. Dokazi koji su izneti u ovoj studiji sastoje se u tome da su te organizacije, udruženja i uzajamne veze koje su predviđene da funkcionišu izvan pojedinačne-lične sfere – NVO, mesne zajednice, poljoprivredne zadruge – bile uglavnom *pro forma*, ili za potrebe dobijanja međunarodne pomoći ili, u skorije vreme, da se ispune Standardi za Kosovo. Čim su koristi dobijene, “multietničnost” je često nestajala. U nekim slučajevima, inicijative koje su bile multietničke na papiru ili u principu nikada nisu postale multietničke, bilo zbog praktičnih ograničenja (npr. lokacija) koji su otežavali multietničnost ili zbog toga što su se učesnici ili korisnici dogovorili da podele beneficije. U drugim slučajevima, učesnici su nalazili načine da uzajamne veze svedu na minimum, ili su manjine bile marginalizovane u smislu odgovornosti i komunikacija. U nekim drugim slučajevima, inicijativa je pokrenuta kao multietnički poduhvat ali su se manjine (uglavnom K-Srbi) povukli, ne samo zbog političkih razloga (kao što mnogi veruju) već zbog nerešenih pitanja i neslaganja sa sadržajem programa ili zbog toga što je rukovodstvo programa na neki način otežalo njihovo učešće. U nekim zajednicama, koje su posećene tokom ove studije, članovi zajednice pokušali su da preokrenu uslovljenost zahtevajući beneficije kao preduslov za prihvatanje povratka manjina.

Neki primeri su dobar prikaz načina na koji su zajednice zaobišle suštinu dok su istovremeno zadržale formu multietničnosti:

- Omladinski centar u gradu Gjilan/Gnjilanu koji je pokrenula međunarodna NVO “nije uspeo da postane multietnički”.
- Internet centar ponuđen je K-Srbima radi obuke i korišćenja ovih usluga ali zbog lokacije na kojoj se nalazio ovaj centar, K-Srbi su bili zabrinuti zbog bezbednosti i ipak nisu dolazili u njega.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

- Organizovano je čišćenje jedne škole gde su omladinci čistili jednu školu za K-Albance i jednu školu za K-Srbe i posadili su biljke u dvorište škole. Zbog toga što je, kao što je prokomentarisalo jedno lice, “situacija sasvim varljiva na terenu,” oni su podelili novac predviđen za to na dva posebna projekta, gde su K-Srbi čistili škole za K-Srbe, a K-Albanci čistili su škole za K-Albance.
- Multietnička stanica za mleko imala je dva radna mesta – jedno za K-Srbina i jedno za K-Albanca. Radno mesto za Srbina je još upražnjeno.
- Dokumentarni film o slobodi kretanja i multietničkim zajednicama urađen je pod pokroviteljstvom OEBS-a u omladinskim skupštinama. Mladi K-Srbi i K-Albanci vodili su intervju u multietničkim sredinama i u jednom mestu u kome K-Srbi i K-Albanci žive zajedno. Oni su snimili film zajedno za dva dana i kasnije su K-Albanci nastavili po svome. Član ekipe za snimanje filma, K-Srbin, izjavio je da još nije video film.
- Opština je zaposlila određeni broj članova manjina (kako Srbe tako i ne-Srbe), i opština i međunarodna zajednica su tvrdili da su oni bili “u potpunosti integrisani” sa osobljem K-Albanaca. Međutim, svi službenici, K-Srbi, bili su smešteni zajedno u posebnu kancelariju i nisu radili ništa kada ih je istraživački tim posetio; oni su izjavili da im nisu povereni nikakvi važni zadaci niti su im poverene posebne odgovornosti, ali im je bilo dozvoljeno da vode svoje privatne poslove (obično izrada projekata ili prikupljanje novca za njihove sopstvene NVO).
- Multietnička radio stanica koja emituje vesti, muziku i obrazovne programe na albanskom, srpskom, romskom i aškalijskom jeziku imala je multietničko osoblje. Planirano je bilo da ona “promoviše uzajamno poštovanje i vrednosti multikulturnog društva” i da “omogućiti efikasne komunikacije i saradnju između raznih etničkih grupa.” I K-Srbi i K-Albanci govorili su o klimi ‘cenzure’ u stanici, zbog toga što su se različite vesti čitale na albanskom i srpskom jeziku. Iako je jedan službenik objasnio da je to zbog toga što stanica ne želi da emituje nepotvrđene vesti, ispitanik K-Srbin video je ovo kao cenzuru srpske tačke gledišta. K-Srbin je napustio posao i program na srpskom jeziku je ukinut zbog nedostatka novca, ali je stanica i dalje hvaljena kao uspešna multietnička ustanova.
- Poljoprivredna zadruga obrazovala je odbor od članova K-Albanaca i K-Srba iz sela u toj oblasti. Direktor je K-Albanac a menadžer je K-Srbin. Prikupljena su sredstva za kupovinu opreme. K-Albanac i K-Srbin odlučili su da podele novac. Kao što je jedan farmer izjavio “ako sam član zadruge to ne znači da moram da radim sa Srbima, oni su samo u odboru”.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Međunarodne agencije – od Ujedinjenih nacija preko OEBS-a do NVO – podsticali su ovu dinamiku prečutno prihvatajući ovu vrstu *pro forma* saradnje i multietničnosti koja je napred opisana i čak su je povremeno nagrađivali preko davanja dalje finansijske podrške ili preko pohvala. Agencije isto tako nisu pratile šta su ljudi stvarno uradili u projektima i u institucijama koje su podržavali. Ako se obrazuje centar u okviru neke zajednice, šta ljudi tamo rade? Ko prisustvuje sastancima? Kakav je sastav osoblja i proces donošenja odluka? Koji programi se sponzorišu ili održavaju u centru i za koga? Ukoliko ima sportskih takmičenja, ko učestvuje? Kakva je struktura timova? Kakva vrsta uzajamnih odnosa postoji? Ovu vrstu pitanja retko su postavljali ili razmatrali učesnici programa kada su ocenjivali uspeh nekog multietničkog programa. Upravo suprotno, u nekim slučajevima, programi kao što su multietnička radio stanica u Fushë Kosovë/Kosovu Polju pa čak i cele zajednice, uključujući Fushë Kosovë/Kosovo Polje pre 2004. i nedavno Klinë/Klinu, smatrani su kao modeli ili, po rečima jednog ispitanika “primeri” multietničnosti, uprkos *pro forma* ili oportunističkom karakteru međuetničke saradnje.

Naravno postoje dobri razlozi što u nekim slučajevima razumna multietničnost nije uspela da se razvije u programe, koji se kreću od očekivanja u pogledu korišćenja jezika između multietničkog osoblja do neslaganja u vezi sadržaja programa. Međutim, ova teška pitanja retko su sistematski rešavana prilikom implementacije ili praćenja programa, što je raspršilo očekivanja mnogih učesnika da je moguće uspostaviti racionalnu saradnju između etničkih zajednica. Asocijativni oblici međuetničkog angažovanja – kao što su poslovna udruženja, profesionalna udruženja, NVO itd. – koje su agencije nastojale da promovišu, i koje su mogle da deluju kao delotvorna građanska ograničenja u odnosu na pokušaje političara da polarizuju zajednice duž etničkih linija,⁵⁷ postojali su uglavnom samo formalno. Ovo je dovelo do oportunizma i cinizma u pogledu multietničnosti, a ne do većeg poverenja, uzajamne zavisnosti i razmene informacija.

B. Programi povratka povećali su podele

Odluke da se fokusira na povratak i pomoć koja se daje povratnicima IRL ili izbeglicama neplanirano su pogoršale podele između K-Srba i K-Albanaca i između povratnika i onih koji su ostali. Agencije su bile sasvim svesne potencijalnih deobnih efekata fokusiranja na povratnike i ustanovili su praksu davanja uravnotežene pomoći da bi se ublažila potencijalna ogorčenost i tenzije. Ova praksa bila je samo delimično efikasna. Fokus na povratak naročito je ojačao shvatanje K-Albanaca da se međunarodna zajednica brine za potrebe kosovskih-Srba – njihovih ranijih ugnjetavača – na račun potreba većinskog stanovništva.

⁵⁷ Varshney, “Etnički sukob & civilno društvo,” str. 388, 393.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Percepcije o favoritizmu međunarodne zajednice pothranjuju tenzije

Jedna od tri deobne stvari koje su više puta ponovili K-Albanci u šest sela koja okružuju Dom/Dhomi bila je percepcija favoritizma međunarodne zajednice prema K-Srbima. Pažnja koju srpska zajednica dobija u smislu finansijskih sredstava i projekata jako je razbesnela zajednicu K-Albanaca. Postojalo je uverenje da zajednica K-Albanaca ne dobija ništa dok K-Srbi dobijaju sve.

Predstavnici NVO smatraju da je neravnoteža u pruženoj pomoći između povratnika K-Srba i drugih prouzrokovala tenzije u inače “uspešnom” Odboru za implementaciju u kome su predstavnici NVO, UNMIK-a, opština, zajednica i UNHCR-a sarađivali na izradi i nadzoru implementacije svih aspekata projekata za povratak.

To je isto tako značilo da je manje pažnje bilo posvećeno odnosima između K-Srba koji su ostali i K-Albanaca. Na primer, programi u Fushe/Livađu obuhvatili su IRL iz Fushe/Livađa koji su boravili u susednom selu Drvaru/Druror, ali ne i same stanovnike Drvara/Druror. Drvar/Druror se smatra da je “potpuno stabilizovano mesto” u kome je “povratak sada završen” i da prema tome nema potrebe za aktivnostima na izgradnji mira i dijalogu. Ovo je pojačalo podele između IRL i onih koji su ostali, i pojačalo shvatanje K-Srba da posvećenost multietničnosti kako od strane K-Albanaca tako i od strane međunarodne zajednice nije stvarna, već se samo koristi da se pokaže da su standardi ispunjeni.

Osim toga, odluke nekih agencija o tome *kako* da se implementiraju programi neplanirano su podstakle negativne uticaje u međuetničkim odnosima. Vredi istaći dva aspekta, jer su njih više puta ponavljali članovi zajednica.

Odluke o tome ko dobija pomoć i radna mesta. Odluke o upošljavanju i ugovaranju obično su još više pogoršale podele jer su često pothranjivale uverenje o pristrasnosti.⁵⁸ Kosovo nije izuzetak. Međutim, ukoliko se posveti veća pažnja polarizovanom i politizovanom kontekstu u kome su ove odluke donete – uključujući uverenja koja zajednice imaju o međunarodnoj zajednici – to bi moglo da pomogne da se ublaže neki od ovih efekata. Na primer, od povratnika smo čuli žalbe na neobavljene radove ili lošu izgradnju. Iako su se žalbe mogle jednako čuti i od strane K-Srba i K-Albanaca, loš ili nezavršen rad pojačavao je osećanja nepoverenja kod K-Srba i zlovolje prema K-Albancima i međunarodnoj zajednici zbog toga što su ugovarači bili skoro isključivo K-Albanci. Naravno, ove tvrdnje mogu biti tačne ili netačne, ali su ova uverenja bila snažna i ujednačena i pojačavala su ozlojeđenost kod K-Srba.

⁵⁸ Mary B. Anderson, ed. *Opcije za pomoć u sukobu: Lekcije iz iskustva sa terena* (Cambridge, MA: CDA, 2000).

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Nenamerni negativni uticaji u odlukama o zapošljavanju i ugovaranju

KFOR je uposlio 60 lokalnih radnika iz zajednice K-Srba, ali ne i K-Albance. Malo je poznata činjenica da je KFOR otišao kod predstavnika zajednice K-Albanaca u toj oblasti i razgovarao u vezi ravnomerne podele poslova između K-Srba i K-Albanaca ali nije mogao da nađe ljude koji su bili voljni da rade bok uz bok sa K-Srbima u to vreme.

Neuspeh da se razmotre i isplaniraju neizbežni nedostaci i propusti u implementaciji i naknadni efekti programa koji su imali multietničku komponentu takođe su nenamerno, i to više puta, raspalili tenzije. Na primer, kada je rađena popravka vodovodnog sistema u jednom selu, rezervoar se nalazio u albanskom delu sela. Međutim, pošto je opština trebalo da preuzme odgovornost za održavanje, agencija nije uradila ni plan niti obezbedila finansije za tekuće održavanje. Kao posledica toga, svaki put kada se pumpa pokvarila tenzije između K-Albanaca i K-Srba su se pojačavale. Slično tome, kada je KFOR doveo vodu do enklave K-Srba ali nije produžio cevovod do okolnih sela K-Albanaca (prinudjujući stanovnike da sami finansiraju produženje), ova infrastruktura je postala jabuka razdora za Albance i veoma pojačala shvatanje da K-Srbi dobijaju sve beneficije od međunarodne zajednice.

Nenamerni negativni uticaji odluka o korisnicima

Lokalna finansijska agencija koja je nastala na bazi međunarodnog NVO programa imala je bonus program za službenike za kredite da bi ih podstakli da upisuju manjine. Osoblje agencije, koje nije imalo nijednog predstavnika K-Srbina, nije dalo ni jedan kredit K-Srbima zbog toga što su enklave tako male da su bili zabrinuti da krediti neće biti otplaćeni.

Srbi u jednom selu su se žalili da je pre rata tamo bilo samo 30 kuća K-Albanaca, ali da je bilo (re)konstruisano 68 kuća posle rata zbog veza koje je pretežno albansko osoblje u NVO imalo sa povratnicima K-Albancima. Iako K-Albanci ističu da su kuće koje su ponovo izgrađene bile znatno manje od onih koje su imali pre rata, ovo je i dalje ostalo kako izvor ogorčenosti i tenzije.

Lokacija programa i politički osetljive stvari. Neuspeh da se uzmu u obzir političke ramifikacije učešća u programima takođe pojačava uverenja o pristrasnosti. Centar mesne zajednice koji se nalazi u južnoj Mitrovicë/Mitrovici, na primer, bio je nepristupačan za K-Srbe koji žive na severu, i mada je u principu multietnički, on ipak uglavnom pripada K-Albancima. Jedan K-Srbin iz Mitrovicë/Mitrovice rekao je istraživaču iz OEBS-a:

“To je politički akt da se pređe most, zašto da se to od Srba traži da urade jednostrano? Oni to neće. Ne u dovoljno velikom broju da bio to imalo ikakvog uticaja. Oni se ne osećaju bezbednim i ne žele da budu obeleženi kao izdajice od strane tvrdokornih kada se budu

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

vraćali kući. A zatim bivaju optuženi od strane međunarodne zajednice da ne saraduju.⁵⁹

Kosovski Srbi u Fushë Kosovë/Kosovu Polju imali su isto osećanje vezano za odluku SPGS da dozvoli deci K-Albanaca da pohađaju školu Sveti Sava u posebnoj smeni. Iako sama odluka nije bila politički bazirana, već je bila bazirana na činjenici da je albanskim učenicima trebalo više prostora, a škola Sveti Sava je imala višak prostora, to je isto tako imalo negativni uticaj na sukob. Kosovski Srbi su se žalili da se od njih traži da ustanove multietničnost na njihovu štetu, tj. da jedinu školu K-Srba u opštini učine multietničkom dok od K-Albanaca nije traženo da učine to isto. Ovi negativni uticaji mogli su da se izbegnu ili da se ublaže da su bili unapred sagledani i uzeti u obzir u početnoj fazi izrade programa.

⁵⁹ OEBS, str.46.

IX. PRETVARANJE POJEDINAJNIH VEZA U „POVEZUJUĆI DRUŠTVENI KAPITAL“: NEUSPEH DA SE REŠE “PRAVILA MEĐUETNIČKE IGRE”

Većina programa pretpostavljala je da bi prelaz sa promene na individualnom nivou na više društveno-političke promene trebalo da se desi automatski. Agencije su tipično pretpostavljale da će se rezultati njihovih aktivnosti automatski „preliti“ u druge domene života učesnika – da će duboke lične i promene u odnosima koje su katalizirane kroz aktivnosti NVO dovesti do promena u političkim stavovima i akcijama, ili da će preneti svoj uticaj na druge u zajednici ili da će taj uticaj preneti na ključne donosioce odluka. Mnogi su pretpostavljali da će učesnici koji su imali transformaciono iskustvo u programu proširiti svoje iskustvo i promeniti stavove drugih – od porodice, preko kolega pa do zajednice u celini.

Dokazi koji su prikupljeni u ovom istraživanju pokazuju da se to nije dogodilo, bar ne automatski, i da se takvo „prelivanje“ ne može pretpostaviti. Motivacije koje su učesnici pomenuli za svoje učešće u međuetničkim programima – bilo da je to dijalog i obuka ili ekonomska aktivnost – u suštini nisu imale veze sa mirom ili sukobom. Učesnici u dijalogu, obuci, obrazovanju i programima zajedničkih aktivnosti izjavili su da su bespomoćni da išta promene. „Osećanja mržnje su prejak“, istakli su neki, dok su drugi verovali da „teško mogu da imaju uticaj na stavove (njihove) zajednice, jer su ljudi zatvoreni iznutra“, i „šta god da mi učinimo ili odlučimo da učinimo, mnogo toga ostaje u rukama starijih generacija“

Službenik NVO sa sedištem u Mitrovicë/Mitrovici istakao je da mali broj ljudi prisustvuje na sastancima na kojima se raspravljaju pitanja u vezi sukoba na Kosovu. „Ovo su ozbiljna pitanja, nema mnogo interesantnih aktivnosti kao što su igre“, tako da mladi nisu zainteresovani.

Zbog čega su učesnici učestvovali u dijalogu i obuci?

“Prijatelji su se zainteresovali zbog toga što je to zvučalo zabavno i teme su bile interesantne”.

“Zato što sam bio zainteresovan da naučim nešto i želeo sam da upoznam nove ljude”.

“Rado bih prisustvovao i sledeće godine – bilo je zabavno”.

Na ovim seminarima učesnici su „dobili diplome“ i „verujem da neke od njih mogu da pomognu da se dobije novo zapošljenje kod međunarodnih organizacija”.

“Interesantno je da se upoznaju novi ljudi i da se savladaju veštine komunikacije koje smatram da su korisne u svakodnevnim aktivnostima.”

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

U tom kontekstu, bez značajnijeg naknadnog rada da se nadgrade početni kontakti ili da se identifikuju ili podrže oni koji su bili (ili postali) zaista zainteresovani i posvećeni radu za potrebe mira, uticaj programa ne bi mogao sistematski da ide izvan ustanovljenja oportunističkih ili, tamo gde su iskreni, dobrih odnosa među pojedincima

A. Aktivnosti su ostale na polaznoj tački

Uticaj je delimično bio ograničen zbog toga što početna međuetnička angažovanja – od sportskih takmičenja i omladinskih kampova do dijaloga u vezi povratka, ekonomskih veza, i zajedničkih aktivnosti – generalno nisu nadograđena ili proširena. Znatan prateći problem bilo je nedovoljno investiranje u “meke” programe koji nisu imali direktne, konkretne, ili vidljive rezultate. Agencije koje su bile angažovane u programima vezano za povratak posebno su isticale da uprkos tome što su donatori isticali značaj dijaloga u procesu povratka, sredstva koja su bila namenjena dijalogu i drugim aktivnostima vezano za izgradnju odnosa nisu bila adekvatna. Pritisak da se ostvare konkretni rezultati u što kraćem roku – bilo u sferi povratka, izgradnje kuća ili infrastrukture, poslovnih veza, ili konkretnih projekata – potkopao je mogućnosti programa da se prodube odnosi učesnika.

Ograničena sredstva za “meke” aspekte programa

Većina organizacija koje su bile uključene u povratak i reintegraciju izjavile su da su sredstva za dijalog bila jako ograničena. Ovo “ukazuje na značaj koji su UNMIK i donatori dali ‘mekim’ komponentama,” komentarisao je jedan radnik NVO za razvoj. Drugi je to izrazio još otvorenije: “Donatori ne daju novac za dijalog.”

Sredstva su isto tako povlačena ili umanjivana kada je ostvaren početni “uspeh”; agencije su ili odlazile da rade u drugim oblastima ili programima, ili nisu bile u stanju da obezbede sredstva za dalji rad. Tako, u Mitrovicë/Mitrovici, mladi u programu za škole izjavili su da nisu mogli da dobiju finansijska sredstva da dovedu direktore škola iz škola na severu i jugu grada, koji su zatražili od NVO da im pomogne da se sastanu.

Finansiranje programa u regionu Gjilan/Gnjilana da se izgrade međuetničke veze bilo je usmereno na nove oblasti za obnavljanje programa posle godinu dana, zatim je kasnije potpuno obustavljeno kada je povratak počeo da se ostvaruje. U opštini Peje/Peć, i K-Srbi i K-Albanci pomenuli su da su aktivnosti međunardnih NVO bile kratkog daha, i da su NVO težile da napuste posao ubrzo posle samog početka. Kao rezultat toga, početni odnosi u pogledu saradnje ostali su ranjivi i u nekim slučajevima nisu opstali. Tamo gde su opstali, učesnici su nastavili uzajamno da saraduju ili da vode poslove zajednički, i ponekad su preduzeli inicijative da uključe neke druge ljude u aktivnosti, ali nisu zauzeli aktivni stav protiv nasilja niti su na druge načine znatno uticali na njihove zajednice u cilju izgradnje mira.

Međutim, čak i sa dovoljno finansijskih sredstava raspodeljenih tokom dovoljno dugog perioda vremena, fragmentacija programa izgradnje mira verovatno bi ipak potkopala

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

zbirni uticaj na međuetničke veze. Karakter mnogih (mada ne svih) dijaloga i treninga na bazi događaja često je dovodio do ponavljanja ili dupliranja a ne do produbljivanja ili širenja međuetničkih odnosa. Agencije koje su identifikovale učesnike za dijalog i treninge na bazi preporuka drugih agencija uključenih u slične programe ili na bazi preporuka školskih zvaničnika, nisu nastavile da nadograđuju ono što su druge agencije već uradile. One su često prezentirale isti sadržaj. Učesnik u jednom omladinskom kampu imao bi priliku da se uključi sa ljudima iz drugih etničkih grupa u nekom društvenom događaju, festivalu ili nekom drugom omladinskom kampu, ali često nije produbljivao svoje iskustvo sa istim učesnicima u vezi nekih težih pitanja. I zaista, jedna NVO u Mitrovicë/Mitrovici pripisala je opadanje interesovanja u programima činjenici da programi nisu imali ništa novo da ponude. Druga NVO u opštini Peje/Peć istakla je da je učesnicima dijalog dosadno zbog toga što su oni već bili na takvim treninzima. Čak i u programima u kojima se dosledno radilo sa zajednicama ili učesnicima tokom dužeg perioda, kao što je slučaj sa projektima za povratak, mnogi nisu uspeli da prodube rad koji su obavljali sa postojećim učesnicima ili korisnicima – bilo kroz napredne radionice, ili uključenja u rešavanje težih pitanja. Dijalozi koji su organizovani kao deo povratka ili deo programa privrednog razvoja često su se završavali čim su konkretni ciljevi postali ostvarljivi i tako su prilike za dublje odnose bile propuštene.

B. Ekonomska saradnja nije dovela do uzajamne zavisnosti koja je dovoljna da motiviše akciju protiv nasilja

Programi zajedničkih projekata u sferi privrede i infrastrukture nisu bili tako uspešni da pokrenu stvari izvan nivoa pojedinačnih uzajamnih veza. Mnogi poslovni odnosi oduprli su se pritisku nasilja iz marta 2004. Mnogi učesnici u ovim poduhvatima pomogli su njihovim poslovnim partnerima i nastavili da vode svoje poslove i tokom perioda visokih tenzija i nasilja. U jednoj oceni programa stabilizacije u istočnom Kosovu, međunarodna NVO Mercy Corps je, na primer, zapazila da su sve multietničke poslovne veze koje su stvorene od 2000-2004 godine preživjele martovske neredne. U nekoliko slučajeva, K-Albanci i K-Srbi nastavili su da i za vreme nereda dostavljaju robu svojim mušterijama iz drugih etničkih zajednica. Drugi su pozivali telefonom jedni druge da bi se uverili da su oni dobro.⁶⁰

Ipak, ovi oblici angažmana nisu stvorili osećaj uzajamne zavisnosti koja bi bila dovoljno jaka da motiviše akciju protiv nasilja. Vrsta uzajamnih veza koje su podržavane u programima često su odražavale „pravila međuetničke igre“ i bile su time ograničene. Iako su programi možda povećali broj međuetničkih kontakata karakter uzajamnih veza bio je ravnomerno raspoređen u okviru granica „dozvoljenih“ uzajamnih veza, i možda je čak doprineo da se učvrste te granice. Pokušaji da se „poveća“ saradnja i uzajamna zavisnost – kao što je projekat fabrike gde je pokušano da se uposli zajednička radna snaga i pokušaj da se institucionalizuje saradnja među Srbima i Albancima pčelarima u

⁶⁰ D. Schlemmer, *Izgradnja mira na Kosovu*.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

udruženje pčelara – generalno su propali. U ovim (i drugim) slučajevima, pokušaji da se institucionalizuje saradnja u ovom obliku naišli su na otpor i slabo interesovanje samih učesnika i kasnije su napušteni.

Prema tome nije se ostvarilo očekivanje da će se sa zajedničkog rada preći na uzajamnu zavisnost, bolje odnose i veće poverenje. Kao rezultat toga, ekonomska saradnja koja je uspostavljena na Kosovu čini se da nije uključila dovoljan broj ključnih poslovnih ljudi, koji bi bili dovoljni kako po veličini tako i po značaju za interese obe etničke zajednice, ili koji bi bili dovoljno institucionalizovani da stvore onu vrstu uzajamne zavisnosti koja bi mogla da obuzda političare. Naročito u urbanim oblastima, gde je nasilje bilo najizraženije u martu 2004, obimnije međuetničko angažovanje u razne oblike udruženja imalo bi suštinski značaj, jer imajući u vidu svakodnevna društvena angažovanja, teže je da se svako lice pojedinačno poveže u većim zajednicama nego što je to slučaj u selima.⁶¹

C. Otpor unutar zajednice prema međuetničkom dijalogu i saradnji nije bio adekvatno rešen

Naročito problematično za izgradnju stvarnog mosta društvenog kapitala bili su društveni pritisak i „pravila međuetničke igre“ koji su sprečili ljude da razviju odnose izvan granica dozvoljenog. Pitanja otpora unutar zajednice prema međuetničkim kontaktima i saradnji prepoznata su kao problem od strane mnogih agencija, koje su često uradile znatan broj onoga što je označeno kao rad sa „jednim identitetom“ u okviru etničkih zajednica da bi se pripremili ljudi za etničke kontakte i dijalog.⁶² Za ovo je ponekad bilo potrebno puno vremena, u nekim programima sa zajednicama u ovoj studiji do dve godine. Mnoge agencije su isto tako uložile velike napore da odgovore na praktične ograde i brige učesnika kada su se uključili u međuetničke odnose i pomagale im da savladaju prepreke za saradnju, a ne samo brige vezane za bezbednost. Agencije su obezbedile logistiku i okvir za međuetničku akciju da bi osigurale bezbednost i vodile program tiho i bez isticanja da bi zaštitile učesnike od cenzure u njihovim zajednicama.

⁶¹ *Id.* Ovo ne treba tumačiti kao da ekonomska saradnja i uzajamna zavisnost ne bi mogli da postanu izvor povezujućeg društvenog kapitala i sredstvo koje ublažava nasilje. Dokazi pokazuju da nivo saradnje i uzajamne zavisnosti trenutno nije dovoljan da bi to služilo kao kočnica za nasilje, prvenstveno zbog toga što je to ostalo uglavnom na pojedinačnom nivou i nije došlo do nivoa asocijativnog ili društveno-političkog oblika angažovanja.

⁶² Rad sa jednim identitetom „podrazumeva uključenje samih pojedinaca iz okvira jedne zajednice da razmatraju, rešavaju i potencijalno ospore uzroke sukoba, uz poseban naglasak na mere za razvoj veština i poverenja“. Cheyanne Church, Anna Visser & Laurie Johnson, “Rad sa jednim identitetom: Pristup za rešenje sukoba u Severnoj Irskoj” INCORE Working Paper (Avgust 2002), str. 2.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Rad agencija u okviru zajednica omogućio je međuetničke kontakte u mnogo slučajeva, ali nije bio dovoljan da se nosi sa pritiscima unutar zajednice za koje su oni priznali da je važnija vrsta „nasilja“ koja utiče na napredak ka miru. Često su ljudi dovođeni iz mnogih raznih zajednica širom Kosova i dobijali su malo podrške ili naknadne podrške za „ponovni ulazak“ kada su se vratili u njihove zajednice. U okviru programa koji su ključni u ovoj studiji bilo je malo rada sa „jednim identitetom“ *posle* međuetničkih uzajamnih odnosa. Mnogi kasniji radovi fokusirali su se na davanje podrške ili omogućavanje međuetničkih odnosa – generalno tako što su obezbeđivali logistiku i uslove za uzajamne odnose. Ista sistematičnost sa kojom su agencije uspevale da omoguće putovanje i međuetničke kontakte nije primenjena na rad sa strukturnim i *društvenim* preprekama unutar zajednice prema saradnji posle završenog programa.

Jedna posledica toga bila je da su često propadale inicijative koje su lokalno pokrenute. Mnogi obećavajući lokalno inicirani predlozi – pokušaj da se otvori multietnički omladinski centar, ili predlog prosvetnih radnika da se okupe direktori škola – nisu uspeli zbog teškoća u vezi lokacije, finansiranja i međunarodne podrške. Druga posledica bila je ta što učesnici često nisu imali dovoljnu podršku da se odupru ili da se nose sa pritiscima unutar zajednice i „pravilima“ kada su se vratili „kući“.

X. DA LI JE IZGRADNJA MIRA RELEVANTNA? PROGRAMI KOJI NE REŠAVAJU KLJUČNE POKRETAČKE FAKTORE SUKOBA

Fokus na povratku, razvoju demokratije i privrede doveo je do propusta da se uhvati u koštac sa kritičnim pitanjima koja utiču na međuetničke odnose, i posebno na pitanja vezana za neprijateljstva i bezbednost.

A. Pokretački faktori sukoba iz perspektive zajednice

Izbijanje nasilja 2004. godine uglavnom se pripisuje lošem privrednom stanju na Kosovu – visokom nivou nezaposlenosti, nedostatku investicija (što delimično potiče od teškoća u privatizaciji), razočarenju mladih i nedostatku ekonomskih prilika, itd. I zaista, Kosovo ima najsiromašniju privredu na Balkanu i najtežu nezaposlenost u regionu, čiji teret posebno pogađa mlade i žene.⁶³ Loše stanje u privredi, kako se tvrdi u izveštaju MKG, u 2005. godini je pored statusa Kosova označeno kao najvažnije pitanje za obe zajednice.⁶⁴

Međutim, dokazi su pokazali da iako je društveno-ekonomsko siromaštvo pojačalo opšte frustracije i bes, ono nije bilo, niti jeste, neposredni uzrok međuetničkog nasilja. Nema jasnih šema koje bi povezale siromaštvo i nezaposlenost sa nivoima međuetničkog nasilja kako je to utvrđeno na bazi početnog unakrsnog upoređivanja međuetničkog nasilja po podacima Indeksa ljudskog razvoja (HDI) na Kosovu iz 2003. i Ocene siromaštva na Kosovu od strane Svetske banke (2005). Nekoliko izuzetno siromašnih opština sa manjinskim stanovništvom, kao što su Novobërdë/Novo Brdo, Dragash/Dragaš, Klinë/Klina i Rahovec/Orahovac, imale su nizak (ili niži) nivo međuetničkog nasilja, dok su HDI opštine sa manjinama (kao što su Mitrovicë/Mitrovica, Gjilan/Gnjilane, Lipjan/Lipljan, Viti/Vitina) bile među opštinama sa najvećim nivoom međuetničkog nasilja na Kosovu tokom perioda 2002-2005. Odnos između siromaštva i međuetničkog nasilja čini se da nije na isti način povezan. Iako bi se očekivalo da siromašne opštine imaju viši nivo međuetničkog nasilja, ukoliko bi privredno siromaštvo bilo uzrok nasilja, dokazi su pokazali da za to ne postoji jasna šema; opštine koje su imale najviši ili srednji Indeks ljudskog siromaštva (HPI) bile su među onima koje su imale i visok i nizak nivo međuetničkog nasilja.⁶⁵

⁶³ Evropska komisija, *Kosovo (Po rezoluciji SB UN 1244) Izveštaj o napretku 2005* (Brisel: Evropska komisija, 9. novembar 2005), str. 19; Svetska banka, *Kosovski mesečni ekonomski pregled* (Priština/Priština: Svetska banka, septembar 2005), str. 16.

⁶⁴ Međunarodna krizna grupa, *Premošćavanje podela u Mitrovici*, Evropski izveštaj br. 165 (Priština i Brisel: MKG, 13. septembar 2005), str. 11-12.

⁶⁵ Vidi UNDP, *Izveštaj o ljudskom razvoju*, str. 38-39.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Ovo ne znači da ekonomska pitanja, naročito društveno-ekonomsko siromaštvo, nemaju veze sa međuetničkim nasiljem ili tenzijama na Kosovu. Postoje velike horizontalne nejednakosti između K-Albanaca i K-Srba i mogu da igraju ulogu u podsticanju ogorčenosti. Opštine sa najvećim nivoom ljudskog razvoja, po izveštaju o ljudskom razvoju UNDP, bile su skoro sve opštine sa većinskim srpskim stanovništvom (sa izuzetkom Prištine). Tri opštine na severu sa većinskim srpskim stanovništvom isto tako su imale među najniže indekse ljudskog siromaštva. Nasuprot tome, opštine sa najnižim HDI bile su (ili su) skoro pretežno opštine sa monoetničkim stanovništvom K-Albanaca i pretrpele su teške posledice rata (Novo Brdo/Novoberde sa skoro 38% Srba i Shtime/Stimlje sa skoro 3% drugih manjina su izuzeci). Kosovski Albanci takođe su iskusili faktore koji su povezani sa krajnjim siromaštvom više nego K-Srbi, kao što su besposlenost, održavanje porodice od pozajmljenog novca, doznaka iz inostranstva, pomoći rođaka, prodaje imovine, imali su veći broj dece, domaćinstva sa invalidnim članovima porodice ili većim brojem žena.⁶⁶

Kosovski Albanci su se opirali pravljenju razlike duž etničkih linija. U mnogim zajednicama, oni su komentarisali u vezi nepravde da K-Srbi dobijaju „duple plate“ i da generalno dobijaju podršku kako od Beograda tako i od međunarodne zajednice. Lokalni zvaničnici – naročito direktori škola i nastavnici takođe su bili ogorčeni zbog pritiska na javne službe. Prostor je bio (i jeste) veliki problem za K-Albance u školama gde, kao što su neki nastavnici izjavili, mnogi učenici ne nastavljaju srednje obrazovanje zbog nedostatka prostora. Škole K-Albanaca redovno imaju pet puta veći broj učenika nego škole koje pohađaju K-Srbi.⁶⁷

Ogorčenost zbog raspodele sredstava na Kosovu raspaljuje sukob

U Gjilan/Gnjilanu, director jedne škole istakao je „umesto da radimo sa 600 đaka mi radimo sa 3000.“ U Mitrovicë/Mitrovici, 20,000 dece K-Albanaca zbijena su u isti broj škola kao i 4000 dece K-Srba.

Kosovski Albanci u svim zajednicama u ovoj studiji veruju da su loši ekonomski uslovi prouzrokovani usled kašnjenja u rešavanju političke situacije,⁶⁸ i da je rešavanje pitanja koja utiču na investicije, ekonomski razvoj i živote ljudi (npr. privatizacija i penzije) bilo u zastoju usled nerešavanja pitanja statusa. U tom smislu, ekonomija i frustracije usled nedostatka razvoja išli su ruku pod ruku sa političkim frustracijama, i teško je da se međuetničko nasilje pripiše ekonomskim faktorima.

⁶⁶ UNDP, *Izveštaj o ljudskom razvoju 2004*; Svetska banka, *Ocena siromaštva na Kosovu 2005*.

⁶⁷ Međunarodna krizna grupa, *Premošćavanje podela u Mitrovici*, str. 11.

⁶⁸ U anketi 2005, 46% ispitanih kosovskih Albanaca verovali su da se privreda neće razviti dok se ne reši pitanje konačnog statusa. Colbilo in Irwin, *Rešavanje problema Kosova: Stavovi ljudi sa Kosova i iz Srbije* (Solun: CDRSEE, 2005), str. 18.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Za K-Srbe, pitanja u vezi imovine bila su bitna; pritisci da prodaju imovinu, nezakonito zauzeće imovine K-Srba, krađe i drugi pritisci na živote viđeni su kao deo strategije da se oni proteraju sa Kosova. Većina ljudi, naročito u severnoj Mitrovicë/Mitrovici, zavisili su od društvenih ustanova (zdravstvo, obrazovanje, univerzitet, itd.) čija radna mesta je uglavnom finansirao Beograd. Ovo je dovelo do pomaka u lojalnosti prema tvrdokornom Srpskom nacionalnom veću, kako izveštava MKG, zbog toga što su oni imali sve veću kontrolu nad ograničenim budžetskim sredstvima i poslovima.⁶⁹ Povereni ekonomski interesi takođe su se razvili; „javna je tajna,” kako je komentarisalo nekoliko ispitanika, da su neki ljudi kontrolisali ekonomsku saradnju sa Albancima preko mosta (u Mitrovicë/Mitrovici), i da im je zabrana saradnje sa Albancima pomogla da očuvaju ovaj monopol na ekonomske veze.

Ekonomski faktori tako su postale sile sukoba zbog neraskidive povezanosti ovog važnog problema za kvalitet života sa politikom i pitanjem statusa. Pripadnici zajednice su se složili. Mnogi ljudi u zajednici verovali su da bi poboljšanja u privredi – u životima, zapošljenosti i naročito u kvalitetu života – dovela do mira, bilo zbog toga što „ne mogu razmišljati o saradnji sa drugima ako su gladni,”⁷⁰ ili zbog toga što će ljudi „biti zaposleni i neće imati vreme da izazivaju rat”⁷¹

Međutim, iako su i K-Albanci i K-Srbi uglavnom smatrali da je privreda jedan od najvećih problema sa kojim se suočavaju, oni su uporno pominjali nestala lica, ratne zločine i srpsko odbijanje da prihvate „novu realnost“ (K-Albanci), a bezbednost i pravosuđe naročito su pominjani u pogledu gonjenja izvršilaca međuetničkih krivičnih dela (K-Srbi), kada su upitani u vezi ključnih prepreka za mir.

Kosovski Srbi: ključna pitanja u vezi njihove bezbednosti nisu rešena

Srbi veruju da „policija ne uzima ozbiljno napade. Napadi se samo registruju i niko ne pokušava da reši te slučajeve; nijedan takav slučaj još nije rešen”. Ono što stvara osećaj nesigurnosti to je „činjenica da niko nije smatran odgovornim za etnički motivisane zločine”

Kosovski Albanci: saradnja je otežana dok se ne reši pitanje ratnih zločina

K-Albanci su naveli nestala i ubijena lica kao glavnu prepreku za saradnju. Nestala i ubijena lica uvek su bili prva tema sa kojom je počinjao sastanak, izjavio je lider K-Srba u opštini Klinë/Klina, i „tako je to kada prljavština izađe na površinu i nema puta da se krene napred“. Zbog ovoga „nijedno pitanje nije rešeno udruženim snagama“.

⁶⁹ Međunarodna krizna grupa, *Premošćavanje podela u Mitrovici*, str. 12.

⁷⁰ Intervju sa K-Albancem iz opštine Pejë/Peć, jul 2005.

⁷¹ Intervju sa K-Srbinom iz opštine Pejë/Peć, jul 2005.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Neizvesnost u pogledu rešenja statusa Kosova otežavala je i na mnogo načina razbila sve uzajamne odnose, čak i kada nije jasno pomenuta, od ogorčenosti kod K-Albanaca zbog srpskih „paralelnih institucija“ do nevoljnosti K-Srba da učestvuju u privremenim institucijama samouprave na Kosovu.

B. Programi su izbegavali da direktno rešavaju ključne pokretačke faktore sukoba

Nekoliko programa rešavalo je ove ključne pokretačke sile sukoba na adekvatan način, a mnogi ih nisu rešavali uopšte. Većina programa vršila je izgradnju mira kroz unapređenje saradnje u pogledu zajedničkih interesa, pozitivnih društvenih uzajamnih veza, opštih stavova o toleranciji, jasno izbegavajući da rešavaju pitanja koja su ljudi u zajednicama pomenuli kao prepreke za koegzistenciju. U nekim slučajevima, učesnici su potpisali zvanični memorandum da neće govoriti o prošlosti ili politici. U drugim slučajevima, dogovor je bio manje zvaničan. Programi kao što je Omladinska skupština OEBS-a opisani su da funkcionišu „briljantno“, kada su mladi okupljeni zajedno između etničkih linija, „ali nema nastojanja da se oni navedu da govore o sukobu ili pitanjima u vezi s tim“. ⁷² Osoblje agencije i učesnici bojali su se da bi diskusija o pitanjima za koja se priznaje da imaju centralni značaj, ali koja su ipak politički osetljiva, mogla ponovo da ugrozi nedavno uspostavljene međuetničke odnose. „Mi nikada ne govorimo o politici, jer to uvek dovodi do rasprava“, izjavili su mnogi ljudi. Izbegavanje političkih i emocijama opterećenih pitanja odražava sopstvene motivacije učesnika da učestvuju u ovim programima, (i njihov nedostatak interesovanja za razgovor o sukobu) i njihova osećanja bespomoćnosti da reše sukob. Ovo isto tako odražava sposobnosti i veštine osoblja koje organizuje ove programe, koje često (naročito kod NVO koje se bave razvojem) nije imalo dovoljno obuke i iskustva da vodi ovako teške razgovore, ili koji ni sami nisu imali prilike da se bave ovim pitanjima pre nego što je od njih zatraženo da organizuju međuetnički dijalog između zajednica.

Međutim, neuspeh da se reše ključna pitanja takođe je značio da mnogi programi verovatno neće imati nikakav uticaj na sukob. Drugim rečima, put ka budućnosti mora da prođe kroz prošlost i direktno da reši pokretače sukoba.

Mladi kosovski Albanac koji je učestvovao na jednom seminaru naglasio je: “ja želim bolju budućnost, a Srbi moraju da znaju da su njihovi očevi ubili moga oca, ali ja ne krivim decu, jer to nisu bili oni već njihovi očevi. Ali oni moraju prihvatiti ono što su njihovi očevi učinili nama”.

⁷² Jessica Johnson, *Međunarodna pomoć za demokratizaciju i pomirenje na Kosovu*, izveštaj br. 5, *Demokratizacija i pomirenje u situacijama posle unutrašnjih sukoba: Ocena međunarodnog doprinosa demokratizaciji i pomirenju u Bosni i Hercegovini, Kosovu i Makedoniji 1995-2004* (urađena za Švedsku agenciju za vanredne situacije) (Uppsala, Švedska: Uppsala Univerzitet, 2004), str. 28.

C. Ograničenja programa koji se bave uzrocima sukoba

Neki programi razmatrali su potencijalne okidače nasilja ili žarišne tačke, kao što su žalbe zbog nezakonitog zauzeća ili korišćenja zemljišta. Jedna NVO je u jednom primeru pokrenula dijalog da reši sve teži sukob u vezi snabdevanja vodom u jednoj zajednici, a u drugom je pokušavala da reši da K-Srbi dobiju pristup zemlji koju su navodno uzurpirali K-Albanci.

Osim toga, na najvišem nivou Ujedinjenih nacija priznali su da je „tmurna slika“ u pogledu „temelja multietničkog društva“, zbog nekažnjivosti, slabog nivoa prijavljivanja međuetničkih zločina i daljeg nezakonitog zauzeća tuđe imovine.⁷³ Programi na centralnom nivou za razvoj stručnih sposobnosti i institucionalni razvoj, naročito u sektorima pravosuđa i policije, i u lokalnoj upravi, planirani su da postave institucionalne temelje za rešavanje ovih uslova. Zbog prikupljanja dokaza od strane samih zajednica, ova studija nije ekstenzivno istraživala ove programe na centralnom nivou, osim utoliko što je nastojala da shvati kako su je shvatali i doživljavali članovi zajednica i da li su rešavali pitanja koja su *zajednice* smatrale važnim za nasilje, mir i bezbednost. Na ovom nivou, slučajevi pokazuju da su politika i programi za izgradnju demokratskih institucija i vladavine prava kao glavni mehanizmi za ublažavanje uzroka sukoba između kosovskih Srba i kosovskih Albanaca propustili nekoliko ključnih pokretačkih sila sukoba.

1. *Nedostatak pažnje odnosima.* Pristup ostvarenju „multietničnosti“ obuhvatio je, kako je ambasador Kai Eide nabrojao, „određen broj komponenti – obezbeđenje sigurnosti, osiguranje imovinskih prava, unapređenje povratka i zaštitu identiteta manjinskih zajednica“.⁷⁴ Ovo nabrojavanje vrsta aktivnosti ne sadrži strategiju za poboljšanje odnosa između K-Albanaca i K-Srba. Ovde su mandati međunarodnih organizacija koje su odgovorne za sprovođenje tranzicije nejasni. UNMIK-ov mandat ne rešava direktno pitanje koegzistencije ili pomirenja: po rečima Švedske organizacije za ocenu međunarodne pomoći za pomirenje na Kosovu, „povratak izbeglica i ustanovljenje ljudskih prava i vladavine prava su najbliže jasne komponente“.⁷⁵ U svom mandatu OEBS jasno pominje međuetničko poštovanje i pomirenje⁷⁶ ali zatim ne daje nikakve smernice o tome kako da se to sprovede. U poređenju sa pitanjem demokratizacije, koje je detaljno opisano, pomirenje se očigledno smatra kao deo ustanovljenja ljudskih prava i održivog multietničkog društva, a ne kao posebna oblast rada. “U celini”, u istoj oceni

⁷³ K. Eide, *Opsežan pregled situacije na Kosovu*, str. 9.

⁷⁴ *Id.*

⁷⁵ Johnson, *Međunarodna pomoć u demokratizaciji i pomirenju na Kosovu*.

⁷⁶ “OEBS-ova Misija na Kosovu će se u svom radu rukovoditi značajem ostvarenja uzajamnog poštovanja i pomirenja između svih etničkih grupa na Kosovu i ustanovljenja održivog multietničkog društva u kome će prava svih građana biti potpuno i ravnomerno poštovana“ OEBS, PC.DEC 305 (1. jul 1999), PC Journal No. 237, Agenda Item 2 (1999), dostupan na http://www1.osce.org/documents/pc/1999/07/2577_en.pdf.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Švedske organizacije ističe se da „postoji očigledan nedostatak interesovanja i razumevanja za alate i mehanizme pomirenja”.⁷⁷

Implikacije nejasnosti mandata i razmišljanja o pomirenju (ili koegzistenciji) mogu se videti na terenu. Konkretno, strategije koje su pomenule mnoge agencije, uključujući i Ujedinjene nacije, OEBS i mnoge NVO, za transformaciju međuetničkih odnosa podrazumevale su „sve ono što okuplja ljude“, „sve što ih navodi na razgovor“, unapređenje „saradnje“, ponašanje „dobrog suseda“ ili „Srbi i Albanci da govore i smeju se zajedno“. Iako ovo mogu biti potencijalni pristupi ili rezultati aktivnosti, oni ipak ne predstavljaju ni viziju ni strategiju.⁷⁸ Rezultat toga bila je fragmentacija programa i nedostatak održivog daljeg rada na obećavajućim početnim kontaktima koji jačaju *pro forma* odnose između etničkih linija i cinizam u pogledu multietničnosti.

2. Programi se nisu bavili emotivno-moćnim potrebama i dinamikom koji pothranjuju sukob. U odsustvu strategije za obnovu odnosa između K-Srba i K-Albanaca programi nisu uspeali da reše osnovne, neopipljivije pokretače straha, nesigurnosti i neprijateljstva. Iako je priznato da postoji potreba da se ustanove prelazni mehanizmi pravosuđa koji bi rešili probleme iz prošlosti, i dalje su veoma jaka i intenzivna osećanja K-Albanaca na nivou zajednice u pogledu njihovih iskustava u 1990-im godinama (i sećanja na ta iskustva). Međutim, ovo je zanemarivano od strane K-Srba koji su obično odbijali da govore o prošlosti ili su tvrdili da su izvršioци tih dela već otišli, a međunarodne agencije su to očigledno izbegavale. Slično tome, K-Albanci su tvrdili da su to „mala“ ili „nemeđuetnička“ krivična dela (i da zbog toga ne vredi da im se posvećuje posebna pažnja), i ovu nekažnjivost za MN i nevoljnost K-Albanaca da osude međuetničko nasilje K-Srbi su isticali kao glavni izvor njihove nesigurnosti. U obe situacije, nespремnost jedne strane da prizna legitimnost i značaj zabrinutosti druge strane pojačavala je osećanja ogorčenosti, nepravde i neprijateljstva.

Međunarodne agencije su potsticale ovu dinamiku tako što su se, nenamerno, uključivale u slično minimiziranje zabrinutosti obeju strana. Na primer, osoblje međunarodne agencije, uključujući KFOR, izbegavalo je pitanja iz prošlosti, i pritisak međunarodne zajednice da saraduje sa K-Srbima dok ova pitanja ne budu rešena viđen je od strane nekih K-Albanaca kao minimiziranje njihovih briga. Kosovski Albanci iz dve zajednice u

⁷⁷ *Id.* na 28.

⁷⁸ Nalazi ove studije u vezi ovog pitanja slažu se sa nalazima koje su utvrdili Donini, Minear, Smillie, van Baarda i Welch (2005). U njihovoj studiji o shvatanju bezbednosti lokalnih zajednica, agencija za pružanje pomoći i mirovnih operacija, utvrdili su da agencije za pružanje pomoći na Kosovu „nisu imale jasan koncept ni o bezbednosti ni o miru. Umesto toga, one su neodređeno pominjale slobodu kretanja, odsustvo zastrašivanja i okruženje koje im je dozvoljavalo da rade po planu.“ *Mapa bezbednog okruženja*, str. 28. Oni su dalje istakli da „nijedan od ispitanika iz tri institucionalne agencije nije predstavio jasan koncept bilo „mira“ ili „bezbednosti“. U svakom slučaju na shvatanje realnosti uticali su subjektivni faktori”. *Id.* na 35.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

ovoj studiji koji su podneli spiskove navodnih ratnih zločinaca KFOR-u izjavili su da nisu dobili odgovor i da nisu znali šta se desilo sa njihovim zahtevima. Kao posledica toga, ova pitanja nastavila su da tinjaju i povećavaju neprijateljstvo prema potencijalnim povratnicima K-Srbima. Istovremeno, brojni službenici međunarodnih agencija složili su se sa karakterizacijom K-Albanaca da su strahovi i pritužbe K-Srba u vezi međuetničkog nasilja “minorni.”

Nijedno od ovih pitanja nije lako. Šire institucionalne i političke slabosti ograničavaju napredak koji bi se kratkoročno mogao ostvariti u pogledu ovih pitanja, uključujući: između ostalih stvari, stalnu neizvesnost koja prati rešenje pitanja statusa, opšte institucionalne slabosti u pravosudnom sistemu koje nepovoljno deluju i na K-Albance i na K-Srbe, teškoće da se prikupe dokazi i ubede svedoci da se pojave na sudu. Lakše pojmljivi, emocionalni aspekti ovih pitanja, međutim, mogli bi kratkoročno da se reše na direktniji način i da se tako poveća mogućnost za dugoročne reforme jačanja institucija da bi se ublažile međuetničke tenzije. Nedostatak opšteg razumevanja problema koji zahtevaju pažnju i izražena nevoljnost da se tuđe brige shvate ozbiljno učinili su da ova pitanja ostanu kao smetnja za bolju koegzistenciju. Podrška dijalogu sa ciljem da se nađe zajednička definicija kod kosovskih Albanaca i kosovskih Srba za problem koji direktno rešava brige obeju strana mogla bi da olakša rešavanje pitanja slobode kretanja i tranzicionog pravosuđa.

Pored toga, poboljšana transparentnost u policijskim i pravosudnim procesima, i komunikacije sa KPS-om, KFOR-om i naročito UNMIK policijom, mogli bi da pomognu da se smanji ozlojeđenost i osećanja nepravde koja su nastala kao rezultat neuspeha da se na adekvatan način reši pitanje ratnih zločina, žrtava rata i nekažnjivost izvršilaca MEN. Dokazi koji su prikupljeni u ovoj studiji slažu se sa nalazima izveštaja UNDP o poimanju bezbednosti i učinku policije u očima javnosti da postoje “ograničeni kontakti sa policijom ili drugim bezbednosnim organima na inicijativu građana” i “malo kontakata sa građanima na inicijativu policije.”⁷⁹ Zajednice nisu razumele procedure za podnošenje ovih zahteva – kako tužbe u vezi krivičnih dela tako i tužbe u vezi ratnih zločina – i, sledstveno tome, nisu mogle da kažu da li su odgovornost za to imali policija ili pravosudni sistem. U dve zajednice koje su posećene radi ovog istraživanja, K-Albanci protivili su se povratku raseljenih Srba i dostavili KFOR-u spisak ratnih zločinaca. KFOR i KPS su izjavili da su izvršili istraživanja i da nisu našli nikakve ili dovoljne dokaze da pokrenu dalji postupak. Međutim, čini se da mehanizmi komunikacije nisu efikasno funkcionisali, jer su pripadnici zajednice izjavili da nisu dobili nikakav odgovor i da ne znaju šta se desilo sa njihovim zahtevima. Ovo je doprinelo većem strahu, ogorčenju i neprijateljstvu prema potencijalnim povratnicima.

3. *Neadekvatni mehanizmi za rešavanje problema koje institucije nisu rešile.* Uprkos tome što su institucije mogle efikasnije da reaguju na uzroke sukoba, one ipak nisu mogle

⁷⁹ UNDP, *Svetlo plavo (Light Blue)*, str. 24-26.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

da reše sve pokretače sukoba na nivou zajednice. Brojna pitanja su uticala na međuetničke odnose na nivou zajednice, ali njih nisu (i nisu mogle) u potpunosti da reše vlada ili pravosudne institucije. Shvatanja građana u vezi bezbednosti i pravosuđa, neprijateljstva i volja za saradnju još više su se pogoršali kada dokazi za ratne zločine nisu pronađeni, ili kada su se uznemiravanja nastavila na nivou koji se ne može sudski goniti. Ovde bi svoju ulogu mogli da igraju mehanizmi za kontrolu sukoba na nivou opštine ili zajednice. Međutim, odbori na nivou opštine i mehanizmi za kontrolu sukoba na nivou zajednica bili su slabi ili previše usmereni na povratak, dok su drugi mehanizmi za dijalog koji su sprovodili NVO namerno izbegavali osetljiva politička ili emocionalna pitanja.

Institucionalna rešenja ne mogu se baviti svim pitanjima koja izazivaju međuetnički bes i ogorčenost

Neka pitanja vezana za rat od 1998-1999. nisu prikladna za pravosuđe ili tranzicione pravosudne institucije, a ipak i dalje izazivaju jako veliki bes i ogorčenost. U jednom selu u opštini Gjilan/Gnjilane, na primer, ljudi su imali konkretne žalbe u vezi nekih lica koja su se nalazila na spisku potencijalnih povratnika. "Neki mladići iz sela učestvovali su u borbama u oblasti Drenice, i svaki put kada su se vraćali iz borbi oni su iz mašinki pucali u vazduh da bi prestrašili ljude iz sela." Drugo lice koje se nalazilo na spisku optuženih, "nije izvršilo ubistva ali je uzelo svu stoku koja je pripadala Albancima iz sela i odvelo je negde drugde."

XI. PROMAŠENA META? PROGRAMI KOJI NISU OBUHVATALI KLJUČNE LJUDE I OBLASTI

Programi su bili pristrasni, u smislu da se radilo sa ljudima koji su, uporedno govoreći, bili lakše dostupni, ili zbog toga što su bili umereniji, apolitični ili voljni da sarađuju. Programi su se pretežno fokusirali na žene, mlade i povratnike i prihvatne zajednice. Ovo je delimično zbog toga što se žene i mladi smatraju prirodnim gradiocima mostova i više voljni da se angažuju sa drugom stranom. Smatra se da su mladi “slobodumniji,” “podložniji uticajima” i voljni da gledaju u budućnost. Slično mladima, smatra se da su žene otvorenije i tolerantnije, i bile su voljne i sposobne da pređu linije sukoba kada niko drugi nije mogao, niti želeo. Komentari službenika jedne NVO, u vezi programa za žene u jednom selu u opštini Peje/Peć, su tipični. Žene su tamo, izjavio je on, imale jače veze pre rata i tako su mogle, više od muškaraca ili mladih, da očuvaju ova jača prijateljstva koja su ih održala zajedno i preko etničkih linija. One su isto tako bile “lakše za saradnju”, zato što nisu direktno učestvovala u ratu.

Procesi izbora učesnika pojačali su tendenciju da se u rad uključe oni koji su lakše dostupni. Na primer, učesnici u programima obuke često su birani na bazi preporuka drugih agencija koje su radile slične poslove, i kao posledica toga često su takva lica bila uključena u istu vrstu obuke i druge programe po nekoliko puta. Kao što je izjavio jedan učesnik u Mitrovicë/Mitrovici, “nisu uvek isti učesnici na seminarima, ali me one [međunarodne agencije] uvek zovu.”

Indikativni kriterijumi za izbor učesnika koje su pomenule agencije i učesnici

- Ljudi koji kažu da žele da žive zajedno u budućnosti.
- Ljudi koji su ranije pohađali obuku
- Ljudi koji imaju “osećaj za kompromis i toleranciju.”
- “Prvi kriterijumi” su znanje engleskog, slobodumnost i uspeh u školi.
- Angažovanje preko fakulteta, gde stari učesnici intervjuišu nove.
- Identifikovanje postojećih etničkih veza i podrška istih.
- Želja za učešćem, interesovanja, i spremnost za promene.
- Ljudi sa iskustvom u radu u NVO sektoru.

Naravno, ima važnih ljudi koje treba mobilisati za mir i protiv nasilja (čak i ako, u ovom slučaju, proces mobilizacije još nije bio delotvoran, kao što je napred opisano). Međutim, “teže dostupni,” naročito ključni ljudi i grupe koji mogu da potkopaju svaki potencijalni sporazum kao što su OVK i ratni veterani, Srpska pravoslavna crkva, manje umerene srpske partije na Kosovu, itd., tek nedavno su počeli da dobijaju neku pažnju.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Dosezanje srpske zajednice bilo je slabo, kao što su okviri za angažovanje sa Srbima preko povratka i integracije Srba u kosovske strukture ojačali otuđenje više “ključnih” pripadnika stranaka povezanih sa Beogradom. Jedan međunarodni zvaničnik istakao je da međunarodna zajednica, “nije razgovarala sa SNV do pre tri-četiri meseca [oktobar 2005] a ipak ono je *de facto* vođstvo.” Od dvadeset

“Međunarodna zajednica nije razgovarala sa SNV [Srpsko nacionalno veće] do pre tri-četiri meseca [oktobar 2005], a ipak ono je de facto vođstvo,” istakao je jedan međunarodni zvaničnik.

programa koji su istraživani u Mitrovicë/ Mitrovici u ovoj studiji, otkrili smo samo jedan nevladin program koji je radio sa SNV. Samo još nekoliko njih radili su sa Srpskom pravoslavnom crkvom. Iako se čini da je bilo više kontakata sa OVK i ratnim veteranima, bilo preko saradnje sa KZK ili preko nezvaničnih kontakata sa njima mimo programa, oni isto tako generalno nisu bili deo programa. Neuspeh da se dođe do “teže dostupnih” koji su mogli da potkopaju napredak ka koegzistenciji pretio je da ugrozi kako održivost projekata koji su bili implementirani tako i njihovu mogućnost da izvrše uticaj na šire okruženje.

Što se tiče žena i mladih, nismo našli dokaze da su žene bile ključne za nastavljajanje sukoba niti da su igrale ključne uloge u transformaciji sukoba, ili u sprečavanju sukoba, bar ne u seoskim oblastima. Ovo ne znači da nisu imale ili da nemaju potencijal da igraju ključne uloge kao mirotvorci ili graditelji mira; dokazi samo sugerišu da programi za žene i mlade nisu podržavali taj potencijal. Većina programa izgradnje mira za žene bili su usmereni na ovlašćivanje žena ili na okupljanje žena radi zajedničkih aktivnosti, ali kao i slični programi za druge grupe, nisu doveli ni do kakve akcije za mir ili protiv nasilja. Neki ljudi sa kojima smo razgovarali smatrali su da su programi kao što su kursevi frizeraja i šivenja bili “uvredljivi” i “zaštitnički,” i smatrali su da su oni pojačavali bespomoćnost žena.

Slično tome, iako je jasno da su mladi igrali ključnu ulogu kao borci, mladi koji su verovatno učestvovali ili su stvarno učestvovali u nasilju nisu pronađeni i uključeni, zbog procesa selekcije učesnika i nedostatka rigorozne analize u vezi s tim ko su “mladi” u kontekstu sukoba i koji mladi su najvažniji za nastavljajanje sukoba. Istovremeno, njihovi nastavnici i direktori škola, koji su igrali ulogu u martovskim neredima 2004, i često su “ključni” uticajni ljudi u njihovim zajednicama, često nisu uključivani u početnim programima ili naknadnim programima. I zaista, u nekoliko slučajeva, obustavljena su finansijska sredstva za tekući ili naknadni rad sa ovim pojedincima.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

U fokusu na mlade prevedena je kritična uloga nastavnika kao ključnih ljudi

“Martovske neredе izvršila su deca a [deci] su nastavnici rekli da izađu na ulice i učine to,” istakao je jedan međunarodni zvaničnik. Svedoci u Gjilan/Gnjilanu, Mitrovicë/Mitrovici i Fushë Kosovë/Kosovu Polju identifikovali su “decu,” “tinejdžere” ili “učenike osnovnih i srednjih škola” iz njihovih zajednica među nasilnim demonstrantima u prvim redovima. Oni su isto tako istakli značajnu ulogu nastavnika za organizovanje, promovisanje ili podsticanje nasilja, a neki su i prepoznali nastavnike među demonstrantima. Ovo ukazuje više na instrumentalizovanu, a ne pokretačku, ulogu školske omladine. Izuzetni slučajevi u kojima su nastavnici intervenisali da spreče učenike da učestvuju u demonstracijama i nasilju – kao što je bio slučaj u najstarijoj osnovnoj školi u Gjilan/Gnjilanu, gde su nastavnici učenicima koji su se spremali da idu na demonstracije rekli da idu kući– pojačava utisak autoritativne uloge nastavnika u pogledu međuetničkog nasilja.

Konačno, postavlja se pitanje geografskih meta programa. Oblasti koje su ekstremnije u smislu političke situacije i stavova u pogledu statusa, kao što je region Drenice, su one koje su najviše bile ugrožene ratom i sada su uglavnom monoetničke. Veruje se da su ove oblasti, ranije isto tako centri aktivnosti OVK, koje su imale najviši nivo aktivnosti udruženja koja su proizašla iz rata (udruženja veterana, invalida, i porodica mučenika), takođe igrale važnu ulogu kao organizatori i putujući (“autsajderi”) u martovskim neredima 2004.⁸⁰ Međutim, ove oblasti dobile su relativno malu pomoć u poređenju sa drugim oblastima, i skoro nikakvu pomoć u izgradnji mira. Slično tome, “Beograd” je stalno pominjan u svim zajednicama kao ključ za nastanak ove situacije i međuetničkih odnosa na Kosovu. Ipak, osim razgovora i radnih grupa na visokom nivou, bilo je malo prekograničnih ili koordinisanih programa sa Srbijom. Međutim, ako je glavna pokretačka sila sukoba u Srbiji, neuspeh da se to reši i dalje će činiti odnose na Kosovu osetljivim za eskalaciju nasilja.

⁸⁰ Vidi, npr., Međunarodna krizna grupa, *Kolaps na Kosovu*.

XII. ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Nasilje koje se desilo 17-18. marta 2004. bilo je jedinstveno po mnogo čemu, reakcija na određen skup okolnosti u određeno vreme. Izgradnja mira na Kosovu ne treba da se ocenjuje samo vezano za martovsko nasilje. Kako se budu vodili pregovori o statusu, tako će mnogi političko-strateški razlozi nasilja verovatno nestati, ili se razviti. Ipak, ostaje da se nauče još mnoge lekcije iz iskustava zajednica u martovskom nasilju 2004, imajući u vidu obimnost izgradnje mira koja se sprovodi na Kosovu.

Indikatori na koje su se mnogi ljudi oslanjali radi merenja napretka otkriveno je da su doveli do zabune u martovskim događajima, dok su naponi da se izgradi povezujući društveni kapital u najboljem slučaju ostali površni. Dobro vođstvo i veze unutar zajednice i društvene mreže bile su među najznačajnijim sredstvima koja su zajednice iskoristile da bi izbegle ili se oduprle nasilju. Iste ove društvene mreže, međutim, takođe su upotrebljene da se zajednice drže odvojenim i da se održavaju tenzije i neprijateljstva. Kada bi i ako bi praktični motivi izbegavanja šteta bili oduzeti, da li bi oni i dalje bili delotvorni?

Zajednice su postavile pitanja u ovoj studiji u vezi poželjnosti ili izvodljivosti “multietničnosti” kako je ona promovisana na Kosovu, uprkos tome što težnja za demokratijom i evropskim standardima i dalje ostaje jak cilj. Kako se nastavljaju pregovori o statusu, postoji jako iskušenje da se pretpostavi da će odredbe u sporazumu o decentralizaciji, kulturnom nasleđu, manjinskim pravima, i imovini, zajedno sa demokratizacijom i ekonomskim razvojem, dovesti do izgradnje mira. Da budemo sigurni, one će obezbediti stabilniji politički okvir u kome će odnosi Srba-Albanaca – i generalno, odnosi manjine-većine – moći da se razviju. Međutim, ova studija sugeriše da to neće biti dovoljno da se izgradi sposobnost zajednice da se odupre pritisku budućih šokova ili kriza koje će neizbežno nastati prilikom implementacije svakog sporazuma. Nedostatak strateškog fokusa na ono što je potrebno da se izgrade međuetnički *odnosi* i povezujući društveni kapital koji je dovoljno jak da spreči neizbežno pomeranje ka ekstremima takođe će morati da se reši. Isto tako mora se rešiti kvalitet i motivacija vođstva da sprovede i mobiliše ograde u okviru njihovih etničkih zajednica –ne samo kod političkog vođstva već i kod ljudi koji imaju moralni i društveni autoritet u zajednicama.

Da bi se ojačao doprinos na izgradnji mira u razvoju ovih faktora preporučujemo da se preduzmu akcije u nekoliko oblasti.

1. **Pomeriti fokus izgradnje mira.** Pitanja koja su postavile zajednice u ovoj studiji u vezi poželjnosti ili izvodljivosti “multietničnosti” kako se ona sprovodi na Kosovu, kao i u vezi delotvornosti međuetničke saradnje, treba da nas podstaknu da ponovo razmislimo o prevelikom fokusu na povratak i “multietničnost” zajednica kao ključnoj strategiji izgradnje mira, uprkos tome što demokratija i evropski standardi ostaju jak cilj. Posebno, preporučuje se:

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

a. *Izgraditi bezbednosne koncentracije kosovskih Srba.* Prilikom razvoja pristupa za razrničenje opštinskih struktura ili dozvoljavanja povratka u mesta koja nisu prvobitna mesta boravka, kreatori politike treba da imaju u vidu stvarnost da su koncentrisane zajednice kosovskih Srba smanjile ranjivost na međuetničko nasilje.

b. *Razviti strategiju izgradnje povezujućeg društvenog kapitala.* Pored jačanja demokratije i ekonomskog razvoja na Kosovu, potrebna je strategija za transformaciju *odnosa* između K-Albanaca i K-Srba, kako na Kosovu tako i u širem regionu. Elementi ove strategije treba da obuhvate razvoj vizije o tome kakvi će odnosi između K-Srba i K-Albanaca biti u budućnosti, oni koji postoje na lokalnom nivou. “Multietničnost trenutno nije vizija koja je zajednička, i dok se skoro svuda pominje život “jednih-pored-drugih” kao sadašnja stvarnost i realni cilj, postoji bojazan da ako bi se ovo prihvatilo to onda može da pothrani pozive za podele, kantonizaciju i dalje sukobe. Mogući oblici više obavezujuće i realnije vizije mogli bi da obuhvate “koegzistenciju”⁸¹ i “evropski razvoj.” O ovoj viziji trebalo bi otvoreno da se razgovara i da se ona tako razvija.

c. *Rešavati politička pitanja direktno.* Izbegavanje političkih pitanja učinilo je da kontakti i saradnja budu lakši, ali i površniji. Preporučujemo da agencije koje rade na svim nivoima i sektorima utvrde načine za rešavanje političkih pitanja na otvoreniji način, bilo da su to pitanja iz prošlosti ili pitanja u vezi statusa. Upravo preduzimanje akcija u sferi pitanja koja su povezana sa sukobom dovešće i do promene ove dinamike. Za ovo će biti potrebno da se investira u razvoj kapaciteta da bi se moglo upravljati ovim mnogo osetljivijim procesima, posebno: investiranje vremena i resursa u dijalog i razgovore između osoblja u vezi ovih stvari, obuka osoblja radi sticanja umešnosti da se nose sa teškim pitanjima, i u nekim slučajevima, saradnja sa ili upošljavanje službenika koji su kvalifikovani za lečenje psiholoških problema i trauma.

d. *Investirati u naknadne radove i veze.* Strategije su potrebne za prevazilaženje pojedinačno-ličnih uticaja, da bi se tako ostvario uticaj na društveno-političko okruženje. Finansiranje za “meke” elemente programa treba da se poveća i podržava duži period vremena. Pored toga, mnogo više se može učiniti da se podstakne veća sinergija između raznih poduhvata tako da se oni mogu nadograditi a ne da se vrši dupliranje aktivnosti. – Na nivou programa, potrebno je izbegavati programe na bazi

⁸¹ “Koegzistenciju” je Eileen Babbitt definisala kao “odnos između dve ili više zajednica koje žive sasvim blizu jedna drugoj, koji podrazumeva nešto više od života jednih pored drugih, i sadrži određen stepen komunikacija, uzajamnih veza i saradnje.” Eileen Babbitt i sar., *Imaginarna koegzistencija: Ocena napora na integraciji izbeglica u podeljenim zajednicama* (Medford, MA: Fletcher School, 2001), str. 8. *Vidi takođe* Antonia Handler Chayes, i Martha Minow, *Imaginarna koegzistencija: Obnova humanosti posle nasilnog etničkog sukoba* (San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2003)..

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

događaja, već raditi naknadne programe i povezivati programe kako bi se prevazišli pojedinačno-lični uticaji i tako omogućilo da se stvore društveno-politički uticaji. Rad sa jednim identitetom – rad u okviru jedne zajednice na pitanjima i dinamici sukoba – treba isto tako da se razmotri i podržava ne samo kao pripremni korak ka međuetničkim uzajamnim odnosima, već isto tako kao naknadni proces radi rešavanja “pravila međuetničke igre” i otklanjanja otpora prema međuetničkoj saradnji unutar same zajednice.

e. Proširiti programe koji naglašavaju prenošenje tačnih informacija o “drugoj strani.” Dostupnost tačnim informacijama u vezi događaja i namera druge strane, kao i načini provere glasina u vreme krize, bili su kritični za sposobnost zajednica da izbegnu nasilje. Međuetničke informacije, krizne “vruće linije” i druge mreže su jedan od mehanizama za unapređenje razmene informacija koje do sada nisu igrale ulogu, ali bi se mogle podržati. Kao ključni igrač za održavanje stanja sukoba, mediji treba da budu centralni fokus programa. Međutim, u ovim programima moraju se uključiti veći igrači kako na Kosovu tako i u samoj Srbiji.

f. Poboljšati nadgledanje i ocenjivanje. Donatori i kreatori politike moraju da uspostave temeljnije nadgledanje multietničkih programa da bi se obeshrabrila *pro forma* multietničnost i da se nagrade oni u kojima se odvija razumni međuetnički dijalog i saradnja. Postoje čvrsti dokazi da ljudi smatraju puko učešće u multietničkim programima pod pokroviteljstvom međunarodnih organizacija kao ispunjenje njihovih obaveza u pogledu međuetničkog angažovanja, i zbog toga ovu praksu donatori i agencije ne bi trebalo da podstiču. Moraju se ustanoviti kriterijumi za ocenjivanje kvaliteta međuetničkih odnosa, koji će pored samog učešća u programima i rezultata programa, ocenjivati i proces na bazi koga su programi sprovedeni, kao što su: kako su donošene odluke, kvalitet saradnje, stepen samostalnih inicijativa koje odražavaju brigu za interese druge strane.

2. Ponovno razmisliti o ciljnim oblastima i korisnicima/učesnicima. Nalazi ukazuju da nekoliko ključnih programa u izgradnji mira – povratak, nagrade za “multietničnost,” programi za mlade i žene – moraju ponovo da se razmotre i pročiste.

a. *Smanjiti naglasak na povratak izbeglica i IRL.* Već je donekle smanjen naglasak na povratak u programima izgradnje mira kada su u prvi plan izbila pitanja vezana za status. Međutim, u ovo vreme možda je potrebno da se dodatno razmotri odnos prema povratku za izgradnju mira. Povratak izbeglica i IRL je bitan, ali da se ublaži negativni uticaj sukoba na program povratka i da se pruži podrška lokalnim snagama za mir, programi *izgradnje mira* treba da se sveobuhvatno fokusiraju na međuetničke odnose, uključujući tu i rad sa onima koji su ostali.

b. *Promena sa naglasak na “lako dostupne” na unapređenje vodstva, lokalnih kapaciteta za mir i konektora.* Dosezanje i mobilizovanje umerenih snaga na obema stranama da imaju svoju reč u političkim i javnim raspravama važno je za

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

izgradnju mirovnih građanskih snaga. Programi izgradnje mira ne treba da se fokusiraju samo na uključanje i obuhvatanje više otvorenih ljudi, već na olakšavanje njihovog razvoja ili organizovanja u mirovne građanske snage. Proces selekcije partnera, učesnika, i korisnika mogao bi da obuhvati dodatne kriterijume za otkrivanje učesnika koji bi mogli da poboljšaju efikasnost programa na izgradnji “povezujućeg društvenog kapitala:”

- Identifikovati i podržati “inovatore” i “rane usvajače” koji su preduzeli ili će preduzeti javnu akciju za mir ili pružiti podršku međuetničkoj saradnji.
 - Identifikovati i podržati *postojeće* “konektore” – ljude, institucije ili sisteme, akcije i stavove, i interese koji su već okupili ljude zajedno preko linija sukoba, a ne nastojati da se stvore novi konektori. Oblasti kao što su ekonomski razvoj, zapošljavanje, životna sredina, zdravlje, ili javne usluge su zajedničke brige ljudi na Kosovu, ali to ne znači da one neminovno već deluju kao konektor preko etničkih linija. Nasuprot tome, u nekim mestima, problemi mladih zbog nedostatka objekata za rekreaciju naveli su ih da idu izvan etničkih linija i dele prostor ili čak učestvuju u sportskim aktivnostima na sopstvenu inicijativu. Ovo bi se moglo podržati. Što se tiče zabrinutosti K-Albanaca i K-Srba u vezi kvaliteta obrazovanja, naročito u prirodnim naukama i matematici, na primer, na tome bi se moglo poraditi da se okupe ljudi radi izrade opšteg nastavnog plana u ovim oblastima.
 - Identifikovati i podržati lokalne kapacitete za mir. Vođstvo bi na primer moglo da obezbedi malo prostora za uzajamne odnose. Ljudi i procesi koji trenutno ublažavaju sukob treba da se identifikuju i podržavaju. Potrebno je vršiti strožu proveru prilikom identifikovanja ljudi koji su nezvanični vođe i imaju autoritet u zajednicama, pored zvaničnih vođa zajednice. Nastavnici i obrazovni službenici pojavili su se u ovoj studiji kao jedna takva grupa.
 - Sprovesti rigorozniju analizu stanovništva i identifikovati mlade i žene koji će podržati “ključne” igrače za nasilje ili nenasilje.
 - Identifikovati i povezati učesnike u geografskim i/ili sektorskim oblastima da bi se izbegla izolacija.
- c. *Obratiti se “teško dostupnima.”* Generalno, ukoliko nije stvarno svrsishodno, isključenje “ključnih” ljudi čini programe krhkim i potkopava sveukupni uticaj rada na izgradnji mira. Mogli bi se preduzeti koraci da se nađu načini da se uključe, angažuju ili da se na sistematičniji način obrati ključnim akterima: Veteranima OVK i žrtvama rata, političkim i lokalnim vođama kosovskih Srba širokom spektru građana, manje umerenim Albanskim organizacijama kao što su “Vetevendosje,” Albina Kurtija i Srpska pravoslavna crkva.
- d. *De-“lokalizovati” programe.* Podržati programe koji prelaze geografske granice – bilo između opština ili zajednica, ili između Kosova i Srbije. Programi koji se fokusiraju na pojedinačne zajednice (bilo zbog povratka, ili zbog toga što imaju mešovito stanovništvo) ili politika na celom Kosovu propuštaju važne faktore

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

sukoba. Programske oblasti koje su uglavnom bile zanemarene ali koje treba da dobiju veću pažnju su:

- Monoetničke oblasti koje su bile najugroženije ratom i/ili koje su kolevka OVK, kao što su Gjakova/Đakovica ili Decan/Dečani. Ljudi pričaju da tamo prevladava mišljenje tvrdokornih i da su izvršiooci nasilja širom Kosova, “autsajderi”, došli iz ovih oblasti.
- Uzajamne akcije između ljudi iz ovih monoetničkih oblasti sa ljudima (K-Srbima i K-Albancima) iz mešovitih oblasti. Ovo se dešava u programima širom Kosova, kao što su omladinski kampovi, ali se može pojačati i sistematičnije fokusirati, uz neophodne naknadne radove, na ponovni povratak u monoetničke oblasti.
- Prekogrančni i/ili koordinisani rad sa Srbijom izvan sfere IRL, naročito u oblastima koje su kritične za srpsko-albanske odnose na Kosovu. Posle okončanja razgovora o statusu, ovo će verovatno postati važnije, jer će se linija konfrontacije verovatno pomeriti na granicu Kosovo-Srbija u oblasti severnih opština.

3. Raditi sa unutaretničkim mrežama na pitanjima u vezi sukoba. Gledano kratkoročno i srednjoročno, “vezivni društveni kapital” – unutaretničke mreže poverenja i reciprociteta – verovatno će biti važnije od međuetničkih odnosa za sprečavanje i ublažavanje nasilja, naročito u seoskim oblastima. Politički dijalog unutar zajednica u onim zajednicama u kojima su političke podele gorke treba da se razmotri kao deo strategija da se ojača kapacitet zajednica da kontrolišu međuetnički sukob. U urbanim oblastima naročito, pored promovisanja dijaloga preko etničkih linija, mora se dati podrška dijalogu i angažmanu za ublažavanje podela između “starosedelaca”-“pridošlica” i da se izgrade mreže širom *internih* linija podele koje bi se mogle iskoristiti da se mobilišu zajednice radi izbegavanja nasilja. Istovremeno, jačanje mehanizama– bilo izvan ili unutar etničkih linija– koji pružaju tačne informacije o “drugoj strani”, povećalo bi šanse da se donesu odluke protiv nasilja. Konačno, sa Standardima za Kosovo i statusom koji deluju kao slabiji izvor motivacije, moraće da se nađe drugi skup podsticaja koji će ih zameniti. Ovo bi moglo biti povezano sa evropskom integracijom, ali da bi bilo efikasno moraće da se postave jasne posledice u slučaju neuspeha da se ispune standardi ponašanja.

5. Direktnije razmatrati pokretačke faktore sukoba. U ovom trenutku, ovo bi obuhvatalo pružanje pomoći da se pripremi stanovništvo u pogledu eventualnog ishoda i implementacije razgovora o statusu. Ipak, čak i kada se donese odluka o statusu, mnogi pokretački faktori će ostati. Neki pravci koji bi se mogli slediti obuhvataju:

- a. Tranziciono pravosuđe: Razviti transparentnije i pravičnije postupke za rešavanje tužbi za ratne zločine, i ohrabriti paralelne procese NVO. Pitanja vezana za lustraciju takođe će morati pažljivo da se razmotre u tom kontekstu, jer brige (Albanaca i Srba) vezano za umešanost pojedinaca u rat i dalje preuveličavaju

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

- tenzije i prenose ih sa nivoa zajednice iz mesta kao što su sela u opštini Gjilan/Gnjilane na nivo širom Kosova.
- b. Bezbednost i nekažnjivost: Moraju se preduzeti akcije u nekoliko oblasti. Prvo, u svetlu jasno drugačijih shvatanja problema slobode kretanja, bilo bi korisno da se organizuje veći broj dijaloga na svim nivoima između K-Srba i K-Albanaca vezano za karakter ovog problema i šta da se učini u vezi s tim. U ovom kontekstu, moglo bi biti od pomoći da se ovo pitanje proširi ili preformuliše sa “slobode kretanja” na rešavanje “osećaja bezbednosti” manjina, jer terminologija “slobode kretanja” – koja se usko povezuje sa Standardima za Kosovo – može imati za posledicu neplanirano polarizovane razgovore u vezi s tim kakva je trenutna realnost i koje buduće akcije treba preduzeti. Drugo, pitanja nekažnjivosti i *shvatanja* o nekažnjivosti moraju se rešiti. Ovo pitanje je, naravno, dugoročni problem koji je povezan sa slabim pravosudnim sistemom, koji isto tako utiče i na K-Albanaca. Mnogi su istakli da je potrebno da se ojača pravosudni sistem,⁸² i već su preduzeti napori da se on ojača. Međutim, ovi napori mogu se dopuniti kratkoročnim i srednjoročnim merama – kako od strane zvaničnih organa (vlade i međunarodnih agencija) tako i civilnog društva – radi rešavanja faktora koji motivišu svedoke da se ne pojave na sudu i posebno radi rešavanja veze između nekažnjivosti i osećanja nebezbednosti kod K-Srba. U obzir bi se moglo uzeti promovisanje više kontakata između policije i zajednica i veća transparentnost u vezi stanja istražnih radnji, kao i jačanje i povećanje broja policajaca u zajednicama.
- c. Razviti mehanizme koji su više bazirani na zajednicama za rešavanje ključnih pitanja, od pitanja nestalih, rata, zločina, osećaja viktimizacije ili tekuće nebezbednosti do tužbi zbog uzurpacije imovine, naročito onih koja nisu takvog stepena da privlače pažnju institucija i psihološke, relacione i emocionalne aspekte ovih pitanja. Ovo ne mora neminovno da podrazumeva nove mehanizme, već se može ugraditi u postojeći dijalog i druge procese kao način za produblјivanje i nadogradnju ovih napora.

2. ***Inkorporirati osetljivost na sukob u sve programe i kreiranje politike.*** Odluke u vezi upošljavanja i sklapanja ugovora, u vezi lokacije programa i centara, i naročito planovi za održivost programa u kasnijoj fazi treba da analiziraju i uzmu u obzir potencijalne uticaje na tenzije K-Srba—K-Albanaca. Osim toga, programi moraju biti osetljivi na kompleksnu ulogu ekonomskih faktora u raspirivanju sukoba na Kosovu. Ekonomski razvoj ne samo što je izuzetno značajan za sve zajednice na Kosovu, već je

⁸² Kai Eide je istakao da “manjinske zajednice – a naročito kosovski Srbi – pate zbog više nego umišljene nebezbednosti. To je zaista mešavina poimanja i stvarnosti. Da se izbori sa ovakvom situacijom, biće potrebno da se povede žesća borba protiv kriminala.” K. Eide, *Opsežan izveštaj o situaciji na Kosovu*, str. 9.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

isto tako doprineo nasilnom sukobu prvenstveno preko svojih veza sa razočaranim političkim aspiracijama i horizontalnim nejednakostima među etničkim grupama. U budućoj pomoći za ekonomsku politiku i razvoj – od privatizacije preko politike otvaranja radnih mesta do praktične implementacije projekata koji donose dobit na terenu – treba da se identifikuju konkretni potencijalni “dobitnici” i “gubitnici” i uticaj na podele K-Albanaca—K-Srba (i drugih manjina).

DEO 4: STUDIJE SLUČAJEVA

Zaključci ove studije baziraju se na iskustvima ljudi u zajednicama, međunarodnim i lokalnim NVO, i lokalnim i međunarodnim organizacijama koje rade u zajednicama. Njihova razmišljanja u vezi iskustava sa nasiljem, sprečavanjem nasilja i programima izgradnje mira dala su svoj doprinos ovim nalazima.

U ovim slučajevima prikazan je jedan broj zajednica koje su imale uporedna iskustva, iz kojih je moglo puno toga da se nauči po mišljenju stručnjaka i službenika agencija koji su konsultovani u prvoj fazi ovog istraživanja. Slučajevi su tako odabrani da budu obuhvaćena kako urbana tako i seoska mesta, mesta u kojima je postojao veći broj povratnika pripadnika manjina i ona u kojima je veći broj stanovnika ostao, kao i mesta koja su imala drugačija iskustva iz sukoba 1998-1999. Učesnici u Fazi I ove studije smatrali su ove faktore značajnim.

Ovi slučajevi obuhvatili su zajednice koje su iskusile nasilje marta 2004, kao što su Mitrovicë/Mitrovica, Fushë Kosovë/Kosovo Polje i Gjilan/Gnjilane, kao i zajednice koje su izbegle nasilje. Izabrano je i nekoliko “kontraintuitivnih” slučajeva. Na bazi istorije tenzija i nasilja u Domu/Dhomi, nasilje se moglo očekivati, ali se ipak nije desilo. Slično tome, Gjilan/Gnjilane je bilo poznato kao mesto sa manje nasilja nego u drugim delovima Kosova, tako da nasilje koje se tamo dogodilo predstavlja iznenađenje. Iako je bilo teško da se nađu zajednice u kojima nije pružena *nikakva* podrška izgradnji mira, mi smo odabrali slučajeve koji pokazuju raznolike tipove i intenzitete programa izgradnje mira.

U ovom Delu, predstavimo pregled sedam studija slučajeva koje su obrazovale osnovu za identifikaciju tema, šema, problema i prilika za rad na izgradnji mira i sprečavanje nasilja. Slučajevi su sređeni i skraćeno izloženi tako da su dati osnovni opisi. Kao rezultat toga, izostavljeni su mnogi detalji, kao i informacije o zajednici koja nije imala direktne veze sa zaključcima ove studije. Istovremeno, u skladu sa našim indukcionim pristupom istraživanju, slučajevi su predviđeni da budu opisni, a ne analitički; analize su izvršene na komparativnoj bazi prema dokazima u studijama slučajeva. Kao i kod potpuno originalnih slučajeva, sređene studije slučajeva odražavaju ono šta su ljudi izjavili, a ne našu sopstvenu analizu.

Osim toga, imena ljudi i organizacija obično su izostavljana da bi se zaštitila poverljivost ispitanika. Nepominjanje naziva posebnih organizacija takođe je u skladu sa fokusom ove studije, a fokus nije bila ocena, već je fokus više bio usmeren na percepcije i iskustva zajednica u vezi programa. Uz neke izuzetke, mnogi pripadnici zajednica nisu pominjali nazive organizacija, i često nisu pominjali ni specifične programe. Iako veoma opširno govorimo o agencijama koje su implementirale programe, naš cilj je bio da generalno

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

razumemo uzajamnu zavisnost programa izgradnje mira sa iskustvima koja su ljudi imali sa nasiljem, a ne da analiziramo svaki program ili da sudimo koji su programi pojedinačno bili bolji od drugih. Naš cilj nije bio da sudimo o organizacijama, programima ili ljudima, već da globalno ispitamo jake tačke, slabosti, prilike i izazove u radu na izgradnji mira.

Konačno, tokom izrade i analize studija slučajeva, stekli smo uopšteniji uvid u uticaje programa izgradnje mira na međuetničke odnose i koegzistenciju – kako kod samog istraživačkog tima tako i kod brojnih stručnjaka i građana koji su učestvovali u ovim interaktivnim radionicama. U ovim studijama slučajeva izneta su zapažanja i zaključci koji su u vezi s tim doneti.

XIII. NEMA NASILJA, ALI NEMA NI POVRATKA U OPŠTINU GJILAN/GNJILANE)

Fushë/Livade i Drvar/Druror⁸³ su sela u opštini Gjilan/Gnjilane. Fushë/Livade je bilo mešovito selo pre rata, sa oko 750 kuća – 630 K-Albanaca i 121 K-Srba. Nalazi se na oko 12 kilometara od grada Gjilan/Gnjilana, i trenutno, sa oko 5,000 stanovnika, ono je najveće selo u opštini. Pre rata, K-Srbi u Fushë/Livadu živeli su u četiri susedstva, od kojih su tri bila koncentrisana oko centra sela. U selu više nema K-Srba. Od 121 domaćinstva, 35 su ostala na Kosovu, a preostali žive kao IRL u Srbiji.

Fushë/Livade okružuju tri od devet monoetničkih sela K-Srba u opštini: Put/Pat i Setva/Sejfi na severoistoku, i Drvar/Druror na severu. Drvar/Druror se nalazi na oko pet kilometara od Fushë/Livada i ono je oduvek bilo monoetničko selo. Trenutno je ono domaćin jednoj trećini K-Srba iz Fushë/Livada, koji su otuda pobjegli 1999-2000. posle rata. Glavni put od grada Gjilan/Gnjilana do Fushë/Livada prolazi kroz Drvar/Druror; alternativno, putnici moraju da putuju obilaznim putem i kroz selo Put/Pat da bi došli u Gjilan/Gnjilane.

Ratna i iskustva neposredno posle rata

Gjilan/Gnjilane kao opština pretrpelo je manje zla od drugih delova Kosova pre i za vreme rata 1998-1999. OEBS-ova Kosovska verifikaciona misija zapisala je “teško je navesti određen razlog za relativno mirnu situaciju u Gnjilanu tokom perioda pre i za vreme razmeštanja trupa.” Oni su pretpostavili da je zbog relativno velikog odnosa Srba (10-30%) i postojanja mnogih monoetničkih srpskih sela oko grada i u severnom delu opštine, OVK imala teškoća da prodre u ovu oblast normalnim metodom korišćenja seoskih oblasti kao svoju bazu. Pored toga, “ustanovljen je delikatan sistem uzajamne ekonomske zavisnosti između raznih nacionalnih zajednica, čiji raspad bi imao štetne posledice za veći deo stanovništva opštine. Gnjilane je smatrano za jedan od najbogatijih krajeva Kosova, i širile su se glasine o velikim kriminalnim aktivnostima koje su imale mafijaški karakter.”⁸⁴

Fushë/Livade, zajedno sa selima Era/Vetar i Malsi/Planine, bili su izuzeci. Teška ratna iskustva, i činjenica da su ljudi imali “izvanredno dobre susedske odnose” pre rata, učinile su posleratna iskustva naročito gorkim, jer su se K-Albanci smatrali izdanim od strane njihovih suseda K-Srba. Pre rata, odnosi su bili tako dobri da su Srbi i Albanci bili kumovi i krstili su decu jedni drugima. Mnogi Srbi takođe su tečno govorili albanski, što je retkost na Kosovu.

⁸³ Prava imena svih sela i zajednica izmenjena su.

⁸⁴ OEBS, *Kosovo/Kosova; Kako viđeno, tako rečeno*, Deo V (Opštine), Gnjilane/Gjilan, str. 1.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Ali, tokom perioda 1998-1999, u Fushë/Livađu su postojale veće tenzije nego u drugim delovima opštine Gjilan/Gnjilane. Fushë/Livade je napadnuto 27. marta 1999, prema izveštajima KVM OEBS-a. Šest ili sedam autobusa sa srpskim "paramilitarcima" stigli su poslepodne. Takođe, viđeni su i policija i naoružani civili. K-Albanci su prisilno isterani iz sela, i skoro sve njihove kuće bile su uništene. Neki ljudi su ubijeni.⁸⁵ Među njima bili su i roditelji lokalnog lidera PDK.

K-Albanci su verovali da su K-Srbi iz sela pomogli paramilitarcima. "Oni su obeležavali njihove kuće belim čaršavima. Ličilo je na fašistički genocid," izjavio je K-Albanac, bivši nastavnik, Qamil Shabani, kada je opisao kako su Srbi kačili bele čaršafe na njihove kuće da bi odvratili napad od sebe.⁸⁶ Ispitani K-Srbi nisu želeli da govore o ovome, i izjavili su da nisu znali šta se događa. Nezvanično, ljudi su potvrdili da su paramilitarci izvršili neka ubistva tokom pljačke. K-Srbi su izjavili da nisu mogli da zaštite njihove susede zbog toga što su bili previše uplašeni od ovih jedinica. Oni su poslali i sopstvenu decu u susedna srpska sela, gde nisu bile obakve jedinice.

Kada je bombardovanje prestalo, u selo je došao francuski KFOR, i Albanci su počeli da se vraćaju. Dok su Francuzi bili tamo, K-Srbi su izjavili da nije bilo komunikacije, ali ni nasilja. Kada je američki KFOR zamenio francuske trupe, počeli su fizički napadi i nasilje. Američki vojnici su onda izjavili da nisu mogli da garantuju bezbednost Srbima kada su njihove kuće počele da se spaljuju. Srbi su napustili selo 23. i 24. juna 1999. uz pratnju KFOR-a do sela Drvar/Druror. Drugi konvoj Srba napustio je selo i otišao za Preševo uz pratnju KFOR-a kada su srpske kuće u selu Fushë/Livade spaljene 2. jula.⁸⁷ Na kraju su svi K-Srbi napustili selo – jedna trećina otišla je u selo Drvar/Druror a dve trećine u Srbiju.⁸⁸

Međuetnički odnosi i povratak

⁸⁵ Prema KVM OEBS-a (*Kosovo/Kosova, Kako viđeno, tako rečeno 1998-1999*, Deo V (U opštini, Gjilan/Gnjilane, str. 6), dvoje starijih ljudi koji su ostali u selu, prema rečima njihovog sina, nađeni su sa prostrelnim ranama na čelu i vratu. Svedok na suđenju Miloševiću takođe pominje ubistva nekoliko drugih ljudi. Novembra 1999. nađeno je šest tela.

⁸⁶ Svedočenje Qamil Shabani-ja, suđenje Slobodanu Miloševiću, 6. mart 2002, str. 1514, 78/105, dostupno na <http://mitglied.lycos.de/desarea>.

⁸⁷ KVM OEBS-a, *Kosovo/Kosova, Kako viđeno, tako rečeno*, Deo II, 14. jun 1999 – 31. oktobar 1999, str. 25-26.

⁸⁸ K-Srbi smatraju da je američki KFOR mogao da ih zaštiti ali oni nisu želeli tu zaštitu. Neki ispitanici smatraju da prevodilac KFOR-a, Albanac, nije Srbima tačno preveo pregovore sa KFOR-om. Međutim, neki misle da KFOR u stvari nije mogao da zaštiti Srbe u Fushë/Livađu, zbog neujednačenog i raštrkanog razmeštaja srpskih kuća u selu.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Nasilje se sa prekidima dešavalo do nekog vremena posle jula meseca, što je za posledicu imalo smrt nekih K-Srba i uništenje Srpske pravoslavne crkve i groblja u ovom selu.⁸⁹ Od tog doba, oblasti sela Fushë/Livađe i Drvar/Druror iskusile su malo nasilja. Iako su ona udaljena jedno od drugog samo pet kilometara, u suštini nije bilo odnosa između ljudi iz sela Fushë/Livađe i onih iz Drvara/Druror. Kontakti su ograničeni na poslovne odnose (npr. trgovinu, prodaju imovine i iznajmljivanje) i neke organizovane mirovne aktivnosti.

Međutim, odnosi su ostali napeti. Godine 2002, Srbi su blokirali put kroz Drvar/Druror duže vreme, i samo kada je KFOR intervenisao da prinudno otvori put zastoja saobraćaja je rešen. Godine 2003, Albanci su kamenovali Srbe koji su organizovano išli u idi-i-vidi posetu selu Fushë/Livađu da bi obišli groblje. Put je generalno ostao miran otada, jednim delom, kako su neki ispitanici objasnili, “zbog toga što Albanci moraju da koriste taj put koji ide kroz selo Drvar/Druror i u svačijem je interesu da se stvari održavaju mirnim.” Ipak, čak i u poslovnim odnosima, K-Srbi sa kojima smo razgovarali izjavili su da su ovi sastanci bili diskretni, jer su verovali da su K-Albanci bili zastrašeni od strane ekstremista i nisu mogli da održavaju javne kontakte sa K-Srbima. K-Albanci, s druge strane, iako su priznali da su grupe koje su se uključivale u međuetničke aktivnosti “možda dobijale pretnje u početku,” verovali su da se atmosfera promenila, i da više nije bilo straha da se otvoreno uključi u međuetničke kontakte ili posao. K-Albanci su pomenuli multietničku policijsku stanicu kao pozitivni razvoj i pokazatelj da su se Srbi osećali sigurnim da rade u selu. Manji incidenti su se i dalje dešavali, kao što su usmene uvrede i uznemiravanje, pomenuo je policajac KPS (Albanac) iz Gjilan/Gnjilana, ali ovi incidenti nisu dalje od toga eskalirali.

Izgradnja mira i povratak

Dve glavne aktivnosti koje su stanovnici zajednica dosledno pominjali kao aktivnu i efektivnu izgradnju mira bili su dijalozi u vezi povratka uz podršku KFOR-a i MNVO (međunarodnih nevladinih organizacija). Ljudi su tvrdili da UNMIK nije bio “iskren” ili je bio “potpuno nevidljiv” u selu Fushë/Livađe, i iako je OEBS izjavio da je imao mnoge aktivnosti u selu, stanovnici su rekli da one nisu bile jako vidljive. U samom selu Drvar/Druror, bilo je još manje aktivnosti; jedna NVO implementirala je indirektni projekat izgradnje mira u samom selu Drvar/Druror, pomažući da se obnovi škola, uz pomoć izvođača radova K-Albanaca izvan te oblasti i da se uspostavi direktna linija komunikacije između opštine i zajednice.⁹⁰ Ovo je učinjeno, kao što je izjavio službenik

⁸⁹ R. Berisha, “Kosovski egzodus se nastavlja,” *Institut za izveštavanje o ratu i miru, Izveštaj o krizi na Balkanu br. 110*, 25. januar, 2000.

⁹⁰ Kao što je pomenuo jedan član radne grupe za ovaj projekat u zajednici, “Dobili smo jaki podsticaj jer smo mogli da uspostavimo kontakte sa opštinom, a sve do nedavno kontakte smo mogli da uspostavimo samo preko opštinskog službenika za zajednice. Ali sada, uz podršku ‘NVO’, organizujemo sastanke i imamo priliku da direktno postavljamo pitanja u vezi stvari koje nas muče.”

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

jedne NVO, zato što je Drvar/Druror smatran “potpuno stabilizovanim mestom,” i nije bilo “potrebe da se interveniše. Nema nikakvih problema između ljudi iz sela Drvar/Druror i Albanaca iz sela Fushë/Livade.”

KFOR

KFOR ne može, po svom mandatu, da pokreće međuetničke aktivnosti, ali su oni aktivno podržavali multietničnost u aktivnostima koje su preduzimali u okviru njihovog mandata. Na primer, oni su bili domaćini zajedničkom sportskom događaju koji je organizovala lokalna NVO iz sela (Fushë/Livade). Kao što su istakli predstavnici KFOR-a, “pristup bazi je čast,” i pristup se odobrava kao vrsta nagrade za multietničku saradnju. K-Albanci veruju da je prisustvo KFOR-a napravilo veliku razliku u konfliktu jer KFOR nije oklevao da se umeša u teškim situacijama, kao što je intervencija da se deblokira put 2002. Kao rezultat toga, oni su imali “puno poštovanje” (kako se izrazio jedan ispitanik) zajednice K-Albanaca. Opštinski zvaničnici su takođe odavali zahvalnost KFOR-u, kao i UNMIK-u, zbog smanjenja tenzija jer su oni insistirali na “kontinuitetu sastanaka i kontakata.” K-Srbi su imali manje pozitivan stav prema KFOR-u, a naročito prema američkom KFOR-u, jer su upravo pod nadzorom američkog KFOR-a oni bili proterani iz njihovih domova 1999.

Dijalog za promovisanje povratka

Dijalog, koji su organizovale brojne međunarodne organizacije i MNVO da bi pripremili teren za održivi povratak, bila je glavna aktivnost, počev od 2000. pa sve do danas. Početni naponi OEBS-a, UNHCR i drugih organizacija nisu bili uspešni. Održano je nekoliko sastanaka ali je na njima bilo dosta “optužbi između zajednica i neprihvatanje krivice, naročito od strane Srba,” izjavio je jedan opštinski zvaničnik, tako da su oni propali.

Vođstvo K-Albanaca u Fushë/Livadu čvrsto se protivilo povratku. Oni su imali podršku većine ljudi u selu, mada je znatna grupa ljudi, većinom mladih, podržavala povratak i javno su se suprotstavljali vođama u selu. Ljudi u ovoj grupi verovali su (i javno izjavljivali) da politički lideri nisu rešavali potrebe stanovnika sela – škole, povratak, ulično osvetljenje, snabdevanje vodom, kanalizacioni sistem, infrastrukturu za mlade, itd. Neki ljudi su verovali da su lideri zauzeli tvrdokorni stav protiv povratka iz straha da će PDK izgubiti glasove u jednom od najvećih i strateški najvažnijih sela u opštini Gjilan/Gnjilane. Ostali su verovali da su oni nastojali da se rehabilituju zato što su ranije, pre rata, radili u (srpskim) strukturama, i nastojali da se dokažu kao patriote time što su blokirali povratak. K-Srbi su takođe bili podeljeni po pitanju povratka. Neki, uključujući tu vođstvo IRL, više su želeli da dobiju stalni smeštaj u selu Drvar/Druror, dok su drugi izrazili želju da se vrate u njihove domove i obrađuju zemlju.

Godine 2003, jedna međunarodna NVO otpočela je novi proces dijaloga da pripremi teren za potencijalni povratak u selo Fushë/Livade. MNVO je tesno saradivala sa dve

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

lokalne NVO koje su samostalno aktivno radile na promovisanju međuetničke saradnje.⁹¹ Pošto nije uspela da u početku uključi u zajednički dijalog K-Srbe i K-Albance, ova MNVO je zasebno radila sa stanovnicima Fushë/Livađa (K-Albancima) i IRL u selu Drvar/Druror. U ovom procesu, jedan od problema koji su istakli IRL bila je uzurpacija zemlje od strane K-Albanaca, stanovnika sela Fushë/Livađa, i ova MNVO je onda odlučila da pokrene dijalog o poljoprivredi, fokusirajući se na pristup zemljištu.

Napredak je učinjen posle marta 2004, uz pomoć predsednika opštine, koji je naterao lidere sela Fushë/Livađe da se uključe u dijalog. U roku od 1 ½ meseca posle martovskih događaja, sklopljena su 45 sporazuma o korišćenju zemljišta, što je, prema rečima jednog K-Srbina, njima omogućilo “po prvi put pristup njihovoj zemlji.” K-Srbi su počeli da obrađuju svoju zemlju ubrzo posle toga, najpre uz pratnju KFOR-a, ali postupno i sami.⁹² MNVO je nastojala da nadogradi ova pozitivna kretanja, da olakša dodatnu izgradnju poverenja i dijalog o povratku. Uspešna “idi-i-vidi-poseta” organizovana je jula 2004, tokom koje je devetoro raseljenih Srba posetilo selo Fushë/Livađe, uz pratnju KFOR-a, KPS-a i UNHCR-a. U svom izveštaju UNHCR je zapazio da su u kući koju su zauzeli Albanci, Srbi “bili pozdravljeni od strane dve ljubazne Albanke sa decom, koje su im ponudile kafu.”⁹³

Međutim, lideri, K-Albanci su to odbili. Kada je lista potencijalnih povratnika objavljena, lideri iz sela su sastavili listu Srba, ratnih zločinaca, i dostavili je raznim agencijama, uključujući tu UNMIK i opštinske vlasti, KFOR i KPS. Lista je sadržavala 35 imena; od kojih su 32 porodice izrazile želju da se vrate u Fushë/Livađe. KFOR je nezvanično dao ovu listu KPS, koji je isto tako nezvanično istražio ovu stvar i rekao KFOR-u da nije bilo opravdanja za te tvrdnje. Ovo nije promenilo stav sela. Vođa sela izjavio je da su pripremili optužnice protiv 94 Srba za koje su imali dokaze da su izvršili zločine. Optužnica se odnosila na ubistvo 13 žrtava iz sela koje su izvršili srpski paramilitarci iz Niša istog dana kada su stigli u selo, jer su, kako je on verovao, lokalni K-Srbi pripremili liste za likvidaciju. K-Albanci su tvrdili da su neki mladići iz sela učestvovali u borbama u Drenici i pucali su iz oružja u vazduh da bi zastrašili seljane kada su se vratili kućama. Dok su za neke druge rekli da su krali stoku.

Pošto su lideri sprečili dijalog, MNVO je odlučila da uključi mlade koji su se dosledno povoljnije odnosili prema povratku i bili spremniji da prihvate dijalog sa Srbima, IRL iz

⁹¹ Godine 2000, šef jedne NVO, uz podršku samo još troje ljudi, pokušao je da prekine rušenje Srpske pravoslavne crkve. Kako je izjavio, postojao je rizik da on bude povređen zbog otpora zajednici, koji su “rekli razne stvari” njegovoj porodici, ali se on nije bojao jer je znao da radi ispravnu stvar.

⁹² Jedan član Veća čini se da je preuzeo vodeću ulogu u posredovanju oko ovog sporazuma, uglavnom, kako su izjavili ispitanici, zbog svog rivalstva sa predsednikom sela.

⁹³ “Negovanje starih odnosa u selu na Kosovu,” UNCHR Nove priče, 8. septembar 2004, <http://www.unhcr.ch/cgi-bin/teaxis/vtx/news/pendoc.htm?tbl=NEWS&id=413f06064>, pristup 28. novembra 2005.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

sela Drvar/Druror. Obrazovana je fokusna grupa u 2005, kao alternativni forum za razgovore o povratku, i postala kvazi-konkurentna struktura Veću u selu po ovom pitanju. Grupa je dobila podršku opštine, koja ih je smatrala ljudima “dobre volje”, i u jesen 2005, pokazala tu svoju podršku time što je sazvala dva sastanka u selu da bi podstakla selo da prihvati povratak.⁹⁴ Interesantno je, kako su istakli neki ljudi, da su lideri *dozvolili* mladima da učestvuju (tj. nisu im zabranjivali niti ih uznemiravali); ljudi su verovali da je ovo bio način da se i lideri uključe u dijalog a da ne moraju sami direktno da učestvuju.

Da bi se “izgladili odnosi,” kao što je jedan ispitanik izjavio, mala grupa mladih nastavila je redovno da se sastaje (oko jednom mesečno) i okupljali su se na društvenim i sportskim aktivnostima, uključujući tu sve mlade K-Srbe, IRL iz Fushë/Livada. Ovi mladi već su bili delimično povezani zbog činjenice da su lideri ovih grupa sa obe strane radili za opštinu Gjilan/Gnjilane; mnogi su se isto tako poznavali od ranije i igrali se kao deca. U okviru ovog dijaloga mladi su organizovali nekoliko aktivnosti: zajednički izlet do Kamenicë/Kamenice da gledaju film; zajednički sportski turnir u kampu Monteith (Američka baza KFOR-a); zajednički treninzi u vezi rešavanja konflikta, i, između ostalih, učešće u “mirovnom projektu” za celo Kosovo na Brezovici.

MNVO je isto tako obezbedila finansijsku podršku za lokalne NVO. Jedna NVO je dobila novac za poljoprivredne projekte od kojih bi imali koristi kako K-Albanci tako i K-Srbi u ovoj oblasti, dok je druga dobila mašinu za kafu od MNVO za svoj internet kafić. Novac koji se prikupi od prodaje kafe trebalo je da se upotrebi da se kupi kompjuter za organizaciju mladih K-Srba u selu Fushë/Livadu, koja još uvek nema svoju kancelariju, niti opremu. Omladinska NVO je takođe ponudila IRL iz Drvara/Druror obuku za rad na kompjuterima u centru, ali su ih brige zbog bezbednosti sprečile da dođu.

Ovi događaji, prema rečima učesnika, pomogli su da se smanje tenzije i da se promene stavovi jednih prema drugima. Ali, nije jasno koliku podršku je ova saradnja imala u zajednici, ili da li se veće razumevanje proširilo i izvan tog broja od trideset učesnika. Za ovu grupu, učešće na ovim sastancima i dalje je bilo ograničeno. Sastanci su i dalje održavani u Gjilan/Gnjilanu ili Kamenicë/Kamenici, jer se lokalni organizator NVO “suočavao sa velikim problemima od strane albanske zajednice.” U gradu, i K-Srbi i K-Albanci kažu da se uvek rukuju i pozdravljaju, ali da se ne pozdravljaju kada prolaze kroz sela. Mladić, K-Srbin, takođe je pomenuo da “postoji izvestan strah o tome šta će susedi reći”, ako bi stupili u kontakte na sopstvenu inicijativu. Tako da se članovi grupe nisu sastajali izvan sastanaka koje je organizovala MNVO, osim nekih razgovora preko telefona. Učesnici su isto tako sumnjali u svoju sposobnost da će uticati na svoje starije; neki su izjavili da “teško mogu da utiču na stavove „njihove“ zajednice, zbog toga što su ljudi zatvoreni iznutra” i “šta god da mi uradimo ili odlučimo da uradimo ipak mnogo toga ostaje u rukama starijih generacija.”

⁹⁴ Opština takođe ima “Grupus Fushë/Livade” u okviru Opštinske grupe za povratak.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Mart 2004.

Fushë/Livade i Drvar/Druror nisu iskusili nikakvo nasilje u martu 2004. I zaista, i Srbi i Albanci nisu naširoko pričali o martovskim događajima kada su o tome ispitivani; u ovim razgovorima, sa prekidima je dominirao proces pregovora o povratku.

Međutim, ipak su dali neka objašnjenja zbog čega se nije desilo nasilje marta 2004. Prvo, ispitani Albanci su naglasili da nije bilo mnogo kretanja u i izvan Fushë/Livada. K-Srbi u Drvaru/Druror (kako IRL, tako i ostali) očekivali su napad, i organizovali su nenaoružane straže oko sela da upozore na napad. Ali oni nisu blokirali put za Gjilan/Gnjilane. K-Albanci su cenili to što K-Srbi nisu blokirali put, zato što je to glavni put koji vodi u Gjilan/Gnjilane, a da se ide zaobilaznim putevima jako je nezgodno. U stvari, čini se da nije bilo razloga da Albanci iz Fushë/Livada napadnu, jer je put bio otvoren i selo se već “bori” protiv povratka Srba.

Neki ljudi učestvovali su u demonstracijama – ali se čini da su oni putovali u sam grad Gjilan/Gnjilane da to učine. Dvadeset do trideset mladih ljudi takođe su organizovali male demonstracije u Fushë/Livadu, sa namerom da idu u Put/Pat da protestuju, ali su se lako rasturili. Oni su “odustali” kada je osoblje lokalne NVO reklo ovoj gomili da su Srbi verovatno bili naoružani, i da, ako se išta desi, oni bi otpočeli sukob između zajednica.⁹⁵

Kao i u drugim delovima Kosova, Srbi u Drvaru/Druror shvatili su 17. mart kao poruku Srbima da napuste Kosovo, da oni “ne pripadaju današnjem kosovskom društvu.” Lideri IRL izjavili su da je 17. mart isto tako bio prekretnica u procesu povratka; pre 17. marta, oni su imali pritisak od strane Beograda da se vrate u Fushë/Livade, ali posle ovih nereda, stvari su se okrenule i sad je upravo UNMIK bio taj koji je vršio pritisak za povratak.

Da li je izgradnja mira pomogla? Analiza uticaja

Da li je izgradnja mira delovala u Fushë/Livadu, u smislu da pomogne da se spreči martovsko nasilje 2004? Pripadnici zajednica nisu direktno povezivali ovo jedno s drugim. Međutim, moguće je da je podrška koju su agencije pružale lokalnim akterima pomogla da se obuzda nasilje, i da je njihov rad unutar svake zajednice, uključujući tu i političke partije i ratne veterane, olakšao obuzdavanje nasilja.

Politička klima koja je preovladavala *posle* 17-18. marta doprinela je da se prebrodi zastoj u dijalogu – od potpisivanja sporazuma o zemljištu do većeg broja kontakata među

⁹⁵ Nije jasno zbog čega demonstranti nisu razmišljali da napadnu Drvar/Druror, jedno drugo srpsko selo koje se nalazi na obilaznom putu ka Gjilan/Gnjilanu; možda nisu hteli da isprovociraju blokadu puta i da se odseku od Gjilan/Gnjilana. Stanovnici Drvara/Druror tek kasnije su saznali za pokušaj demonstracija za Put/Pat.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

mladima i podrške opštine za povratak. U ovakvoj sredini, svi sa kojima smo razgovarali imali su pohvale za rad na izgradnji mira koji je znatno doprineo da se ostvari napredak u Fushë/Livađu. Čak i oni koji su se opirali povratku i bili skeptični u vezi Fokusne grupe, pohvalili su napore na izgradnji mira od strane MNVO i lokalnih NVO.

Istovremeno, efektivnost napora u dijalogu/izgradnji mira, sve do danas, bila je ograničena. Komunikacije između K-Srba i K-Albanaca i dalje su otežane, što zahteva organizaciju od strane MNVO, i iako dijalozi obrađuju ključna pitanja konflikta (povratak, korišćenje zemljišta), učesnici izbegavaju da govore o politici, jer, kao što se izrazio jedan službenik, “to *uvek* iznedri teške argumente.” Kao što je prokomentarisao jedan učesnik: “Obe strane imaju mentalnu blokadu kada ih zamolite da shvate argumente druge strane.” Pored toga, iako je MNVO pokušala da identifikuje i uključi ključne ljude, uključujući tu i porodice ratnih žrtava, ekstremnija omladina i mladići iz Drvara/Druror (ne-IRL) nisu učestvovali; grupe su se prvenstveno sastojale od onih koji su, po rečima jednog učesnika, bili “alternative” i “otvorenijih shvatanja.” Istovremeno, mnogi stanovnici Drvara/Druror, ne-IRL, bili su ogorčeni što nisu bili uključeni u program.

Dijalog preko Fokusne grupe bolje je napredovao od ranijih dijaloga, ali opet može biti osujećen. Godine 2005, (obnovljena) ograda oko Srpske pravoslavne crkve i groblje u Fushë/Livađu vandalski su porušeni od strane onih koje su ispitanici K-Albanci nazvali “ekstremistima.” Ovo je isprovociralo energičnu reakciju među K-Srbima. Kao što je jedan ispitanik izjavio, “Kada oni ne mogu da prihvate groblje naših predaka, tj. pokojnike, kako će onda prihvatiti nas, žive, da se vratimo tamo”. Neki K-Srbi otada su počeli da posmatraju dijalog kao “gubljenje vremena, i da još uvek ne postoje uslovi za povratak.” Po rečima vođe IRL, “situacija u pogledu povratka nije se nimalo promenila. Niti jedan problem nije zajednički rešen.” Od septembra 2005, Srbi su odlučili da se ne mogu vratiti pod “tim” uslovima. Zahtevali su da se oni koji su vandalski porušili groblje uhvate i kazne pre nego što se oni vrate da učestvuju u dijalogu.

Uprkos tome, opština i MNVO se nadaju da će povratak početi u 2006, da će se obnoviti dvadesetpet kuća uglavnom u dva susedstva u centru sela u kojima su postojale najveće koncentracije Srba. Kao “ravnotežni projekat”, oni će obezbediti ulično osvetljenje i neku poljoprivrednu mehanizaciju da bi se povećalo blagostanje seljana, nešto za šta su se mladi iz Fushë/Livađa posebno borili.

XIV. OTPOR NASILJU U OPŠTINI KLINĚ/KLINA

Opština Klinë/Klina nalazi se u zapadnom centralnom Kosovu, na ivici regiona Drenice – jednog od najteže pogođenih regiona tokom rata 1998-99, i kolevke OVK. Ujë/Voda, Avala/Avallë i Borac/Borishtë⁹⁶ nalaze se na oko 10 km severoistočno od samog grada Kline/Kline. Stanovništvo Ujë/Vode nekada se sastojalo od 90% Albanaca muslimana, i 10% ostalih (uključujući 20 srpskih porodica)č sada su skoro potpuno ostali Albanci muslimanske vere, uz nekoliko katoličkih i aškalijskih porodica. Borac/Borishtë je selo sa većinskim srpskim stanovništvom, ali 20% stanovnika čine K-Albanci koji su se vratili u njihov deo sela odmah posle rata, dok je selo Avala/Avallë bilo, i ostalo, skoro 100% monoetnički srpsko selo. Iako su ljudi otišli iz sela, nije bilo pridošlica skoro celu jednu generaciju; a najskoriji dolazak desio se pre više od 20 godina.

Ratna i iskustva neposredno posle rata

Pre 1990, K-Srbi su pomenuli da je postojao jedan broj kulturnih sličnosti i rituala. Nije bilo multietničkih brakova, ali su ljudi išli na slave jedni kod drugih i bilo je mnogo nezvaničnih kontakata. Šta god da je povezivalo zajednice čini se da je bilo izgubljeno u 1990-im i u ratu 1998-1999. Tokom 1990-ih, K-Albanci su govorili da su počeli upadi u kuće, batinanja, mučenja i pritvaranja. K-Srbi su takođe očigledno počeli da odlaze iz Avale/Avallë i drugih sela krajem 1990-ih, jer je OVK počela otvoreno da se pojavljuje. Jedan od povratnika u Avalu/Avallë 2002. izjavio je da je 60% stanovnika iz sela emigriralo do vremena kada je srpska policija stigla 1997.⁹⁷

Opština Klinë/Klina u celini je bila teško ugrožena borbama između OVK i srpskih snaga 1998, naročito u južnim delovima oko tadašnjih oblasti koje je držala OVK, koje su se graničile sa opštinom Gjakove/Đakovica i istočnih delova koji su se graničili sa opštinom Skenderaj/Srbica. Ujë/Voda, Borac/Borishtë i Avala/Avallë nisu bili pošteđeni nasilja; bilo je nekoliko izveštaja da su srpski policajci ubili stanovnike Albance iz sela Ujë/Voda,⁹⁸ i izveštaja o pucnjavi u Borcu/Borishtë i Avali/Avallë juna 1998, gde su očigledno bile raspoređene teško naoružane srpske snage, i koje su izgleda pripremale teren za napade na obližnja sela Taru i Skelu.⁹⁹ Lokalni stanovnici i Savet za odbranu ljudskih prava i sloboda izjavili su da su se lokalni Srbi iz Borca/Borishtë, Avale/Avallë i Ujë/Vode priključili regularnim snagama u napadima na sela u ovoj oblasti. Ratna iskustva bila su tako strašna i optužbe tako teške da se činilo da zajednice razdvajaju čitavi svetovi. U Podopštinskoj jedinici Ujë/Voda (u selima Ujë/Voda, Borac/Borishtë i Kërnice), 29 ljudi je ubijeno tokom rata, 4 je nestalo a 23 je ranjeno. Procenjuje se da su

⁹⁶ Prava imena svih sela i zajednica izmenjena su.

⁹⁷ RFE/RL, www.gvnews.net/html/DailyNews/alert2175.html, 10. sept. 2002.

⁹⁸ OEBS, Kako viđeno, tako rečeno, oktobar 1998 - jun 1999.

⁹⁹ Kosovski dnevni izveštaj #1468, 6/22/98.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

oštećenja u seoskim oblastima opštine Klinë/Klina iznosila 54% od broja građevina, dok su oštećenja u samom gradu Klinë/Klini iznosila 30%.¹⁰⁰

K-Albanci su tvrdili da su K-Srbi iz Avale/Avallë komandovali policijom i teritorijalnom odbranom u ovoj oblasti, kao i tajnom policijom, i da su izvršili zločine i masakre nad K-Albancima. Jedna porodica je posebno teško nastradala u selu Ujë/Voda; ova ugledna porodica u Ujë/Vodi izgubila je mnogo članova, uključujući tu i maloletnu decu u borbama 1998.

Većina K-Srba u ovoj oblasti otišli su za vreme ili odmah posle rata 1999. Posleratno stanje bilo je stanje straha ili odmazde. Misija OEBS-a je izveštavala:

Iz izjava svedoka čini se da je najmanje jedan član UČK (OVK) „policije” aktivno učestvovao u prikupljanju kosovskih Srba iz sela Ujë/Voda. Ovi ljudi kasnije su nestali. Poznati članovi OVK takođe su bili povezani sa zastrašivanjem Roma. Svuda je bio očigledan opšteprisutan strah.¹⁰¹

Celo selo Avala/Avallë bilo je napušteno, i oktobra 1999, posle odlaska poslednjih stanovnika Roma, selo je bilo opljačkao i spaljeno. „Banda kosovskih Albanaca navodno je „unajmila“ Rome da unište imovinu kosovskih Srba. Kada su to uradili, banda kosovskih Albanaca se zatim okrenula protiv „unajmljenih“ Roma i pretila im automatskim oružjem izjavivši da oni sada zaslužuju isto to.”¹⁰² Sveprisutna atmosfera zastrašivanja sprečila je mnoge ljude da daju izjave ili dokaze.

Međuetnički odnosi i nasilje pre 2004.

Odnosi između zajednica bili su zategnuti, ali nije bilo teškog nasilja pre marta 2004, uprkos činjenici da je još uvek postojao veliki broj oružja u ovoj oblasti (i čestim racijama KFOR-a). K-Srbi generalno se nisu osećali bezbednim zbog toga što su njihova sela na granici dreničke doline, gde je rat počeo i bio najsiroviji. Većina stanovnika Avale/Avallë i Borca/Borishtë nisu se nigde kretali bez pratnje KFOR-a.

Nijedna od 20 srpskih porodica koje su živele u selu Ujë/Voda nije se vratila, zbog otpora K-Albanaca. Opština Klinë/Klina, međutim, sprovela je prvi *organizovani* povratak u Avalu/Avallë i Borac/Borishtë u 2002. Ovo je naišlo na čvrst otpor Albanaca iz sela Ujë/Voda, koji su zahtevali da lokalni Srbi koje su oni optužili za ratne zločine – navedeni u dokumentu koji je predstavljen vladi i UNMIK-u – budu uhapšeni i da im se sudi pre nego što se saglase da imaju ikakve kontakte sa Srbima, a kamoli da im pruže

¹⁰⁰ OEBS, *Kako viđeno, tako rečeno*, Deo II, jun 1999 - oktobar 1999, str. 47.

¹⁰¹ OEBS, *Kako viđeno, tako rečeno*, Deo II, str. 59.

¹⁰² *Id.* na 61.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

podršku za povratak u njihove domove. “Idi-i-vidi poseta”, koju je organizovao UN, a implementirala jedna NVO, naišla je na proteste i slogane “Avala/Avallë je ubila Albance” i “Nema dobrodošlice za zločince.”

Predsedništvo sela sačinilo je dokument sa optužnicom protiv izvršilaca zločina i dostavilo ga UNMIK-u, PIS, opštinskom administratoru, skupštini opštine, javnom tužiocu, sudovima, KZK, medijima, itd. Na listi nisu bili navedeni nikakvi dokazi koji bi umešali stanovnike Avale/Avallë u ratne zločine, i čini se da seljani nisu isposlovali ovu stvar kod KPS,¹⁰³ ali ih oni i dalje sumnjiče da su učestvovali u ratu i zločinima. Neki su verovali da su ljudi iz Avale/Avallë znali za ubijene i nestale. Većina K-Srba iz ovih sela nisu bili voljni da govore čak ni između sebe o zločinima iz prošlosti; tvrdili su da nisu znali ko je izvršio te zločine, i da se zločinci nisu vratili, kao i da su K-Srbi žrtve Albanaca.

UN je nastavio da insistira na povratku u Avalu/Avallë i Borac/Borishtë, dok su se K-Albanci protivili tome. Ovo je dovelo do jako napetih odnosa sa UNMIK-om, koji je, s druge strane, bio potpuno zatečen energičnom reakcijom seljana. Predsednik sela i UNMIK-ov Regionalni službenik za povratak zamalo da se fizički obračunaju jer je predsednik uporno zahtevao da UNMIK obustavi ovu posetu i povratak. Predsednik sela Ujë/Voda žalio se da mu je uskraćeno pravo na govor na sastanku UNMIK-a, DRC i članova skupštine opštine Klina; oni su ga učutkivali zbog toga što je govorio samo o ratnim zločinima. Osoblje UN, s druge strane, izjavilo je da su rekli vođi sela da mora da odnese tu listu KPS-u zajedno sa potkrepljujućim dokazima, i da sama lista nije dovoljna da se preduzme akcija i obustavi poseta; ukoliko početna policijska istraga pokaže da bi te tvrdnje trebalo dalje proveriti, ova stvar bi onda bila prenetá UNMIK-ovom telu koje je odgovorno za to.

Na kraju, nemačka NVO i srpska vlada izgradile su četrdeset novih kuća u Avali/Avallë za smeštaj osamdeset povratnika, i dvadesetosam kuća u Borcu/Borishtë za smeštaj dvadesetosam porodica povratnika. Pedesetjedna porodica K-Srba vratila se u junu i septembru 2002. u sela pod teškom zaštitom KFOR-a, koji su utvrdili svoju bazu u Avali/Avallë kada su se K-Srbi vratili tamo. Isto tako postavljen je i kontrolni punkt KFOR-a ispred sela Borac/Borishtë.

Porodice žrtava bile su posebno glasne protiv bilo kakvog kontakta ili pomirenja sa Srbima iz Avale/Avallë ili Borca/Borishtë. Njihova mantra da zauvek sačuvaju sećanje na mrtve i da ispune obavezu prema porodicama mrtvih, da Srbe koji su ih ubili izvedu pred lice pravde, imala je jak uticaj na javno mišljenje u Ujë/Vodi, gde je snaga OVK veterana

¹⁰³ UNMIK je rekao seljanima da je trebalo da odnesu ovu stvar KPS-u zajedno sa dokazima o nedelima. Izgleda da oni nisu to uradili – možda, kako je reklo jedno lice, zbog nepoverenja u sistem i nerazumevanja kako sistem funkcioniše. Uprkos svemu, ovaj slučaj bi bio jako težak; malo je verovatno da bi se mogli naći svedoci koji bi bili voljni da svedoče.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

učinila da se ljudi plaše bilo čega što bi ih razlikovalo od ostatka zajednice i time im otežalo život. Pored toga, pošto status ratnih veterana nije bio rešen, njihove porodice nisu dobijale nikakvu pomoć, što je pojačavalo osećaj nepravde kod veterana i porodica poginulih boraca.

Politički predstavnici K-Srba i K-Albanaca sastajali su se dvaputa mesečno u Klinë/Klini da razgovaraju o bezbednosti i povratku, ali seljani iz Ujë/Vode odbili su da učestvuju. Ispitanici iz Avale/Avallë i Borca/Borishtë rekli su da su se ovi sastanci održavali uz gorke rasprave. Tema nestalih i ubijenih uvek je dominirala sastancima, i zbog toga “niti jedno pitanje nije rešeno zajedničkim snagama.” Za K-Srbe koji su se vratili, pristup poljoprivrednom zemljištu bilo je naročito važno pitanje ali i izvor tenzija sa K-Albancima. Ispitanici iz oba srpska sela izjavili su da nisu obrađivali svoju zemlju zbog straha od napada od strane K-Albanaca. K-Srbi, naročito oni iz Borca/Borishtë, pomenuli su da kada su pokušali da obrađuju svoju zemlju bili su ispsovani i napadnuti kamenjem. Oni su se isto tako žalili na krađu stoke, traktora i drugih mašina. Stanovnik Avale/Avallë je prijavio da mu je ukraden traktor; našao ga je u potoku nedaleko od kuće, polomljenog. Isti čovek je prijavio da su četiri bika isterana iz njegove štale. Na kraju ipak ih je sve povratio, ali kako je rekao, čim ih proda neće više da čuva stoku, jer je “sve to previše stresno.” Čini se da je Avala/Avallë bila laka meta, jer je selo jako raštrkano, i kuće nisu blizu jedna do druge; čovek koji je bio opljačkan živi na udaljenom kraju sela.

Albanci iz Borca/Borishtë uzvratili su da su napasali njihove krave izvan srpske zemlje, i da nisu obrađivali niti uzurpirali srpsku zemlju. Istakli su da imaju dovoljno svoje zemlje za izdržavanje, i da im nije potrebna srpska zemlja. Jedna međunarodna NVO intervenisala je u ovoj situaciji da olakša sklapanje sporazuma između seoskog veća K-Albanaca u Ujë/Vodi i seoskih veća u Avali/Avallë i Borcu/Borishtë. Ovo posredovanje rezultiralo je u jedini dokument koji su zajednički potpisali Srbi i Albanci u ovim selima: sporazum, koji je potpisan nekoliko dana pre martovskih nereda 2004, potvrđivao je da K-Albanci nisu uzurpirali zemlju K-Srba i da će K-Srbi moći da obrađuju svoju zemlju za žetvu 2004. Uprkos tome, seljani iz Ujë/Vode nisu ovo pominjali kao sporazum, već kao uslov za dobijanje pomoći. Ova NVO obezbedila je veštačko đubrivo za seljake kao odgovor na izraženu dobru volju, kako su oni istakli. Kada su K-Srbi dobili svaki po osam vreća, a K-Albanci po dve vreće (jer je bilo više K-Albanaca, i oni su dobili manje po glavi stanovnika), K-Albanci nisu bili srećni zbog toga.

Podele unutar zajednice K-Srba doprinele su visokom nivou tenzija, kao i nesigurnosti. Bilo je problema sa liderima kako u Avali/Avallë tako i u Borcu/Borishtë. Oba sela imala su lidere koji su više bili voljni da rade sa međunarodnom zajednicom i sa K-Albancima u opštini; u oba sela još ekstremniji ljudi su ih zamenili. U Borcu/Borishtë, unutrašnje podele dovele su do fizičkog obračuna. Jedna opštinska službenica u Klinë/Klini bila je fizički napadnuta i prebijena od strane porodice ovog lidera septembra 2005, očigledno u prisustvu italijanskog KFOR-a koji su, kako ona kaže, sprečili nju i njenog muža da

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

pobegnu od napadača.¹⁰⁴ Sledstveno tome, iako se posle marta 2004. situacija malo smirila, i stanovnici Avale/Avallë su izjavili da su svakodnevno išli u Klinë/Klinu (u kombiju koji je obezbedila opština) u trgovinu i mogli su slobodno da se šetaju gradom, seljani iz Borca/Borishtë još nisu uradili ovako nešto. Jedan stanovnik koji nije bio iz sela prokomentarisao je da oni još uvek imaju vođu koji je ekstremista i koji ih plaši, govoreći im da će ih K-Albanci napasti na putu. Niko ne posećuje Ujë/Vodu.

Istovremeno, neki Srbi su izjavili da su neki K-Albanci pokušali da iniciraju nezvanične kontakte, ali da su bili jako uplašeni zbog reakcije njihove zajednice. Rekli su da su K-Albanci, naročito Albanci katolici, sa kojima su smatrali da imaju bolje odnose, ponekad posećivali sela K-Srba, ali samo u gluvo doba noći kada nisu mogli da budu viđeni i kada je trebalo da dobiju dokumenta iz Srbije. “Oni su dolazili, i razmenjivali smo brojeve telefona. Onda bi oni brzo odlazili i rekli da bi bilo bolje ako nikome ne kažemo da su dolazili,” prokomentarisao je jedan K-Srbin. Ispitanici iz Borca/Borishtë izjavili su da su K-Albanci ranije snabdevali tržište robom, ali da je to odnedavno obustavljeno, zato što su se, kako su ispitanici pretpostavljali, plašili sopstvene zajednice.

Mart 2004.

Iako su neredi izbili širom Kosova, K-Srbi iz Ujë/Vode, Avale/Avallë i Borca/Borishtë, izjavili su da su čuli pucnje iz okolnih sela, ali da nisu očekivali napad, jer uopšte nisu bili svesni šta se dešava u ostalim delovima Kosova.

K-Albanci u Ujë/Vodi, međutim, mobilizovali su se da zaustave rulju. Dok se KFOR pripremao da evakuiše Srbe iz Avale/Avallë, gomile demonstranata išle su iz centra Klinë/Kline prema dvema srpskim selima. Kada su stigli u centar Ujë/Vode, red lokalnih lidera – uključujući tu i članove KPS, uticajne pojedince kao što su članovi KZK, ratni veterani iz dve organizacije veterana, i politički aktivisti – stali su ispred njih i zaustavili ih da ne idu u Avalu/Avallë i Borac/Borishtë. Opštinsko rukovodstvo isto tako je odigralo značajnu ulogu. Oni su od jutra bili na telefonskoj vezi sa liderima sela (nešto što je iznenadilo autsajdere, imajući u vidu istoriju nesaradnje između sela i opštine), i kažu da su se umešali sa gomilom i tako uticali na njih da se vrate.

Veterani su izjavili da su ovo uradili zbog toga što su se bojali da će se situacija pogoršati; ako bi samo jedan demonstrant bio ubijen, onda bi došlo do bitke između KFOR-a i ljudi, koji su još bili dosta naoružani. Predsedništvo sela, koje je ustalo sa veteranima, objasnilo je da oni moraju da ispune „Standarde,” koje su videli kao jedini put ka nezavisnosti Kosova. K-Srbi su takođe verovali da su K-Albanci iz Ujë/Vode zaustavili rulju ne zbog toga što su se brinuli za Srbe, već zato što su hteli da pred međunarodnom zajednicom ostave dobar utisak o Kosovu.

¹⁰⁴ Ona sada pokušava da tuži KFOR zbog ovoga.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

K-Srbe konačno je evakuisao italijanski KFOR tokom noći 17/18. marta: Srbe iz Avale/Avallë do baze italijanskog KFOR-a u Gjakove/Đakovici, a Srbe iz Borca/Borishtë helikopterom do sela Suto/Shtojë. Predsednik opštine tražio je od KFOR-a da ne evakuise K-Srbe, jer bi selo tako bilo ostavljeno slobodno za uništavanje i pljačkanje, ali se pretpostavljalo da je rizik preveliki. K-Srbi su ostali u bazama KFOR-a osam dana, sve do 25 marta. Kada su se vratili, otkrili su da je jedna kuća u Avali/Avallë spaljena, a tri teško oštećene i opljačkane, ali su ostale kuće ostavljene nedirnite. Rukovodstvo sela zaustavilo je svako dalje uništavanje. Gradonačelnik Klinë/Kline posetio je Avalu/Avallë ubrzo posle toga, i obećao da će ove četiri kuće biti obnovljene. Srbin povratnik, koga je intervjuisao Fond za humanitarno pravo, posle martovskih događaja prokomentarisao je: “Mislim da je on to stvarno mislio.”¹⁰⁵

Aktivnosti na izgradnji mira: Malo napretka, malo uticaja na nasilje

Međunarodna zajednica uložila je puno napora da uključi seljane iz Ujë/Vode i izgradi mostove između njih i Avale/Avallë i Borca/Borishtë, ali sve do 2005. to je dalo malo rezultata.

- Prilikom obnove, pokušano je da se uspostave mostovi tako što bi K-Albanci obnovili kuće srpskih povratnika. Neki K-Albanci pružili su pomoć, ali pošto su stanovnici Ujë/Vode to odbili, dovedeni su K-Albanci iz Rahovec/Orahovca. Seljani su se žalili da je jedina prava investicija u njihovom selu bila tokom hitne faze obnove, kada je jedna NVO obnovila dečji vrtić, školu, i obnovila 61 oštećenu kuću.¹⁰⁶ Zbog osetljivog pitanja da se ne pojača ogorčenost druge strane, zbog obima pomoći koji dobijaju srpski povratnici, NVO je obnovila kuću jednih Bošnjaka u Ujë/Vodi kao “ravnotežni projekat.”
- Jedna NVO je pokušala da ponovo otvori fabriku za sveće i vosak u selu Novište sa multietničkom radnom snagom. Dve žene iz Borca/Borishtë otišle su u fabriku kada je otvorena; one su izjavile da su dobile 100 Evra i da nikada više nisu stupile u ovu fabriku. Žene se nisu osećale slobodnim da putuju u fabriku, a nije bio obezbeđen transport. Fabrika je na kraju zatvorena; većina ljudi sa kojima smo razgovarali smatrali su da nije bila produktivna.
- Sličan projekat inicirala je jedna Danska organizacija u Ujë/Vodi. Sporazum je bio da se Srbi uposle u mlekaru, s tim da Srbin bude i zamenik direktora fabrike. Seljani iz Ujë/Vode su smatrali da on nije bio prikladan i nisu dozvolili ovom Srbinu da ide u fabriku. Konačno, kao i fabrika sveća, pokazalo se da i ova fabrika ne može ekonomski da opstane; nije bio dovoljan broj krava u ovoj

¹⁰⁵ CHP, *Mart 2004: Etničko nasilje na Kosovu*, jul 2004, str. 49.

¹⁰⁶ Interesantno je da, NVO koja je izgradila dečji vrtić opisuje svoj projekat kao projekat mirovnog obrazovanja, ali ovaj aspekt projekta nije pomenuo nijedan intervjuisani čovek.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

oblasti, i cena za mleko bila je preniska. Posle sedam meseci fabrika je premeštena u Fushë Kosovë/Kosovo Polje.

- Projekat koji je nastojao da poveže K-Srbe iz sela sa gradom Klinë/Klina. Jedna humanitarna organizacija dala je brašno za proizvodnju hleba, i od zajednice se očekivalo da proizvodi hleb. Uz insistiranje UN, nekoliko lokalnih pekara iz Klinë/Kline izrazili su volju da rade sa K-Srbima u to vreme, i za nekoliko meseci, pekara iz Klinë/Kline isporučivala je hleb K-Srbima. Međutim, oni su bili pod pritiskom, i sve veze su obustavljene.

Najuporniji napor bila je inicijativa za dijalog koju je pokrenula jedna međunarodna NVO koja je četrdeset puta pokušavala da okupi Srbe i Albance iz sela radi dijaloga. Sporazum o korišćenju zemlje proistekao je upravo iz ovih nastojanja, ali K-Albanci iz Ujë/Vode odbili su svako drugo angažovanje, uprkos činjenici da je ova NVO angažovala jako uticajne i poverljive Albance da ubede K-Albance da učestvuju. Prema rečima ove NVO, mladi su pokazali izvesno interesovanje za učešće, ali su ih stariji sprečili da učestvuju. Stanovnici Ujë/Vode učestvovali su na multietničkim seminarima organizovanim širom Kosova i bili su voljni da razgovaraju sa predstavnicima drugih srpskih zajednica (ili u slučaju mladih, da igraju fudbal na turniru sa Srbima i Albancima iz Fushë/Livađa), ali ne i sa Srbima iz Avale/Avallë i Borca/Borishtë. U 2005, ova NVO je planirala da odustane od daljih pokušaja da uspostavi dijalog u ovim selima.

Zajednica K-Albanaca smatrala je većinu napora međunarodnih službenika da podstaknu zajednice na saradnju i razgovor jednih sa drugima kao prinudno i neželjeno uslovljavanje. Oni su pohvalili projekat jedne NVO koja je uvela struju u neke delove sela i pomogla da se popravi postojeća distribuciona mreža. Ovo je bio jedan od nekoliko projekata, prokomentarisali su oni, u kome međuetnička saradnja nije bila uslov.

XV. KONTRADIKTORNA ISTORIJA: ODSUSTVO NASILJA U OPŠTINI PEJË/PEĆ

Dom/Dhomi¹⁰⁷ je srpsko selo u opštini Pejë/Peć, najzapadnijem regionu na Kosovu. Smatra se za jedan od najtvrdokornijih regiona. Iako je broj manjinskog stanovništva znatno manji nego pre rata, opština sada ima manjinsko stanovništvo od oko 10%, većinom nesrpsko stanovništvo. Većina K-Srba živi u Domu/Dhomi, skoro monoetničkoj enklavi sa oko devetstotina stanovnika, uključujući tu i šest albanske i dve romske porodice. Baza KFOR-a nalazi se na ulazu u selo. Zajedničke patrole kreću se od KPS stanice, a postoji i UNMIK-ova podstanica koja je u centru sela.

Na istoku se nalaze šest sela koja su ranije bila sa mešovitim stanovništvom ali su sada monoetnička albanska sa oko 1600 ljudi. Brum, prvo selo iza Doma/Dhomi prema jugoistoku, ima osnovnu školu (razredi od 1-9), kao i najveću prodavnicu i jedinu benzinsku pumpu u ovoj podjedinici.¹⁰⁸ Prodavnica na benzinskoj pumpi je mesto gde se okupljaju ljudi iz Bruma i povremeno je isto tako problematično mesto za druga sela. Mnoge njive stanovnika Bruma graniče se sa njivama sela Dom/Dhomi, tako da sve etničke grupe rade jedna pored druge na imanjima koja imaju zajedničku ogradu ili među. Devon je sledeće selo koje se nalazi malo dalje niz put od Bruma. Ono je manje od svog suseda i važno je kako za lokalne Srbe tako i za Albance jer se u njemu nalazi sedište NVO koja podržava poljoprivrednu zadrugu.

Pre nego što je Milošević došao na vlast, Dom/Dhomi i šest susednih sela bila su organizovana u nezvaničnu, teritorijalnu zajednicu sa međuetničkim većem sela koje je upravljalo lokalnim poslovima. Kada se rat 1999. završio, UNMIK je odlučio da izvrši nadgradnju ove nezvanične organizacione strukture i obrazovao je zvaničnu podjedinicu koja se sastojala od Doma/Dhomi i šest susednih sela.

Ratna i iskustva neposredno posle rata

Iskustva iz rata 1999. za članove ovih zajednica bila su jedinstvena, u smislu da je bio jako mali broj žrtava kod Albanaca, sa 2- 4 izgubljena života. Ovo se pripisuje činjenici da u ovoj podjedinici nije bilo OVK. Sela su odbila da ih OVK naoruža jer su pre 1999. bili izmešani i ljudi su bili jako povezani sa njihovim susedima Srbima. Svaka druga ili treća kuća bila je u posedu srpske porodice i bilo je mnogo primera gde su kumovi bili međuetnički. Ljudi su isto tako verovali da nemaju gde da pobjegnu ako bi ih napale srpske bezbednosne snage jer su srpska sela bila svuda okolo u ovoj oblasti.¹⁰⁹ Dva najudaljenija sela, Ram i Harać, više su propatila tokom rata. Ram je spadao u sela sa

¹⁰⁷ Pravi nazivi svih sela i zajednica izmenjeni su.

¹⁰⁸ Ostala četiri sela na kraju ove podjedinice imaju sopstvenu osnovnu školu do 4. razreda.

¹⁰⁹ Međutim, treba pomenuti da je glavni štab OVK za ovu oblast bio u susednom selu Lloxha.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

najvećim brojem poginulih na Kosovu, i to svi samo u jednom incidentu maja 1999, kada su maskirani srpski policajci upali u selo u sedam sati ujutro i ubili 51 lice.

U 1999, 95% Albanaca iz sela su pobjegli, a kada su se kasnije vratili našli su svoje domove uništene a pokućstvo pokradeno. K-Albanci su izjavili da kada su se vratili našli su manje od četiri, a imali su 400 grla stoke u ovoj podjedinici pre rata. Oni su okrivili Srbe generalno, mada su u nekim primerima konkretno pomenuli imena suseda i policajaca K-Srba kao izvršilaca ovih nedela.

Svi osim pedesetero K-Srba stanovnika Doma/Dhomi otišli su u Srbiju i u inostranstvo. Oni koji su ostali čuvali su selo od albanskih paramilitarnih jedinica OVK koji su delovali u ovoj oblasti. Istovremeno, devetnaestoro stanovnika Doma/Dhomi navodno je ubio OVK iz zasede ili u eksplozijama bombi, a prijavljeno je da je i jedan Albanac nestao. Albanska zajednica tvrdi da je Dom/Dhomi bio glavni štab paramilitaraca tokom rata.

Ubrzo pošto je rat završen, K-Srbi, stanovnici Doma/Dhomi koji su otišli tokom rata, vratili su se u selo. Lokalni Srbi su tvrdili da je njihov povratak pokazivao da oni nisu "krivi", to jest, da nisu bili umešani u ratne zločine protiv Albanaca u regionu: Mnogi su rekli "Nisam učinio ništa loše, zato nemam zbog čega da se plašim".

Osim toga, oko stotinu Srba (naročito nastavnika, doktora i medicinskih sestara) koji su nekada radili u gradovima takođe su se preselili u selo. Kako su objasnili, preselili su se zato što su njihove stanove preuzeli K-Albanci, izgubili su svoja radna mesta i bili zabrinuti zbog bezbednosti u gradovima. U mnogo slučajeva, ovi stručni kadrovi K-Srba preselili su se sami u sela sa ciljem da finansijski pomažu bliske članove porodice koji su otišli da žive kod rođaka u razne krajeve Srbije, izvan Kosova.

Ovu enklavu posle rata je štatio KFOR. Uprkos tome, K-Srbi se sećaju da je od 1999. do 2000. na Dom/Dhomi ispaljeno preko dvesta projektila iz minobacača. 13. avgusta 1999, jedna žena je poginula i najmanje još jedno lice je bilo povređeno. Zbog vrste napada, tj. iz minobacača, mnogi K-Srbi sumnjali su da su u ovo bili umešani K-Albanci iz susednih sela. Učestalost gađanja iz minobacača, i isto tako činjenica da su izvršiooci ostali na slobodi, pojačavali su strah i uznemirenost kod K-Srba.

Međuetnički odnosi i nasilje do 2004.

K-Srbi, stanovnici Doma/Dhomi, izjavili su da su postojale društvene uzajamne veze sa Albancima iz susednih sela pre rata 1999; ljudi su igrali fudbal zajedno i posećivali su jedni druge. Posle rata, K-Srbi su izjavili da su se komunikacije preko etničkih granica znatno smanjile zbog albanske nacionalne politike koja zabranjuje K-Albancima da imaju kontakte sa K-Srbima. K-Albanci, koji su bili prijatelji sa K-Srbima iz Doma/Dhomi još pre rata 1999, išli su kod svojih prijatelja ali samo u kućne posete i noću tako da ih ne vide drugi K-Albanci, uglavnom ekstremisti koji su se protivili prisustvu Srba na Kosovu.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

U gradu, K-Srbi su izjavili da K-Albanci govore sa njima u kancelarijama (na primer, na sastancima koje je inicirao UNMIK ili KFOR), ali nikada na ulici, i nikada ne bi izašli sa prijateljima, K-Srbima, u kafić ili restoran. Poslovi i trgovina preko etničkih granica, kao što je prodaja namirnica K-Srbima ili kupovina stoke od K-Srba, odvijali su se javno i u sred bela dana u Domu/Dhomi, ali većina ovih uzajamnih odnosa, čak i poslovne transakcije, odvijale su se noću ili u potaji.

Istovremeno, postoji i znatan pritisak u okviru zajednice K-Srba da se uzdrže od kontakata sa K-Albancima. K-Srbi koji su *inicirali* aktivnosti preko etničkih granica često su prozivani od strane drugih članova njihove etničke zajednice kao “špijuni”. Oni koji su *učestvovali* nisu neminovno označavani kao takvi jer se učešće u međuetničkim aktivnostima često tumačilo kao jedinstven način da se napravi neki profit, steknu nove veštine ili da se putuje izvan Srbije.

Za većinu K-Srba u Domu/Dhomi, svakodnevni život nije ličio na mir. Oni su istakli da strah u pogledu kretanja izvan sela treba da se posmatra u kontekstu dela nasilja koja su izvršili pojedini Albanci. Nesigurnost K-Srba pojačana je usled istorije znatnog broja incidenata međuetničkog nasilja u Domu/Dhomi. Na primer, aprila 2003, jedan Albanac u vozilu označenom inicijalima KEK (Kosovska elektrodistribuciona kompanija) zaustavio se u selu i šrafčigerom izboo jednog Srbina.¹¹⁰ Iako je on uhvaćen i kažnjen, većina stanovnika Doma/Dhomi tvrdila je da je kazna trebalo da bude stroža da bi se obeshrabrili K-Albanci da ne uznemiravaju Srbe u budućnosti. Brutalnost napada i utisak o blagoj kazni kod K-Srba probudio je sumnje u volju običnih K-Albanaca kao i njihovih zvaničnika da integrišu K-Srbe u današnje Kosovo.

Avgusta meseca iste godine, K-Albanci su ubili decu K-Srba koja su plivala u reci Reka. Navodno je na decu ispaljeno stotinu metaka; dva dečaka su ubijena a četvero su bili teško ranjeni. Mnogi K-Albanci pominjali su smrt dece sa osećanjem kajanja. Jedan čovek je rekao “ovaj incident pogodio je svakoga na Kosovu”. Predsednici sela i dva predstavnika Srba sastali su se i zajednički osudili ubistva. KFOR je odmah zatvorio put koji vodi kroz Dom/Dhomi i držao ga zatvorenim 40 dana. Ovo je prouzrokovalo ogromne nevolje za K-Albance koji putuju izvan ove podjedinice.

Sve do tada, većina Srba iz Doma/Dhomi smatrali su da su bili sigurni, ali su posle ovog incidenta shvatili da je bezbednosna situacija i dalje izuzetno nestabilna, naročito kada opštinski lideri u Pejë/Peći nisu jasno osudili nasilje, već umesto toga pokušali da ovo opravdaju osvrćući se na incidente etničkog nasilja u prošlosti.

¹¹⁰ K-Albanci su objasnili da je Albanac u vozilu KEK bio inkasant koji je bio određen da naplati račun za struju od srpskog sudije koji je živeo u enklavi u Domu/Dhomi. Srbin je psvoao inkasanta kada je ovaj tražio da plati račun za struju i u reakciji na to službenik KEK-a ga je uboo u lice šrafčigerom što se desilo usred sela. Ovaj inkasant je dobio godinu dana zatvora zbog napada.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

K-Albanci iz 6 sela bili su takođe žrtve međuetničkog nasilja. Iste te, 2003. godine, stanovnik Bruma doživeo je tešku povredu glave kada ga je pogodio veliki kamen dok je svojim kolima išao kroz Dom/Dhomi. Ovi aprilski događaji izazvali su veliki strah u sva šest sela, jer “incident u Domu/Dhomi utiče na sve nas”.

Pored ovih većih incidenata nasilja, K-Srbi su se žalili na dela zastrašivanja i provokacija koja su se redovno dešavala, kao što su psovanje, glasna nacionalistička muzika, znaci pobeđe, i pljuvanje dok K-Albanci voze kroz ovu enklavu. Kamenovanje autobusa koji vozi Srbe u Mitrovicu (u prisustvu KFOR-a) takođe se dešavalo često. K-Srbi veruju da K-Albanci rade ove stvari iz mržnje da bi ih ubili ili prestrašili i da onda pretvore Dom/Dhomi u albansko selo. K-Albanci su odbacivali ove incidente kao beznačajne, ali su isto tako uzvraćali da su i oni imali slična iskustva; kamenovanje, psovanje i uvrede takođe su brinule i K-Albance i izazivale strah dok su vozili kroz enklavu.

Kao rezultat toga, osećanje nesigurnosti kod K-Srba i dalje je bilo snažno. Većina lokalnih stanovnika koji su imali kola, čak i sa kosovskim registracionim tablicama (KS), rekli su da su *mogli* da izađu iz sela ali da nije bilo apsolutno nikakve garancije u pogledu njihove bezbednosti jer ih K-Albanci mogu prepoznati po liku. Kao što je rekao jedan K-Srbin, “možeš da izađeš iz sela sto puta ali možda sto i prvi put budeš ubijen.” Oni koji su (uglavnom muškarci) bili spremni da rizikuju, pretvarali su se da nisu Srbi već Bošnjaci koji govore srpski kada putuju u grad Pejë/Peć.

Uzurpacija zemlje pojačavala je tenzije i ogorčenost kod K-Srba. Kada se rat završio 1999, K-Albanci prisvojili su zemlju oko Doma/Dhomi koja je pripadala Srbima iz sela. Mnogi lokalni stanovnici tvrdili su da su oni bili zakoniti vlasnici tih njiva ali nisu mogli da obilaze, a kamoli da obrađuju, ove njive zbog straha od K-Albanaca. Albanci su navodno uništili njive: posekli stabla, iskopali rupe u zemlji, i iskopavali fino zemljište i prodavali ga; pored toga, pretili su da će ubiti Srbe koji bi se usudili da podnesu sudske tužbe protiv njih. Iako su KPS i opštinski zvaničnici prijavili ovo i novčano kaznili prekršiioce, K-Srbi su se i dalje žalili ali se ponašanje nije promenilo.

K-Albanci su uzvratili da je manje od polovine K-Srba posedovalo zemlju u oba sela (Harać i Ram) jer je ona prodata, a ostala zemlja bila je neobrađena, iznajmljena K-Albancima ili zamenjena za drugu zemlju sa ljudima iz Doma/Dhomi. Oni su priznali da je odmah posle rata (1999-2000) bilo nekog nezakonitog korišćenja srpske zemlje, ali je to zaustavljeno, i zemlja je bila pod kontrolom policije koja je isto tako nadzirala rad preduzeća za iskopavanje šljunka kome su K-Srbi iznajmili zemlju.

Posle rata većina K-Albanaca smatrala je da se situacija znatno poboljšala. Nekoliko ispitanika dalo je izjave u smislu, “nema više straha 'od Srba' ili tenzija sada.” Sva preostala dela zastrašivanja vršili su tinejdžeri. K-Albanci nisu mogli priuštiti sebi da otuđe enklavu K-Srba, kako su izjavili, jer bi Srbi uzvratili time što bi zatvorili put. Predstavnik KFOR-a se složio s tim; više nije postojalo zastrašivanje. Kada su upitani šta

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

bi se desilo ako bi zgodna Srпкиnja prošetala kroz Brum grupa mladića je odgovorila da ne bi bilo problema da pridu i razgovaraju sa njom. Međutim, svi su smatrali da bi im prijatelji i porodica zadali velike muke ako bi to učinili. Jedan stariji čovek koji je slušao razgovor dobacio je da bi ove mladiće zajednica nazvala izdajnicima.

Mart 2004. godine i odnosi posle marta

!7. marta 2004, nekoliko stotina ljudi albanske etničke pripadnosti okupilo se u centru Pejë/ Peći i, uz pomoć megafona, pozivali su Albance da idu u sela Dom/Dhomi i Faron i napadnu sve Srbe. Posle toga, oni su otišli u Faron gde su zapalili srpske kuće. Neki lokalni stanovnici smatrali su da će njihovo selo biti napadnuto jer su Albanci pucali u zid škole i napali vojnike KFOR-a blizu baze pre nego što ih je KFOR zaustavio. Ubrzo su se pronele glasine u selu da je oko dve hiljade Albanaca krenulo da napadne Dom/Dhomi. Uplašeni da će njihovo selo biti napadnuto i preneraženi činjenicom da ne mogu da pobegnu, glave porodica su se okupile u centru sela.

Međutim, nasilje nije stiglo u Dom/Dhomi i okolna sela. UNMIK je bio izuzetno zabrinut zbog toka događaja. Kontrolni punkt KFOR-a, vojna baza KFOR-a i KPS podstanica u Domu/Dhomi, svi su se pripremili za najgore: policija i vojne snage pohrlile su u centar sela i KFOR je predložio da seljani odu u vojnu bazu radi maksimalne zaštite. Uprkos dubokim političkim podelama između onih koji slede uputstva Beograda i onih koji su voljni da saraduju sa UNMIK-ovim strukturama, oba rivalska lidera — (UNMIK) službenik za vezu i predsednik sela – bili su protiv sugestije KFOR-a, mada zbog neznatno drugačijih razloga.¹¹¹ Oba politička lidera pozivali su ljude da budu mirni i da ne reaguju niti provociraju.

U selima K-Albanaca, muškarci i mladići (svi muški) iz sela Devon i Brum spontano su se okupili na benzinskoj pumpi da razmotre šta se dešava i da prikupe više informacija. Mnogi su bili uplašeni da će biti napadnuti od Srba, naročito zato što se najudaljenije kuće sela Brum nalaze na 100 metra od granice sa selom Dom/Dhomi.

Posle mnogo sati, načelnik podjedinice vratio se iz Pejë/Peći. On je tamo bio poslovno i vratio se brzo kući pošto je na radiju čuo da se “sprema velika nevolja u Domu/Dhomi.” Uprkos zabrinutosti KFOR-a i srpskih seljana saobraćaj se neometano odvijao kroz

¹¹¹ Prema prvome, ljudi su trebali da ostanu u kućama kao način da odvrte učesnike nereda da zauzmu njihove domove, dok su prema stavu drugoga ljudi trebalo da ostanu u kućama da bi kod učesnika u neredima ostavili utisak da su Srbi rešeni da ostanu i bore se. Za prvog vođu i njegove sledbenike čini se da je najbolja strategija bila odbrana; dok su drugi vođa i njegovi sledbenici bili spremni da se bore protiv mogućeg napada Albanaca.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

enklavu tokom 17. i 18. marta. On je rekao grupi da nema nikakvih problema i da nema potrebe da se išta čini

Ljudi koji su se okupili na benzinskoj pumpi vratili su se kući. Istovremeno, lokalni lideri u Devonu takođe su radili na tome da smire stvari. Oni su izašli u selo i, dok su se sretali sa ljudima, tiho su im rekli da ostanu mirni i da ne preduzimaju ništa protiv Doma/Dhomi, jer ako bi se nešto pokrenulo to bi moglo da se otrgne kontroli.

Ljudi su ponudili nekoliko objašnjenja zbog čega nije došlo do nasilja u Domu/Dhomi, uprkos tome što su spaljene kuće u Faronu, drugoj enklavi K-Srba. Prvo, za većinu K-Srba i K-Albanaca, prisustvo teško naoružanog KFOR-a odigralo je znatnu ulogu. Pošto je policajac pucao i ubio bivšeg vođu OVK dok su demonstranti napadali Faron, stanovnici Doma/Dhomi time su bili uvereni da je UNMIK bio spreman da se umeša.

Nekoliko K-Srba (obično oni sa etnički mešovitim poreklom) istakli su dobru volju Albanaca u susednim selima. Ostali su bili više skeptični i sugerisali da je u interesu K-Albanaca bilo da drže put otvoren za putovanje. U tom kontekstu, nekoliko ljudi je pomenulo da je neometani saobraćaj odvratio nasilje, jer su K-Albanci koji su putovali glavnim putem kroz Dom/Dhomi mogli da vide teško naoružane jedinice KFOR-a koje je UNMIK tu doveo. Neki K-Srbi verovali su da Dom/Dhomi nije bilo lako selo za napad, zbog velike veličine i malog broja stanovnika; K-Albanci, tvrdili su neki K-Srbi, bili su zaineresovani samo da isteraju veliki broj stanovnika Srba iz njihovih domova. Konačno, za nekoliko lokalnih Srba (uglavnom na strani Beograda), nasilje je odvrtila rešenost K-Srba da ostanu i zaštite svoje selo.

Mnogi K-Albanci složili su se sa objašnjenjima K-Srba. Oni su imali osećaj da Albanci nisu mogli da priušte sebi da provociraju Srbe iz Doma/Dhomi. Jedan čovek je rekao "Albanci su jako pažljivi kada putuju, sada paze (da ih) ne provociraju (Srbe)." Jedan stanovnik Bruma pretpostavlja da seljani nisu napali srpsku enklavu zbog potencijalnih posledica. On kaže, "Ako je put bio zatvoren 40 dana zbog ubistva dece 2003. Šta bi se desilo da je bila napadnuta enklava?"

Konačno, nekoliko službenika lokalnih NVO pomenuli su njihove programe i aktivnosti (kao što su konferencije i dečije ekskurzije) koje omogućavaju ljudima da sarađuju i izgrade poverenje jedni u druge. Jedna žena koja je aktivno radila u projektu NVO izjavila je: "Zajednički projekti umanjili su tenzije."

Posle marta 2004, tenzije su se znatno smanjile. Opštinska radna grupa za povratak, koja je imala klimavu istoriju, počela je da se sastaje jednom mesečno sa predsednikom opštine kao predsedavajućim. Atmosfera je postala opuštenija, i pitanja koja su ranije dovodila do napuštanja sastanaka sada su obrađivana konstruktivno. Nekoliko međunarodnih službenika doprinelo je da se potpuno promeni stav prema političkom pritisku iz Prištine.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

K-Srbi su pokazali relativnu mirnoću u pogledu tekuće ocene demokratskih standarda na Kosovu. S njihove tačke gledišta, K-Albanci su pokazali “ispravno” ponašanje, i bili su pažljivi da se ne uključe u provokacije i zastrašivanja da bi stvorili lažnu sliku mira. K-Albanci su takođe istakli značaj evropskih standarda. U priči koja je tipična za one koje smo čuli od K-Albanaca iz svih sela u ovoj podjedinici, grupa mladića objasnila je da ako bi Srbin došao u podjedinicu u godinama odmah posle rata to bi bilo shvaćeno kao provokacija i uvreda i oni bi reagovali agresivno. Oni su smatrali da se ovo više ne bi dogodilo zato što je Kosovo postajalo sve više kao deo Evrope i zbog značaja za buduće članstvo u Evropskoj Uniji.

K-Srbi su i dalje bili oprezni u pogledu održivosti ovih poboljšanja. Stanovnici Doma/Dhomi su ocenili da će verovatno biti privremeno bezbedni do kraja 2005. kada međunarodna zajednica treba da donese odluku o budućnosti Kosova, ali nisu bili sigurni u pogledu njihove dugoročne bezbednosti u selu.

Aktivnosti na izgradnji mira i rezultati

Kada su upitani u vezi aktivnosti na izgradnji mira u selu, većina K-Srba odgovorila je da ih uopšte nije bilo. Iako su priznali da su postojali međuetnički projekti koji su okupljali zajedno K-Srbe i K-Albance, oni su ipak istakli da ih nisu smatrali kao “izgradnju mira” zato što nije bilo konkretnih efekata na svakodnevni život: provokacije i zastrašivanja još uvek su u velikoj meri tinjale u svakodnevnom životu.

K-Albanci su generalno delili ovo mišljenje, i izjavili da nije bilo ili je bilo samo nekoliko projekata na izgradnji mira. Većina je to pripisivala KFOR-u, koji je, prema rečima K-Albanaca, organizovao dijalog još 1999. između načelnika podjedinice, jednog Srbina iz Doma/Dhomi, KFOR-a i UNMIK-a. Predstavnik K-Albanaca prihvatio je poziv zato što su se K-Albanci plašili da voze kroz Dom/Dhomi. Uprkos svom mišljenju zbog potencijalnih negativnih reakcija njegove zajednice, on je prihvatio i većina je podržala njegovo učešće na ovim sastancima tako da bi mogli da se dogovore o praktičnim stvarima i da se umanje tenzije. Godine 2002, UNMIK je ponovo ustanovio seosko veće za ovu podjedinicu i proširio dijalog u koji su bili uključeni lideri svih sela. Oni su održavali sastanke u bazi KFOR-a na ulazu u Dom/Dhomi gde su razmatrali i rešavali pitanja od zajedničkog interesa (npr. bezbednost, navodnjavanje, i kanalizacija, itd.).¹¹² K-Srbi su izjavili da je KFOR obustavio ove sastanke seoskog veća bez ikakvog objašnjenja u proleće 2004. Neki lokalni stanovnici smatraju da je KFOR verovatno odlučio da više ne poziva vođe iz sela K-Albanaca jer to nije davalo nikakvog konkretnog efekta na međuetničku saradnju.

¹¹² Postoje različita mišljenja u vezi s tim ko je preduzeo ovu inicijativu da sazove sastanke, KFOR ili UNMIK.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

KFOR je takođe organizovao putovanje u inostranstvo za decu iz obe zajednice. Mladi su isto tako učestvovali na međuetničkim sportskim turnirima u drugim krajevima Kosova. Predstavnici KFOR-a istakli su da su “mladi otvorenijih shvatanja od starijih zato što su stariji ljudi iskusili više.” Jedan K-Albanac je izjavio da je “KFOR pomogao da se ublaže međuetnički odnosi i niko drugi. Ostali su uložili indirektnu napore ali sa malo uspeha.”

Pomenuti su neki projekti koje su podržale neke NVO. Službenici jedne srpske NVO za žene i omladinska organizacija izjavili su da su njihove aktivnosti usmerene na etničko pomirenje i saradnju, koje su smatrali gradivnim materijalom za izgradnju mira. Posebno, jedna omladinska NVO bila je aktivna u organizaciji seminara, debata i letnjih kampova, aktivnosti u kojima su učestvovali ljudi pripadnici raznih etničkih zajednica širom Balkana. Obrazovana je jedna međuetnička omladinska grupa uz podršku jedne MNVO (i povezana sa Omladinskom mrežom pod pokroviteljstvom OEBS-a u Pejë/Peći) koja se sastajala najpre zasebno a zatim zajedno. Cilj ovih omladinskih grupa bio je da se stvore mladi lideri u zajednici koji mogu da saraduju i koji će objasniti drugima u njihovoj zajednici da nije nikakav problem da se živi zajedno. Generalno, bilo je oko dvanaest aktivnih učesnika na ovim sastancima i službenici ocenjuju da je od početka programa u njemu učestvovalo 100 mladih. Dvoje mladih koji su bili uključeni u projekat izjavili su da je bilo izvesnog straha da budu viđeni kako promovišu međuetničke aktivnosti. Za jednog učesnika, porodica je bila zabrinuta da se može nešto dogoditi zbog njegove umešanosti, dok se drugi složio da može postojati osećaj pretnje mada nikada nisu čuli da se išta stvarno desilo nekome.

Ove omladinske grupe uradile su nekoliko manjih projekata, i velika potražnja za kooperativnim projektima kod ovih omladinskih grupa značila je da su obavljene brojne posete između Devona i Doma/Dhomi. Mladi su hteli da otvore zajednički internet kafić kada smo se sastali sa njima i planirali su da saraduju na implementaciji ove ideje.

Ženska NVO obezbedila je forum za Srпкиnje iz Doma/Dhomi i Albanke iz sela Oblaka, Gravac i Kripore da se okupljaju, pletu i heklaju. MNVO ih je okupila zajedno sa K-Albankama iz sela koja okružuju Dom/Dhomi. Jedan službenik je istakao da su žene učesnice imale bliže odnose pre rata i tako je ova grupa uspostavila čvrsto prijateljstvo, koje ih je držalo na okupu, čvršće nego bilo koja druga grupa muškaraca ili mladića. Očigledno da je bilo lakše raditi sa ženama jer one nisu bile direktno umešane u rat.¹¹³ Posle dve godine monoetničkih sastanaka, one su se okupile i odlučile da ako rade zajedno mogle bi da imaju pristup lokalnoj i međunarodnoj pomoći za otvaranje pekare koja bi bila od koristi za obe zajednice. Jedna službenica MNVO prokomentarisala je da se ne mogu odvojiti ekonomski podsticaji od želje za saradnjom između zajednica. “To

¹¹³ Imajući to u vidu, jedna Srпкиnja učesnica bila je član porodice jednog dečaka koji je ubijen 2003. Posle ovog incidenta žena nije želela da učestvuje u bilo kakvim projektima saradnje, tako da više nije dolazila na sastanke.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

su povezane stvari i čovek nikada ne može da zna koja od njih motiveše na učešće u kooperativnim projektima.”

Konačno, poljoprivrednu zadrugu koju je MNVO osnovala 2003. samo je nekoliko članova zajednice K-Albanaca pomenulo kao projekat izgradnje mira. Ovo se vremenski super uklopilo jer je došlo u vreme kada je KFOR smanjio svoje napore za dijalog. Zadruga je imala 11 članova odbora, 7 K-Albanaca i 4 K-Srba. Direktor je Albanac a menadžer je Srbin. U procesu određivanja mesta za sastanak, K-Albanci su putovali u Dom/Dhomi samo sa jednim službenikom iz NVO i bez ikakve pratnje, jer su želeli da pokažu da pratnja više nije potrebna.

Prema rečima jednog lidera iz Doma/Dhomi, bilo je teško da se stanovnici enklave ubede da učestvuju u procesu dijaloga koji je doveo do zadruge, zato što lokalni ljudi nisu bili zainteresovani da učestvuju u međuetničkim aktivnostima osim ako nije bilo trenutne ekonomske koristi. Postojalo je nekoliko ekstremista u enklavi, dodao je on, koji su isto tako bili aktivno angažovani protiv projekta. Isto osećanje izrazili su i neki lideri Albanaca u ovoj podjedinici.

Zadrugu je pokrenula grupa muškaraca koju je vodila jedna MNVO. Većina ljudi uključenih u ovo imali su iskustva u poljoprivredi, tako da je osoblje MNVO odlučilo da je najbolje da se fokus usredsredi na poljoprivredu. Sa ovim zajedničkim fokusom, proces je imao za cilj da stvori zajedničku radnu ekipu da bi se smanjio osećaj da dve zajednice ne mogu da sarađuju.

Tokom 1.5 godine, grupa Albanaca od 12 članova, sastajala se svakog petka sa MNVO da se pripreme za zajedničke sastanke. Oni su razgovarali o mogućnostima zajedničkog rada, dijalogu, prioritetima, i prihvatljivim i neprihvatljivim temama za dijalog. Veća grupa odabrala je sedmoro da ih predstavljaju na zajedničkim sastancima. Osoblje nije znalo kada će se konačno održati prvi zajednički sastanak. Zadruga je pokrenuta na zajedničkim sastancima. Obezbeđena su sredstva da se kupi oprema, koja je kasnije podeljena između K-Albanaca i K-Srba. Pošto je svaka zajednica imala sopstvenu opremu i vozače, postojalo je malo do nimalo uzajamnih odnosa. Kao što je izjavio jedan seljak, “to što je neko bio član zadruge to ne znači da je morao da radi sa Srbima, oni su samo bili u odboru.”

Generalno, sličan proces čini se da je korišćen u sve tri grupe. Da bi se proces pokrenuo upriličeni su nezvanični sastanci uz kafu koji su pružili priliku NVO da stekne poverenje i da se otpočne sa odnosima. Zatim su počeli treninzi i sastanci radi dijaloga koji su održavani istovremeno zavisno od potreba, situacije i grupe.

Prilikom utvrđivanja tema dijaloga za svaku grupu (muškarci, žene i mladi) osoblje MNVO je smatralo da nije bilo potrebno da se raspravlja o tragedijama, jer je svako znao šta se dogodilo. Za žene i muškarce, teme koje nisu bile dozvoljene za razmatranje zvanično su dogovarane sa potpisanim memorandumom o tome. Obe grupe su se složile

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

da nije dozvoljeno razmatrati ratne posledice i politiku. MNVO je usloвила nastavak sastanaka time da sve strane potpišu dokument kako bi se izbegle tenzije. Osoblje je verovalo da ako bi se raspravljalo o ovim osetljivim temama onda ne bi nikada ostvarili rezultat.

Koji rezultati su usledili posle svih ovih napora? Ispitano osoblje NVO smatralo je da su se desile velike promene tokom proteklih nekoliko godina u ovim zajednicama. Oni su istakli da se neki K-Albanci kada prolaze kroz Dom/Dhomi zaustave i razgovaraju sa Srbima koje poznaju iz sela. Ostalo osoblje NVO smatralo je da bi se do pre dve godine učesnici složili da vode dijalog samo ako bi imali neposredne finansijske koristi od toga, ili, na strani K-Srba, ako bi imali slobodu kretanja, ali se to promenilo krajem 2004. Najveći uspeh je bio da se zajedničke grupe okupe da zajedno rade. Pre tri godine Albanci su se plašili da se sastaju sa Srbima jer bi ih drugi Albanci mogli smatrati izdajnicima, ali sada se oni redovno sastaju.

Neki lokalni stanovnici, K-Srbi, prokomentarisali su da nekoliko projekata za dijalog koje su vodile međunarodne NVO nisu razmatrali politička pitanja i druga pitanja koja su brinula stanovnike Doma/Dhomi. Međutim, oni su pozitivno ocenili napore međunarodne NVO da olakša svakodnevni život u enklavi donoseći im iz grada stvari koje su im bile potrebne. Čini se da su i osećanja u vezi međuetničke vrednosti poljoprivredne zadruge bila takođe izmešana. Neki su izjavili da je ona pokrenuta samo zbog ekonomskog razvoja ove oblasti, dok su drugi verovali da je ona pomogla da se podstaknu bolji međuetnički odnosi.

Uticaje ovih aktivnosti možda su ograničili nekoliko propusta koje su istakli članovi zajednica. Mnogi ljudi tvrdili su da su aktivnosti MNVO generalno bile kratkog veka zato što je MNVO težila da ode ubrzo posle otpočinjanja svog posla – npr. dečji vrtić koji je pomogao deci“ i koji se bavio besom protiv Srba zbog toga što su ih oni izbacili iz njihovih domova,” bio je zatvoren posle tri godine kada je opština prestala da plaća troškove, nekoliko ženskih grupa fokusiralo se na ovakva kretanja koja su dovela do zatvaranja usled nedostatka sredstava. Ostali napori čini se da nisu doprli do stanovnika podjedinice na adekvatan način. Jedan međunarodni službenik prokomentarisao je da su se aktivnosti NVO previše fokusirale na povratnike, i sledstveno tome nisu uticale na mnogo ljudi, ili se nisu bavile drugim pitanjima koja su zahtevala pažnju. Programi lokalnih radio stanica i štampani mediji koji su obaveštavali o događajima i aktivnostima NVO na promovisanju međuetničke saradnje bili su bačeni u senku od strane srpskih medija koji su isticali nasilje protiv K-Srba. Konačno, jedan službenik MNVO prokomentarisao je da su se učesnici u dijalogu dosađivali zato što su već bili na takvim treninzima, i naročito u omladinskoj inicijativi, nije jasno koliko K-Srba učestvuje. Posle ubistva tri dečaka 2003, čini se da je na sastancima učestvovao samo jedan Srbin.

Mnogi pozitivni napori takođe su imali negativne uticaje na međuetničke odnose pri njihovoj implementaciji. KFOR, na primer, počeo je više da se posmatra u negativnom svetlu. Činjenica da su oni uposlili oko 60 lokalnih K-Srba veoma je uznemirila K-

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Albance. Nije bilo opšte poznato da je KFOR išao kod predstavnika lokalne zajednice sa namerom da jednako raspodeli poslove između obe zajednice ali nije našao ljude koji su bili voljni da rade rame-uz-rame sa Srbima. Kada su se ljudi predomislili nekoliko meseci kasnije već je bilo kasno. Slično tome, KFOR je obećao da će dovesti vodu u sva šest sela, ali se to završilo time da je vodovod doveden samo do benzinske pumpe u Brumu. Stanovnici sela su onda morali sami da finansiraju nastavak vodovoda. Ovo je pojačalo utisak da K-Srbi dobijaju sve beneficije od međunarodne zajednice. Neki ljudi su išli tako daleko da su rekli, kada KFOR nije ispunio obećanja onda oni ne mogu više da prinuđuju ljude da saraduju jedni s drugima. Sa strane K-Srba, takođe se dešavaju slični negativni uticaji. Agencija za finansije na Kosovu, (AFK), ogranak međunarodnog programa za mikrokredite, nije dala nijedan zajam K-Srbima, uprkos tome što imaju bonus program za kreditne službenike koji ih podstiče da upisuju manjine. Osoblje AFK nije išlo u Dom/Dhomi zbog toga što su smatrali da zajmovi neće biti uspešni u tako malom i izolovanom selu, i da neće biti vraćeni. Ovo je pothranilo žalbe K-Srba da je nedostatak slobode kretanja pojačavao i finansijske terete i činio svakodnevni život još težim.

Zaključak

Da li su aktivnosti na izgradnji mira sprečile nasilje marta 2004. u Domu/Dhomi? Možda su pomogle da se indirektno ublaže reakcije i K-Srba i K-Albanaca tokom martovske krize 2004. Dokazi ukazuju da su praktični obziri – želja da se izbegnu fizička oštećenja, potreba da se održe transportni putevi izvan podjedinice, i kasnije želja da se pokažu uslovi za nezavisnost – bili najznačajniji motivi koji su obuzdali K-Albance od nasilja, i mada je bilo izvesnih poboljšanja u odnosima između nekih K-Srba i K-Albanaca u ovoj oblasti, generalno je i dalje prisutan visok nivo tenzija i neprijateljstva.

Ova studija slučaja pokreće neka važna pitanja u vezi s tim šta bi moglo da olakša izgradnju mosta i transformaciju u odnosima. Prvo, zvanična uveravanja da naponi da se uspostavi međuetnička saradnja neće ugroziti, već da će umesto toga, negovati srpski identitet, jezik i kulturu čini se da su važna za iskreno prihvatanje ovakvih nastojanja od strane Srba. Za većinu Srba u Domu/Dhomi, termini “izgradnja mira” i “međuetnička saradnja” koje MNVO i opštinske vlasti često koriste kada pominju svoje aktivnosti viđeni su kao da opravdavaju status quo koji navodno sprečava K-Srbe da žive u Pejë/Peći i omogućava K-Albancima da se uključuju u provokacije. K-Srbima je jasno šta bi pomoglo da se stvori održiva budućnost za njih na Kosovu. To obuhvata mere kojima bi se izvršiocima zločina protiv K-Srba izveli pred lice pravde i, uopštenije, priznavanje težine nasilja protiv K-Srba; primenu jednakosti svih ljudi pred licem zakona; omogućavanje K-Srbima da imaju pristup zemljištu i da obrađuju njive oko sela i da se stvore mogućnosti za zapošljavanje.

Drugo, interesantna je kontradiktornost između osećaja da se nade polažu u mlade ljude i činjenice da mladi nisu nikada imali pozitivne odnose sa “drugima” i da ne govore jezik druge strane niti da su prijateljski član druge strane. Mnogi K-Albanci prokomentarisali

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

su da mladi ljudi nisu nikada iskusili pozitivne uzajamne odnose sa K-Srbima, kao što su to imali stariji pre nekoliko decenija. “Moji unuci znaju samo da su im Srbi spalili kuće i proterali ih,” opisao je jedan čovek.

Treće, znatan izvor straha i ogorčenosti ostao je i dalje nerešen. K-Srbi su pomenuli da je potrebno da se izvršiocima zločina protiv K-Srba izvedu pred lice pravde, da se primeni jednakost pred zakonom, dozvoli K-Srbima pristup njihovoj zemlji, i uopštenije da se stvore prilike za zapošljavanje, kao značajni uslovi za održivu egzistenciju na Kosovu. K-Albanci su naglasili raniju diskriminaciju i nasilje koje su Albanci pretrpeli od ruku Srba, percepciju da međunarodna zajednica favorizuje K-Srbe i ogorčenost zato što albanska zajednica ne dobija ništa da se poboljšaju uslovi svakodnevnog života, niti namirnice, dok Srbi dobijaju sve, kao i nepoštovanje koje su srpske zajednice pokazale prema novim kosovskim institucijama.

Konačno, date su i primedbe na načine kako se kontrolišu ljudi, kao što je KFOR kontrolisao stanovnike obećavši im infrastrukturu. Percepciju o kontroli, bilo da je ona umišljena ili stvarna, treba da razmotre NVO koje nude koristi kada razmatraju ko i zašto učestvuje u aktivnostima na izgradnji mira. Ukoliko učesnici imaju utisak da su uzajamni odnosi uspostavljeni da bi ih NVO kontrolisale preko ekonomskih koristi onda je verodostojnost ovakvih odnosa sumnjiva.

XVI. SAVLADANE TENZIJE U OPŠTINI ŠTRPCE/SHTËRPCË)

Štrpce/Shtërpcë je jedna od dve većinske opštine K-Srba u regionu Gjilan/Gnjilana (pored Novog Brda/Novobërdë), i jedna od pet širom Kosova. Ona pokriva 16 sela; pre konflikta, osam sela su bila srpska, četiri albanska a četiri mešovita. Broj stanovnika se procenjuje na 13,600, od kojih su 70% Srbi, a 30% Albanci (i mali procenat Roma). Isto tako, ima veliki broj IRL koji su smešteni u četiri kolektivna centra u Brezovici/Brezovice i u privatnim kućama. Opština je poznata po skijaškim terenima na Brezovici, koja privlači goste iz inostranstva kao i K-Srbe i K-Albance. Brezovica je takođe omiljeno mesto za multietničke dijaloge i treninge koji se održavaju kao deo programa za izgradnju mira.

Od 2002, kada su K-Srbi učestvovali na lokalnim izborima, Skupština opštine se sastojala od 13 K-Srba i četiri K-Albanca. Koalicija umerenih srpskih partija imala je većinu u Skupštini opštine, uprkos činjenici da je na srpskim predsedničkim izborima 2004. Radikalna stranka (RS) osvojila skoro 75% glasova u Štrpcu/Shtërpcë. Tu je bio i zamenik predsednika opštine, K-Albanac. Građanske političke inicijative dobile su podršku i bile obimno zastupljene u Skupštini opštine, što je ukazivalo da su i lokalni interesi bili isto tako važni kao i širi politički interesi.

Dva sela koja su uključena u ovu studiju slučaja nalaze se na severu od samog grada Štrpca/Shtërpcë. Ona su oba bila mešovita pre rata. Iako nisu blizu jedno do drugog, ona su nekada bila bliska kao zajednice, jer su bila povezana putem, školom i drugim uslugama koje su delila. Njihova ekonomija bazirala se na gajenju stoke pre rata. Posle rata, K-Albanci nisu imali stoku, i mada su dobili nekoliko životinja kao pomoć od NVO, izjavili su da je to bilo daleko od dovoljnog. K-Srbi su takođe izjavili da je gajenje stoke stagniralo, zato što im je stoka ukradena iz štala ili kada su ih čobani izveli na ispašu. K-Srbi sa kojima smo razgovarali naglasili su da nisu sumnjali na “njihove Albance” (tj. njihove susede) za krađu stoke, već na K-Albance iz Prizrena i Suhareke/Suve Reke.

400 K-Srba živelo je u 79 kuća, a 300 K-Albanaca u 68 (obnovljenih) kuća u Butanu.¹¹⁴ K-Srbi su se žalili da je pre rata tamo bilo samo 30 kuća K-Albanaca, i da ih je više izgrađeno za K-Albance; čini se da su članovi porodice koji su ranije živeli zajedno podneli posebne zahteve za pomoć u obnovi kuća. K-Albanci su pomenuli da su kuće koje su ponovo izgrađene bile znatno manje od onih koje su imali pre rata. Skoro dva kilometra razdvajalo je srpsko susedno selo (Provin) od albanskog dela Butana, i

¹¹⁴ Prava imena svih sela i zajednica izmenjena su.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

stanovništvo je bilo sasvim razdvojeno. Tri srpske porodice živele su u albanskom delu sela pre rata, ali je posle toga ostala samo jedna.¹¹⁵

Bokšić/Bokaj je imao 250 K-Srba u 70 kuća i 30 porodica K-Albanaca sa 184 članova. Mali potok razdvajao je srpski od albanskog dela sela. Međutim, ovo nije bila kruta podela; nekoliko delova sela bili su izmešani. Ova zajednica bila je sasvim stabilna, u smislu da su ove porodice živele tu mnogo generacija; sa izuzetkom povratnika koji su pobešli od rata, poslednja porodica koja se preselila u Bokšić/Bokaj došla je tu pre više od 20 godina.

Zajednica K-Albanaca u Bokšiću/Bokaj bila je više politički podeljena nego u Butanu, međutim ova “blaga netolerancija za političko opredeljenje,” kako je to nazvao jedan seljanin, nije eskalirala u konfrontacije ili nasilje, kao u drugim delovima Kosova. Čak i u slučajevima neslaganja između LDK i PDK, ljudi su ipak poštovali odluke većine. Na primer, kada je predstavnik LDK izbacio lidera zajednice koga je naimenovao PDK na izborima na sastanku koji je sazvao bez prethodnog iznošenja u javnosti, rezultat su prihvatili svi, uključujući i predstavnike PDK.

Ratna i iskustva neposredno posle rata

K-Srbi su govorili vrlo malo o iskustvima sela tokom rata 1998-99, osim što su pomenuli da je Butan imao veliki broj ljudi u OVK i da su ih Srpske specijalne jedinice isterale i spalile njihove kuće zbog toga što se veliki broj njih borio u redovima OVK. K-Albanci iz Butana, za razliku od njihovih zemljaka iz Bokšića/Bokaj, imali su najmanje jednog člana porodice u OVK, i mnogi su se pridružili borcima iz Tejec/Tegela. Mnogi su i dalje bili članovi udruženja veterana iz Ferizaj/Uroševca, mada nije postojalo udruženje u Butanu ili Bokšiću/Bokaj.

Ratna iskustva seljana odavde sastavljena su uglavnom na bazi naših intervju sa K-Albancima. Butan i Bokšić/Bokaj manje su stradali u ratu 1998-1999. od drugih delova Kosova. Kao što se desilo u mnogim mestima, K-Albanci su bili proterani iz svojih sela septembra 1998. U oba sela kuće K-Albanaca bile su opljačkane i spaljene; nijedna kuća u oba sela nije bila pošteđena oštećenja. Albanci iz sela pripisivali su nasilje paramilitarcima “autsajderima”, mada je jedno lice izjavilo da su oni nosili maske, i da je bilo moguće da su i Srbi iz sela bili deo grupe koja ih je proterala. Međutim, nije bilo nestalih lica i samo dva čoveka su stradala – jedan vojnik OVK, i drugi čovek koji je pokušavao da pobjegne od zapaljenog stoga sena.

¹¹⁵ Ova porodica imala je jako dobre odnose sa susedima, i stvarno su dobili pomoć od Albanaca iz sela da obnove svoju kuću; Albanci iz sela dali su materijal dok su čistili lom iz njihovih kuća, i pomogli su da se obnovi put do ove srpske kuće.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Većina porodica K-Albanaca kada su se vratili preselili su se u prazne stanove u Ferizaj/Uroševcu i u mešovita sela Cernje/Cërv i Kovač/Kovq. Istovremeno, porodice K-Srba otišle su u Srbiju ili u oblastima gde su Srbi bili većina, uključujući Štrpce/Shtërpçë. Porodice K-Albanaca nisu se vratile u Bokšić/Bokaj sve do maja 2002.

Odnosi između zajednica i nasilje od 2002. do danas

Povratak K-Albanaca u oba sela bio je žarišna tačka tenzija. Povratak K-Albanaca u Bokšić/Bokaj 2002. bio je spontan, podstaknut (prema KFOR-u) usled humanitarnih problema u Ferizaj/Uroševcu, usled dugova koji su se nagomilali za IRL, i usled nedovoljnog broja raspoloživih kuća i stanova u gradu Ferizaj/Uroševcu. Srbi su organizovali otpor ovom povratku. Srbi su dozvolili Albancima, IRL, da dođu u selo da bi očistili kuće i da odu uveče, ali kada su K-Albanci, glave porodica, odlučili da ostanu i prenoće u selu, K-Srbi su otišli pred njihove kuće da protestuju. Albanci, uplašeni zbog ovoga, telefonirali su vlastima u Ferizaj/Uroševcu, što je podstaklo KFOR da pošalje dva helikoptera. U međuvremenu, stariji Albanci su izašli na čelo gomile, a gurnuli mlađe ljude u pozadinu da bi sprečili eskalaciju nasilja. Kada su helikopteri stigli, gomila se rasturila. K-Albanci su se za stalno vratili sa njihovim porodicama u 2003.

U Butanu “spontano organizovani povratak” iniciran od strane UNHCR desio se 2003. i isto tako je naišao na otpor K-Srba. Zaustavljen je saobraćaj na ulazu u selo (pored škole) kada su K-Srbi blokirali put, postavljajući žene i decu napred. Oni su protestovali dva dana i dve noći, uz prisustvo 60 vozila KFOR-a, kao što nam je rekao jedan K-Srbin, lider u selu. Ovaj seljanin plašio se da će ih povratak dovesti u opasnost, zbog militantne prošlosti K-Albanaca. U ostalim vestima srpskih medija navođeno je objašnjenje za ovaj otpor jednog lokalnog člana Koalicije za povratak K-Srba: “Mi se ne protivimo povratku Albanaca, ali zahtevamo recipročni povratak raseljenih Srba.”¹¹⁶

Prema rečima nekih ispitanih K-Albanaca, pokazana rešenost povratnika dovela je ovu situaciju do rešenja. K-Albanci sa kojima smo razgovarali verovali su da je logorska vatra koju su zapalili te noći pokazala K-Srbima da su oni rešeni da se vrate i da neće da se povuku. K-Srbi su spontano prihvatili predlogom za sporazum o zajedničkoj zaštiti: K-Srbi se ne bi opirali povratku K-Albanaca, a K-Albanci bi zaštitili K-Srbe od napada ostalih K-Albanaca. Ova uzajamna zaštita ukazuje na strah K-Srba od napada (naročito ako bi se nešto desilo bilo kom Albancu) iz obližnjeg sela Tejec/Tegel i iz opštine Suhareke/Suva Reka, koja je imala jaku podršku zbog učestvovanja u OVK tokom rata.

K-Albanci su takođe verovali da su međunarodni službenici izvršili pritisak na K-Srbe, i verovatno su obećali da će raditi na povratku K-Srba u Ferizaj/Uroševac. K-Srbi su izjavili da su im “obećali puno infrastrukture za selo i bolje životne uslove.” Srpski lideri su videli (i vide) prihvatanje povratka K-Albanaca kao ključnu stvar za mogućnost da

¹¹⁶ ERP KIM Novosti, 23-05-03.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

zajednica dobije donacije za infrastrukturu i ono što je neophodno za bolji život Srba u ovoj oblasti. Osim toga, ako bi bili tolerantni prema K-Albancima, K-Albanci bi takođe bili tolerantni prema K-Srbima. Ali, kako srpski lider iz sela kaže, mnoga obećanja nisu sprovedena, jer su ljudi koji su obećali beneficije bili zamenjeni drugima koji su bili “neosetljivi” za njihove molbe. On je zbog toga bio sasvim besan na NVO, UN, i druge međunarodne predstavnike.

Kada je sporazum potpisan i kada su K-Albanci počeli da se vraćaju, seljani su prihvatili povratnike. Bilo je čak nekih tvrdnji da su K-Srbi svojim traktorima pomagali K-Albancima da se vrate u njihove kuće, jer je most u Butanu bio preuzak za kamione UNHCR.

U početku posle svog povratka, K-Albanci su se držali na distanci od K-Srba zbog šteta koje su naneli (spaljene kuće i ukradena stoka). Ali ovo nije trajalo dugo, prema rečima skoro svih ljudi sa kojima smo razgovarali, i odnosi su se veoma poboljšali. Postojalo je malo ili nimalo fizičkog nasilja; jedini oblik zastrašivanja bio je usmeni (npr. psovanje ljudi dok prolaze, pucnji iz kola i neka precrtavanja etničkih simbola.¹¹⁷ Ipak, K-Srbi su se i dalje osećali nesigurnim, naročito izvan Štrpca/Shtërpçë. Pošto je čobanin nađen mrtav (pod “sumnjivim okolnostima” kako je izjavio KFOR) izvan sela Garip nakon što je nestao dok je čuvao svoju kravu, Srbi su se plašili da svoju stoku izvedu na ispašu.¹¹⁸

Odnosi u Opštinskoj radnog grupi (za povratak) bili su dobri. Predstavnici K-Srba i K-Albanaca iz mesta za povratak sastajali su se sa međunarodnim predstavnicima (NVO, UNHCR, UNDP, UNMIK, KFOR) da razmatraju zajedničke probleme, prvenstveno infrastrukturu. Ljudi su opisivali atmosferu između zajednica na ovim sastancima kao “tolerantnu.” Prema rečima jednog opštinskog zvaničnika, ovo je bilo zbog toga što su obe zajednice imale tolerantne lidere. Lideri K-Srba iz Butana takođe su istakli da su morali da nađu donatore koji su spremni da investiraju u selo, i oni su znali da je “sredina u kojoj su povratnici prihvaćeni uvek u položaju da dobije jednu ili dve donacije za infrastrukturu.” Istovremeno, nijedan K-Srbin iz Butana nije prihvatio da radi za UN institucije ili KFOR, i seljani su bili jako ponosni na to.

Iako su ove zajednice koegzistirale mirno u oba sela, bilo je više uzajamnih odnosa u Bokšiću/Bokaj nego u Butanu. U Bokšiću/Bokaj, Srbi i Albanci su pomagali jedni drugima na njivama i pozajmljivali opremu jedni od drugih, kao što su radili i pre rata. K-

¹¹⁷ Na primer, Srbi u Butanu skinuli su oznake na albanskom jeziku. Zauzvrat, Albanci su skinuli oznake na srpskom jeziku u albanskom delu sela.

¹¹⁸ Čobanin je nestao dok je čuvao kravu, i nađen je pet dana kasnije izvan sela Garip, očigledno pretučen do smrti juna 2000. Ovaj incident podstakao je neredu Srba koji su bili besni na mirovnjake KFOR-a koji su odbili zahtev Srba da pošalju helikopter u potragu za starijim čobaninom. Preko 500 Srba posle toga je organizovalo mirne demonstracije ispred policijske stanice UN.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Srbi i K-Albanci snabdevali su i trgovali jedni kod drugih u njihovim radnjama, kao i na glavnoj pijaci u Štrpcu/Shtërpçë. Kao što je prokomentarisao jedan nastavnik, K-Albanac (član PDK): “Bio sam glup. Bio sam obazriv. Otišao sam na pijacu i video da mnogi Albanci prodaju robu. Bilo je glupo što sam se tako držao po strani.”

Postojali su čak i neki značajni društveni kontakti u Bokšiću/Bokaj. Ljudi su počeli da odlaze jedni kod drugih u posete – oživljavajući stara prijateljstva od pre rata. Međutim, još uvek su bili obazrivi u vezi s tim, i više su se sastajali na tajnim mestima ili išli u noćne posete. Ipak, videli smo i čuli da ima više javnih druženja nego u mnogim drugim mestima na Kosovu. U Bokšiću/Bokaj, i Albanci i Srbi šetali su zajedno na “korzou,” to je 150 metara duga staza od puta do mosta, mada su neki ljudi rekli da K-Srbi šetaju na jednoj strani puta a K-Albanci na drugoj. Videli smo da K-Srbi pozdravljaju seljane K-Albance na albanskom jeziku na ulici, a K-Albanci odgovaraju na srpskom.

U Butanu, odnosi su bili hladniji i na većoj distanci. Ipak, čak i u Butanu, ljudi su tvrdili da su se sa vremenom odnosi poboljšali. Ljudi su počeli da se sastaju u jednoj prodavnici (u Provinu, koju poseduje Srbin) i pili pivo. I u Butanu i u Bokšiću/Bokaj, ljudi su naglasili da nikada ne govore o politici “zato što se uvek potučemo kada o tome govorimo.”

Mart 2004.

Nasilje u martu 2004. nije doprlo do Bokšića/Bokaj i Butana, osim nekih pucnjava. K-Srbi iz sela verovali su da je nasilje izbegnuto zbog toga što je bilo mnogo Srba, i nije bilo lako da se oni napadnu. K-Albanci, članovi opštinske uprave, pozvali su Albance iz sela da budu oprezni i da ne učine ništa što bi moglo da pokrene nasilje. K-Albanci iz sela rekli su da su lokalne vesti koje su oni gledali bile sasvim umerene, ali da je RTS iz Beograda izveštavao da su Albanci ubili troje ljudi u obližnjem Kovaču/Kovq, i davali su znak za uzbunu da predstoji napad na Bokšić/Bokaj i Butan.

K-Srbi u Bokšiću/Bokaj pratili su da vide šta će uraditi K-Albanci; Ako K-Albanci ostanu, mislili su oni, to je znak da se neće desiti ništa loše. Panika je počela kada su videli da K-Albanci napuštaju sela. U gradu, opštinski službenici su znali da se nešto dešava jer su kolege K-Albanci izgledali nervozni i otišli su pre kraja radnog vremena. Neki K-Albanci pozvali su svoje srpske prijatelje u Butanu da ih upozore da bi se nešto loše moglo dogoditi. Neki K-Srbi iz Bokšića/Bokaj otišli su u Štrpce/Shtërpçë (gde postoji veliki broj srpskog stanovništva koje se može samo odbraniti), i K-Srbi iz sela organizovali su stražu oko sela, jer nisu verovali KFOR-u ili KPS-u da će ih zaštititi. KFOR je evakuisao K-Albance iz Butana.

Uprkos minimalnog nasilja, događaji iz marta 2004. duboko su uticali na ljude psihološki, i ozbiljno narušili međuetničke odnose. Skupština opštine i druga opštinska tela prestala su da funkcionišu, jer su Srbi tražili decentralizaciju i podelu opštine, dok su Albanci tržili da se obnovi ranije stanje. Srbi koji su radili u KPS odbili su da rade sa

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

albanskim kolegama. Ovaj efektivni bojkot trajao je mesec dana, i okončao se kada je UN pripretilo suspenzijom ukoliko se ne vrate na posao. Iako su otada tenzije splasnule, ljudi iz obe zajednice osećali su se nesigurnijim i nebezbednijim. Mali incidenti isprovocirali su međuetničke tenzije. U jednom incidentu, izjavio je stanovnik Bokšića/Bokaj, KPS je patrolirao selima i došao do njegove kuće da upita da li je sve u redu. Seljanin (Albanac) osetio je ovo kao provokaciju, jer je policija postala monoetnički srpska u to vreme. U drugom incidentu, kada je došlo do kvara na vodovodnom sistemu u Butanu, koji je finansirala i izgradila jedna NVO za snabdevanje vodom kako albanskog tako i srpskog stanovništva u ovoj oblasti,¹¹⁹ K-Srbi su optužili K-Albance da su zatvorili ventil.

Još teži primer konfrontacija u ova dva sela desio se nekoliko meseci kasnije, septembra 2004. Pošto je počinjala školska godina, K-Albanci iz sela tražili su da njihova deca pohađaju školu u toj jednoj školi u koju su ranije išla deca iz oba sela (i obe etničke grupe). K-Srbi, roditelji, odbili su da prihvate decu K-Albanaca. Izjavili su da se plaše da bi stariji mogli da izmanipulišu decu da se tuku. K-Albanci iz sela, roditelji i deca, došli su u školu i pokušali silom da uđu.

Sličan incident desio se pre više od deset godina, kada je, 1992, K-Albancima rečeno da napuste školu koju su oni i deca K-Srba iz oba sela pohađali zajedno, prema naredbama iz Beograda. Za razliku od mnogih drugih mesta na Kosovu, ovo je trajalo samo jedan semestar. Pošto je zamenik direktora škole, K-Albanac, insistirao da se učenici K-Albanci vrate u školu, direktor škole, K-Srbin nije se odupirao da K-Albanci koriste školu u zasebnoj smeni (iako je znao da njegov zamenik, K-Albanac koristi pečat "Republike Kosova" za dokumenta).

Kao i 1992, situacija nije eskalirala dalje od toga, ali je 2004. to rešeno na drugačiji način. Uz pomoć UNMIK-ovog administratora, i KFOR-a, OEBS-a i KPS koji su takođe bili na mestu događaja, situacija je rešena kada je grupi K-Albanaca rečeno da se opština sprema da izgradi dve manje škole (jednu za svako selo) za decu K-Albanaca. U međuvremenu je skupština opštine izglasala da učenici K-Albanci pohađaju privatnu školu u Butanu. Interesantno je da su svi K-Srbi, članovi skupštine opštine, glasali za ovu odluku, dok su četvoro K-Albanaca glasali protiv. Škola u Butanu otvorena je januara meseca 2005. za 31 učenika. Američki KFOR donirao je tri mini-busa opštini Štrpce/Shtërpçë za prevoz učenika do škole u Bokšiću/Bokaj.

Programi izgradnje mira: Izazovi i propuštene prilike

Dve aktivnosti koje su označene kao izgradnja mira u selima bio je fudbalski meč u organizaciji KFOR-a i program dijaloga u organizaciji jedne NVO u Butanu. KFOR je

¹¹⁹ Srbi iz Butana u početku su odbili da učestvuju, i projekat je urađen bez njih. Zahvatni izvor i rezervoar nalazili su se u albanskom delu sela.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

prvi organizovao fudbalske utakmice između mladih iz susednih opština Kačanik i Štrpce/Shtërpçë na terenu koji je bio pristupačan i za K-Albance i za K-Srbe u Bokšiću/Bokaj. Ovo je navelo mlade iz Bokšića/Bokaj da redovno zajedno organizuju sportske igre bez ikakve pomoći. Roditelji (većinom Srbi) rekli su da su bili nervozni zbog toga što njihova deca učestvuju na utakmicama jer su se bojali od mogućih tuča, ali nisu branili deci da idu. I zaista, nijedna tuča nije izbila, i utakmice – uglavnom Srbi protiv Albanaca – normalno se igraju.

Program NVO u Butanu okupio je K-Srbe, stanovnike, i K-Albance, povratnike, zajedno radi dijaloga u vezi programa povratka i obnove koji su tamo implementirale agencije UN i partneri MNVO. Dijalog je naišao na nekoliko prepreka. Proces u Butanu “dogodio se kasnije,” kao što je izjavio jedan službenik agencije; prvo je trebalo da se održi dijalog, a ne godinu dana nakon što je obnova počela. Agencija koja je sprovodila obnovu obezbedila je безусловnu pomoć (bez obzira na to da li su korisnici saradivali sa drugom stranom), dok je NVO koja je organizovala dijalog, da bi obeshrabrila učešće u dijalogu samo zbog “slatkiša”, ponudila da će naći pomoć za infrastrukturne prioritete zajednice samo onda kada se uspostavi prava saradnja između etničkih zajednica. Kao rezultat toga, K-Srbi, stanovnici, odmah su tražili pomoć od ove NVO kao nagradu što su se složili da učestvuju u dijalogu, i kada NVO nije prihvatila ovaj uslov, oni su opstruirali dijalog.¹²⁰

Međutim, dijalog je napredovao. Devet meseci nakon što su K-Srbi iz Butana izašli iz procesa dijaloga, mladi K-Srbi, zanemarujući njihove lidere, stupili su u dijalog sa njihovim vršnjacima, K-Albancima i okupili se u leto 2005. Nekoliko mladih K-Srba iz Butana učestvovali su u multietničkom omladinskom kampu sa mladima iz drugih oblasti Kosova i odlučili da se sastaju pošto su videli mlade iz drugih krajeva Kosova kako saraduju jedni s drugima. Na prvom sastanku avgusta 2005, K-Srbi i K-Albanci nisu komunicirali direktno jedni s drugima, ali su se rukovali na kraju sastanka; osoblje NVO je istaklo da su u drugim mestima gde su organizovali ovakvu vrstu dijaloga, K-Srbi i K-Albanci vodili razgovore i duže od godinu dana pre nego što su se rukovali.

Proces dijaloga koji je organizovala ova NVO čini se da je isto tako bio koristan za ublažavanje tenzija koje su se pojačale zbog kvara na vodovodnom sistemu. NVO je sazvala sastanak sa lokalnim seljanima, osobljem NVO koje je bilo uključeno u vodovodni sistem, i opštinskim predstavnicima da se razmotri pitanje vodovodnog sistema i optužbe K-Srba da su K-Albanci namerno obustavili dovod vode za Srbe. Na

¹²⁰ Osim toga, zato što je dijalog počeo kada je proces obnove već dosta odmakao, podsticaj i fokus su bili usmereni na tehničke aspekte obnove. Kao rezultat toga, osoblje agencije je verovalo da će manji efekat imati ako se rešavaju odnosi i zajednički interesi zajednica.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

sastanku je izašlo na videlo da je uzrok kvara to što opština nije pravilno održavala sistem.¹²¹

Pored ova dva programa, aktivnosti na pružanju pomoći fokusirale su se na (i na) povratku i obnovi u oba sela, gde su znatne aktivnosti obavljale UN i nekoliko MNVO. Proces povratka u Butan pokrenut je sa strane i naišao je na probleme koji su pojačali tenzije. Osoblje agencije koja je implementirala ove aktivnosti istaklo je da “realnost delimičnog finansiranja koja je nametnuta za povratak u Butan ne samo da nije rešila multisektorski pristup, već je isto tako dovela do tenzija i konfuzije među korisnicima.” Tenzije su nastale zbog određenog broja odluka i praksi pri implementaciji.

Fazno finansiranje stvorilo je znatne tenzije među korisnicima, jer je morao da se odredi prioritet ko će dobiti pomoć u 2003. a ko će morati da čeka do 2004. K-Srbi odbili su da podrže listu korisnika K-Srba, insistirajući na pomoći za sve, ili nikoga. Drugo, kao što je napred pomenuto, K-Srbi su se žalili da je obnovljeno 50 kuća više nego što je postojalo pre rata. Čini se da su neki K-Albanci iz sela shvatili ove tenzije i sami su preuzeli inicijativu da traže obnovu kuće za svog srpskog suseda (koja se nalazi u albanskom delu sela) koja je bila skoro potpuno uništena. Međutim, čak i u slučaju obnove kuća K-Srba, kako je rekao jedan seljanin, pomoć nije data najsiromašnijima već “onima koji su imali neke veze.” K-Srbi su takođe smatrali da “međunarodne NVO uzimaju puno novca za programe izgradnje mira u zajednicama, ali sve stvari koje one izgrade su jako lošeg kvaliteta.”¹²²

Postavlja se pitanje nisu li propuštene prilike da se pruži podrška pravim nastojanjima za izgradnju mira. U Bokšiću/Bokaj, gde su zajednice bile spremnije za dijalog, mladi iz Bokšića/Bokaj koji su pokrenuli inicijativu da se izgradi omladinski centar u ovom selu nadali su se da će dobiti finansije od jedne MNVO, ali je ovaj pokušaj propao zato što nisu mogli da nađu pravo mesto za ovaj centar, i opština im je rekla da nema pogodne javne zgrade u koju bi centar mogao da se smesti. Opština je takođe blokirala implementaciju dva prioriteta koji su utvrđeni u dijalogu koji je organizovala NVO u Butanu: Mesni zdravstveni centar i otkupna stanica za mleko. O ova dva projekta opsežno je raspravljala i Opštinska radna grupa.¹²³ Iako je INVO koja je organizovala dijalog bila spremna da pomogne zajednici da dobije sredstva za ove projekte, nijedan nije prošao, jer je opština odbila predlog ili nije obavila naknadne radove za

¹²¹ Opštinski predstavnik koji je potpisao dokument sa NVO kojim se opština obavezuje da održava sistem posle njegove izgradnje očigledno je stavio sporazum u fijoku i zaboravio na njega; niko drugi od opštinskih vlasti nije znao za njega. Pošto je saznala za ovo opština je preuzela odgovornost za održavanje.

¹²² Albanci su se, takođe, žalili na kvalitet izgradnje u ovim programima, ali nisu optuživali međunarodne članove da krađu novac.

¹²³ Seljani iz Bokšića/Bokaj ne učestvuju na sastancima Opštinske radne grupe, zapazio je službenik UN, možda zato što, pošto je proces povratka uspešno spontano izveden, selo više nije zainteresovano za donatore orijentisane na povratak.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

implementaciju. Čoveku dođe da se upita da li bi dalje angažovanje međunarodnih agencija ili MNVO u ovoj opštini radi otklanjanja smetnji moglo da da podsticaja za obimniju izgradnju mira u ovim selima. Slično tome, spremnost međunarodne zajednice da da podršku posebnim infrastrukturnim i socijalnim uslugama za K-Srbe i K-Albance u selima možda je potkopala veliku priliku da se pregovara o manjoj segregaciji i da se razvijaju istorijski kapaciteti za mir i sistemi za pregovore.

Zaključak

U poređenju sa drugim oblastima, odnosi su opušteniji u ovim selima. Ipak, na mnogo načina situacija u Bokšiću/Bokaj i Butanu ne razlikuje se od one u drugim delovima Kosova. K-Srbi, iako spremni da prihvate povratak Albanaca posle početnog otpora, manje su pozitivni ili skloni integraciji od Albanaca. Mnogi K-Srbi smatraju da bi, naročito posle martovskih nereda 2004, K-Srbi i K-Albanci mogli da žive “jedni pored drugih” ali ne zajedno. Osooblje međunarodnih organizacija (NVO i UNMIK) složili su se i prokomentarisali da su, kao i u drugim oblastima Kosova, zajednice učestvovala u dijalogu zbog koristi, a ne zbog želje da poboljšaju odnose. Neki su takođe verovali da je tvrdokorni stav K-Srba bio taktički potez da se izvrši pritisak na međunarodnu zajednicu da im da više. Jedan incident odražava ono što smo obično zapažali u selima. Dok smo razgovarali sa grupom K-Srba u kafiću u Štrpcu/Shtërpçë, prošla je albanska svadbena povorka sa zastavama i glasnim sirenama. K-Srbi su prokomentarisali da im nije smetalo što svadbena povorka prolazi kroz njihovo mesto, ali su bili nezadovoljni zato što srpska svadba ne bi mogla da prođe kroz Ferizaj/Uroševac.

Bar kod nekih K-Srba, tvrdokorni stav može biti stvaran; kada su upitani šta bi moglo da se učini što bi pomoglo u budućnosti, mnogi su odgovorili: povratak srpske vojske i policije, sloboda kretanja, povratak na radna mesta gde su radili. Većina K-Srba sa kojima smo razgovarali bili su sasvim praktični; oni su uvideli da bi saradnja i koegzistencija (ali ne integracija) bili korisni i za bezbednost i za kvalitet njihovog života u Štrpcu/Shtërpçë, i gledali su na buduću decentralizaciju kao na ključ za njihov opstanak u ovoj oblasti.

Jako specifični uslovi i koegzistencija koja je postojala u ova dva sela, i u većoj meri u opštini Štrpce/Shtërpçë kao celini, retka ali brutalna ubistva koja su se desila u opštini, prouzrokovala su puno straha i briga. Možda je nivo međuetničkog nasilja nizak, ali potrebna su samo nekoliko dramatičnih incidenta da se održi strah i dodatno radikalizuje srpska zajednica.

XVII. MANJE TENZIJA, VIŠE NASILJA? PARADOKS GRADA GJILAN/GNJILANA

Opština Gjilan/Gnjilane nalazi se 47 km jugoistočno od Prištine u plodnoj oblasti sa dobrim uslovima za poljoprivredu. Pre 1999, grad Gjilan/Gnjilane imao je oko 45,000 stanovnika, sa oko 13,000-15,000 Srba i skoro 5,000 Roma.¹²⁴ Od 1999, stanovništvo K-Albanaca u gradu skoro se udvostručilo, jer su se ljudi iz seoskih oblasti preselili u grad, dok se stanovništvo K-Srba i Roma smanjilo. Do 2004, 200 Srba i oko 350 Roma živeli su u gradu; ove brojke su se još više smanjile posle 17. marta 2004, kada su ljudi pobeгли od nasilja.

Ovakav porast stanovništva izvršio je ogroman pritisak na javne službe, naročito škole i sistem zdravstvene zaštite. Pet osnovnih škola u gradu radile su u tri smene da bi mogle da smeste ukupan broj učenika. Direktor jedne škole rekao je “umesto da radimo sa 600 učenika mi radimo sa 3000.” Nastavnici su rekli da svi učenici koji su završili osnovnu školu nisu odmah nastavili srednju zbog nedostatka prostora.

Ratna i iskustva neposredno posle rata

Gjilan/Gnjilane kao opština pretrpela je manje zla neposredno pre i za vreme rata. OEBS-ova Kosovska verifikaciona misija istakla je, “teško je navesti specifičan razlog za relativno mirnu situaciju u Gnjilanu pre razmeštanja i za vreme perioda razmeštanja snaga.” Oni su pretpostavili da je zbog relativno velikog procenta Srba (10-30%) i postojanja mnogih monoetničkih srpskih sela, OVK imala teškoća da prodre u ovu oblast na njihov uobičajeni metod uz korišćenje seoskih oblasti kao bazu. Opština je isto tako bila daleko od puteva kojima se OVK snabdevala oružjem.

Godine 1998-1999, OEBS-ova KVM ocenila je da je u Gjilan/Gnjilanu “Stanovništvo kosovskih Albanaca bilo ugroženo uglavnom usled diskriminacije u administrativnim stvarima, u obrazovanju, radnim odnosima, obezbeđenju zdravstvene i socijalne zaštite, i takođe u smislu povrede prava na slobodno izražavanje i udruživanje.”¹²⁵ Bilo je sporadičnog nasilja u gradu, koje se povećalo od sredine aprila 1999, uključujući česte upade u kuće, iznude i pljačke od strane raznih srpskih snaga. Prisilna proterivanja koja su vršena u drugim mestima na Kosovu takođe su se dešavala i u Gjilan/Gnjilanu, mada fizička uništavanja usled rata nisu bila tako velika.

¹²⁴ Romi iz Gjilan/Gnjilana tvrde da je preko 7,000 Roma živelo tamo pre 1999. *Kosovski projekat usmenog predanja Roma*, <http://www.csdbalkans.org/roma/gnjilane.shtml> (pristup 15. januara 2006). Prema OEBS-u, tamo je bilo 4,825. OEBS, *Kosovo/Kosova, Kako viđeno, tako rečeno, Deo II (14. jun – 31 oktobar 1999)*, str. 27.

¹²⁵ *Id.*, str. 1.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Posleratno nasilje bilo je opšteprisutno i intenzivno. Za razliku od drugih delova Kosova, K-Srbi iz Gjilan/Gnjilana nisu otišli sa jugoslovenskom vojskom, i sledstveno tome postali su meta osvete. Kada se OEBS vratio u Gjilan/Gnjilane 20. juna, u gradu je bila uništena samo jedna kuća. Do kraja oktobra 280 kuća je spaljeno ili uništeno, 150 su pripadale Srbima a 130 romskim porodicama.¹²⁶ Većina K-Srba i Roma napustili su grad, i do 2000. ostalo je samo 1,300 Srba. Borbe 2001. u dolini Preševa u južnoj Srbiji takođe su prouzrokovale da oko 8,000 IRL dođu u ovu oblast, dok su 65,000 Makedonaca prešli granicu da bi izbegli borbe. Manjine (Srbi naročito) doživele su nalet nasilja u to vreme.

Kao rezultat posleratnog nasilja, većina K-Srba iz Gjilan/Gnjilana prodali su svoja imanja. Neki su se odselili u monoetnička srpska sela odmah izvan grada (kao što je Šilovo), dok su drugi otišli u Srbiju. K-Srbi koji su ostali bili su uglavnom stariji ljudi, i živeli su u getu sa malo slobode kretanja. Prema rečima lidera K-Srba, oni su ostali da prodaju svoju imovinu i da se presele u sela, jer je život u selima bio lakši nego u gradu. KFOR je postavio kontrolne punktove na kritičnim mestima u gradu da bi zaštitio manjine. K-Srbi nisu se osećali prijatno da dele gradsku pijacu sa Albancima, tako da su napravili malu pijacu blizu crkve, u koju su seljani dolazili (u početku ih je dovezio UNHCR) da bi dvaputa nedeljno prodavali svoje proizvode. Takođe, tamo su napravljene “improvizovane” škola, klinika, prodavnica i kafić koji još uvek postoje.

Posleratni odnosi između zajednica i nasilje: 2002 – 2005.

Uprkos statistici koja ukazuje da opština Gjilan/Gnjilane ima jedan od najvećih nivoa međuetničkog nasilja, lokalni stanovnici, ostali Kosovci kao i međunarodni službenici smatraju da je ona jedna od “najboljih” mesta u pogledu međuetničkih odnosa. Ljudi su rekli da su se tamo osećali sigurnijim nego u drugim opštinama.¹²⁷ Po rečima jednog ispitnog K-Albanca, ovde je postojala “tolerancija koja nije postojala u drugim mestima.” K-Srbi su se složili da je situacija u Gjilan/Gnjilanu što se tiče slobode kretanja za Srbe “najbolja na celom Kosovu.”

Većina K-Albanaca, i neki intervjuisani službenici KFOR-a, verovali su da je bilo malo međuetničkog nasilja pre marta 2004. Bilo je malo zastrašivanja, rekli su ljudi, i nije bilo

¹²⁶ *Id. Vidi takođe MKG, Povratak u neizvesnost: Interno raseljena lica sa Kosova i proces povratka*, Balkanski izveštaj br. 139, 13. decembar 2002, str. 14.

¹²⁷ Statistika (svakako ne potpuno pouzdana) o međuetničkom nasilju pokazuje komplikovaniju sliku. U periodu 2002-2005, Gjilan/Gnjilane se stalno pojavljuje da ima među *najviše* incidenata međuetničkog nasilja na Kosovu, kako po ukupnom broju incidenata tako i po glavi stanovnika. Zapaženo je znatno smanjenje međuetničkog nasilja 2003, ali je ipak ostalo među najvećim na Kosovu. Istovremeno, čini se da se karakter međuetničkog nasilja promenio tokom perioda 2002-2004: zastrašivanje i napadi, dominantan oblik MEN u Gjilan/Gnjilanu, smanjio se dok su se povećala krivična dela povezana sa imovinom (zauzeće imovine i krađa). Intervjuisani oficir KPS takođe je istakao ovaj trend, komentarišući da su etnički *motivisani* incidenti bili retki, jer međuetnička dela često podrazumevaju krađu ili štete od kriminalnih dela.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

zločina protiv K-Srba; Žalbe K-Srba odnosile su se na to da K-Albanci ne govore sa njima ili da im upućuju “opasne poglede” ili da ih pijani ljudi psuju. Podrazumeva se da ovo stvarno ne bi moglo da se smatra međuetničkim. Ispitani K-Albanci istakli su da ima poboljšanja u slobodi kretanja, što se dokazuje time da K-Srbi slobodno idu kroz grad, i dolaze u centar grada da trguju, uzimaju penzije ili neophodna dokumenta iz opštine. Jedan ispitanik je podvukao kako se situacija u Gjilan/Gnjilanu promenila. On se setio incidenta iz 2001. u kome je jedan stariji Srbin sa tradicionalnom srpskom kapom (šajkačom) šetao kroz centar grada, i mladi Albanci su mu skinuli kapu sa glave i bacili je na zemlju. Ovo, rekao je on, više ne bi moglo da se dogodi, jer su se ljudi navikli da ih vide u gradu, i nije bilo razloga za strah.

Ljudi su pripisivali ovako dobru atmosferu određenom broju faktora:

- Konektori (veze) koji su povezivali zajednice u Gjilan/Gnjilanu bili su jači nego u drugim delovima Kosova, jer društveno i ekonomski Gjilan/Gnjilane, Preševo i Bujanovac na jugu Srbije, imali su više zajedničkog jedni s drugima nego sa drugim delovima Kosova. Prisustvo velike zajednice Albanaca na jugu Srbije, i stalna putovanja i trgovina kako Albanaca tako i Srba bili su isto tako važan faktor.
- Lideri Albanaca u opštini proaktivno su doprli do manjina. K-Albanci su stalno pominjali ulogu ranijeg predsednika opštine, koji je postao ministar lokalne uprave 2004, na unapređenju dobrih odnosa u Gjilan/Gnjilanu. Opisan kao sveuključiv i otvoren (naročito od strane K-Albanaca), zapaženo je da aktivno pregovara i poziva Srbe da se uključe u opštinske strukture još od vremena kada je izabran 2002, kada je za svog zamenika izabrao K-Srbina. Jedno lice je istaklo da je on išao u mesta gde su živele manjine bez podsticanja od strane međunarodne zajednice. Policija u opštini takođe je uložila napore da dopre do manjina. Policijska stanica u Gjilan/Gnjilanu bila je jedna od prvih koja je na Kosovu uvela etnički mešovite KPS patrole, i stanica je predata KPS-u u jesen 2003. Regionalna policijska stanica u Gjilan/Gnjilanu takođe je bila prva na Kosovu koja je preneti sa međunarodne policije na KPS u martu 2005, i prva u kojoj je načelnik bio K-Srbin (koji je preuzeo dužnost kao Regionalni komandir septembra 2005). Godine 2005, procenat policajaca, K-Srba, bio je dvostruko veći u odnosu na procenat stanovnika u opštini (19% policajaca, u poređenju sa 8% stanovništva). Prisustvo velikog broja srpskih policajaca navodno je učinilo da se K-Srbi osećaju prijatnije sa KPS.
- Iako su se opštinski službenici u Gjilan/Gnjilanu protivili paralelnim strukturama, postojao je prećutni, nezvanični dogovor između opštinskih i paralelnih institucija da koegzistiraju. K-Srbi su otvoreno radili i u paralelnim strukturama i u opštinskim institucijama. Na primer, direktore škola postavljao je opštinski koordinator, ali je isto tako bio i viši službenik KCK; službenik u lokalnoj zajednici takođe je bio u KCK. Jedno lice je istaklo da je predsednik opštine smatrao da može da radi sa paralelnim strukturama zato što oni nisu bili bezbednosna pretnja, osim u Šilovu; Srpske bezbednosne snage nisu bile prisutne u Gjilan/Gnjilanu već u drugim mestima.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Istovremeno, lideri K-Srba u Gjilan/Gnjilanu podvukli su da su održavali kontakte sa “svim predstavnicima struktura vlasti u Gnjilanu” i smatrali su da oni sa svojih funkcija “pomažu da članovi srpske zajednice u Gnjilanu koriste njihova prava kao građani Kosova” time što posreduju između zajednica i institucija.

- Postojala je opšta saglasnost o potrebi koegzistencije. Iako su i K-Albanci i K-Srbi rekli da su podvrgnuti zastrašivanju od strane sopstvene zajednice što saraduju jedni s drugima, oni su takođe istakli da njihova zajednica nije bila ekstremna i da je prihvatala potrebu za saradnjom. K-Albanci su prokomentarisali da ima mali broj mladih ekstremista u Gjilan/Gnjilanu. K-Srbi su podvukli da su shvatili da zavise od K-Albanaca i videli su svoj položaj realistično, očekujući sve manje i manje od Beograda kako vreme prolazi. Veće srpske zajednice, čiji lideri nisu bili ni deo paralelnih institucija niti UNMIK struktura, veoma je poštovano. Veće je pomoglo građanima da dobiju dokumenta, našlo je i raspodelilo pomoć za obrazovanje i zdravstvenu zaštitu, i uživalo je veliko poštovanje Srba u Gjilan/Gnjilanu kao otvoreno, korisno za rešavanje problema, i pristupačno telo.¹²⁸
- Postojale su mnoge prilike da se rade međuetničke aktivnosti. Jedna devojka je istakla da je većina njenih prijatelja uključena u multietničke aktivnosti koje organizuju NVO. Mnogi ljudi rade zajedno u opštini i u NVO. “Da nije NVO,” rekao je jedan učesnik multietničkog treninga, “stvari bi bile sasvim drugačije u gradu Gnjilanu. Ne bi bilo komunikacija i ljudi ne bi bili tako bliski kao što su sada.”

Uprkos ovim pozitivnim faktorima, i dalje je prisutno jako osećanje nebezbednosti kod K-Srba. Lideri K-Srba istakli su da 60% napada na ljude ili imovinu koje su Srbi doživeli nije prijavljeno, zato što se ljudi boje da će situacija postati još gora i dovesti do više napada. Lideri K-Srba su takođe verovali da “policija ne uzima ozbiljno ove napade. Oni se samo evidentiraju i niko ne pokušava da reši ove slučajeve; nijedan ovakav slučaj nije rešen.” Ono što stvara osećaj nebezbednosti, istaklo je nekoliko Srba, to je “činjenica da se niko ne smatra odgovornim za etnički motivisane zločine.” Nije pomoglo ni to, istaklo je drugo lice, što je Srbin, komandir KPS-a, napadnut ubrzo pošto je preuzeo dužnost. Nedostatak poverenja u policiju, pomenuo je jedan ispitanik, nije bio svojstven samo za K-Srbe; takav stav su imali i Albanci.

Osećaj nebezbednosti nagnao je K-Srbe da se kreću što manje. K-Srbi su rekli da su se osećali sigurnim u centralnoj zoni grada (blizu Srpske pravoslavne crkve) jer je to bilo u “crvenoj zoni” KFOR-a – gde je KFOR ovlašćen da odmah otvara vatru u slučaju nemira. Oni su se klonili međuetničkih situacija, jer su se osećali ugroženim, govorili su srpski tiho na ulici, ako su uopšte govorili, tako da bi ostali neupadljivi (uprkos tome što je to

¹²⁸ Lider Veća imao je radnju u Gjilan/Gnjilanu blizu multietničke pijace. On je tamo bio svakog dana, tako da su K-Srbi koji su dolazili u grad zbog bilo kog posla mogli da svrate i sastanu se sa njim.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

bilo teško jer ljudi koji su čitav svoj vek živeli u gradu bili su poznati). Oni bi trgovali izvan centra samo ako su morali, ali ne bi odlazili u kafiće, restorane, bioskope, pozorišta i u druga mesta društvenog života. Urbane oblasti su smatrane težim od seoskih oblasti u regionu; uz neke izuzetke, ljudi su još koristili autobus UNHCR-a da dođu iz sela do pijace u gradu dvaputa nedeljno. Ostala mesta u regionu, istakli su lokalni i međunarodni službenici jedne međunarodne agencije, bila su više međuetnička od samog grada Gjilan/Gnjilana.

Viši nivo uzajamnih odnosa u Gjilan/Gnjilanu bio je takođe jako ograničen. Isti oni ljudi koji su rekli da “nema problema da se sastanete sa svakim” takođe su rekli da nisu održavali privatne ili nezvanične kontakte izvan organizovanih multietničkih aktivnosti. Neki su zvali telefonom svoje prijatelje iz druge etničke zajednice, ali se nisu sastajali osim ako nije neka NVO ili međunarodna agencija organizovala aktivnosti. K-Srbi su istakli da su postojala “pravila angažovanja” slična onima u drugim delovima Kosova: kontakti iz ličnih interesa bili su dozvoljeni, ali nikako zbog prijateljstva ili neekonomске saradnje. Ovo je jednim delom zato što, kako su rekli, K-Albanci imaju “politiku” ignorisanja, ili nekomuniciranja sa Srbima. Kao što je zapazio jedan službenik međunarodne agencije, K-Srbi i K-Albanci koji su ostali prijatelji govorili bi na ulici ako bi ostali sami, ali ako bi drugi ljudi bili okolo oni bi se pretvarali da ne znaju jedan drugog. K-Srbi su tvrdili da su njihovi prijatelji bili zastrašeni od strane “radikalnih struktura” u njihovoj zajednici i rekli su im da više nisu mogli da dolaze da piju kafu zajedno “zato što bi bili kažnjeni od strane njihove zajednice.” Većina Albanaca sa kojima smo razgovarali poricali su ovo, ali neki koji su dugo vreme učestvovali u multietničkim aktivnostima rekli su da im je njihova zajednica “preti” “skoro stalno” pre marta 2004. K-Albanci su istakli istu stvar za njihove prijatelje i kolege K-Srbe; “kada govorite sa jednim Srbinom i kada govorite sa dvojicom to je potpuno drugačije. Oni se plaše jedni od drugih.” Kao i K-Albanci, i neki Srbi koji su učestvovali u organizovanim multietničkim aktivnostima izjavili su da su bili optuživani za “kolaboraciju sa Albancima” ili ih je njihova zajednica kritikovala kada bi se nešto loše desilo (“vidiš li šta su nam tvoji prijatelji učinili?”).

Nasilje u martu 2004.

17. mart u Gjilan/Gnjilanu je počeo kao normalan dan. Bio je to pijačni dan na multietničkoj pijaci. Mediji su zatim učinili “najgoru stvar”, kako je to nazvao jedan K-Albanac: Kasno ujutro, jedna od tri nacionalnih medijskih kuća izvestila je o protestima iz celog regiona, samo se u Gjilan/Gnjilanu ništa nije dešavalo, tj. ljudi nisu protestovali. Ovo je učinilo da ljudi izađu na ulice, počevši od dece iz osnovnih škola. Službenik UNMIK-a izjavio je da su se mirne demonstracije održavale ispred Ministarstva obrazovanja kao protest zbog tekućih uslova i problema, kao što je nezapošljenost. Niko nije očekivao da one postanu nasilne; bile su dve ili tri demonstracije pre marta 2004. i sve su one bile mirne. Srbi na pijaci takođe su rekli da iako su neki ljudi videli grupe K-Albanaca sa “nacionalnim simbolima” i govornike koji su nosili ambleme OVK dan ranije, nisu videli nikakvu rulju na ranijem skupu i nisu očekivali da će se išta desiti.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Demonstranti su krenuli ka novoj lokaciji u centru (blizu naselja K-Srba i crkve), rekao je jedan ispitanik, i tada je nasilje počelo. Nasilje je, nastavio je on, bilo organizovano. Svi prozori na opštinskoj zgradi gde je sedište UNMIK-a bili su polomljeni, i dvoja ili troja kola spaljena na trgu. Demonstranti su zapalili vozila UNMIK-a i srpska kola, čak i ona sa "KS" tablicama. "Nije bilo pogreške," rekao je jedan K-Srbin. "Nijedno vozilo koje je pripadalo Albancima nije bilo spaljeno." K-Srbi koji su bili na pijaci rekli su da su videli pojedince među demonstrantima koji su signalizirali koja kola i kuće treba napasti. Navodno su kuće "najpre bile zasute kamenjem koje je doveženo na mesto događaja u traktoru sa prikolicom, posle čega su demonstranti jurnuli u kuće, prebijali ljude unutra, i krali i lomili nameštaj i ostalo pokućstvo."¹²⁹

Gradonačelnik je izašao ispred gomile da zaustavi ljude pre nego što izbije nasilje, a isto to je učinio i lider PDK u Gjilan/Gnjilanu, ali, prema rečima jednog intervjuisanog lica, "ljudi uopšte nisu slušali nijednog od njih." Opštinski lideri nisu uspjeli jednim delom zbog toga što su se demonstranti (i nasilje) kretali od mesta do mesta u gradu, i bilo je teško da se skrene pažnja demonstranata. Ovo je isto tako, prema rečima nekoliko intervjuisanih lica, otežalo situaciju KPS-u i KFOR-u da zaustave demonstrante.

Ipak, nekoliko ljudi, uključujući intervjuisane ljude iz KFOR-a, istakli su da je KZK preduzeo inicijativu da zaštiti pravoslavnu crkvu u centru grada.¹³⁰ KZK se postavio na izlazu iz grada blizu autobuske stanice i pokušao da spreči rulju da uđe u grad, ali su demonstranti probili barikade. Oni su takođe pomogli KFOR-u da rastera rulju – efektivno, kao što je istakao jedan oficir KFOR-a, zato što su "oni ratni heroji (i) narod ih je slušao."

Sve u svemu, preko 20 Srba, uglavnom starijih ljudi, bili su prebijeni, a jedno lice, nastavnik, bilo je ubijeno. Osam kuća u vlasništvu Srba bilo je spaljeno, sedamdeset kuća bilo je opljačkano i teško oštećeno, dok su 20 srpskih i jedan broj UNMIK-ovih vozila bila uništena.¹³¹ Međutim, nije bilo nikakvog nasilja u okolnim (srpskim) selima, uključujući i najveće, Šilovo/Shillovë. Prema rečima jednog lica, ovo je bilo zato što je "opština zamolila ljude i celokupan ljudski potencijal bio je aktiviran da zaustavi nasilje." Drugi je istakao da rulja "nije mogla" ništa da uradi zato što se nisu usudili da napadnu tako veliku koncentraciju Srba.

¹²⁹ *Ibid.*

¹³⁰ Postoje protivrečne priče o tome kako je KZK odigrao ovu ulogu. Neki ljudi su rekli da se KFOR, koji je patrolirao izvan grada, vratio na vreme da spreči spaljivanje crkve, postavljajući konačno 10 vojnika da čuvaju crkvu. U izveštaju MKG (*Kolaps na Kosovu*, Izveštaj br. 155, 22. april 2004, str. 23) takođe se ističe da je KZK bio upućen da čuva Srpsku pravoslavnu crkvu." Predstavnici KFOR-a kažu da je to bila opšta inicijativa KZK; KFOR nije pozvao KZK da zaštiti crkvu. Srbi su rekli da su "čuli za to (da KZK štiti crkvu uz pomoć KFOR-a), ali su mislili da to nije tačno."

¹³¹ Fond za humanitarno pravo, *Mart 2004: Etničko nasilje na Kosovu*. Jul 2004, str. 36.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Skoro svi ljudi su se složili da su najveći broj demonstranata bili mladi ljudi, i kako se jedan izrazio, tu su bili “umešani i neki kriminalci”. Svedoci, K-Srbi, izjavili su da su “deca” (15–16 godina) bila u prednjim redovima sa torbama punim kamenja koje su bacali na Srbe, ili u prozore kuća i na kola. Iza njih su bili pojedinci “sa molotovljevim koktelima kojima su spaljivali srpske kuće.” K-Albanci i međunarodni službenici koje smo intervjuisali složili su se sa ovim. “Stvari su se brzo odvijale, i većinom su učenici i mladi ljudi bili na ulicama”. Oficir KFOR-a krivio je nastavnike: “Mart su izvršila deca, ali su im nastavnici rekli da izađu i urade to.”¹³² Mladi su, kako je prokomentarisao jedan albanski nastavnik, bili besni i ogorčeni na institucije jer su želeli poslove, i smatrali su da institucije ništa ne rade.

K-Srbi, i određeni broj međunarodnih službenika, verovali su da je motivacija za nasilje bila da se Gjilan/Gnjilane očisti od Srba. Jedan međunarodni službenik istakao je da je nasilje u gradu izvršeno da bi se urbane oblasti sačuvale “čiste”, dok je u seoskim oblastima tolerisan povratak i multietničnost. Intervjuisani K-Albanac je, međutim, pripisao visok stepen nasilja izmenjenom stanovništvu – naročito velikom broju sadašnjih stanovnika koji nisu živeli u Gjilan/Gnjilanu pre 1999.

Ipak, skoro svi intervjuisani ljudi naveli su primere u kojima K-Albanci pomažu K-Srbima tokom martovskih nereda, ali, kao što je istakao jedan ispitanik, K-Albanac, to su bili pojedinačni slučajevi. Jedan K-Albanac spasio je kuću svog suseda K-Srbina, ali tako što je rekao rulji da je on kupio kuću od K-Srbina. Uobičajena priča koju su Albanci pričali rulji bila je da je Srbin čiju kuću napadaju “bio dobar čovek.” Međutim, prema rečima nekih međunarodnih službenika i K-Srba, K-Albanci koji su zaista zaštitili njihove srpske prijatelje “nisu želeli da se ove informacije šire jer su se plašili posledica.” Intervjuisani K-Srbin rekao je da je Albanac koji mu je pomogao bio prebijen od strane “ekstremista” i upozoren da više ne “radi takve stvari”.

Na neki način, uprkos težini nasilja, odnosi su se brzo vratili na onaj nivo od pre marta, a u nekim slučajevima su bili i bolji. I K-Srbi i K-Albanci izjavili su da od marta 2004. nije bilo međuetničkog nasilja – mada su Srbi pomenuli da se nastavilo “stalno uznemiravanje” u vidu psovanja ili ponižavanja. K-Albanci koji su bili uključeni u multietničke aktivnosti izjavili su da više ne dobijaju pretnje od njihove zajednice. Napredak je isto tako učinjen i u pogledu gonjenja krivičnih dela povezanih sa martovskim nasiljem.

¹³² Jedan vođa srpske zajednice uglavnom se slaže da je obrazovni sistem imao ulogu da promoviše mržnju. On je istakao da su “najveća opasnost” nastavnici koji imaju ekstremne nacionalističke stavove i koje prenose na svoje učenike.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Međutim, iako su svih 19 kuća koje su uništene u martovskim neredima obnovljene, vratile su se samo dve porodice (starijih ljudi).¹³³ I dalje je prisutan latentan strah od ponovnog nasilja. K-Srbi shvatili su martovsku poruku da nisu dobrodošli, i pripremali su se za odlazak u slučaju krize. Jedna porodica, na primer, stavila je svoj dragoceniji poslovni imetak na bezbedno mesto kada je podignuta optužnica protiv bivšeg premijera, Ramuša Haradinaja, u slučaju ako bi zbog nereda morali da beže a njihova firma bude opljačkana. Srbi su se kretali slobodno, prokomentarisao je jedan međunarodni službenik, ali “u ograničenom prostoru i sa strahom.”

Programi i aktivnosti na izgradnji mira

Gjilan/Gnjilane je imalo veliki broj programa za izgradnju mira veoma rano posle rata. Sledstveno tome, bilo je mnogo agencija i programa, međunarodnih i lokalnih, u Gjilan/Gnjilanu, i, pošto su počeli mnogo ranije nego u drugim mestima na Kosovu, oni su bili razvijeniji nego u drugim delovima Kosova. U samom gradu Gjilan/Gnjilanu većina agencija su imale kancelarije odakle su poslovale za ceo region Gjilan/Gnjilana. Neke od ovih agencija nisu imale programe posebno za grad, ali su dovodili ljude iz sela radi aktivnosti u gradu, ili su imali zajedničke programe tehničke obuke. Fondovi za ovu vrstu projekata, tvrdile su agencije, nisu bili jako veliki, i sada “jedva opstaju”. Sada je mnogo veći fokus na fizički povratak.

Nismo mogli da razgovaramo sa svim mnogobrojnim organizacijama koje posluju u Gjilan/Gnjilanu, niti smo mogli da obuhvatimo sve programe u kojima su bili uključeni neki ljudi iz Gjilan/Gnjilana, ali da su oni važili za celo Kosovo. Razgovarali smo sa nekim dugoročnije ustanovljenim agencijama u gradu koje su svoje aktivnosti fokusirale na grad (čak i ako učesnici nisu bili baš iz grada).

Multietnička obuka, kako za rešavanje sukoba tako i za tehnička znanja ili veštine (npr. pisanje predloga, zastupanje, izbori), i društvene i kulturne aktivnosti pokrivala su najveći deo programa za izgradnju mira u Gjilan/Gnjilanu. Jedna lokalna NVO, na primer, organizovala je konferenciju mladih, omladinske kampove u Makedoniji, trening za trenere mladih, multietničke sportske događaje (kao što je fudbalski turnir u bazi US KFOR-a, u kampu Monteith, zajedno sa lokalnom NVO iz Fushë/Livaša) sa timovima Albanaca i Srba. Preko 2,000 mladih od 14-25 učestvovalo je na obuci. Druga multietnička lokalna NVO imala je 2,138 članova i učesnika u njihovim aktivnostima (uključujući bivšeg predsednika opštine) i radila je treninge na raznim nivoima o raznim temama, ciljajući na veće ciljeve a ne samo lokalne. Ostali projekti za promovisanje integracije manjina, između ostalih, obuhvatali su jezičke kurseve, upošljavanje manjina

¹³³ Gradonačelnik tvrdi da je povratak postao problem zato što se Beograd “brine” za IRL. Ostali su istakli da su ljudi koji su najviše stradali tokom martovskih nereda isto tako ljudi koji su najmanje voljni da se vrate, i da ima dodatnih žalbi na kvalitet i obim obnove. Neke porodice zahtevaju isplatu obeštećenja za oštećenu i izgubljenu imovinu.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

da rade u vladinim institucijama, promovisanje ekonomskog razvoja i poslovnih transakcija preko etničkih linija.

OEBS je obrazovao i podržavao Skupštinu mladih, koja je imala za cilj da se mladi (starosti od 15-18 godina) upoznaju sa radom vladinih agencija uz pomoć simulacija sednica skupštine. Mladi su pohađali razne kurseve obuke – od vođenja sastanaka preko javnih govora i razumevanja kako opština funkcioniše pa do nenasilnog rešavanja sukoba i organizovao je određen broj multietničkih događaja:

- 5-dnevni multietnički sportski turnir 2003.
- Javna debata održana sa mladima iz raznih etničkih zajednica u vezi povreda ljudskih prava, koja je održana zajedno sa Globalnim pokretom i Crvenim krstom decembra 2004.
- Čišćenje škole, pri čemu su mladi očistili škole i posadili drveće u dvorištima dve škole – ali zato što je, kako je rekao jedan član, “situacija sasvim varljiva na terenu,” oni su podelili novac za ovo i uradili dva posebna projekta, Srbi su čistili srpske škole a Albanci albanske.
- Dokumentarni film o slobodi kretanja i multietničkim zajednicama. Ovo je urađeno u svim Skupštinama mladih. Srpski i albanski omadinci/ke vodili su intervju u multietničkim zajednicama i u jednom mestu gde Srbi i Albanci žive zajedno. Oni su uradili ovaj film zajedno za dva dana, a kasnije su Albanci nastavili po svome. Film nije bio namenjen široj publici, već samo za Skupštinu mladih.

OEBS je podstakao i podržao saradnju između opštine Gjilan/Gnjilane na jugoistoku Kosova sa lokalno osnovanim Civilnim obrazovnim centrom za Rome, Aškalije, i Egipćane radi proslave Međunarodnog dana Roma u gradskom pozorištu maja 2005. Oni su isto tako sponzorirali mnoge multietničke događaje. Godine 2003, zajedno sa Kosovskim centrom za međunarodnu saradnju (KCIC), OEBS je vodio organizaciju multietničkog sportskog turnira, koji je bio veliki događaj, komentarisali su ljudi sa kojima smo razgovarali, i svi mediji su o tome opsežno izveštavali. Očekivalo se da će se u ovakve projekte uključiti lokalni organi vlasti.

Mnogi programi bili su fokusirani na mlade i ciljano je na učesnike koji su rekli da su želeli da žive zajedno u budućnosti, ili, kao što se izrazio jedan predstavnik NVO, koji su imali “osećaj za kompromis i toleranciju.” Razgovarano je i sa školama i zamoljene su da identifikuju “aktivne” mlade koji bi voleli da učestvuju. Neki programi obuke proistekli su iz tekućih projekata, kao što je projekat širenja svesti građana o razmatranju važnih društvenih pitanja preko putujućeg pozorišta. Međutim, mnogi programi nisu imali posebne naknadne aktivnosti.

Mnoge od ovih programa organizovale su lokalne NVO koje su se razvile iz programa međunarodnih agencija (NVO i vladine agencije), koje su intenzivno radile u regionu odmah posle rata. Dve lokalne NVO koje su ljudi pomenuli da su značajni faktori za

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

izgradnju mira obrazovane su na ovaj način. One su nastavile programe njihovog međunarodnog sponzora (uglavnom treninge), ali su se isto tako okrenule i novim prioritetima. Jedna organizacija je prokomentarisala da je trening postao manji deo njihovog rada, jer su drugi projekti postajali prioriteti, naročito projekat zastupanja koji je iskusne NVO okupio zajedno u jednu mrežu (uz pomoć OEBS-a) da bi se progurali projekti do skupštine opštine.

Takođe, značajni su bili programi koji su planirani da promovišu i olakšaju integraciju manjina u vladine institucije Kosova, i u ekonomski i društveni život. Skupština mladih u Gjilan/Gnjilanu imala je sopstveni statut, koji je bio jako sličan statutu lokalne skupštine, sa 25 mesta, uključujući 15 K-Albanaca, troje K-Srba i dva Roma, i sastajala se dvaputa nedeljno.¹³⁴ Ona je prekinula svoj rad, kako je rekao jedan član, samo na par meseci posle događaja od 17 marta. U gradu je održano nekoliko programa obuke za civilna pitanja, izgradnju mira ili zajednička obuka u tehničkim veštinama u vezi povratka. Jedna agencija je, u prvim godinama posle rata, otvorila resurs centar pored svoje kancelarije u centru grada; ljudi iz sela mogli su da dođu tamo i da dobiju informacije, da se raspitaju o raspoloživim kreditima i povlasticama, i da učestvuju na treninzima (zajednički). Fondovi za ovu vrstu projekata, tvrdile su agencije, nisu bili jako veliki, i sada su “jedva opstajali”. Fokus je sada više pomeren na fizički povratak.

U skorije vreme, programi vlade su se takođe fokusirali na poboljšanje funkcionisanja lokalne uprave radi promovisanja povratka i reintegracije manjina, većinom u mesta izvan grada. U jednom programu, koji je implementirala jedna INVO, radilo se sa opštinom da se napravi akcioni plan u kome bi se definisale lokalne smetnje za povratak i reintegraciju, i koje aktivnosti će ona preduzeti da ih reši. Kada je opština završila ove aktivnosti, sredstva su stavljena na raspolaganje za implementaciju infrastrukturnih projekata koji su planirani da obezbede koristi za ljude iz raznih zajednica i da se svi uključe u zajedničkom poduhvatu u fazi izgradnje. Najstarija zgrada (osnovne) škole u gradu bila je među onima koje su obnovljene preko ovog programa 2005, i preko 1,500 albanskih i turskih učenika pripremili su kulturnu predstavu radi proslave ovog događaja. Upravo je u ovoj školi, kako nam je reklo jedno lice, u martu 2004. jedan nastavnik učenicima koji su se spremali da idu na demonstracije rekao da idu kući.

Konačno, KFOR se jasno ne uklapa ni u jednu “vrstu” programa ili aktivnosti, naročito zato što, kako je rekao jedan oficir, njihova misija ne obuhvata unapređenje pozitivnih

¹³⁴ Dobilli smo oprečne informacije iz raznih izvora u pogledu članstva. Jedan član Skupštine rekao je da je bilo 14 K-Albanaca, 7 K-Srba, 2 Roma i 2 Turčina, dok je drugi rekao da je bilo samo 5 K-Srba. Brojke koje su navedene u tekstu su one koje se nalaze na website-u Skupštine mladih. Do 2005. OEBS je pokušavao da pomogne da Skupština može sama da se izdržava – ili tako što bi postala NVO ili da dobije sredstva od opštine – ali se ovo sve do sada nije dogodilo. Oni su se isto tako nadali, prokomentarisao je jedan učesnik, da poboljšaju nivo angažovanja učesnika, tako da glavna stvar nije bila u tome da se samo poboljšaju odnosi između mladih, već da se rade zajedničke aktivnosti i uspostave bliske veze sa opštinom.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

međuetničkih odnosa. Ipak, mnogi ljudi su uračunali KFOR među značajne faktore za izgradnju mira u Gjilan/Gnjilanu, i to ne samo zbog njihove uloge u osiguranju bezbednosti. KFOR je dao podršku aktivnostima za izgradnju mira. KFOR je pomogao da se ublaže problemi u multietničkim školama. Dozvolili su pristup u kampu Monteith nekim grupama mladih – na primer, multietnički sportski/fudbalski turnir koji su organizovali OEBS i lokalne NVO u 2003.

Uticaji programa za izgradnju mira

Jasno je da su razni treninzi i aktivnosti koje su organizovali OEBS, KCIC, i ostali imali ogromne lične uticaje na učesnike, bar u smislu razbijanja slika o neprijateljima. Učesnici u ovim programima izjavili su sasvim jasno (i dosledno), “Da nije bilo projekata onda oni (mladi Albanci) ne bi ni radili sa Srbima, i ne bi bilo nikakvih sastanaka.”

Učesnici u ovim treninzima, naročito mladi, ustanovili su odnose preko etničkih linija koji nisu bili samo prolazni; učesnici su rekli da su održavali prijateljstva koja su ustanovili – bili su “bliski.” Treninzi su takođe izmenili shvatanja učesnika o “drugoj strani.” Jedan učesnik je rekao da je “nekada imao velike predrasude” prema drugoj strani, ali sada više nema. Drugi je rekao da je trening “pokazao da on može da radi sa Srbima.” U tom smislu, treninzi su uglavnom ispunili ciljeve koje su mnogi organizatori imali u vidu: da se pokaže da K-Srbi i K-Albanci “mogu da žive zajedno.” Učesnici su takođe stekli praktične veštine na ovim treninzima, kao što je vođenje sastanka i pisanje predloga projekta, kao i veštine koje se više odnose na konflikt, kao što je “gledanje na više strana pre nego što se donese zaključak.” Neki ljudi su isto tako izjavili da su koristili ove veštine da pomognu da se razreše sporovi u razredu ili u porodici.

Učesnici su takođe hvalili i one projekte koji nisu bili povezani sa treninzima (infrastruktura i uprava); ovakvi programi angažovali su multietničke grupe koje su razmatrale zajedničke prioritete i probleme (kanalizacija, vodovodni sistem, škole). Jedan opštinski službenik je rekao da su tako otvorena vrata opštine za sela koja nisu imala pristup ovome u prošlosti. Ovaj program je bio prvi koji se ponovo uključio u rad sa zajednicama posle marta 2004. i izvršio pritisak na opštinske službenike da posete zajednice K-Srba. Opština je zaista posetila manjinske zajednice, i to je dobro prošlo, jer su ljudi verovali da će to ubrzati proces pomirenja u Gjilan/Gnjilanu posle marta 2004.¹³⁵

Takođe, postoje i indikacije šireg uticaja. Obim interesovanja za javne događaje i izveštaji mladih učesnika o interesovanju u školama ukazuju da se nivo interesovanja za ovakve kontakte proširio i na druge ljude a ne samo na učesnike. (Rani) Program pratnje koji je inicirala jedna MNVO – da se ide sa stanovnicima Romima u Gjilan/Gnjilane, iz mahale do prodavnice, da se kupi pica ili kafa – čini se da je igrao važnu ulogu i pomogao Romima da se kreću i idu u grad. Projekti međuetničkih poslovnih veza – kao

¹³⁵ MISI Program unutrašnje srednjoročne ocene, oktobar 2004, str. 13.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

što su one koje su povezivale K-Srbe, snabdevače i K-Albance, mušterije – pomogli su da se učesnici pripadnici manjina osećaju bezbednijim kada putuju iz sela u grad.¹³⁶ Slično tome, godine 2002, napori lokalne NVO sa US KFOR-om, pomogli su da se otvori sadašnja multietnička pijaca (blizu crkve, gde Srbi prodaju svoju robu) i podstakli K-Srbe da se prebace sa pijace u Bujanovcu (gde su išli posle rata) u Gjilan/Gnjilane.

Istovremeno, skoro svi učesnici treninga sa kojima smo razgovarali prokomentarisali su da oni sami nisu inicirali ništa na bazi njihovog učešća u treninzima ili projektima, i da su imali teškoća u njihovim zajednicama. “Nema nezvaničnih multietničkih aktivnosti koje nije organizovala neka NVO,” rekao je jedan učesnik. Za mlade, neki (mada ne svi) imali su probleme sa njihovim roditeljima, ili nisu mogli da ubede roditelje i rođake da su ovi kontakti bili korisni, i, u najboljem slučaju, mogli su da imaju samo indirektni uticaj na druge – ovo je naročito važno za Srbe. Ljudi sa kojima smo govorili nisu čuli za programe sa roditeljima.

Drugo, motivacije koje su ljudi pomenuli za učešće u ovim aktivnostima čini se da, većim delom, nisu bile povezane sa bilo kojim većim ciljevima za izgradnju mira. Za mlade, većina obično pomenutih razloga za uključivanje u međuetničke treninge ili aktivnosti bili su “da se dobro provedu,” “upoznaju nove ljude” i “nauče nešto interesantno.” I učesnici su se zaista dobro provodili – i učestvovali bi opet zato što je bilo zabavno. Neke lokalne NVO koje su osnovali i podržavali međunarodne agencije-sponzori, imale su teškoća da objasne kako su *oni* to mislili da će njihove aktivnosti doprineti miru; oni su radili to što su radili zato što su to tako uradili njihovi međunarodni sponzori.

Treće, ljudi u programima, naročito u treninzima i projektima za mlade, sistematski su izbegavali da govore o “situaciji i političkim tokovima,” kao što se izrazio jedan učesnik, iako svi programi nisu neminovno izbegavali razgovore o prošlosti, i u nekim slučajevima učesnici su rekli da “govore sa prijateljima o budućnosti Kosova i kako treba da nastoje da dobiju članstvo u Evropi.” Iako nisu pominjali potrebu da se uključe u politička pitanja, neki ljudi su smatrali da je kvalitet saradnje trebalo da se produbi: “Sada ljudi saraduju ali to nije dovoljno. Mora se promeniti način na koji ljudi saraduju, i ljudi moraju da budu tolerantniji jedni prema drugima i da više slušaju jedni druge.”

Četvrto, iako su neki Srbi bili uključeni u skoro sve programe za koje smo čuli, čini se da su K-Srbi slabo aktivni kao učesnici. S jedne strane, multietničnost u organizacijama i programima bila je obimnija i iskrenija nego u drugim delovima Kosova; Dve najznačajnije lokalne nevladine organizacije za izgradnju mira smatrane su ozbiljnim i posvećenim; jednu NVO je učesnik, K-Srbin, opisao kao “ozbiljnu organizaciju bez

¹³⁶ Douglas Schlemmer, *Izgradnja mira na Kosovu: Ocena Mercy Corps-ovog PRM Programa pomoći izbeglicama na Kosovu* (Cambridge, MA: Kennedy School of Government Policy Analysis Exercise, 2005), str. 19.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

predrasuda.” S druge strane, Omladinski centar u gradu koji je osnovala međunarodna NVO “nije uspeo da postane multietnički.” Projekat zastupanja bi “mogao da bude” multietnički, ali on to još nije. Kada je projekat dotakao osetljiva i važna pitanja – kao što je film o slobodi kretanja koji su zajednički uradili mladi Srbi i Albanci – saradnja je trajala samo dva dana, i onda su albanski članovi tima završili film bez srpskih koproducenata. Najaktivnije lokalne NVO u ovoj oblasti bile su one koje su vodili K-Albanci. Organizacije K-Srba koje su bile aktivne u izgradnji mira bile su mnogo manje od organizacija K-Albanaca, imale su mnogo manju međunarodnu finansijsku podršku, i internacionalci su ih često pozivali da pomognu u treninzima za izbore ili u organizaciji multietničkih događaja.¹³⁷ Jedan član osoblja srpske NVO smatrao je da su interesi i podrška međunarodne zajednice opali kada Srbi nisu učestvovali na izborima u Gjilan/Gnjilanu; Oni su rekli da srpske NVO sada ne dobijaju mnogo projekata.

Konačno, iako su ljudi pomenuli kao pozitivno to što postoje mnoge prilike da se uključe u multietničke aktivnosti, neki međunarodni posmatrači su istakli da postoji “užasna koordinacija.” Na primer, postoji Kosovska omladinska mreža koju je inicirao UNDP i koja obavlja neke aktivnosti u Gjilan/Gnjilanu, ali nije jasno kako je ona povezana sa Skupštinom mladih Kosova.

Zaključak

Teško je oceniti u kojoj meri su bolji međuetnički odnosi koji postoje u Gjilan/Gnjilanu doveli do veće otvorenosti za multietničke aktivnosti, i u kojoj meri su ove aktivnosti na izgradnji mira stvorile, ili povećale, otvorenost za međuetničke odnose i saradnju. Možemo zaključiti da je na dobru situaciju u Gjilan/Gnjilanu uticalo to što ono nije imalo tako teška iskustva u ratu, što su postojale znatno jake veze pre rata između K-Albanaca i K-Srba, i činjenica da su programi izgradnje mira bili implementirani u gradu tokom dužeg perioda vremena i sa većim intenzitetom i kontinuitetom nego u mnogim drugim delovima Kosova.

Ipak, težina nasilja u martu 2004, uprkos ovoj većoj otvorenosti i volji da se uključe u aktivnosti preko etničkih linija, ukazuju da rad na izgradnji mira, sve do danas, nije u potpunosti rešio faktore koji prouzrokuju nasilje. Pojedinačni odnosi koji su postojali pre rata, i koji su olakšani ili prošireni preko programa izgradnje mira, nisu bili faktor za nasilje; drugim rečima, iako su “mržnja” i druge negativne percepcije o drugoj strani možda podstakle izvesno nasilje, one nisu bile pokretački faktor. Dokazi iz Gjilan/Gnjilana ukazuju da pokretači sukoba nisu bili ljudski odnosi, već politički faktori. U tom kontekstu, naglasak programa na integraciju manjina – koji leži u samom srcu političkog sukoba između K-Srba i K-Albanaca – možda je rešio potrebe manjina na ljudskom nivou, ali je isto tako istovremeno nenamerno pojačao političke tenzije.

¹³⁷ <http://www.civil-dialogue.org/engleski/projekti.htm>.

XVIII. "KOHABITACIJA" I NASILJE: GRAD FUSHË KOSOVË/KOSOVO POLJE

Fushë Kosovë/Kosovo Polje (KP) je udaljeno oko 8 kilometara jugozapadno od Prishtinë/Prištine. Nalazi se na glavnom putu od Prishtinë/Prištine do Pejë/Peći, i nalazi se na glavnoj pruzi za Skoplje. Grad je osnovan posle II Svetskog rata. Ljudi tvrde da su pre 1964. tamo postojale samo tri albanske porodice. Čak i 1999, iako se stanovništvo K-Albanaca u celoj opštini povećalo do oko 60% (sa 25% kosovskih Srba, a ostalo Romi i Aškali), K-Albanci su bili manjina u gradu; stanovništvo grada od 16,000 sastojalo se od oko 36% Srba, 27% Albanaca i 37% ostalih zajednica.¹³⁸

Od rata 1998-1999, stanovništvo se znatno izmenilo, jer su K-Srbi sve više prodavali njihovu imovinu K-Albancima iz južne Srbije koji su dolazili na Kosovo da bi pobjegli od sukoba tamo. Sada se tvrdi da sam grad ima oko 97% Albanaca. Godine 2005, oko 230 Srba živelo je u velikom stambenom kompleksu, "Mašinski park," koji se nalazio nekoliko blokova udaljen od glavnog puta. Deset porodica živelo je u drugim delovima grada u kućama koje su obnovljene posle martovskih nereda 2004, a ostalih 110 stanovnika KP, čije su kuće takođe bile spaljene tokom marta 2004, živeli su u Ugljaru, Bresju ili Gračanici. Bresje i Ugljare nalaze se pored grada KP, na glavnom putu prema aerodromu. Bresje je 70% albansko (i povećava se), dok je Ugljare monoetnički srpsko.

Ratna i iskustva neposredno posle rata

Politički, KP je bilo bastion SPS na Kosovu, političke partije koju je predvodio Slobodan Milošević tokom 1990-ih. Ono je bilo političko rodno mesto Miloševića, jer je upravo u KP 24. aprila 1987. Milošević održao svoj čuveni govor o svetim pravima Srba, govoreći srpskim demonstrantima: "Niko ne sme da vas bije!"

Godine 1998, seljani su izjavili da su 700 K-Albanaca izgubili radna mesta u rudniku uglja i da su ih zamenili srpski radnici. Pošto je OVK bio prisutan na zapadnoj ivici opštine, jugoslovenska policija i armija vršile su obimne kontrole na kontrolnim punktovima, mada je lokalno stanovništvo izjavilo da nije podržavalo OVK.¹³⁹ Situacija u gradu bila je napeta. Decembra 1998, ubijen je jedan Srbin, zamenik gradonačelnika KP. On je bio poznat po tome što je bio umeren i učinio je mnogo da poboljša uslove K-Albanaca. Usledila je reakcija srpske vojske, i situacija se pogoršala, tako da je u ovoj oblasti izvršen određen broj ubistava i otmica. Rat od 1998-1999. prouzrokovao je smrt

¹³⁸ OEBS, *Kosovo/Kosova: Kako viđeno, tako rečeno: Nalazi o ljudskim pravima OEBS-ove Kosovske verifikacione misije, tom I, oktobar 1998 – jun 1999*, dostupno na www.osce.org/item/11_17755.html.

¹³⁹ OEBS, *Kosovo/Kosova: Kako viđeno, tako rečeno*, tom I.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

186 ljudi, 68 ih je nestalo (od kojih je pronađeno četrdesetdvoje) i u opštini je spaljeno 3,551 kuća K-Albanaca; 2,900 spaljenih kuća nalazile su se u samom gradu KP.

Kada je KFOR ušao u KP, većina opštinskih funkcija još uvek su radile, i većina lidera K-Srba još su bili na svojim funkcijama, za razliku od drugih opština.¹⁴⁰ Privremena civilna uprava UNMIK-a pokušala je da integriše sistem K-Srba i K-Albanaca, i učinila je izvestan napredak uprkos jednomesečnog bojkota sastanaka od strane K-Albanaca. Svaki napredak je uništen kada je, 28. septembra, 1999. u napadu granatama na (uglavnom srpsku) pijacu u centru KP ubijeno dvoje ljudi i povređeno tridesetpet.¹⁴¹ Napad na pijacu bio je kulminacija talasa napada tokom meseca, koji su se nastavili, mada u manjem obimu, do 2002. Ljudi iz obe zajednice objašnjavaju nasilje iz tog vremena kao strateški potez K-Albanaca da osiguraju glavni put do aerodroma i Pejë/Peći, koji su K-Srbi periodično blokirali protestujući zbog nasilja, kao i da se uništi politička baza SPS na Kosovu primoravajući K-Srbe da odu i prodaju njihovu imovinu Albancima. I zaista, od 1999, svi intervjuisani ljudi potvrdili su da je bilo brojnih međuetničkih prodaja imovine od strane K-Srba i u samom gradu KP i u Bresju. Postojala je šema za prodaje; neko bi bio prebijen, i 2-3 dana kasnije kupac bi posetio kuću, govoreći vlasniku da treba da razmotre da prodaju kuću zbog bezbednosnih razloga. Ciljana su ključna mesta u susedstvu, tako da kada bi jedan prodao i ostali u susedstvu bi isto tako prodali imovinu. Do 2003, istakao je jedan intervjuisani, u gradu je bilo 160 srpskih kuća, i većina njih bile su daleko od puta, tako da Srbi nisu mogli da blokiraju put.

Međuetnički odnosi i nasilje, 2002-2004.

Posle početnog talasa nasilja odmah posle rata tenzije su se smanjile do 2003. I ispitani K-Srbi i K-Albanci slagali su se u njihovim izjavama da je 2003. bila dobra godina. Ovo se svakako ne poklapa sa jako pouzdanim statističkim podacima o prijavljenom međuetničkom nasilju, koji pokazuju da je međuetničko nasilje bilo u porastu od 2002-2004, mada u dosta malom procentu. Međutim, ljudi su više puta pomenuli da su u 2003. Srbi išli bez pratnje, išli na posao peške, slali decu u školu u Bresje, išli u kupovinu i govorili svoj jezik slobodno u gradu. Ovo je odavalo utisak o dobrim multietničkim odnosima. Po rečima jednog međunarodnog službenika opština je "bila primer dobre kohabitacije" u 2003. Drugi je istakao: "što se tiče sukoba 2003. je bila skoro srećna godina."

Do 2003, glavni oblik međuetničkog nasilja odnosio se na ekonomska pitanja (krađe stoke i mašina) i diskriminatorско postupanje vlade. Uobičajene su bile žalbe na CivPol i UNMIK da se oni neodgovorno ponašaju prema zahtevima manjina. Ljudi su govorili da

¹⁴⁰ OEBS, Kosova/Kosovo: Kako viđeno, tako rečeno, Deo II.

¹⁴¹ Interesantno je da nijedan K-Albanac sa kojim smo razgovarali nije pomenuo ovaj napad.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

CivPol “skoro nikada” nije bio na mestu gde se dogodio zločin,¹⁴² dok je UNMIK i po shvatanju K-Srba i K-Albanaca, kako je izjavio jedan stanovnik K-Albanac “bio inertan na ono šta se dešava u gradu i opštini Kosovo Polje.”

Ljudi su ovu bolju atmosferu pripisivali nekolicini faktora:

1. Glavna svrha nasilja bila je da se razbije uporište SPS u KP i da se stekne kontrola na glavnom putu kupovinom srpskih kuća. Mnogi Srbi na tim strateškim mestima duž puta već su prodali svoje kuće Albancima do 2002-2003.
2. Postojao je trenutak poleta naročito u zajednici Albanaca. Održani su opštinski i parlamentarni izbori i glavni fokus bio je usmeren na izgradnju institucija sa težnjom ka nezavisnosti.
3. Predsednik opštine je slao pozitivnu poruku. Već 2000. godine, kada je preuzeo dužnost, K-Srbi su pozvani da učestvuju u opštinskoj upravi. Dvadesetpetoro nealbanaca (Aškalijske i Srbi) uključili su se u to vreme, radeći u početku u posebnim kancelarijama. Zamenik predsednika bio je Srbin, i kada se njegov dvogodišnji mandat završio, opština je otvorila drugu poziciju zamenika predsednika tako da je on mogao da ostane u upravi zajedno sa svojim kolegom Aškalijskim koji je preuzeo njegovu poziciju .

Pored toga, opštinski lideri i neki internacionalci podvukli su inicijativu predsednika opštine da otvoreno govori srpski, na javnim forumima, na razočaranje mnogih K-Albanaca koji su ga slušali.¹⁴³ Predsednik opštine je takođe rekao da se uključio da radi sa porodicama nestalih, koji su bili tvrdokorniji, da bi ih podstakao da ne izlaze na ulice da demonstriraju i opirao se nasilju prema manjinama. Na primer, opštinske vlasti su upozorile K-Albance u gradu da će postaviti kamere i straže na ulici i kazniti svakoga koga uhvate da preti ili napada aškalijsku decu dok idu u školu. Posle nedelju dana ovi problemi su nestali. Neki K-Srbi koji su radili sa opštinom verovali su da je predsednik znatno izmenio stavove o Srbima pošto je radio sa njima i bio je odlučan da izvrši pritisak da bi se rešili problemi srpske zajednice.

4. Zaštita KFOR-a. Većina ispitanih K-Albanaca videli su KFOR kao glavni generator mira i spokoja u ovoj oblasti. Srbi nisu mnogo govorili o KFOR-u (bilo pozitivno ili negativno). Ispitani K-Albanci bili su zahvalni što je KFOR „bio pri ruci“ i pomogao u obnovi KP posle rata, i zbog njihovog učešća na sastancima koji su održavani između raznih etničkih zajednica. KFOR je takođe učestvovao (i pomogao da se

¹⁴² CivPol je pomenuo da su jedinice u zajednici vršile patrole u oblastima ispaše, ali nisu mogle stalno da paze da bi sprečile krađe, i činjenica da stoka često nije bila žigosana otežavala je hvatanje prestupnika. Neki ljudi su verovali da su ove krađe vršene u saradnji, K-Srbi su krali mašine u selu i predavali ih K-Albancima na granici sela. Oficiri KPS su objasnili da je zbog toga često teško da se nađu prestupnici.

¹⁴³ U našim intervjuima sa Srbima niko nije pomenuo ovo.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

organizuju) zajednički događaji kao što su fudbalska takmičenja, između timova K-Albanaca i K-Srba.

5. Ograničeni kontakti između etničkih zajednica. Iako je KP bilo, i još uvek je, jedno od oblasti sa većom etničkom izmešanošću, nepisana „pravila“ kretanja i kontakata prinudno su razdvojila stanovništvo. Većina ispitanih K-Srba pripisali su sprečavanje ili nedostatak međuetničkog nasilja činjenici da su se oni retko kretali po gradu. Oni su se uglavnom kretali u „uskim krugovima“ u njihovim krajevima. Iako bi išli u opštinu i u neke prodavnice i pomenuli su mesta (neutvrđena) gde se odvija privatna trgovina, oni znaju pravila i granice dozvoljenih kontakata sa Albancima. Na primer, „bilo je u redu da se obavlja trgovina sa Albancima ali „nije bilo u redu“ da se druži. Slično tome bilo je „OK“ da se ide u opštinu ali ne da se ide u kafiće ili u bioskop. Kafići koji su nekada bili popularni i u koje su išli svi, više u njih ne idu Srbi.

Uprkos onome što je doživljeno kao bolja atmosfera u 2003-oj skoro su uvek bile prisutne latentne tenzije koje su ljudi okarakterisali kao „hladne odnose“, „veliko nepoverenje“, „dvosmislenot emocija“ i „neiskrenost“ između zajednica. Postojanje paralelnih srpskih struktura teško je padalo K-Albancima, i tekuće tenzije kosovski Albanci su prepisivali ovim strukturama. Lokalno osoblje jedne MNVO prokomentarisalo je : „nema poverenja između zajednica. Iako su Aškalije postali članovi sistema, Srbi nisu, čak ni 50 posto, i razlog za to mogao bi da bude visok nivo nezapošljenosti i zavisnost od socijalne pomoći, koju daje država Srbija.“ K-Albanci su osećali da su K-Srbi iz KP vodili rat da „sačuvaju Kosovo u okviru Srbije“ i protiv integracije na sve moguće načine.

Istovremeno K-Srbi su se bojali da se kreću u oblastima gde su nastanjeni K-Albanci, naročito oni koji nisu imali kola i morali su da idu peške u grad do opštine ili, za one koji su živeli u gradu KP, do najbližeg srpskog sela (oko 1,5 kilometra). Oni nisu stvarno očekivali da budu fizički napadnuti, ali su se bojali da budu prepoznati kao Srbi, naročito od strane grupa mladih ljudi. Oni su prelazili ulicu kada bi videli grupe mladića da bi izbegli svaki mogući konflikt. Oblačili su se neupadljivo, i ili su govorili srpski tiho na ulici ili uopšte nisu govorili. Jedno intervjuisano lice koje je radilo u UN u opštini išlo je na posao vodeći psa na uzici.

Postojeće tenzije bile su pojačane usled postojanja jakih unutrašnjih podela u okviru srpske i albanske zajednice u KP, Bresju i Ugljaru. Unutar albanske zajednice ozbiljne političke konfrontacije između LDK i PDK otežale su donošenje odluka na nivou grada, kao i odsustvo odnosa između starih stanovnika i pridošlica iz drugih krajeva Kosova ili Južne Srbije. Stari stanovnici i pridošlice ne posećuju jedni druge, ne piju kafu niti se zaustavljaju i razgovaraju na ulici. Stariji stanovnici su se držali zajedno i zvali su jedni druge za pomoć, dok se smatralo da pridošlice nisu bile zainteresovane za ono šta se dešava u gradu. Jedan stariji stanovnik Albanac u Bresju objasnio je da kada su Srbi blokirali put 2002. godine, on je pozvao ljude iz grada u pomoć zato što nije znao većinu novih stanovnika KP i Bresja. Na srpskoj strani, podele između onih koji su radili za

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

institucije za UN (opštinu, KPS, itd) i onih koji su radili za KCK i institucije koje je finansirala srpska vlada bile su gorke. Službenici KCK nazivali su radnike UN-a „izdajnicima“ i „nazovi Srbima“, optužujući ih da rade u svom ličnom interesu, a ne za narod, jer to što su radili za UN daje legitimitet institucijama koje su samo na izgled multietničke.

Aktivnosti na izgradnji mira: Aktivno ali slabo?

Bio je određen broj inicijativa za izgradnju mira za koje se, do početka 2004. opet, činilo da imaju izvesnog uspeha da okupe ljude i smanje tenzije. Jedan od najvažnijih bio je multietnički Centar za zajednice u organizaciji OEBS-a koji je osnovan 2000. Osoblje Centra za zajednice bilo je 50% Albanaca i 50% Srba i oni su igrali značajnu pozitivnu ulogu za NVO i dobili jednake pohvale od ljudi iz obeju zajednica. Oni su organizovali zajednički trening za manjine i Albance koji se bavio željom za osnivanjem NVO, razvojem NVO, sastavljanjem i upravljanjem projektima, itd. Učesnici (naročito K-Srbi) prokomentarisali su da su seminari koji su održavani izvan KP bili najuspešniji zato što su „učesnici komunicirali mnogo bolje“.

Dodatni multietnički projekti za uspostavljanje mostova i razumevanja između K-Albanaca i manjina kretali su se od multietničkog internet centra finansiranog od strane USAID/OTI, preko multietničke radio stanice „radio K“, pa do škole slikarstva i u najskorije vreme arheološkog kampa za decu. „Radio K“ je počeo kao multietnička radio stanica 2001. godine uz finansijsku pomoć iz inostranstva da se „ponovo ustanovi i ojača međukulturna komunikacija kao osnovni preduslov za postojanje i funkcionisanje multietničkog društva“ i da se izvrši uticaj na mlade preko obrazovnih programa i razgovora.¹⁴⁴ OEBS je takođe organizovao obuku o ljudskim pravima i toleranciji u školama.

Programi za povratak i obnovu sačinjavali su veći deo programske šeme u KP. Ovi programi sadržavali su ono što je osoblje videlo kao komponente izgradnje mira preko obrazovanja odbora iz zajednica da nadgledaju implementaciju povratka i projekte u zajednicama¹⁴⁵ i sponzorstvo nekih „dijaloga“ među korisnicima. Obimniji program

¹⁴⁴ Roland Brunner, „Međuetnički mostovi: Izgradnja mira preko manjinskih medija“ (Kosov@ Programme 2002), http://archiv2.medienhilfe.ch/Partner/KOS/2002/mh_KOS2002.pdf (poslednji pristup 30. oktobra 2006).

¹⁴⁵ U jednom od programa obrazovan je Odbor za implementaciju sa predstavnicima iz NVO, UNMIK-a, opštine, UNHCR i zajednica. Odbor je bio uključen u sve aspekte projekta za povratak, od usvajanja kriterijuma za izbor, preko identifikacije, provere i odobravanja izbora korisnika, do nadgledanja tehničkih aspekata ovog poduhvata. Neki su ovaj sistem videli kao uspeh u izgradnji mira; predstavnici raznih zajednica i međunarodne zajednice morali su da postignu konsenzus, i, uz kratak prekid posle marta 2004, kada su se Srbi povukli iz Odbora i Opštinske radne grupe, Odbor je nastavio sa radom kao jedan od nekoliko foruma sa predstavnicima raznih zajednica koji su zajednički donosili odluke.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

dijaloga preduzela je jedna druga NVO u 2003, fokusirajući se u početku na opštinske službenike, a kasnije radeći sa nastavnicima u KP. Oni su utvrdili da skoro uopšte nije bilo dijaloga u gradu, i generalno u opštini. Program je nastojao da poboljša međuetničke odnose preko zajedničkih projekata, ističući da ljudi moraju da razumeju da je razvoj moguć jedino onda kada se u obzir uzmu obe zajednice. Opštinski službenik sa kojim smo razgovarali posebno je cenio pomoć ovog pilot projekta za dijalog sa opštinom, jer je opština pokušavala da dovede i integriše službenike K-Srbe. Oni su kasnije zahtevali pomoć od ove NVO za dijalog u vezi povratka, ali nisu dobili finansijska sredstva za ovaj trud.

Uprkos ovim uspesima, multietnički odnosi koje su podržavali ovi programi ostali su neugodni čak i u 2003-oj, bilo zbog osećaja da su oni bili pristrasni ili neiskreni, ili zbog nedovoljnog naknadnog rada na njima. Najtvrdje izražena mišljenja bila su da međunarodna zajednica nije „ništa uradila“ da povрати poverenje između zajednica. Iako se čini da je ovo grubo, stalni neuspeh da se podrže inicijative koje premošćavaju etničke podele učinio ih je teško održivim, naročito u predvečerje martovskog nasilja 2004.

Centar za zajednice, na primer, podstaknut od strane OEBS-a da se razvije u nezavisnu multietničku NVO, „propao je“, po rečima jednog intervjuisanog lica posle događaja u martu 2004. Ali pre toga, prokomentarisali su neki K-Albanci, sa promenom međunarodnih lidera, Centar je počeo da isključuje neke organizacije i postao pristrasan prema jednoj etničkoj zajednici. Slično tome, i K-Srbi i K-Albanci govorili su o „atmosfera cenzure u multietničkoj radio stanici“. Jedan službenik, kosovski Albanac pomenuo je da je ovo bilo zato što nisu želeli da emituju nepotvrđene vesti, ali je intervjuisani K-Srbin video ovu cenzuru sa srpske tačke gledišta. Iako su K-Albanci rekli da slušaju ovu stanicu, K-Srbi je nisu slušali jer nisu bili zadovoljni, između ostalih stvari, „propagandom“ o slobodi kretanja i muzikom.

Predstavnici NVO koji su bili uključeni u povratak i obnovu imali su slična osećanja o pristrasnosti. Neravnoteža u pomoći, gde je odnos korisnika K-Srba prema drugim manjinama bio mali, izazvala je tenzije u Odboru za implementaciju u zajednici, izjavili su predstavnici NVO i UN koji su nadgledali program. Finansijska sredstva za aspekte programa vezano za dijalog bila su takođe ograničena, što je onemogućavalo naknadne radove u tom smislu. Po rečima jednog radnika NVO za razvoj ovo je „indikativno za značaj koji UNMIK i donatori pridaju 'mekim' komponentama programa“. Drugi član NVO izrazio je to otvorenije: „donatori ne daju novac za dijalog“.

Iako su opštinski lideri tvrdili da su K-Srbi bili u potpunosti integrisani sa osobljem K-Albanaca, službenici K-Srbi su bili svi zajedno u posebnoj kancelariji. Oni su doživljavali svoje uključjenje samo figurativno, zato što im nisu dodeljivani nikakvi suštinski zadaci niti im je poverena ikakva odgovornost, nisu dobijali dokumenta na srpskom, i bilo im je dozvoljeno da vode privatne poslove (obično izrada projekata i prikupljanje novca za njihove sopstvene NVO) tokom radnog vremena. Iako se nisu svi K-Srbi složili sa tim, ova situacija navela je osmero njih da napuste opštinu septembra 2003. Jedan od ovih

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

osmoro sada je koordinator u KCK u Fushë Kosovë/Kosovu Polju. Iako su programi za davanje podsticaja (u obliku podrške za infrastrukturu) opštinskim liderima i zvaničnicima da preuzmu vodeću ulogu u procesu povratka i reintegracije manjinskih građana¹⁴⁶ imali izvesnog uspeha za poboljšanje komunikacija između opštine i lokalnih zajednica (K-Srba), oni su radili samo u udaljenijim mestima i ustanovili samo indirektno kontakte preko opštinskog službenika za zajednice, K-Srbina.

Nekoliko lokalnih organizacija su rekle da su planirale zajedničke projekte ali da nisu mogle da dobiju finansijska sredstva ili da privuku zainteresovane partnere. Srpska NVO za žene koja je osnovana 2001. pokušala je da pokrene multietnički projekat ali su njihovi partneri K-Albanci odbili predloženo partnerstvo da prodaju kafu koju bi pržila srpska NVO. Ova radnja je opljačkana i spaljena tokom martovskih nereda 2004, kao i kuća lidera NVO. Škola za crtanje koja je planirana da premosti nepoverenje između K-Srba i međunarodne zajednice u KP, radila je u Ugljaru sa decom K-Srba. Ona je takođe pokrenuta u Centru za zajednice, ali iako je planirano da bude multietnička, školu su u početku prvenstveno pohađali učenici K-Albanci. Učesnici u školi crtanja, K-Srbi i K-Albanci, zaista su došli zajedno u radionice na Brezovici i pripremali su zajedničku izložbu u Centru za zajednice kada su se dogodili martovski neredi 2004, i škola za crtanje više nikada nije radila sa multietničkim učešćem.

Iskustva iz marta 2004. i njegove posledice

KP je bilo posebno snažno pogođeno martovskim neredima 2004, jednim delom zato što je, kao što je izjavila jedna agencija, ono „generalno smatrano stabilnom zajednicom bez posebnih problema u vezi bezbednosti i etničkih tenzija“. KFOR je sklonio svoj kontrolni punkt 2002. „u skladu sa situacijom“, kao što je pomenuo jedan ispitanik. Nevolje su počele rano poslepodne 17. Marta, kada je grupa Albanaca (ekstremisti iz regiona Drenice prema izveštaju, HRW), sprečila polazak voza sa stanice KP u 14:00 popodne.

Rulja, koja je do poslepodneva dostigla nekoliko hiljada, ciljala je 3 glavne srpske institucije; srpsku bolnicu, obližnju školu Sveti Sava i upravnu zgradu i poštu. Crkva je takođe bila spaljena. Demonstranti su zatim otišli u obližnje susedstvo, „pažljivo locirajući i paleći kuće K-Srba koje su bile raštrkane između kuća etničkih Albanaca“.¹⁴⁷ Izjave svedoka koje su navedene u izveštajima Human Rights Watch-a i Fonda za humanitarno pravo, kao i ljudi koji su intervjuisani za ovu studiju slučaja (kako K-Albanci tako i K-Srbi) istakli su da je bilo mnogo autsajdera koji su vršili ovo nasilje, ali

¹⁴⁶ Glavni opštinski odbori koordinisali su program u opštini i tesno saradivall sa agencijom na izradi akcionih planova koji su identifikovali lokalne prepreke za povratak i reintegraciju i konkretne strategije i korake koje bi opština trebalo da preuzme da ih savlada. Pošto je pokazala napredak u rešavanju prepreka opština je dobila finansijska sredstva za projekte infrastrukture.

¹⁴⁷ Human Rights Watch, *Neuspeh zaštite: Nasilje protiv manjina, mart 2004*, tom 16 br. 6 (D), jul 2004, str. 43.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

da su njima pomagali mladi ljudi (tinejdžeri) iz KP koje su oni prepoznali. Mladi bi prepoznali kuće koje su pripadale K-Srbima, a jedno lice je takođe prepoznalo neke nastavnike među demonstrantima koji su palili kuće.

K-Srbi veruju da su događaji planirani da zastraše što je moguće više Srba tako da oni napuste urbane oblasti i prodaju imovinu. Oni su istakli zajedničku šemu napada u martu 2004. Napadnute kuće bile su uglavnom one koje su raštrkane u raznim oblastima i uglavnom pripadale „uglednim“ pojedincima, tj. onima koji su bili na pozicijama u paralelnim institucijama. Tamo gde je KPS bio prisutan oni bi najpre evakuisali ljude, govoreći im da im ne mogu garantovati bezbednost. Zatim bi demonstranti ušli u srpske kuće, opljačkali ih a onda zapalili. Demonstranti nisu napali kompleks stambenih zgrada „Mašinski park“ gde živi većinsko srpsko stanovništvo niti obližnja sela zato što su se, kako su K-Srbi verovali, plašili da bi K-Srbi mogli da pruže otpor i da su možda naoružani. (u ovoj zgradi su ranije stanovali vojni oficiri i demonstranti su se bojali da tamo još uvek ima oružja).

Niko nije video KFOR i CivPol sve do kasno poslepodne 18. marta, mada je jedno intervjuisano lice tvrdilo da je KFOR bio prisutan ali da se povukao duboko u monoetnička srpska sela. Učinak KPS bio je 'šaren', ima izveštaja da su oni evakuisali Srbe i pokušali da zaustave rulju da ne napadaju srpske kuće u nekim krajevima, ali u drugim izveštajima ljudi ih nisu videli, a opet na nekim drugim mestima zapaženo je da KPS obezbeđuje sigurnost albanskim demonstrantima. Sa svoje strane opština je osudila napade, ali nekoliko ljudi (Albanci kao i internacionalci) verovali su da je njihova reakcija bila slaba, jer nijedan lider nije izašao da se suprotstavi rulji. Jedan predstavnik PDK jeste izašao da zaustavi gomilu da ne spali crkvu ali su se „čule“ tvrdnje da je on učestvovao u neredima.

Većina ljudi ostala je skrivena u svojim kućama. Oni su bili zastrašeni od ekstremista koje su svi znali ali „nisu imali hrabrosti“ da im se suprotstave, kako su prokomentarisali jedan internacionalac koji živi u KP i lokalni aktivista za ljudska prava. Ipak, čuli smo nekoliko priča o ljudima koji su pokušali da zaštite Srbe ili zaustave gomilu. Mnogi Albanci uveli su svoje susede u kuće i sakrili ih. U dva primera za koje smo čuli, kosovski Albanci su uspešno istupili i zaustavili gomilu tvrdeći da će i njihove kuće biti spaljene zajedno sa srpskim kućama ili biti spaljene kao odmazda. Jedan K-Albanac, stariji čovek koji je zaustavio gomilu da ne ide na kraj Bresja gde se ono graniči sa Ugljarem, verovao je da su Srbi bili naoružani i da ako bi gomila otišla dalje došlo bi do otvorenih oružanih sukoba i onda bi „đavo bio pušten s lanca“.

18. marta Britanski pešadijski (Grenadirski) puk ušao je u KP i do uveče je uspostavio kontrolu. Svi su rekli da je 17-18. marta spaljeno 106 kuća uključujući kuću zamenika predsednika opštine, zajedno sa srpskom bolnicom, upravnom zgradom/poštom, školom Sveti Sava i Pravoslavnom crkvom. Mnogi ljudi, pa i stariji Srbi, muškarci i žene bili su pretučeni. Jedan čovek prebijen je do smrti od strane rulje dok je KPS navodno gledala.

Odnosi posle marta

Odnosi između Srba i Albanaca jako su pogoršani posle marta. Posle marta 2004. Bilo je malo fizičkog nasilja iako su Srbi prijavili uznemiravanje, naročito dobacivanja i psovanje od strane mladih ljudi. Nedostatak nasilja, kako kažu K-Srbi nastao je zbog činjenice da su se Srbi kretali u okviru određenih ograničenih oblasti: u mesta gde su išli u trgovinu ili da obavljaju svakodnevne potrebe. K-Albanci i K-Srbi sa kojima smo razgovarali govore sasvim drugačije o atmosferi. K-Albanci su rekli da su se odnosi vraćali na normalu. Opštinski zvaničnik je tvrdio da je bilo velikog napretka; K-Srbi su se kretali slobodno i vratili se na posao u opštinu zbog toga što „osećaju iskrenost kod Albanaca kada osuđuju napade“. K-Srbi su takođe rekli da se opuštenije kreću kroz grad, ali isto tako da su se povukli u svoju zajednicu i da ne idu na mesta gde su bili K-Albanci, osim ako to nije potrebno za zadovoljenje osnovnih potreba.

Ali i ono malo poverenja koje je ranije postojalo bilo je uništeno, jer su K-Srbi protumačili martovske događaje kao potvrdu da su K-Albanci želeli da proteraju sve Srbe koji žive na Kosovu. K-Srbi koji rade kao službenici u opštini govorili su sa gorčinom da ih njihove kolege K-Albanci nisu obavestili o onome šta se događalo 17. marta; K-Srbi nisu znali šta se dešava sve dok napadi nisu počeli i dok ih drugi K-Srbi nisu obavestili da su njihove kuće bile opljačkane.

Iako su kuće bile obnovljene u gradu, vratilo se samo 10 porodica. Većina IRL plašila se da se vrati u grad KP zbog straha od nasilja, mada su se oni prijavili kao potencijalni povratnici da bi njihove kuće bile obnovljene. Agencije koje su bile uključene u obnovu posle martovskih nereda izjavile su da su mnogi ljudi čije su kuće bile obnovljene prodali svoju imovinu i otišli. Ostali su se žalili da je obnova bila loše urađena. Opština je priznala ovaj problem i krivicu za to pripisali činjenici da su bili prinuđeni da obnovu vrše u jesen i zimu, kada je loše vreme oštetilo drvo i parket. Ali neki K-Srbi su tumačili da je loša obnova bila namerna – taktika da se prinude K-Srbi da prodaju svoju imovinu.

K-Srbi su se povukli iz svih multietničkih projekata, jer su “ove projekte videli kao pokriće koje služi da se albanska strana prikaže kao tolerantna i multietnička, mada to u praksi nije tako.” K-Srbi su se povukli iz multietničkog Centra za zajednice koji je podržavao OEBS zato što “nisu više želeli da imaju išta s tim.” “Multietnički” je postala tabu reč u zajednici. K-Srbi su se energično protivili predlogu iz opštine – koji je doneo i sprovodio SPGS – da se obnovljena škola Sveti Sava učini “multietničkom,” čime bi se dozvolilo da učenici K-Albanci idu u ovu školu u posebnoj smeni. Iako je ova odluka doneta zato što je albanskim učenicima bilo potrebno više prostora, a škola Sveti Sava je imala višak prostora, K-Srbi su verovali da su nepravično prinuđeni da budu multietnički kada se isto to nije tražilo od K-Albanaca u drugim oblastima.¹⁴⁸

¹⁴⁸ ERP KiM Novosti, 16-09-05, www.kosovo.com/news/archive/2005/September_16/1.html.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Godine 2005, OEBS je pokrenuo “arheološki kamp” za decu, i multietnička grupa dece otišla je na izlet u Decan/Dečane, Prizren i Novobërdë/Novo Brdo da zajedno posete kulturna mesta od istorijskog značaja. Deca su bila zajedno u “kampu” odmah izvan Gračanice kada smo vodili intervju za ovu studiju slučaja. Iako su deca (i njihovi roditelji) zaista učestvovali u nešto što je bilo jedan od prvih multietničkih projekata posle marta, politička atmosfera i dalje je ostala napeta, i roditelji srpske dece još su jako obazrivi da ovakve događaje ne iskoriste albanski političari (lokalni ili ne) da bi potkrepili njihove argumente o ispunjenju “Standarda.” I zaista, politizacija i neuspeh ovog projekta jedva je izbegnuta u poslednjoj aktivnosti kampa kada je premijer Kosova objavio da želi da poseti kamp i održi govor. Ovo može biti indikativno i za prepreke koje ostaju u Fushë Kosovë/Kosovu Polju.

XIX. PRVA LINIJA SUKOBA I IZGRADNJA MIRA: MITROVIČE/MITROVICA

Mitrovičë/Mitrovica je bila prva linija sukoba od NATO bombardovanja 1999. Mikrokosmos sukoba na Kosovu gde se sukobljavaju želje K-Albanaca za nezavisnošću protiv napora K-Srba da zadrže srpsku dominaciju, bio je, po rečima jedne agencije “Kosovski lakmus test:”¹⁴⁹ izazov za budući status i za viziju međunarodne zajednice o multietničkom, nepodeljenom Kosovu. U tom smislu, Mitrovičë/Mitrovica je jedinstvena.

Mitrovičë/Mitrovica je uključena u ovu studiju zbog svog značaja za mir na Kosovu i zbog toga što je bila test da se generalizuju svi uporedni nalazi. Istovremeno, njoj se ne može pristupiti na isti način kao u drugim slučajevima. Ovo je izloženo u rezimeu u daljem tekstu. Izvori i percepcije o nasilju u Mitrovičë/Mitrovici već su dobro dokumentovani,¹⁵⁰ i ova studija nema nameru da vrši analizu uzroka nasilja, već više da razume dinamiku sprečavanja nasilja. Intervjui u Mitrovičë/Mitrovici vođeni su sa predstavnicima NVO, političkim liderima, međunarodnim službenicima i nekim stanovnicima sa ciljem da se istraže postignuća, mogućnosti i ograničenja u izgradnji mira generalno vezano za nasilje i podele u Mitrovičë/Mitrovici. Ovaj “slučaj” zbog toga obuhvata kratki pregled situacije u Mitrovičë/Mitrovici, pretežno se oslanjajući na postojeće istraživanje i fokusira se na mišljenjima o izgradnji mira koja su dobijena u intervjuima.

Istorijat

Grad Mitrovičë/Mitrovica nalazi se severno od Prishtinë/Prištine na putu prema granici sa Srbijom. U samom gradu i dva sela žive i K-Albanci i K-Srbi, dok preostali deo opštine pripada K-Albancima. Opština Mitrovičë/Mitrovica graniči se sa dve od pet većinskih opština K-Srba (Zubin Potok i Zvečan). Ona dakle nije enklava i ima jake veze, kako emocionalne tako i praktične, sa Srbijom. I zaista, ljudi su govorili da nisu imali puno informacija o onome šta se dešava u enklavama u centralnom Kosovu, jer stanovnici grada nisu bili mnogo zainteresovani za to.

¹⁴⁹ Evropska inicijativa za stabilnost, “*Mitrovica: Kosovski lakmus test,*” ESI Dokument za diskusiju, 28. april 2006.

¹⁵⁰ Vidi Međunarodna krizna grupa, Izveštaj 155, *Kolaps na Kosovu* (2004)č Izveštaj 131, *Kosovski albatros UNMIK-a: Rešavanje podela u Mitrovici* (2002)č i Izveštaj 96, *Kosovska osovina: Savladavanje podela u Mitrovici* (2000); Evropska inicijativa za stabilnost, “*Mitrovica: Kosovski lakmus test*“; “*Ljudi ili teritorija? Predlog za Mitrovicu*” (2004); OEBS, *Izveštaj o poimanju Standarda na severu Kosova* (2005).

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Mitrovicë/Mitrovica je proglašena za grad 1947. Nije uvek smatrana delom Kosova; tek 1954. postala je sedište jednog od pet regiona Kosova.¹⁵¹ Od sukoba 1999. grad je podeljen duž reke Ibër/Ibar. Glavna karakteristika Mitrovicë/Mitrovice, glavni most, postao je glavni znak podele, kako fizičke tako i političke, posle 1999. Oko glavnog mosta je uspostavljena “zona poverenja”, koja je pod stražom, i koju je u početku obezbeđivao KFOR a kasnije je preuzela Kosovska policijska služba. I na jednoj i na drugoj strani reke, severna i južna Mitrovica funkcionisale su *de facto* kao dve različite administracije, uprkos insistiranja međunarodne zajednice da neće biti podele Kosova. Iako i UNMIK i KFOR imaju mandat da upravljaju i severnim delom grada i da ga stave pod direktnu međunarodnu upravu, u praksi njihova vlast se u stvari završava na reci Ibër/Ibru; njihovo prisustvo se toleriše ali kao protivteža postoje i srpske institucije. U severnoj Mitrovici, srpske javne institucije koje su se nekada nalazile u Pristininë/Prištini (npr. univerzitet, bolnica, PTT, sudovi, školstvo, itd.) sada funkcionišu u paralelnim strukturama. Severna Mitrovica koristi srpski dinar, a ne evro koji se koristi u ostalim delovima Kosova; telefonski sistem reintegrisan je sa Srbijom.

Godine 1991, stanovništvo je procenjeno na 78.9% K-Albanaca, 10.2% K-Srba i oko 10% Bošnjaka i Roma. Do kraja 1990-ih, samo severni deo grada ostao je približno uravnotežen, sa oko 20,000 K-Srba i K-Albanaca (iako su K-Srbi bili manjina u Mitrovicë/Mitrovici u celini).¹⁵² Podaci o broju stanovnika posle rata nisu pouzdani, jer je bilo znatnog seljenja kako K-Albanaca tako i K-Srba u i izvan grada. OEBS je procenio da je stanovništvo severne Mitrovice činilo oko 17,000 K-Srba (od kojih su 5,000-7,000 IRL) i 3,000 Bošnjaka, K-Albanaca i Roma. Ironično, ovo je učinilo da severna Mitrovicë/Mitrovica bude jedno od najmultietničkijih mesta na Kosovu.¹⁵³ Većina K-Albanaca koji žive u severnom delu grada nalaze se u tri oblasti sa mešovitim stanovništvom: Bošnjačka *mahala*, “Tri kule,” koje su obe povezane mostovima sa južnom Mitrovicë/ Mitrovicom, i oblast “Rudarsko brdo” ili “Mikro-naselje” koje je dublje u gradu. Znatno broj stanovnika Roma pre sukoba (oko 6,000) raseljen je iz južnog u severni deo opštine i u samoj Srbiji; oko 275 ljudi živelo je u kolektivnom centru na severu grada, i učinjeni su napori da se olakša njihov povratak.¹⁵⁴

Nekada industrijski grad sagrađen oko rudarskog kompleksa Trepča, koji je zapošljavao blizu 22,000 ljudi, Mitrovicë/Mitrovica je postala “umirući grad” posle rata.¹⁵⁵ Sa Trepčom u suštini zatvorenom, industrijska baza i zapošljenost su zamrli, i privreda na

¹⁵¹ Međunarodna krizna grupa, *Premoščavanje kosovskih podela u Mitrovici*, str. 3.

¹⁵² *Ibid.*

¹⁵³ Međunarodna krizna grupa, *Kosovski albatros UNMIK-a*, str. 3.

¹⁵⁴ OEBS, Opštinski profil, Mitrovicë/Mitrovica, novembar 2005, dostupan na <http://www.osce.org/kosovo/13982.html>.

¹⁵⁵ Verena Knaus, “Mitrovička dilema,” *Chicago-Kent Law Review*, tom 80, br. 1 (2005), str. 71.

obe strane postala je zavisna od javnog sektora i zapošljenja u međunarodnim organizacijama.¹⁵⁶

Ratno i iskustvo neposredno posle rata

Pre rata, bilo je “dobrih susedskih odnosa, bez nasilja,” po rečima jednog stanovnika, uprkos tome što su se povremeno dešavali incidenti. U Mitrovicë/Mitrovici, istakli su neki judi, bilo je dobrih prijateljstava i više međuetničkih brakova nego u drugim krajevima Kosova. Više K-Albanaca i K-Srba govorili su jezik druge zajednice u poređenju sa drugim delovima Kosova, i bilo je mešovityh kulturnih i sportskih događaja.

“Fitilj je upaljen” godine 1989, kao što se izrazilo jedno lice, kada je ubijeno pet K-Albanaca tokom štrajka rudara. Početkom 1990-ih, Albanci su bili prinudno isterani s posla, i bezbednosne snage su počele sa “racijama i zlostavljanjima” i “ubistvima”, koja su vršena po kućama i na ulici.¹⁵⁷ Krajem 1990-ih, OVK je pojačala svoje prisustvo i uticaj u predgrađu Mitrovicë/Mitrovice, i uključila se u otmice i ubistva. Reakcija srpskih vlasti – kako policije tako i jugoslovenske vojske – bila je nemilosrdna. Ljudi su ubijani ili raseljavani a njihove kuće pljačkane tokom bezbednosnih operacija, i K-Albanci su pričali OEBS-ovoj KVM da su oni ili njihovi rođaci nasumično zaustavljeni, pritvarani i zlostavljeni od strane policije, bilo u policijskim stanicama kada su ljudi tamo odvođeni na ispitivanje, ili u privatnim kućama kada su vršeni pretresi u potrazi za oružjem ili za navodnim članovima OVK, ili su pak nasumično vršena premlaćivanja na ulici.¹⁵⁸ Srpske bezbednosne snage proterale su većinu K-Albanaca tokom NATO bombardovanja 1999, i čini se da su posebno bili ciljani oni K-Albanci koji su živeli u mešovitim oblastima grada.¹⁵⁹ Jedan K-Albanac, aktivist, sumirao je štete: 9,540 spaljenih kuća, 650 ubijenih ljudi, 279 nestalih lica (od kojih je pronađeno samo 81 lice) i 429 ranjenih.

Kada je KFOR stigao 17. juna 1999, srpske snage su se povlačile, ali su osiguravali bezbednost za Srbe. Skoro odmah K-Srbi su postavili “nezakonite” kontrolne punktove jer su se bojali povratka K-Albanaca, naročito boraca.¹⁶⁰ U početku, most je bio prohodan, i K-Albanci su išli u severni deo da kupuju hranu i druge potrepštine. Neki K-Albanci su se vratili u severni deo grada, naročito u Bošnjajčku *mahalu*. Međutim, u roku od nekoliko nedelja obrazovani su “čuvari mosta” i sprečavali K-Albance da prelaze glavni most iz južnog u severni deo grada. K-Srbi su na nekoliko načina objašnjavali

¹⁵⁶ *Ibid.* Evropska inicijativa za stabilnost, “Ljudi ili teritorija? Predlog za Mitrovicu,” str. 3.

¹⁵⁷ CDA intervju sa K-Albancima, Mitrovicë/Mitrovica, septembar 2005.

¹⁵⁸ OEBS-KVM, *Ljudska prava na Kosovu, Kako viđeno tako rečeno*, tom I, oktobar 1998- jun 1999, Deo V (Opštine), str. 146.

¹⁵⁹ *Id.*, str. 150.

¹⁶⁰ OEBS-KVM, *Ljudska prava na Kosovu: Kako viđeno, tako rečeno*, tom II, 14 jun-31 oktobar 1999, Deo II, str. 67.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

obrazovanje ove grupe.¹⁶¹ Neki ljudi su tvrdili da su K-Srbi bili podstaknuti da postave barikade na mostu zbog napada K-Albanaca (npr. bacanje bombi na kafiće, fizički napadi). Drugi su istakli da su se K-Srbi osećali nesigurnim kada su K-Albanci počeli da dolaze u severni deo, kao i da su bili “revoltirani” zbog “reka srpskih izbeglica” iz drugih delova Kosova. Demarkacionu liniju, govorili su K-Srbi, “ubrzo je prihvatio i podržavao KFOR,” koji je ustanovio zonu poverenja oko centralnih mostova i ograničio kretanje preko mosta.

Ideja o zoni poverenja u početku je bila da se stvori bezbedno okruženje koje bi omogućilo UNMIK-u da nastavi sa povratkom i da postupno eliminiše srpske paralelne strukture. Ali posle novih konfrontacija početkom 2002. i bojkota prvih opštinskih izbora od strane K-Srba oktobra 2002, SPGS je (uz saglasnost Beograda) obrazovao administraciju za severnu Mitrovicu pod rukovodstvom zvaničnika UNMIK-a i lokalnog savetodavnog odbora, koji se skoro u potpunosti sastojao od K-Srba.

Međuetnički odnosi i nasilje, 2002-2005.

Od 2002, linija podele bila je čvrsto ukopana. Reka Ibër/Ibar koja je razdvajala severni od ostalog dela grada predstavljala je *de facto* liniju podele. Nemogućnost pristupa imovini, što je nastalo kao posledica egzodusa K-Albanaca iz severnog dela grada, i dalje je raspaljivala tenzije. K-Albanci su se bojali da bi situacija sa etničkom podelom u Mitrovicë/Mitrovici mogla da dovede do teritorijalnih promena, to jest, podele Kosova. Neki K-Albanci govorili su o “pokušajima etničkog čišćenja”, kada je stigao KFOR, zbog fizičkog zlostavljanja i zastrašivanja i pritiska na K-Albance da prodaju njihove kuće. K-Albanci su bili ogorčeni zbog nesposobnosti UNMIK-a i KFOR-a (ili nevoljnosti) da utvrde svoju vlast na severu; međunarodna zajednica je, govorili su neki ljudi, “ponekad pomagala pa čak i sprečavala porodice da se vrate u severni deo Mitrovicë/Mitrovice.” Postojala je ogorčenost što je međunarodna zajednica na sastancima naglašavala povratak K-Srba i Roma, ali ne i povratak K-Albanaca u severnu Mitrovicë/Mitrovicu. Jedan K-Albanac se žalio da je međunarodna policija primenjivala “dvostruke standarde” jer je zahtevala da K-Albanci dovedu više svedoka od K-Srba radi gonjenja zločina. Nekoliko ljudi je kritikovalo međunarodnu zajednicu što nije implementirala politiku protiv prodaje manjinske imovine na severu, kao što to čini u drugim krajevima na Kosovu (gde su K-Srbi manjine). Ovo je, tvrdili su oni, dovelo do toga da KCK kupi imovinu K-Albanaca blizu pešačkog mosta koji spaja južni deo sa “tri kule” i pojačalo strahove da će čuvari mosta početi da kontrolišu kretanje i preko ovog mosta.

Nasuprot tome, K-Srbi su videli sebe kako “ljubomorno brane” poslednji urbani centar za Srbe na Kosovu. Kao što je lokalni član osoblja jedne NVO rekao istraživaču OEBS-a,

¹⁶¹ „Čuvari mosta” su organizovani kao paramilitarna formacija koju je plaćala Srbija. Oni su zvanično bili rasformirani, ali nezvanično su još uvek aktivno čuvali most, i mogli su da mobilišu gomilju ljudi na severu da spreče pokušaj K-Albanaca da pređu glavni most.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

K-Srbi “osećaju da ako Albanci pređu most oni će izgubiti severno Kosovo i neće imati gde da odu. Osećaju se kao da su saterani u ćošak. To je razlog zbog koga brane most.”¹⁶² Postojala su podeljena mišljenja o efektivnosti i legitimnosti čuvara mosta, dok su neki verovali da su oni i dalje “zaštitnici” dotle su ih drugi smatrali najamnicima koji nikada nisu stvarno štitili grad. Međutim, ljudi su delili mišljenje o ugroženosti i osećaj da niko drugi, naročito KFOR i UNMIK, ne bi mogao da ih odbrani i složili su se da je nužno da „ne dozvole da protestanti uđu u grad.”

Nesigurnost i ogorčenost na obe strane doveli su do čestih nasilnih sukoba preko mosta. U tom kontekstu, nasilje u martu 2004. u Mitrovicë/Mitrovici se može smatrati kao još jedan incident u okviru niza sukoba od 1999. Istaknuta dimenzija ovih događaja bila je a) ključna uloga učenika osnovnih i srednjih škola uz pomoć njihovih nastavnika (mada su neki pomenuli da kada su demonstracije postale nasilne vodeću ulogu su preuzeli mladi koji su završili školu), i b) nedovoljna spremnost KFOR-a i UNMIK-a, koji su, prema rečima nekih posmatrača, stigli tek 1 ½ do 2 sata pošto je nasilje počelo. Sopstvena vera KFOR-a i UNMIK-a u stabilno poboljšanu situaciju, istakla je MKG, navela ih je da nastave da “normalizuju” bezbednost, predajući glavni most UNMIK Policiji i KPS-u i ignorišući tinjajuće signale nevolja, uprkos istoriji nasilnih sukoba u Mitrovicë/Mitrovici u vreme političke krize ili kao reakcija na incidente MEN.¹⁶³

KFOR i UNMIK nisu bili jedini koji su imali utisak da se situacija poboljšavala. Ljudi u Mitrovicë/Mitrovici, naročito na severu, primetili su da su se međuetnički odnosi „ozbiljno poboljšali” pre marta 2004, i da je bilo “puno komunikacija između severa i juga.” Ali nasilje u martu 2004, istakli su oni, vratilo je sat unazad u 1999, i ponovo je došlo do skoro potpunog nepoverenja i straha između K-Srba i K-Albanaca. Iako se situacija popravila, rekli su neki K-Srbi, bilo je manje volje da se obnove dobri odnosi, i zaista došlo je do radikalizacije mišljenja K-Srba na severu, naročito među studentima.

Rezultat ovih podela i sukoba bila je minimalna sloboda kretanja i kontakata preko etničkih linija. Osim ljudi koji su radili u međunarodnim organizacijama, malo drugih ljudi je išlo u delove grada koje je kontrolisala “druga” etnička zajednica. Iako su mnogi ljudi sačuvali prijateljstva od pre rata, ipak su se bojali da idu na drugu stranu. Kao što je jedno lice reklo istraživaču OEBS-a, “Možda bih išao na večeru u južni deo, ali šta ako bih sedeo u restoranu i uđe čovek kome su Srbi ubili tri brata u ratu. Njega će biti baš briga što se ja nisam borio. On je samo besan i odlučio se da me prebije ili ubije. Samo jedna večera nije vredna takvog rizika.”¹⁶⁴ Drugi je pomenuo da je išao da kolima pokupi svog prijatelja, K-Albanca, na prelazu mosta i da bi oni onda otišli u kafić gde je K-Srbin bio poznat, “tako da se ništa loše ne bi desilo ‘njegovom’ albanskom prijatelju.” Isto to se

¹⁶² OEBS, “Izveštaj o shvatanju Standarda na severu Kosova,” str. 51.

¹⁶³ MKG, *Kolaps na Kosovu*, str. 12.

¹⁶⁴ “Izveštaj o shvatanju Standarda na severu Kosova”, istraživački izveštaj urađen za OEBS (2005), str. 56.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

dešavalo i kada bi K-Srbin išao na jug. “Nema nijednog mesta gde mladi Srbi i Albanci mogu da se okupe i govore o svemu,” istakao je jedan učesnik programa izgradnje mira, osim u zoni poverenja u kancelarijama NVO. “Mi Srbi i Albanci složili smo se da postoji potreba za tim, ali KFOR tvrdi da još nije bezbedno.”

Ipak, fizičke barijere bile su manje krute nego što se čini. K-Albanci koji su živeli na severu putovali su na jug, ili preko istočnog mosta ili preko pešačkog mosta koji je KFOR podigao da poveže južnu Mitrovicë/Mitrovicu sa kompleksom “tri kule”. Praktični obziri takođe su podstakli ljude da prelaze liniju koja deli sever-jug. Ljudi su pomenuli, na primer, da su „svi“ posećivali aktivnu buvlju pijacu severno od reke, gde su ljudi kupovali namirnice, vozila i druge stvari. Oblast oko suda u severnoj Mitrovicë/Mitrovici koristili su i K-Albanci i K-Srbi da bi sklopili poslove, naročito da bi legalizovali kupovinu i prodaju imovine. “Oko 2,000 vozila pređe istočni most svaki dan,” izjavio je jedan međunarodni zvaničnik. “Ljudi moraju da se kreću i putuju, mada poriču da to rade.” Ipak, K-Albanci koji žive na severu ne idu u kafiće, radnje, škole ili druga javna mesta na severu. Bilo je izvesnog kretanja preko dva mosta koji vode u Bošnjачku *mahalu* i oblast “Tri kule”, jer njih nisu čuvali „čuvari mosta.” Međutim, čim se ljudi pojave u centru grada, kao što se desilo maja 2005, kada je UNMIK zaustavio autobus koji prevozi ljude iz Rudarskog brda/Mikro-naselja na jug, zabrinutost Srba se pojačala i priča se da je najmanje jedan K-Albanac bio pretučen tamo.¹⁶⁵

Obe strane pripisuju tvrdokorne stavove i sukobe promenama stanovništva. K-Albanci veruju da K-Srbi koji su se preselili u severnu Mitrovicë/Mitrovicu iz drugih krajeva Kosova predstavljaju “glavnu pretnju” i to su isti oni koji sprečavaju pomirenje i ujedinjenje grada. Na jugu, priliv ne samo ljudi sa severa već i izvan grada takođe je uticao na izgled za pomirenje, izjavili su ljudi. “Urbani članovi zajednice više su otvoreni dok se oni iz sela ne interesuju za ono šta se dešava u gradu,” zato što nemaju imovinu na severu (i zato im nije potrebno pomirenje), i zbog toga što su mnogi napustili sela jer su bila opustošena ratom.

Mogućnosti i ograničenja za izgradnju mira

Kakva su postignuća ostvarena na izgradnji mira u ovom teškom kontestu? Bilo je brojnih napora da se premoste podele između severa i juga, i to kako od strane međunarodnih organizacija tako i od strane lokalnih i međunarodnih NVO. Mnogi programi fokusirali su se na mlade i žene: između mnogih, OEBS-ova Skupština mladih, saveti mladih u školama i gradski omladinski saveti, dijalozni, treninzi i mirovni kampovi za mlade, multietnički ženski centar u Rudarskom brdu/Mikronaselju, i multietnička ženska poslovna grupa. Mediji su bili druga oblast kojoj je posvećena pažnja – sa treninzima za novinare, multietničkim publikacijama, i TV Mitrovicom na jugu i Radio kontakt plusom na severu, koji rade posebno svaki na svojoj strani grada pružajući

¹⁶⁵ MKG, *Premoščavanje kosovskih podela u Mitrovici*, str. 15.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

objektivne informacije i iznoseći perspektive svih etničkih zajednica u programima. Savet za mir i toleranciju okupljao je verske lidere i “umerene” koji su bili voljni da razmatraju probleme njihovih zajednica. Promocija i priprema za povratak u Romsku *mahalu* na jugu grada bila je u fokusu mnogih programa, jer je ona bila izvor tenzija, a Romi još uvek žive u kolektivnim centrima na severu. Većina aktivnosti obavljena je zasebno na severu i jugu, sa povremenim vezama i sastancima i zajedničkim projektima koji su rađeni ili u zoni poverenja ili izvan regiona.

Kao i u drugim delovima Kosova, ljudi koji su bili uključeni u aktivnosti na izgradnji mira – naročito u dijalozima i nekim treninzima – izjavili su da su imali moćne lične utiske. Jedna predstavica NVO istakla je da je zapazila razliku kod učesnika posle učestvovanja u programima; promenio se njihov odnos prema radu, njihovi interesi, kao i njihova saradnja sa drugima. Učesnik u omladinskim programima izjavio je da je neke ljude koje poznaje odveo na međuetnički seminar posle čega su oni promenili svoje stavove.

Predstavici NVO, međunarodni i lokalni zvaničnici, i učesnici dali su svoje komentare u vezi nekih ograničenja efektivnosti ovog programa:

1. *Politizacija*. “Sve što se dešava u Mitrovici politizuje se,” istakao je jedan analitičar. “Ovo nije sukob ljudi; ovo je politički sukob. On se ne zasniva na mržnji,” rekao je jedan drugi zvaničnik. Dobri lični odnosi koegzistirali su lako sa suprotstavljenim političkim odnosima u Mitrovicë/Mitrovici.¹⁶⁶ Kao rezultat toga, skoro svaki pokušaj izgradnje mira posmatran je kroz lupu nerešenog pitanja statusa.

Visok stepen politizacije pojačavao je, a i sam je pojačavan, od strane društvenih kontrola *unutar zajednica* koje su pritiskale kako K-Srbe tako i K-Albance da ne saraduju jedni s drugima, a u slučaju K-Srba, sa UN. Na strani K-Srba, ljudi su govorili da su kontakti sa K-Albancima bili “strogo zabranjeni.” “Jake radikalne grupe iz Srbije” u gradu, koje su želele da kontrolišu situaciju, po rečima jednog K-Srbina, pretile su onima koji su pokušavali da saraduju sa K-Albancima. Međunarodni zvaničnici sa kojima smo razgovarali verovali su da ne bi bilo problema u saradnji da nije bilo straha od političkih ispada. Ipak, otpor lidera K-Srba prema kontaktima sa K-Albancima odražavao je stvarni opšteprihvaćeni stav protiv odnosa sa Prishtinë/Prištinom i osećaj da su i NVO i međunarodne organizacije koje su nastojale da okupe ljude zajedno “lobisti za nezavisnost Kosova.” Ovakva shvatanja podstrekivana su svakodnevnim vestima i izveštajima sa lokalne TV “Most”¹⁶⁷ koju finansira Srbija kao i TV stanica iz Beograda,

¹⁶⁶ Jedan K-Albanac pričao je kako ga je K-Srbin, prijatelj iz severnog dela koji je učestvovao u martovskim neredima 2004, pozvao mobilnim telefonom i rekao mu da se on može videti u zgradi i da treba da se skloni jer će ga verovatno upucati.

¹⁶⁷ TV “Most” je zadržala većinu osoblja iz ranije Radio televizije Priština, i smatralo se da vodi sličnu politiku.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

uprkos postojanju lokalnih medijskih stanica koje su promovisale objektivnije i uravnoteženije izveštaje. Popularno prećutno održavanje suprotstavljenih stavova takođe je poticalo i od ekonomske realnosti. Kao što je istaklo osoblje jedne međunarodne NVO, “Direktor bolnice kontroliše da li uposlenici glasaju i za koga glasaju. On takođe kontroliše ko se okuplja na mostu da protestuje poslepodne. Ako vam direktor kaže da prekinete posao i idete na most, bolje vam je da idete jer ćete izgubiti posao. U mestu gde je teško da se nađe posao poslednja stvar koju biste učinili je da izađete iz reda.”¹⁶⁸

Na strani K-Albanaca, komentarisali su neki ljudi, martovski neredi bili su dobar “podsetnik” da nas “oružje ne vodi nikuda i čak nas je vratilo šest godina unazad.” Radnici NVO koji su se 2001. zakleli na “saradnju sa onima koji su nas ugnjetavali” posle marta 2004. više nisu smatrani da rade nešto loše. Ipak, jedan nastavnik je istakao da roditelji još uvek vrše veliki pritisak na mlade što učestvuju u ovim programima, i da su “političke okolnosti” određivale da li će ih oni podržavati ili ne. Lideri K-Albanci takođe su vršili znatan pritisak na ljude koji su želeli da prodaju svoje kuće na severu.

Rezultat toga je da skoro nema političkog ili fizičkog prostora za međuetničko angažovanje. Iako iz ovih programa izgradnje mira često dođe do uzajamnog priznanja da postoje zajednički interesi i stavovi – kao što je uzajamni interes mladih da imaju pristup javnim službama i infrastrukturi često i na “drugoj” strani, uzajamni interes da se poboljša ekonomska situacija, poboljša obrazovanje, itd. – ljudi često ne mogu da deluju u tom pravcu. “Još uvek postoji strah o tome kako će ljudi u njihovoj zajednici reagovati na ovo uzajamno priznanje,” prokomentarisano je u jednoj oceni programa dijaloga.¹⁶⁹ Mladi učesnik u jednom drugom programu istakao je da njegovi roditelji nisu prigovarali njegovom učešću, ali su ga “savetovali da ne govori previše o tome, tako da ne štrči i ne trpi kritike od svoje sopstvene zajednice.” Nekoliko ljudi je verovalo da su imali malo uticaja čak i na svoje prijatelje, jer je “mržnja prejaka” za njih da bi to promenili. “Nije lako da se promeni mišljenje ljudi u ovoj zajednici,” istakao je drugi učesnik programa. Ljudi su govorili da su imali samo nekoliko privatnih kontakata izvan aktivnosti NVO, osim telefonom ili slanjem poruka. “Za mene je dovoljno da ih vidim jednom mesečno u prostorijama NVO,” rekao je jedan mladić; on je upoznao drugog mladića sa sličnim interesima i bio je siguran da bi bili dobri prijatelji da “ne žive u ovom okruženju.”

Tamo gde je akcija bila moguća, opasnosti koje su išle sa aktivnostima na saradnji navele su većinu agencija da budu neupadljive, jer je vidljivost ovakvih aktivnosti često

¹⁶⁸ OEBS, “Izveštaj o shvatanju Standarda na severu Kosova,” str. 49. Nekoliko ljudi je pomenulo da je bila javna tajna da su ekonomski interesi nekih čuvara mosta i političkih lidera (u vidu monopola nad privrednom saradnjom sa K-Albancima) bili važan faktor za održavanje tenzija.

¹⁶⁹ Jesper Nielsen, Izveštaj o seminaru, Dansko-nemačko iskustvo na granici i etnička podela na Kosovu, Højskolen Østersøen, Nansen Dijalog u Mitrovici, Nansenskolen, i Međunarodni institut za istraživanje mira, Oslo (30. april do 10. maj 2003), dostupno na http://www.people.hojoster.dk/uploads/Report_on_conflict_resolution_seminar_on_Kosovo.doc, p. 14.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

pretvarala ovakve projekte u simbole i izazivala napade. Jedan direktor projekta u NVO verovao je da bi njihovi programi bili uspešniji, ali da su bezbednosni obziri za učesnike diktirali da ne "ističu previše uspeh u obe zajednice." Kao posledica toga, programi se nisu mogli proširiti niti rešavati spornija pitanja.

2. *Rad sa lako dostupnima.* Izbor učesnika u programima za izgradnju mira u Mitrovicë/Mitrovici odražavao je procese izbora učesnika u drugim delovima Kosova; on se zasnivao na otvorenosti za multietničke kontakte, često preko insitucija. Mladi, na primer, često su birani iz škola na bazi kriterijuma kao što su želja za učešćem, spremnost za promene i umerenost. Nekoliko ljudi je pomenulo da su se znali od pre rata i bili su sretni što su se ponovo povezali u programima. Jedna učesnica je izjavila da učesnici nisu uvek bili isti, ali „oni su je uvek zvali“, što ukazuje da dosezanje nije bilo ekspanzivno, i da sile koje su zatvarale politički prostor za multietničke odnose nisu bile delotvorno uključene u rad na izgradnji mira. „Jedna od grešaka“ NVO koje su radile na izgradnji mira, razmišljao je jedan radnik NVO, bila je u tome što nisu radili sa više ljudi koji su bili protiv dijaloga. Mladi K-Albanci u selima, koje su neki identifikovali kao ključne za martovsko nasilje 2004, bili su isključeni, i niko nije pominjao ratne veterane. Na strani K-Srba, kao što je prokomentarisao jedan međunarodni zvaničnik, sa Srpskim nacionalnim većem koje ima stvarnu vlast na severu, niko iz međunarodne zajednice nije ni govorio sve do 2005. Mi smo zapazili da je samo jedan program direktno radio sa radikalnim SNV na severu, i isto tako mali broj uključio je Srpsku pravoslavnu crkvu, koja je takođe zauzela stav protiv dijaloga. „Radikalniji“ pridošlice u gradu na obema stranama – K-Srbi iz drugih delova Kosova i K-Albanci sa sela – koje su ljudi identifikovali kao prepreke za mir, nisu pomenuti kao učesnici u programima.

3. *Motivacija, plan i rezultat programa.* Zapazili smo mnoge primere hrabrosti kako od strane lokalnih NVO tako i učesnika u programima izgradnje mira, koji su nastavili da se druže sa drugom stranom uprkos kritikama i pretnjama od strane sopstvenih zajednica. Žene u Rudarskom brdu/Mikronaselju, koje su, na primer, obrazovale multietnički ženski centar, ometane su od strane „radikala“ koji su pretili da će uništiti centar (koji se nalazio u kući jedne K-Albanke). Žene su se aktivno odupirale radikalnim K-Srbima koji su pretili da će ih uništiti. Žene su objavile da će ga sačuvati, i dve godine kasnije, on je radio bez problema. Slično tome, lokalni radio na jugu grada koji je imao mešovito osoblje (Bošnjake i Turke) pozvao je političare K-Srbe i međunarodne zavaničnike u svoje programe iako je u početku nailazio na otpor lokalnih „radikala“, ali pošto su pokrenuli kontroverznu javnu debatu da bi dobili podršku građana, oni su sada prihvaćeni.

Istovremeno, mnogi učesnici i NVO komentarisali su da ljudi učestvuju u programima izgradnje mira, kao što je Skupština mladih, „da bi povećali svoje šanse“. Jedno lice je istaklo da mladi učesnici programa poprave uspeh u školi usled svog iskustva (npr. u engleskom). Drugi je pomenuo da bi sertifikati koje je dobio za učešće na seminarima možda mogli da mu pomognu da nađe posao kod međunarodnih organizacija. Jedna učesnica je pak istakla da ono što „najviše voli u radu sa NVO“ to je što je „imala priliku

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

da sretne i upozna ljude i sklopi prijateljstvo sa mnogim različitim ljudima“, ne uvek sa druge strane, i da putuje.

Da li ove motivacije za učešće u programima izgradnje mira pomažu da se objasni ono što su nekoliko NVO pomenule kao gubljenje interesovanja za programe? Možda. Jedan službenik u lokalnom NVO verovao je da su vremenom teme i prezentacije postajale manje interesantne, a neki učesnici su zaključili da je to bilo gubljenje vremena. Učesnik u programu vezano za razvoj lokalne zajednice i decentralizaciju na Kosovu prokomentarisao je na sličan način, „ovo su ozbiljna pitanja; ovde nema mnogo interesantnih aktivnosti kao što su igre tako da mladi učesnici nisu mnogo zainteresovani“.

Ipak, osećaj bespomoćnosti koji su izrazili skoro svi učesnici u programima izgradnje mira mogao bi da da drugo objašnjenje. Jedan učesnik pomenuo je da su većina programa modelirani po istom šablonu: mladi se okupe, sastave spisak zajedničkih prioriteta, upoznaju se sa funkcionisanjem lokalne uprave, i, ako je moguće, pokušavaju da utiču na strukture moći. Međutim, većina je takođe smatrala da ne mogu mnogo da učine u vezi zajedničkih prioriteta mada, kao što je jedan mladić izjavio, oni su bili „voljni da pokušaju“.

4. *Razvoj lokalnih kapaciteta za mir?* Važan konektor (veze) u Mitrovicë/Mitrovici bile su tri mešovite oblasti u severnom delu grada. K-Srbi i K-Albanci živeli su (i sada žive) zajedno u bošnjačkoj *mahali*, „u tri kule“ i u Rudarskom brdu/Mikronaselju i „odnosi sa susedima su dobri“, kako govore K-Srbi. U Rudarskom brdu/Mikronaselju postoji iskreno mešanje između stanovnika K-Srba i K-Albanaca, čija se deca igraju zajedno. Jedna NVO je podržavala ženski centar, koji su veoma mnogo koristili i žene i deca. Osim ovog ženskog centra bilo je malo programa u ovim mešovitim mestima, koje su neki ljudi identifikovali kao lokalne kapacitete za mir. Učesnici na konsultacijama¹⁷⁰ se nisu slagali da li bi se veze mogle nadograditi u Rudarskom brdu/Mikronaselju, zato što je oblast geografski izolovana, i nije bilo jasno da li bi ekspanzija ili repliciranje izazvalo političke lidere da ih uguše. Uprkos tome, neki su izjavili da bi naponi na izgradnji mira u bošnjačkoj *mahali* mogli biti korisni, zato što su tenzije i dalje trajale i, uprkos koegzistenciji bilo je mnogo manjih napada.

Neuspeh međunarodnih agencija da identifikuju i podrže lokalne kapacitete za mir pomenulo je nekoliko ljudi, naročito K-Albanci, kao problematičan. Pomenuto je nekoliko primera kao ilustracija:

- Inicijativa od strane direktora škola sa obe strane reke da se počne sa dijalogom i radi na zajedničkim problemima nije dobila zajedničku podršku;

¹⁷⁰ Ovde su bile uključene lokalne i međunarodne NVO, MVO i eksperti sa iskustvom rada u Mitrovicë/Mitrovici.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

- TV Mitrovicu mnogi su pomenuli da je igrala pozitivnu ulogu u naporima za pomirenje i što je javno govorila protiv nasilja marta 2004, ali je ovu stanicu zatvorio KFOR tokom nereda zbog toga što je emitovala program uživo.
- Zajednički zahtev od strane lokalnog K-Albanca i lokalne radio stanice K-Srbina koji su koordinisali i delili svoj rad da upotrebe radio opremu KFOR-a bio je prihvaćen, ali samo za stanicu K-Srba. (radio stanica K-Srba je odbila pomoć dok pomoć nije data stanici K-Albanaca)

Zaključak

Mitrović/Mitrovica je imala određen broj malih, ali ozbiljnih i produktivnih aktivnosti na izgradnji mira koje su, međutim, imale malo uticaja na šire tenzije i nasilje u gradu. Oni su se suočili sa izazovima kada su pokušali da prošire program i dopru do drugih učesnika. „Ljudi otvorenih shvatanja“ stalno su bili savladani od strane „radikala“ (kako su ih ljudi zvali), koje programi za izgradnju mira nisu mnogo angažovali.¹⁷¹ Politizacija svih aktivnosti onemogućavala je stvaranje bilo kakvog prostora za međuetničko angažovanje na nivou građana. Teško okruženje navelo je mnoge ljude da zaključe da izgradnja mira može izgraditi kapacitete za poboljšanje međuetničkih odnosa tek *pošto* status bude rešen.

Istovremeno, dominacija političkih planova u Mitrović/Mitrovici odslikava stvarnost da će efektivno sprovođenje izgradnje mira morati da bude povezano na neki način sa političkom sferom. Ljudi koji su učestvovali u dijalozima i na treninzima brzo su shvatili da postoje zajednički interesi – bilo u vidu obezbeđenja struje, poboljšanja uslova u školama, pristupa uslugama i infrastrukturi koja se nalazi na „drugoj“ strani grada, ili ublažavanje siromaštva – i, u mnogim slučajevima, postali su otvoreniji za dalji dijalog na rešavanju ovih interesa. Ali većina ovih napora „propala je kroz pesak“¹⁷² na obema stranama zbog političkog otpora. U tom smislu, malo je verovatno da će zajednički interesi i uzajamna korist – uključujući prvenstveni zajednički interes da se oživi privreda u Mitrović/Mitrovici – delovati kao pokretač mira; oni pre mogu da pomognu da se učvrsti mir kada jednom bude nađeno političko rešenje.

Problemi koji su bili zajednički za ljude bili su posledica, a ne uzrok sukoba. Kratkoročno, naponi će možda morati da se fokusiraju na rešavanje izraženih strahova koji pokreću reakcije i stvaraju politički prostor za angažman. Polazna tačka za međunarodne aktere koji podržavaju mir može biti priznavanje realnosti da su sami međunarodni okviri za izgradnju mira – multietničnost i „bez podele“ – pothranjivali

¹⁷¹ Čini se da su dva programa počela ozbiljno da se angažuju sa ključnim igračima, mada ne preko etničkih linija. U jednom je podstaknuta debata u Pravoslavnoj crkvi u vezi suprotstavljanja crkve svim međuetničkim aktivnostima. U drugi program bili su uključeni SNV i čuvari mosta.

¹⁷² MKG, *Premošćavanje kosovskih podela u Mitrovici*, str. 11.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

strahove K-Srba i osećanja pristrasnosti na obema stranama, i doprineli politizaciji nepolitičkih aktivnosti.

Dodaci

DODATAK 1: O CDA-SARADNIČKIM PROJEKTIMA ZA UČENJE

CDA Collaborative Learning Projects (CDA Saradnički projekti za učenje) je neprofitna organizacija, sa sedištem u Kembridžu, Masačusets (SAD). Naša organizacija posvećena je radu na poboljšanju efektivnosti međunarodnih aktera koji pružaju humanitarnu pomoć, učestvuju u mirovnim aktivnostima, i pružaju podršku održivom razvoju.

Premisa CDA je da je iskustvo dobar nastavnik ukoliko možemo odvojiti vreme da naučimo njegove lekcije. U tu svrhu, mi organizujemo saradničke projekte za učenje radi prikupljanja i analize iskustava međunarodnih napora i da se, iz toga, identifikuju šeme u okviru konteksta i vrsta projekata. Naše iskustvo pokazuje da nas ova vrsta učenja osposobljava da izbegnemo ponavljanje grešaka iz prošlosti i da stalno poboljšavamo uticaje našeg rada.

U naše projekte za učenje bili su uključeni kolege iz agencija za pružanje humanitarne pomoći, agencija za razvoj, mirovnih grupa, i korporativnih preduzeća.

Mnogi pojedinci i agencije znaju za CDA preko njegovog izvršnog direktora, Mary B. Anderson i njene knjige iz 1999: *Ne nanosite štetu: Kako pomoć može podržati mir—ili rat*. Alat za ocenu uticaja na mir i sukob poznata kao analiza “*Ne nanosite štetu*” pomaže radnicima koji rade na pružanju humanitarne ili razvojne pomoći da identifikuju uticaj njihove pomoći na sukob i da razviju mogućnosti kako bi štete sveli na minimum i povećali njihovu pozitivnu podršku miru.

CDA upošljava malu grupu ključnog osoblja koja ima veliko iskustvo u zonama sukoba. Oni su radili u preko devedeset zemalja sa nekoliko stotina međunarodnih i lokalnih organizacija, uključujući evropske i vlade Severne Amerike, agencije Ujedinjenih nacija, Svetsku banku, članove pokreta Crvenog krsta, univerzitete i centre za obuku, i mnoge nevladine organizacije. Pored toga, CDA poziva veliku grupu eksperata kada je potrebna specifična regionalna ekspertiza ili poznavanje jezika.

Rad organizacije uglavnom finansiraju vlade i međunarodne finansijske institucije koje podržavaju CDA CLP jer ona povezuje rigoroznu analizu sa pragmatičnim nivoom rada na terenu i obezbeđuje praktične alate i tehnike za osoblje na terenu i međunarodne kreatore politike.

Vodeći princip celokupnog rada, bilo sa NVO, vladama ili korporacijama, je da međunarodni akteri koji rade sa lokalnim grupama treba uvek da postupaju na načine koji promovišu, a ne potkopavaju lokalne napore radi ostvarenja ekonomskog i političkog razvoja, mira i stabilnosti. Fokus svakog CDA projekta je na sistematskom učenju iz iskustava da se poboljša uticaj međunarodne pomoći.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

CDA pristup:

1. Bazira se na iskustvu i radu na terenu (a ne na teoriji ili modelu).
2. Razvija kontekst u kome organizacije više uče jedne od drugih i sa drugima nego što mogu same na bazi njihovih iskustava.
3. Pronalazi alate i pristupe koji se generalno mogu primenjivati i prenositi na druge kontekste.

Trenutni programi CDA obuhvataju:

- Ne činite štetu (DNH): da se identifikuju načini na koje se međunarodna humanitarna i/ili razvojna pomoć u situacijama sukoba može obezbediti, a ne da se rasplamsa i pogorša sukob.
- Projekat Razmišljanje o mirovnoj praksi (RPP): raditi sa velikim brojem agencija i konteksta da se analiziraju iskustva na nivou programa da bi se poboljšala efektivnost međunarodnih napora na izgradnji mira. RPP je sproveo 26 studija slučajeva i konsultovao se sa preko 200 agencija i preko 1000 ljudi da se analiziraju iskustva u izgradnji mira. Nalazi trogodišnjih analiza i konsultacija sadržani su u *Suprotstavljanje ratu: Kritične lekcije za mirovne radnike*, gde je izloženo šta je učinjeno, šta je bilo uspešno i zbog čega, i šta mora da se učini. CDA radi na Kosovu već dve godine sa grupom NVO pri čemu razmišlja o uticaju njihovih programa i prioritetnih oblasti i strategija za povećanje njihovog uticaja. Početna analiza NVO partnera je da bi njihovi pojedinačni napori mogli, i trebalo bi, da imaju značajniji uticaj.
- Koraci ka sprečavanju sukoba (STEPS): sistematski i strukturni pogled na uspešna iskustva za sprečavanje sukoba da bi se bolje shvatilo šta je to delotvorna strategija i da se identifikuju načini da međunarodni razvoj i humanitarna pomoć podrže, ili unaprede preventivne strategije.
- Projekat uključenja korporacija (CEP): da menadžerima pruži jasne ideje u vezi s tim kako se njihov rad sa zajednicama prenosi na šire društveno političko okruženje i da se razviju praktični alati kontrole za podršku stabilnih i produktivnih odnosa u društvima gde ove korporacije rade.

DODATAK 2: O ISTRAŽIVAČKOM TIMU

Diana Chigas

Dajana Čigas (Diana Chigas) je kodirektor projekta Razmišljanje o mirovnoj praksi (RPP) pri CDA Saradničkim projektima za učenje. Gđica Chigas je ranije uglavnom radila na Balkanu sa nevladinim agencijama, međuvladinim agencijama i donatorima na oceni uticaja njihovih programa i prioriternih oblasti i strategija za pojačanje njihovog uticaja. Ona takođe predaje pregovaranje i rešavanje sukoba na fakultetu Fletcher na Tufts univerzitetu. Pre dolaska u CDA Dajana je radila kao potpredsednik, regionalni direktor za Evropu i raniji Sovjetski savez i direktor istraživanja i ocenjivanja u Grupi za kontrolu sukoba (CMG), gde je savetovala međunarodne organizacije, nevladine organizacije i vlade u vezi izgradnje mira, pregovaranja i rešavanja sukoba. U CMG, gđica Čigas je vodila programe o preventivnoj diplomatiji u OEBS-u, radeći sa Visokim komesarom OEBS-a za nacionalne manjine i u misijama na terenu u vezi metoda i strategija. Ona je zajednički vodila program za kontrolu sukoba na Kipru, koji je okupio građane i elite sa obeju strana radi dijaloga i zajedničkog rešavanja problema skoro više od 10 godina, sa ciljem da se katalizira ljudska infrastruktura za mir. Gđica Čigas je organizovala razgovore „na drugom koloseku“ i obezbedila obuku i savete pregovaračkim timovima vlade u El Savadoru i FMLN, i pregovaračima u Južnoj Africi u pregovorima oko ustava i u mirovnom procesu u Gruziji/Južnoj Osetiji.

Cheyenne Church

Čejen Čerč (Cheyanne Church) je istraživač saradnik na Institutu za ljudsku bezbednost fakulteta Fletcher, na Tufts univerzitetu u SAD. Ona je takođe samostalni konsultant za nadgledanje i ocenjivanje i vršilac je dužnosti službenika za vezu CDA na projektu Razmišljanja o mirovnoj praksi u Liberiji. Pre dolaska na fakultet Fletcher gđica Čerč je bila direktor Institucionalnog učenja i istraživanja jedne NVO u SAD, Potraga za zajedničkim temeljem (2003 - 2005) i direktor Službe za politiku i ocenjivanje u INCORE (i to je sad Univerzitetski centar za međunarodno rešavanje sukoba) (2000 - 2002). Gđica Čerč je autor nekoliko važnih radova u vezi ocenjivanja izgradnje mira i rešavanja sukoba, uključujući planiranje rezultata: integrisanje nadgledanja i ocenjivanja u programima transformacije sukoba (Washington, DC: USIP 2006, sa Mark Rodžersom); Ocenjivanje intervencija radi rešavanja sukoba, Deo 2: Novonastala praksa i teorija (Derry/Londonderry: INCORE, 2003, sa J. Shouldice) i Ocenjivanje intervencija radi rešavanja sukoba: Oblikovanje stanja stvari Derry/Londonderry: INCORE, 2002, sa J. Shouldice).

Jos De La Haye

Džos De La Haj (Jos De La Haye) je službenik za transformaciju konflikta u Pax Christi u Briselu, Belgija. Od 2003, Dr. De La Haj je takođe bio Ph.D Koordinator programa društvenih nauka na Katoličkom univerzitetu u Leuven-u. Dr. De La Haj je svoj istraživački i rad na terenu fokusirao na pitanja u vezi sukoba, tj. vršio je ocene uticaja, ranog upozoravanja i radio analize sukoba. Radio je kao istraživač na Univerzitetu u Leuven-u, i kao PCIA Koordinator projekta za FDI i „International Alert“, gde je rukovodio i uređivao Resurs magazin o pristupima osetljivim na konflikte u radu na izgradnji mira i bio autor poglavlja o nadgledanju i ocenjivanju. On je isto tako radio kao konsultant za međunarodne organizacije i NVO, uključujući tu UNDP, OEBS, Care International, Katoličke humanitarne službe, i Međunarodnu fondaciju za izborne sisteme, u pogledu pitanja vezana za konflikte. Njegova iskustva na terenu bila su koncentrisana na Balkan (Bosna i Kosovo), Afriku (Kenija i Uganda), Aziju (Šri Lanka) i Kavkaz (Gruzija, Armenija i Azerbejdžan). Dr. De La Haj je bio uključen na izradi metodologije studije i na sprovođenju preliminarnih studija zajednica, na konsultativnim radionicama sa lokalnim i međunarodnim NVO i agencijama, i rukovodio je pripremom jedne studije slučaja.

Monica Llamazares

Dr. Llamazares trenutno radi na razvoju kapaciteta multietničkih lokalnih foruma za bezbednost zajednice za Misiju OEBS-a na Kosovu. Ranije je radila kao konsultant i instruktor za izgradnju mira i rešavanje sukoba i ima veliko iskustvo na Kosovu. Dr. Llamazares ima doktorat u oblasti izgradnje mira posle rata i dobila je magistarsku titulu u sferi rešavanja sukoba na Odeljenju za mirovne studije pri Univerzitetu Bradford (UK). Njena istraživačka i profesionalna interesovanja obuhvataju povratak i integraciju IRL/izbeglica u posleratnim mirovnim misijama, odnose polova i izgradnju mira i posredne veze između pristupa policije u okviru zajednica i lokalnih intervencija za rešavanje sukoba i posleratnom okruženju. Dr. Llamazares je isplanirala i sprovela Fazu 1 studijskog istraživanja, kao i preliminarne studije o zajednici.

Oliвера Marković

Gđica Marković je šef kancelarije u Mitrovicë/Mitrovici, Udruženja za akademsku obuku (Academic Training Association) iz Amsterdama. Ona završava magistarske studije iz sociologije na Univerzitetu u Nišu u Srbiji, a diplomirala je sociologiji na Univerzitetu u Prištini. Radila je kao asistent predavač na Filozofskom fakultetu u Mitrovici, u „Školi za demokratiju i identitet“ (Letnja škola u Bujanovcu, Srbija, i Italijanski konzorcijum solidarnosti (ICS) i NVO Društvo dobre akcije) i kao istraživač za Institut filozofije i socijalne teorije u Beogradu. Od 1998. takođe je radila kao istraživač za NVO Društvo dobre akcije (Good Action Society) iz Niša, Srbija. Zajedno sa g. Venhari-jem, gđica Marković bila je vodeći sastavljač studija pojedinačnih slučajeva za ovaj projekat, gde je pripremila 6 od 7 studija slučajeva.

Vasiliki Neofotistos

Vasiliki Neofotistos je profesor asistent antropologije na fakultetu SUNY-Buffalo. Pre dolaska na fakultet SUNY, radila je kao honorarni profesor asistent na Katoličkom univerzitetu u Washington DC i predavač socijalne antropologije na Harvard univerzitetu. Diplomirala je komunikacije i masovne medije na Panteon univerzitetu za socijalne i političke nauke, Atina, Grčka (1995), magistarsku diplomu iz socijalne antropologije stekla je na Oxford univerzitetu, UK (1997), i doktorsku titulu iz društvene antropologije na Harvardu univerzitetu. Radila je kao kontrolor medija u okviru projekta "Slobode medija i govor mržnje" --deo projekta međunarodne Helsinške federacije—za Grčki Helsinški monitor i grupu za manjinska prava, Grčka (09/95 - 05/96). Provela je 20 meseci u glavnom gradu Skoplju, Republika Makedonija, gde je izvršila istraživanja na terenu za svoju disertaciju u oblasti socijalnih procesa razvoja etničkog identiteta i nastanka razlika između dve najveće etničke grupe u zemlji, Makedonaca i Albanaca, i tečno govori makedonski i albanski jezik. Dr. Neofotistos je bila uključena u izradu studije slučaja iz Goraždevca/Gorazhdec.

Artan Venhari

Artan Venhari je projektni menadžer u Evropskoj agenciji za rekonstrukciju (EAR). Pre dolaska u EAR radio je kao istraživač u IKS, Kosovski neprofitni istraživački institut koji je bio partner CDA na strani kosovskih Albanaca za ovo istraživanje. IKS je nastao 2004. godine posle projekta „Razvoja kapaciteta“ Evropske inicijative za stabilnost sa sedištem u Nemačkoj. G. Venhari i IKS tim uneli su svoje iskustvo u sferi civilnog društva, dijaloga i rešavanja sukoba. G. Venhari je završio svoje postdiplomske studije na SOAS, (Fakultetu orijentalnih i afričkih studija u Londonu) sa stipendijom UK Chevening. Posle povratka radio je na međuetničkom dijalogu za Kosovski Nansen dijalog i pohađao obuku za upravljanje projektnim ciklusom u Holandiji. Zajedno sa gđicom Marković, g. Venhari je bio vodeći sastavljač studija slučajeva.

DODATAK 3: METODOLOGIJA

Prilikom planiranja metodologije bilo je važno da se osigura da studija ne bude pristrasna prema nalazima i uticajima programa za izgradnju mira, i da se usled toga ne propuste važni faktori koji možda ne bi imali veze sa programima izgradnje mira. Naša pitanja u ovom istraživanju odražavaju ovaj prioritet. Pitanja na koja smo se fokusirali su:

- Koji su faktori omogućili zajednicama da izbegnu, odupru se ili ne učestvuju u nasilju?
- U kojoj meri je rad na izgradnji mira doprineo ovim faktorima?

Ovu pristrasnost mogli bismo da izbegnemo ako bismo identifikovali faktore koji su omogućili zajednicama da ne učestvuju u međuetničkom nasilju, kao što su martovski neredi 2004, i da se tek onda ispita da li su, kako i zbog čega programi izgradnje mira odigrali svoju ulogu. Ovakav redosled pitanja omogućio nam je da pratimo specifične uticaje programa za izgradnju mira, za razliku od drugih faktora u zajednicama, u vezi s tim zbog čega su zajednice koje su izbegle nasilje u martu 2004. tako postupile (ili nisu), i da se identifikuju oblasti na koje budući programi treba da se fokusiraju.

Ova studija sprovedena je uz pomoć saradničke metodologije za učenje koje je CDA koristila u ranijim projektima kao što su *ne činite štetu* i *razmišljanje o mirovnoj praksi*: jako saradnički proces sa prilikama da se u svakoj fazi zainteresovane strane na Kosovu konsultuju da bi dale povratne informacije, da se saradnički razmisli o prikupljenim dokazima, da se oni analiziraju i zajedno razmisli o opcijama za rešavanje pokrenutih pitanja.

Studija je sprovedena u tri faze.

Faza I: Izrada mapa nasilja i saradnička analiza

U prvoj fazi prikazano je međuetničko nasilje tokom perioda od marta 2002-marta 2005, da bi se identifikovale varijabile, šeme i trendovi koji mogu biti relevantni za razumevanje prisustva ili odsustva nasilja u martu 2004, da se pomogne u izboru studija slučajeva koji će biti najuopšteniji, i da se obezbedi sveukupni kontekst u kome će se razumeti studije slučajeva. Ovaj vremenski okvir izabran je da bi pružio priliku da se posmatraju šeme i trendovi međuetničkog nasilja tokom tri „prolećnih i letnjih“ sezona (2002, 2003, 2004), za koje se tradicionalno veruje da su bile najgore za međuetničko nasilje. Ovaj vremenski okvir dodatno je sadržavao značajne parametre u nedavnoj istoriji Kosova – između ostalih stvari, obrazovanje prve Vlade Kosova u martu 2002, opštinske izbore u oktobru 2002, političke promene u Srbiji, početak suđenja u Hagu bivšem jugoslovenskom predsedniku Slobodanu Miloševiću, opšte izbore 2004, podizanje optužnice za bivšeg premijera Kosova, Ramuša Haradinaja, – i tako omogućio

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

izglede za nasilje u dinamičkom kontekstu dubokih promena u kosovskom društvu. Konačno, istraženi su raspoloživi podaci za godinu posle nereda 2004. da bi se ispitali načini na koje su se zajednice povratile od nasilja 2004. kao i da se oceni u kom stepenu su martovski događaji bili anomalija ili, alternativno, u kom stepenu su odražavali dublje tenzije u zajednicama.

Izrada mapa urađena je na bazi kancelarijskog istraživanja uz korišćenje informacija prikupljenih iz podataka UNMIK Civ Pol-a, izveštaja službe za bezbednost UNHCR-a (nekompletni), UNMIK-ove kancelarije za povratak i zajednice (KPZ, sada kancelarija za zajednice, povratak i manjine -- KZPM), izveštaja o situaciji KFOR-a i izveštaja o situaciji OMIK-a. I fizičko i psihološko nasilje (kao što je zastrašivanje) broičano su prikazani i kategorisani geografski po opštinama i po vremenu tokom izabranog perioda od marta 2002 – marta 2005.

Izrada mapa međuetničkog nasilja predstavljala je određen broj metodoloških izazova. Obični kriminal i međuetnički kriminal ponekad je teško razlikovati, jer incidenti koji su izvršeni iz ekonomskih ili drugih kriminalnih razloga, a ne posebno međuetničkih motiva, mogu isto tako imati uticaja na međuetničke odnose.¹⁷³ Čak i ako je jasno kako da se klasifikuju incidenti, utvrđivanje nivoa MEN je teško, zato što žrtve MEN često ne prijavljuju, a i kada to urade, ono može biti pod-ili pre-identifikovano kao međuetničko usled potencijalne opasnosti od stvaranja samoostvarujućih proročanstava kada informacije dospu u javnost. Sledstveno tome, ovo istraživanje se oslanjalo na statističkim podacima o međuetničkim zločinima samo kao sekundarnom (iako početnom) izvoru podataka za identifikovanje zajednica za dalju studiju i za identifikovanje trendova i faktora koji treba temeljnije da se istraže. Dodatno ispitivanje karaktera i nivoa nasilja (kako međuetničkog tako i unutaretničkog) izvršeno je na bazi velikog broja intervju sa članovima zajednica u fazi II ove studije. Na ovaj način iskorišćena je indikativna vrednost raspoloživih podataka o međuetničkom nasilju, i omogućeno je umešanim zajednicama da – bilo kao žrtve, izvršiooci, posmatrači – sami govore o obimu, karakteru i uticajima međuetničkog nasilja da bi se osiguralo prikazivanje tačnije slike u našem ispitivanju.

Na kraju, istraživački tim je takođe održao tri konsultativne radionice u Pejë/Peći, Prishtinë/Prištini i Mitrovicë/Mitrovici za ukupno oko osamdesetoro ljudi iz lokalnih i međunarodnih NVO, UNMIK-a i OEBS-a. Radionice su bile deo saradničkog pristupa ovog projekta za učenje: da se u istraživanje uključe akteri na Kosovu koji imaju ogromno iskustvo, razumevanje i shvatanje ljudi koji rade i žive na terenu, kao i da se

¹⁷³ Pored toga, bilo je znatnog odstupanja između brojki koje su prikazali CivPol i kancelarije za zajednice UNMIK-a. Pokušaj UNMIK-a da harmonizuje obradu i izveštavanje da bi obrazovao jedinstveni informativni centar bio je završen kada je održavana završna radionica ovog istraživanja tako da to nije uneto u ovaj izveštaj.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

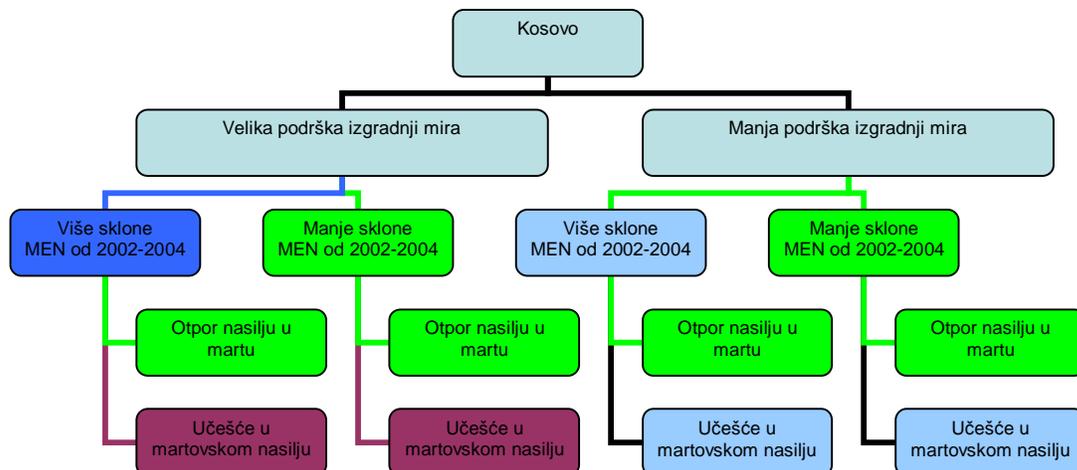
osigura da istraživanje ostane relevantno i korisno za njih. Radionica je istraživala načine na koje su sami stručnjaci uvideli:

- § doprinos NVO, MVO i drugih mirovnih aktivnosti agencija;
- § koji oblici „nasilja“ postoje u raznim oblastima i koji prevladaju;
- § primeri otpora ili neučešća u nasilju i šta je omogućilo to;
- § saveti o potencijalnim studijama slučajeva koje bi dale dragocene lekcije, i
- § koji kriterijumi treba da se koriste da se izaberu, i kasnije uporede, studije slučajeva

Faza II: Temeljne studije slučajeva

Na bazi izrade mapa u Fazi I i priloga učesnika na konsultativnim radionicama obavili smo 7 bogatih narativnih studija slučajeva na terenu u drugoj fazi istraživanja. Zbog čega studije slučajeva? CDA je posvećen učenju iz iskustva. U tom smislu, studije slučajeva su obezbedile izvanredno sredstvo za prikupljanje iskustva i perspektiva ljudi iz zajednica koji su na izvestan način povezani u radu na izgradnji mira, uprkos tome što su one neminovno kratke, refleksni snimci kompleksnih i dinamičnih situacija. Osim toga, metodologija u studijama slučajeva dosledno je naglašavala ovo istraživanje više u smislu razmišljanja a ne ocenjivanja, shvatanja gledišta zajednica i utvrđivanja praktičnih nalaza, koji su utvrđeni na terenu, za agencije koje su uključene u rad na izgradnji mira na Kosovu. Naglasak svake studije slučaja je na tome da se zapiše ono što ljudi u tom kontekstu kažu i misle.

Izbor slučaja. Studije slučajeva izabrane su primenom svrsishodnog uzorkovanja na bazi tri seta kriterijuma: a) prisustvo ili odsustvo nasilja u martu 2004; b) nivoi MEN od marta 2002-2004; c) stepen aktivnosti na izgradnji mira u zajednicama.

Imajući u vidu ograničeni broj mogućih slučajeva (sedam), naš izbor se fokusirao na one slučajeve koji bi obezbedili uvid u:

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

- § Zbog čega su zajednice imale viši ili niži nivo nasilja pre 2004?
- § Zbog čega su zajednice izbegle ili se oduprle nasilju u martu 2004?
- § Zbog čega su zajednice imale visok nivo nasilja uprkos visokom nivou podrške na izgradnji mira?
- § Zbog čega su zajednice učestvovalе u nasilju marta 2004. uprkos visokom nivou podrške na izgradnji mira?

Slučajevi su takođe izabrani da budu obuhvaćena i urbana i seoska mesta, mesta sa velikim brojem povratnika pripadnika manjina kao i mesta sa velikim brojem stanovnika koji su ostali, kao i da se iskažu razlike u iskustvu iz sukoba 1998-1999. Ovi faktori smatrani su značajnim u konsultacijama koje su sprovedene u Fazi I, i mi nismo mogli da sastavimo bilo kakve hipoteze na bazi dokaza koje su imale veze sa njima zato što se statistički podaci o međuetničkim zločinima vode na opštinskom nivou. Posebna mesta u okviru opština učesnici su identifikovali na konsultativnim radionicama, kao i tokom dokumentarnog istraživanja, na bazi kriterijuma i ocena samih učesnika kako bi iz iskustava ovih zajednica mogli da nauče nešto o načinima kako da se poboljša rad na izgradnji mira.

Izabrani slučajevi obuhvatali su:

- § Selo nastanjeno K-Albancima (Ujë/Voda¹⁷⁴) u opštini Klinë/Klina, u oblasti koja je teško propatila tokom rata 1998-1999, koje se čvrsto odupiralo povratku K-Srba u dva susedna sela, Avalu/Avallë i Borac/Borishtë, i koje i dalje odbija da se bavi srpskim povratnicima, ali koje je mobilizovalo akciju da spreči rulju da ne napadne srpska sela. Ovde je sprovedeno nekoliko, ali ne mnogo, programa za izgradnju mira.
- § Enklava K-Srba (Dom/Dhomi) i okolna sela u opštini Pejë/Peć: u teškom regionu okružena sa šest sela K-Albanaca (od kojih su mnoga bila mešovita pre rata), u teškoj oblasti koja je i sama doživela visok nivo nasilja u prošlosti, ali koja nije doživela nikakvo nasilje u martu 2004. Što se tiče rada na izgradnji mira, ovoj oblasti posvećena je znatna pažnja od strane dve NVO, KFOR-a i nekih međunarodnih organizacija.
- § Dva sela sa većinskim srpskim stanovništvom (Butan i Bokšić/Bokaj) u opštini sa većinskim srpskim stanovništvom Štrpce/Shtërpçë: u koja su se vratili K-Albanci; iako su se Srbi odupirali povratku Albanaca ipak je sklopljen sporazum o uzajamnoj zaštiti protiv nasilja i nije bilo nasilja u martu 2004. Aktivnosti na izgradnji mira fokusirale su se na utvrđivanju rokova i uslova za povratak Albanaca u ova sela. U Butanu dve NVO počele su rad na izgradnji mira (dijalog) krajem 2004, iako je u Butanu bilo relativno malo pomoći za izgradnju mira osim pomoći Ujedinjenih Nacija i KFOR-a pri povratku i u organizaciji nekoliko sportskih događaja.

¹⁷⁴ Pravi nazivi svih sela i zajednica izmenjeni su.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

- § Nekada mešovito selo (Fushë/Livade) u opštini Gjilan/Gnjilane: jedno od nekoliko u opštini koje je imalo jako teška iskustva tokom 1998-1999; tenzije su i dalje visoke uz veliki otpor povratku K-Srba, koji se optužuju za ratne zločine, a ipak nasilje je izbegnuto u ovom selu. Fushë/Livadu je tokom godina posvećeno mnogo pažnje, ali je samo jedna agencija uspjela da sprovede dugoročniji program izgradnje mira.
- § Grad Fushë Kosovë/Kosovo Polje u opštini Fushë Kosovë/Kosovo Polje: urbana oblast koju su mnogi međunarodni akteri smatrali „stabilnom“, ali koja je imala viši nivo nasilja u periodu od 2002-2004. i pretrpela mnogo nasilja 17-18. marta 2004.
- § Grad Gjilan/Gnjilane u opštini Gjilan/Gnjilane: urbana oblast za koju se obično misli da je jedna od „najboljih“ oblasti na Kosovu što se tiče međuetničkih odnosa, i koja je doživela teško nasilje u martu 2004. Mnoge međunarodne organizacije koje rade u regionu imaju tamo svoja sedišta i sprovele su značajne radove na izgradnji mira u gradu.
- § Grad Mitrovicë/Mitrovica u opštini Mitrovicë/Mitrovica: podeljeni grad koji je bio i dalje je „prva linija“ sukoba. To je urbana oblast koja je istorijski imala jedan od najviših nivoa MEN na Kosovu, a imala je i puno aktivnosti na izgradnji mira, i iskusila sukobe 17-18. marta 2004.

Izrada studija slučajeva. Posle prvobitne pilot studije, istraživački tim „na terenu“ (Olivera Marković i Artan Venhari) istražili su i napisali svaki slučaj u saradnji sa jednim članom međunarodnog tima koji je radio virtuelno. Uloga virtuelnog člana bila je da osigura kontinuitet između slučajeva, primeni metodološke smernice, obezbedi eksterne perspektive i po potrebi da odgovore na pitanja.

U svakom mestu – zajednici ili skupu sela – istraživački tim je intervjuisao od 20 do 40 ljudi kako iz zajednica K-Albanaca tako i zajednica K-Srba, pojedinačno, a ponekad i u malim grupama. Koliko je to bilo moguće obuhvaćen je širok opseg sektora da bi se dobila potpunija slika priče: biznis (uključujući ljude koji prodaju na pijaci), mediji, politika, socijalne službe, verski lideri, javne službe (opštinska i lokalna uprava), lokalno i međunarodno civilno društvo, bezbednosni akteri, osoblje međunarodne zajednice (UNMIK, OEBS, itd.), organizatori i učesnici projekata za izgradnju mira i članovi zajednice koji nisu uključeni u programe za izgradnju mira.

Činjenica da su intervjui vođeni celu godinu posle martovskih događaja 2004. predstavljala je izazove da se prikupe tačne informacije o uslovima i događajima pre marta 2004, kako zbog teškoća da se tačno sete događaja iz prošlosti tako i zbog pritiska što su u vreme studije mnogi osećali da treba da se pokaže ispunjenje standarda za Kosovo da bi mogli da počnu razgovori o statusu. I zaista, u mnogim slučajevima istraženi programi za izgradnju mira u zajednicama ili su tek bili započeti ili su počeli da ostvaruju napredak tek posle marta 2004. Ove izazove rešili smo na nekoliko načina.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

Prvo, u duboko narativnom fokusu intervjuja naglašavali smo potrebu da se dobiju detaljne priče i da se shvate dokazi na kojima su intervjuisana lica bazirala njihove zaključke i percepcije, da bismo mogli da shvatimo kako je na ove priče uticao protok vremena. Drugo, ukrštanjem informacija preko više intervjuja sa različitim ljudima mogli smo da sa izvesnim pouzdanjem utvrdimo koje su informacije verovatno bile tačne. Treće, ispitivanjem reakcija i učešća u martovskom nasilju 2004. iz istorijske perspektive, mogli smo da identifikujemo faktore koji su pomogli zajednicama da izbegnu ili se odupru nasilju i da ocenimo da li su ti faktori još uvek bili prisutni godinu dana kasnije, i da li su programi izgradnje mira obrađivali ove faktore u bilo koje vreme pre ili posle marta 2004. godine.

Metodologija studija slučajeva. CDA sastavljači slučajeva ne rade sa instrumentima kao što su upitnici ili ankete. Ovo je zbog toga što ne želimo da unapred odredimo koji faktori ili pitanja će biti od prvenstvenog značaja po tumačenjima lokalnih aktera. Dole navedena uputstva za studije slučajeva sastavljena su unapred da se utvrde široke kategorije pitanja i informacija za studije slučajeva. U okviru ovih uputstava sami intervjui bili su otvoreni, istražujući smerove koje su pomenula lokalna intervjuisana lica.

I. Pregled zajednice (ko, gde, šta je zajednica?)

Zajednica je definisana kao celokupno mesto koje je istraženo u ovoj studiji slučaja. Ona može sadržavati više sela, jedno selo, ili susedstvo u okviru većeg urbanog centra. Pazite da ovo definišete u vašem izveštaju o studiji slučaja i to što ranije u procesu slučaja.

§ Ko je zajednica?

- Veličina zajednice izražena brojačno
- Etnički i verski sastav
- Približni odnos zastupljenosti polova
- Starosno doba
- Povratnici/oni koji su ostali? Koliko dugo je lice živelo u zajednici?

§ Kako ljudi žive u zajednici?

- Kakva je ekonomska situacija? Tražite informacije koje se mogu uporediti između slučajeva; npr. stope nezaposlenosti, novootvorena preduzeća, zatvorene firme, sredstva za izdržavanje porodice, itd. Takođe smo zainteresovani za uticaj svega ovoga na međuetničke odnose – tako da bi bilo dobro da se ove informacije prikupe po etničkim grupama, i da se stekne osećaj o tome ko šta radi, na koga utiču razni delovi ekonomske situacije, kako itd.
- Stope kriminala – koji kriminal? Koliko često/pretežno? Ovde nastojimo da vidimo da li je MEN možda povezan sa kriminalom
- Fizički sastav zajednice – npr. jako gusta naseljenost ili slaba naseljenost, podeljena rekomb itd.
- Komunikacione mreže
 - Ø Poruke – kako se poruke prenose u svakoj zajednici?
 - Ø Raspoloživi mediji – jezik programa, utisak o pristrasnim informacijama, objektivnost, da li oni podstiču sukob?

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

- § Koji su to delitelji a koji „konektori“ u okviru/između zajednica i kako su se izmenili tokom vremena? Budite što konkretniji – kako su ljudi doživeli razne stvari (ekonomija kao konektor, ratno iskustvo kao delitelj, itd.)?
- Takođe navedite delitelje/konektore u okviru svake zajednice. Kakva je dinamika unutar grupe – zatvorena, tesno isprepletena grupa, da li veruju jedni drugima, da li postoje manje grupe u okviru jedne grupe?

II. Pozadina sukoba u zajednici

Ovde želimo da razumemo kakav je karakter sukoba u zajednici bio tokom poslednje 2.5 godine (od 2002. do sada), kako su se stvari izmenile. Takođe, želimo da shvatimo istorijsku pozadinu – šta je istorijski pothranjivalo sukob. Ovo drugo moglo bi već da bude obuhvaćeno u okviru delitelja i konektora.

- § Kratka istorija sukoba/tenzija i MEN: pre-1989, istorija tokom 1990, ratno i iskustvo odmah posle rata.
- § Kakva je učestalost i karakter/tipologija nasilja?
- Da li su iznete cifre tačne? Više/manje tačne. Koje su motivacije? Kakav je efekat MEN – strah, solidarnost u okviru vaše zajednice, prkos? Kakvo je trenutno stanje nasilja i zastrašivanja?
 - Da li je MEN povezano sa organizovanim kriminalom? Ako jeste, kako?
 - Nasilje unutar grupe – obim, učestalost i uzroci. Da li postoji veza između nasilja unutar grupe i međuetničkog nasilja? Drugim rečima, da li ćete verovatno biti zastrašivani od vaše zajednice ako učestvujete u aktivnostima između zajednica?
- § Koji faktori utiču na nasilje u zajednici? Zbog čega se ono dešava ovde?
- Nestala lica: broj, profil/značaj ovog pitanja u zajednici
 - Status udruženja ratnih veterana, ratnih invalida/mučenika i porodica – da li ona postoje, šta ona rade, osećanje javnosti u vezi s njima?
 - Da li postoji veza između ‘ispravnog ponašanja’ (nisam učinio ništa loše, ponašao sam se ispravno) i MEN?
 - Ko su ‘autsajderi’ koji su nasilni? Šta zajednica može učiniti da bi se zaštitila od njih?
 - Blizina, veličina i sastav KFOR-a, CivPol-a, KPS i Kosovskog zaštitnog korpusa – uloga i mišljenja zajednica o svima njima?
 - Šta se ovde dešava kada se negde drugde na Kosovu dogode kritični događaji koji su negativni za vašu zajednicu? Šta se dešava kada se takvi događaji dese u vašoj zajednici?
 - Kako su se odnosi između zajednica izmenili odmah posle nereda u martu 2004? Zbog čega se to desilo? Da li je to bilo pozitivno ili negativno? Da li se to nastavilo?

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

III. Iskustva iz otpora ili neučestvovanja u nasilju

- § Primeri kada su ljudi iz zajednice pružili miran otpor onima koji su pretili nasiljem. Osećaj učestalosti ovakvih primera.
- Kakva je bila situacija (neredi, demonstracije, deca bacaju kamenje)?
 - Ko su bili oni (pol, starost, obrazovanje, zanimanje, položaj u zajednici, itd.)?
 - Šta su učinili? Šta se dogodilo/šta je bila posledica?
 - Da li je to bilo u skladu sa njihovim karakterom ili ste bili zatečeni njihovim ponašanjem? Zbog čega?
 - Zašto mislite da je to lice(a) učinilo to – šta ih je navelo da se tako ponašaju?
 - Kakva je bila reakcija zajednice na ovakvo delo?
- § Primeri vremena kada ste mislili da bi stvari mogle eksplodirati u nasilje, ili da bi neko mogao da bude zastrašen, ali se ništa nije dogodilo.
- Šta vas je navelo da pomislite da bi stvari mogle da eksplodiraju/lice bi moglo biti zastrašeno?
 - Šta se desilo umesto nasilja?
 - Kakva je reakcija zajednica bila što se nasilje nije desilo?
 - Zbog čega se ništa nije desilo?
- § Odnosi između Srba/Albanaca u zajednici
- Kako su se oni izmenili tokom poslednje dve godine?
 - Šta ste prvo videli što vam je ukazalo da se stvari menjaju? Šta sada vidite što niste mogli da vidite pre dve godine?
 - Šta mislite da je prouzrokovalo promenu?
 - Da li je vaša zajednica uopšte nešto pokušala da pomogne da se poprave odnosi?

IV. Aktivnosti na izgradnji mira u zajednici & njihova veza sa nasiljem

Ovde nismo definisali izgradnju mira i postavice granice “izgradnje mira” na bazi studija slučajeva. Želimo da znamo a) šta ljudi u zajednici misle da mir znači i šta je doprinelo tome, i kako; i b) šta agencije misle da one rade, i koja je njihova “teorija izgradnje mira” – tj. Kako one misle da njihove aktivnosti doprinose miru. Tako da bismo voleli da budemo u stanju da iz izgradnje mira shvatimo: šta agencije rade (vrste aktivnosti), sa kim one rade, kako one misle da njihove aktivnosti doprinose miru, i da li one stvarno doprinose miru i posebno smanjenju nasilja (ovde je očigledno važan glas zajednice).

- § Broj međunarodnih NVO i lokalnih NVO koje rade u zajednici
- § Šta je njihov prvenstveni rad (poljoprivreda, putevi, škole) i koji se smatra aktivnostima na izgradnji mira (od strane zajednice i od strane agencija)?
- § Istorija napora na izgradnji mira u poslednje 2.5 godine. (Obratite pažnju da oni ne moraju još i sada da se vode. Takođe, ne zaboravite da članovi zajednice mogu znati odgovore na neka pitanja, ali da ti odgovori nisu poznati drugima ovde. Ipak, bilo bi interesantno saznati šta oni misle o tome):

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?

- Ko je to pokrenuo – lice i/ili agencija?
 - Šta oni rade (koje aktivnosti)?
 - Koliko dugo to traje?
 - Zbog čega su odabrali da rade ovu aktivnost a ne nešto drugo?
 - Kako će ova aktivnost doneti mir?
 - Ø Ako je odgovor integracija onda istražite zbog čega je integracija bitna? Šta će to značiti ako se to ostvari?
 - Ko je uključen u to [učesnici]? Zbog čega su se oni uključili? (utvrdite ne samo pol, obrazovanje, društveni status već isto tako i ratno iskustvo).
 - Ko je odlučio da ne bude uključen u ove aktivnosti? Zašto? Ko se aktivno odupirao da se ove aktivnosti ne održe? Zašto?

 - Kakvu razliku je napravio ovaj projekat – pozitivnu i negativnu? Koje inicijative su pomogle da se izgrade mostovi između zajednica?
 - Koji dokazi postoje za ove promene? Pazite da se povežete sa onima koji su uključeni u ovu inicijativu i sa onima koji nisu, kao sredstvu da unakrsno proverite veze između inicijative i promene.
- § Da li je rad međunarodne zajednice naneo ikakvo zlo ili štetu ovoj zajednici?
- § Da li su projekti raznih NVO na bilo koji način povezani? Ako jesu, kako su povezani i zbog čega je ta veza važna ili nije važna? (istraživanje veza)
- § Ako bi postojale brojne aktivnosti na izgradnji mira i vi možete da izaberete samo jednu koja ima najveći značaj za vašu zajednicu? (značaj)
- § Kako su aktivnosti na izgradnji mira uticale na obim nasilja u zajednici?

Faza III: Uporedna analiza studija slučajeva

U završnoj fazi, analizirali smo slučajeve, opet koristeći CDA saradničku metodologiju. Ove konsultacije bile su zakazane. Na prvom, u Cambridge-u, MA (SAD), okupili su se lokalni sastavljači slučajeva, međunarodni istraživački tim, i osoblje i savetnici iz CDA i CARE da bi pročitali i analizirali slučajeve pojedinačno i uporedno. Na ovim konsultacijama utvrđene su opšte teme, problemi i pitanja. Oni su zatim istraženi u konsultacijama na Kosovu i u Vašingtonu, D.C., gde su stručnjaci, kreatori politike, donatori i istraživači takođe pročitali i analizirali slučajeve i uneli njihova iskustva i mišljenja u teme i pitanja. Posle ovih konsultacija pripremljeni su preliminarni zaključci koji su izneti u rezimeu, i predstavljeni su trima grupama kreatora politike, donatorima i NVO na tri konsultaciona sastanka na Kosovu aprila, 2006. godine radi razmatranja i davanja komentara. Prema tome, ovde izneti zaključci i preporuke rezultat su opsežnih diskusija i kolektivnih razmišljanja o dokazima.

Kakvu je razliku napravila izgradnja mira?
